

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

**SAİD NURSİ'NİN İTTİHAD-I MUHAMMEDİ CEMİYETİ
İLE İLİŞKİSİ**

Ahmet ACAR

1230208050

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Muhammet Sadık AKDEMİR

ISPARTA - 2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Ahmet ACAR
Anabilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları
Tez Başlığı	İttihadı Muhammedi Cemiyeti
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile İlişisi

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 09/08/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

OY BİRLİĞİ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**³ kararlaştırılmıştır.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**⁴ kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Prof. Dr. M. Sadık AKDEMİR	☒ Kabul ☐ Ret	S. Akdemir
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Murat SARICIK	☒ Kabul ☐ Ret	M. Sarıçık
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Nurettin ÇALIŞKAN	☒ Kabul ☐ Ret	N. Çalışkan
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 9-(8) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde düzeltmeleri yapılan tezi aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da başarısız bulunarak tezi kabul edilmeyen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

Bu form bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Said Nursi’nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile İlişkisi**” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

A. Acar
Ahmet ACAR

09/08/2019

(ACAR, Ahmet, *Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019)

ÖZET

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti II. Meşrutiyet'ten sonra Volkan Gazetesi'nin başyazarı olan Derviş Vahdeti'nin çabaları sayesinde kurulmuş İslami bir Cemiyettir. Volkan Gazetesi vasıtasıyla halka duyurulan ve oldukça büyük yankılar uyandıran cemiyet özellikle askeriye ve ilmiye sınıfında kabul görmüştür. 31 Mart Hadisesi'nde Derviş Vahdeti'nin "etkin rol oynadığı" iddiaları göz önünde bulundurularak cemiyet kapatılmış ve başta Vahdeti olmak üzere cemiyetin ileri gelenleri idam edilmiştir. Cemiyetin önde gelen simalarından birisi olan Said Nursi ise genç yaşına rağmen İstanbul'da fikirleriyle dikkat çekmiş, ilmi derinliği ile beğeni kazanmış, âlimler arasında seçkin bir yer elde etmiş aydın bir kişiliğe sahiptir.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin ismi, kuruluşu ve gayesi hakkında alimler arasında ortaya çıkan itirazlara karşı ikna edici ve ilmi yazılar yazarak cemiyeti savunan Said Nursi, Volkan Gazetesi'nde yazdığı yazılarla cemiyetin birleştirici, bütünleştirici yönünü ortaya koymuştur. Said Nursi cemiyeti şahıslar üzerine bina edilen ve üye kayıt defteriyle sınırlı kalan bir cemiyet olarak görmemiştir. Nursi, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni bütün Müslümanların tabii üyesi olduğu toplulukları ve fırkaları birleştiren çatı kuruluş olarak görmüştür. Nursi'nin tamamen İslami bir refleksle ortaya koyduğu bu anlayışı, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yönetim kadrosunda olmasına rağmen Divan-ı Harb-i Örfi 'den beraat etmesine vesile olacaktır. Said Nursi 31 Mart Hadisesi'nin kargaşalı günlerinde İslamiyet'e uygun olan meşrutiyeti desteklemiş ve bu uğurda çeşitli çalışmalar ortaya koymuştur. Alimlere, talebelere, entelektüellere, askerlere, hamallara, basın ve yayın organları mensuplarına ve toplumun çeşitli kesimlerine ayrı ayrı yazılı ve sözlü mesajlar veren Said Nursi asayişin ve emniyetin temini için birlik ve beraberlik vurgusu yapmıştır.

Said Nursi 31 Mart Hadisesi'nde körükleyici rol oynayanlara karşı itidali ve orta yolu tavsiye ederken anarşiye ve ayrımcılığa karşı İttihadı ve ittifakı savunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Said Nursi, Divan-ı Harb-i Örfi, Volkan Gazetesi

(ACAR, Ahmet, *The Relationship Of Said Nursi With The Union Of Muhammed (PUBH)*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019)

ABSTRACT

Association of Mohammedi Union is an Islamic society which was founded after the second constitutional period thanks to efforts of Derviş Vahdeti who was the editor in chief of Volkan Newspaper. This association, which was publicised through Volkan newspaper and made tremendous impacts, was especially approved among scholars and military. In the 31st March incident, taking provocateur role of Derviş Vahdeti into consideration, the association was closed, and particularly Vahdeti and other notables of the association got hanged. Said Nursi, one of the leading characters of the association, was an intellectual figure who attracted attention with his ideas in Istanbul, received appreciation with his scholarly knowledge, achieved a distinguished place among scholars.

Nursi who advocated the association by writing scholarly and persuasively against the objections among scholars about the name of Association of Mohammedi Union, its foundation and aim, revealed connective and unifying aspect of the association by his writings in Volkan newspaper. Nursi did not see this association as a society which was founded with a few people and register book. Contrarily, Nursi called Association of Mohammedi Union as an umbrella organization which involves all Muslims and unifies all communities and parties. This totally Islamic understanding of Nursi led his exculpation in the case of Derviş Vahdeti who was hanged due to his provocative role in 31st March incident. Within this association, Nursi found a chance of releasing his ideas based on Islam to people and notables of the state.

Nursi advised temperament and midway against the people having fuelling role in 31st March incident and defended alliance and union against discrimination.

Key Words: Association of Mohammedi Union, Said Nursi, Dîvân-ı Harb-i Örfî, Volkan Newspaper.

ÖNSÖZ

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi Osmanlı Devleti açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Meşrutiyet'in tesis ettiği serbest ortam içerisinde pek çok gazeteler yayın hayatına başlamış, farklı alanlarda onlarca yeni cemiyetler kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasal hayatı açısından yeni çıkan gazeteler içerisinde Volkan Gazetesi ve yeni teşekkül eden cemiyetler arasında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ayrı bir yere sahiptir. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti büyük bir iddia ile meydana atılmış, İslami referansları esas tutmuş ve halkın nezdinde kabul görmüş dinamik bir yapıya sahip olan İslami bir cemiyettir. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti müstakil olarak incelenmiş olmasına rağmen cemiyetin önemli simalarından olan ve fikri olarak en büyük destekçisi bulunan Said Nursi'nin cemiyet ile münasebetini ortaya koyan müstakil bir çalışma mevcut değildir.

Bu tezde Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile münasebeti bütün boyutlarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Tez giriş-sonuç ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte 19. ve 20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde siyasi hayata genel bir bakış verilmektedir. Özellikle siyasi oluşumlar ve İslami hareketler incelenmektedir. Birinci bölümde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşu, faaliyetleri, Ayasofya mevlidi detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Cemiyetin İslami hareketler ekseninde nasıl bir konuma sahip olduğu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle ilişkisi ve 31 Mart Hadisesi'yle münasebeti ortaya konulmaktadır. İkinci bölümde ise Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne dahil olması ve cemiyete yüklediği anlam üzerinde durulmaktadır. Tez konusunu belirlerken bana yardımcı olan yönlendirmeleri ve bilgilendirmeleriyle katkı sağlayan, değerli fikirlerinden istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Muhammed Sadık Akdemir'e teşekkür ederim. Ayrıca çalışmam boyunca desteklerini hiç esirgemeyen sevgili eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet ACAR
Isparta 2019

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İTTİHAD-I MUHAMMEDİ CEMİYETİ

1.1. İttihad-ı Muhammedi Kelimesinin Tahlili	10
1.2. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Fikri Kökenleri	12
1.3. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Kuruluş Gayeleri	15
1.4. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Kuruluşu.....	21
1.5. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Faaliyetleri	32
1.6. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Şubeleri ve Üye Kayıtları.....	33
1.7. Ayasofya Camii'nde Açılış Merasimi	37
1.8. İslami Hareketler Ekseninde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti	39
1.9. İttihad ve Terakki Cemiyeti'yle İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin İlişkileri ..	41
1.10. Volkan Gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti.....	44
1.11. 31 Mart Hadisesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

İTTİHAD-I MUHAMMEDİ CEMİYETİ ve SAİD NURSİ

2.1. Said-i Nursi Ve II. Meşrutiyet Dönemindeki Faaliyetleri	55
2.1.1. Said-i Nursi'nin Kısa Biyografisi	55
2.1.2. Said Nursi'nin Medresetü'z Zehra (Üniversite) projesi	56
2.1.3. Said-i Nursi'nin İstanbul'a Gelişi (Kasım 1907).....	57
2.1.4. Said Nursi'nin II. Abdülhamid'le Görüşme Talebi	59
2.1.5. II. Meşrutiyet'in İlanı ve Said Nursi.....	62
2.2. Said Nursi'ye Göre İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti	63
2.2.1. Said Nursi'nin Cemiyetin İsmi Hakkında İzahları ve Cemiyete Girişi	64
2.2.2. Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne Yüklelediği Anlam	68

2.2.3. İttihad-ı Muhammedi'nin Fertlere Kazandırdığı Değerler	72
2.2.4. İttihad-ı Muhammedi'nin Vazifesi	74
2.2.5. İttihad-ı Muhammedi Cemiyetine Bağlanma Şartları.....	75
2.2.6. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne Bağlananların İki Önemli Görevi	76
2.2.7. İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinde Dinin Etkisi	77
2.2.8. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Dini Cemiyetlerle Münasebeti	78
2.2.9. Gayrimüslimlerin ve Yabancıların Durumu	81
2.2.10. Ayasofya Mevlidi ve Said-i Nursi	84
2.2.11. 31 Mart Hadisesi ve Said-i Nursi	87
2.2.11.1. İttihat ve Terakki'nin Baskılarına Karşı Tepkiler.....	87
2.2.11.2. Milletvekillerinin Değişmesi Hadisesi.....	88
2.2.11.3. II. Abdülhamid Taraftarlarının Mücadelesi	89
2.2.11.4. Askerlerin (Mektepli-Alaylı) Din Meselesinde İhtilaf Etmeleri.....	90
2.2.11.5. Gazeteci Hasan Fehmi Bey'in Cinayetinin Katillerini Bulmak.....	90
2.2.11.6. Tensikat Kanunuyla Kadro Dışı Bırakılan Memurların Mağduriyeti	90
2.2.11.7. Hürriyet Adına Yapılan Ahlaksızlıkları Durdurmak ve Şeriatı Tatbik Etmek	92
2.2.12. Yedi hal.....	93
2.2.12.1. Gazetelerin Heyecana Getiren Yayınları	93
2.2.12.2. Partilerin Sorunları Siyasetle Değil Zorba İle Çözme Anlayışı.....	94
2.2.12.3. İttihatçıların Baskıları	95
2.2.12.4. İtaat Kültürüne Zıt Olan Sınırsız Özgürlük Anlayışının Askerlere Bulaşması	95
2.2.12.5. Bazı Dikkatsiz Şahısların “Din Hassasiyeti” Üzerinden Halkı Heyecana Getirmeleri	96
2.2.12.6. “İyilik Yapıyoruz” Zannıyla Olayların Büyümesine Sebep Olanlar .	97
2.2.12.7. Siyasetin Cahillerin Elinde Kalması ve Bir Milyona Yakın Fişegin Havaya Atılıp, İçerde ve Dışarda Hak İddia Eden Kimselerin Sevinç Gösterisi Yapmaları	98
2.2.13. Nursi'nin Cemiyetlere Birleşme Çağrısı	102
2.2.14. Said-i Nursi'nin Divan-ı Harb-i Örfi'de Yargılanması ve Beraatı	103
2.2.15. Said Nursi'nin Volkan Gazetesi'ndeki Yazıları	116
2.2.15.1. Said Nursi'nin İdeali ve Fikri Programı.....	119
2.2.15.2. Nursi'nin Milletvekilleri Hakkında Yazdığı Makale	121
2.2.15.3. Said Nursi'nin Yöneticilere Nasihati	122

2.2.15.4.Nursi'nin Askerlere Hitabesi	123
2.2.15.5.Kahraman Askerlerimize	124
2.2.15.6.Asakire Hitap	125
SONUÇ.....	127
KAYNAKÇA	130
EKLER.....	142
ÖZ GEÇMİŞ.....	151

KISALTMALAR

Age.	: Adı Geçen Eser
Agm.	: Adı Geçen Makale
BEO.	: Bab-1 Ali Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
DH. MUİ.	: Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Belgeleri
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ens.	: Enstitü
EUM. THR.	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyet-i Tahrirat
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicri
İAS.	: İrade Askeri Kalemi
MMZC.	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
R.	: Rumi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
S.A.V.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Ünv.	: Üniversite
Y.PRK. UM.	: Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayet
ZB.	: Zaptiye Nezareti

GİRİŞ

31 Mart Hadisesi yakın tarihimizin en çok tartışılan olaylarından birisidir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan bu hadise 33 yıl saltanatta olan güçlü padişah II. Abdülhamid'in hal' edilmesi ile neticelenmiştir. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti devlet üzerinde otoritesini kurmuş ve gücünü bütün kurumlarda hissettirmiştir. Hemen ardından gelen on yıllık süreçte 1. Dünya savaşı, Osmanlı'nın yıkılışı gibi önemli hadiselerin mukaddimesi olan 31 Mart Vak'ası tarihi seyir içerisinde doğru anlaşılmayı bekleyen en önemli olaylardan birisi olarak karşımızda durmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'ni sosyal ve siyasal anlamda derinden etkilemiştir. Asıl gayesi II. Abdülhamid'i tahttan indirmek olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet ile büyük bir başarı elde etmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonra ne yapacağını bilemeyen İttihatçılar bir hayal kırıklığı yaşamış ve yaşatmışlardır. Gerek içerde ve gerekse dışarda bir takım siyasi başarısızlıklar İttihatçılar için endişe verici bir boyuta varmıştır. Zira ellerinde devlet yönetimine dair hazır bir programları ve kayda değer bir tecrübeleri olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, yönetime bil-fiil talip olmayacak fakat meclisi dışardan ve kendi yöntemleriyle yöneteceklerdir. Örgüt refleksinden kurtulamayan İttihat ve Terakki, meclise bil-fiil girmek ve aktif siyaset yapmaktansa siyaseti yönetmeyi tercih etmesinin sebebi sorumluluktan, mesuliyetten uzak durmak anlamını taşımaktadır. Kendi belirlediği yöntemlerle siyasete çözüm getirmeye çalışan İttihat ve Terakki'ye karşı gerek mecliste gerekse sosyal hayatta tabii bir muhalefet oluşmuştur. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, siyasi çekişmelerin yoğunlaştığı böyle bir atmosferde kurulmuş, İslami söylemleri rehber edinmiş pek çok ilkleri kendinde barındıran toplumsal bir harekettir.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti 31 Mart Hadisesi'nden (13 Nisan 1909) altmış sekiz gün önce ilk defa Volkan Gazetesi'nde ilan edilmiş (5 Şubat 1909) ve kuruluş sürecine başlamıştır. Cemiyetin yayın organı olan Volkan Gazetesi 20 Nisan 1909 tarihinde son sayısını çıkarmış cemiyetle birlikte tarih sahnesinden çekilmiştir. Derviş Vahdeti'nin kötü niyetli olarak tarif ettiği bir grupla mücadelesi sonrasında cemiyet, Volkan Gazetesi ve Vahdeti'nin çevresinde toplanmaya başlamış ve yeniden yapılanmaya girmiştir. Vahdeti'nin bu başarısından sonra Osmanlı Devleti içerisinde

makbul ve mümtaz bir yere sahip olan alimlerin (Sehl Paşa ve Şeyh Sadık) cemiyete dahil olmasıyla pekişmiştir. 31 Mart Hadisesi'nden on gün önce (3 Nisan 1909) cemiyet Ayasofya'da mevlit tertip edip bir açılış düzenlemiştir. Aslında bu mevlit, açılış merasiminden ziyade bir isbat-ı vücuttur bir boy gösterisidir.

Halkın büyük teveccühüne mazhar olan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne en önemli destek askeriye ve ilmiye sınıfından gelmiştir. Fakat her yapının müntesipleri ve sevenleri olduğu gibi karşısında duranları muhalefet edenleri ve eleştirenleri de olacaktır. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin az bir zamanda fevkalade bir şekilde büyümesi dini kimliği ve ismindeki İslami derinliği ve kurucusu olan Derviş Vahdeti'nin karmaşık kişiliği bir kısım kalem erbabı ve alimler tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur. Araştırmacılar, Derviş Vahdeti ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında çalışmalar yapmış olmalarına rağmen Said Nursi'nin cemiyetle irtibatını ortaya koyan müstakil bir çalışma henüz mevcut değildir.

Said Nursi'nin hayatı hakkında pek çok çalışmalar yapılmasına ve biyografiler yazılmasına rağmen İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile münasebetini araştıran müstakil bir çalışmanın hala olmaması bizi bu çalışmaya sevk etmiştir.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında az da olsa değerli çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çalışmada cemiyet, Said Nursi'nin eserlerinden yola çıkılarak değerlendirilmeye çalışılacak ve Nursi'nin cemiyetle münasebeti incelenecektir.

1.II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı'da Siyasi Hayat

Osmanlı'nın son dönemi ele alınırken tarihçiler genelde şu ayrıma gitmektedirler. 1876'da ilan edilen I. Meşrutiyet'ten 1908 II. Meşrutiyet'e kadar olan dönem II. Abdülhamid devri, 1908'den itibaren 1918 Mondros Mütarekesi'ne kadar olan dönem ise İttihat ve Terakki devridir. Osmanlı'nın en buhranlı zamanı olan bu iki dönemin temel özellikleri genel olarak şöyle ifade edilmektedir. II. Abdülhamid devri, muhafazakarlığı, istikrarı, eğitimde gelişmeyi, teknikte yeniliği, siyasette ise istibdadı temsil ederken İttihat ve Terakki devri ise kargaşayı, bocalamayı, arayışı, çelişkileri, yolların ayrımını, çok partili hayatı, üçlü (Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa) yönetimini ve en-nihayet Osmanlı'nın çöküşünü çağrıştırmaktadır.¹

¹ Bayram Kodaman, "Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, c. 12, s.19.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti son dönemlerini yaşarken batı dünyası ise dünya tarihini derinden etkileyecek büyük değişikliklere öncülük etmiştir. Bilimin gelişmesi bilim adamlarına verilen değerin artması, toplumda son derece önemli değişiklikleri tetiklemiştir. Yeni keşifler, icatlar, buluşlar sayesinde bilim, toplumun önünü açmıştır. Bir taraftan toplumun dünyaya bakışı ve ufku değişirken diğer taraftan her şeye hakim olma isteği hızla artmıştır. Batı bilimden aldığı bu itici güçle iki büyük Sanayi Devrimi gerçekleştirmiştir.(I. Sanayi Devrimi 1760-1830 II. Sanayi Devrimi ise 19. yüzyılın son çeyreğinde başlamıştır.) Gerçekleşen Sanayi Devrimleri ile kömür-buhar-çelik, tren-demiryolu, elektrik-petrol-otomobil birleşiminde kat edilen büyük gelişmeler düşünce dünyasını değiştirmiş, maddi ve kültürel hayatı derinden etkilemiştir.²

Batıdaki bu değişiklikler Osmanlı'yı da etkisi altına almış devlet düzeyinde gelişmeler yakından takip edilse de toplumsal olarak yeterince ilerleme kaydedilememiş bilimsel olarak Avrupa'daki değişimler Osmanlı'da güncellenememiştir. Osmanlı içinde bulunan kurumların yapısı, yönetim sisteminden kaynaklanan sorunlar bu değişimin önünde engel olarak görülmüştür.³

İlk anayasa olan Kanun-u Esasi'nin⁴ 24 Temmuz 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla tekrardan gündeme gelmesi Osmanlı'da yeni bir heyecana vesile oldu. Osmanlı şehir ve kasabaları bir taraftan dışarıya açılırken diğer taraftan da çok çeşitli yabancı fikirler Osmanlı'da yayılma fırsatı yakalıyordu. Dergiler, gazeteler sansürün

² Bayram Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 13, s. 165-192.

³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009, s.174.

⁴ 1876 yılında kabul edilen Kanun-u Esasi meşruti bir idareyi esas kabul eden ilk anayasadır. 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı ciddi gelişmeler ve değişiklikler yaşamıştır. Avrupa tarzında müesseseler kurulmuş, Avrupa ülkelerine öğrenciler gönderilmiştir. Osmanlı'da batı tarzında eğitim sistemini veren okulların açılması, haberleşme ve basın alanındaki gelişmeler, Osmanlı toplumu içinde batıya benzer bir aydın sınıfının oluşmasına kapı aralamıştır. Türkiye tarihinde önemli rol oynayan bu sınıfa "Jön Türkler" (Yeni Osmanlılar) denilmektedir. Jön Türkler Osmanlı'nın giriftar olmuş olduğu sorunlardan kurtulması için Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanı'nın ilan edilmesinin yeterli olmadığı görüşündedirler. Osmanlı'nın kurtuluşu için yeni bir yasama meclisi kurulmalı, meşruti idareye geçilerek anayasa ilan edilmeliydi. Bu noktada Jön Türkler'in ileri gelenlerinden olan Mithat Paşa, Namık Kemal, Şinasi, Ali Süavi, Ziya Paşa gibi zatlar dergi ve gazete çıkarmaya fikirlerini yaymak için ciddi örgütlenmeye başladılar. Özellikle Mithat Paşa'nın taraftarlarının hükümet taraftarları arasında önemli bir konuma gelmesi Jön Türkleri harekete geçirdi. Tahtta olan Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip meşrutiyet taraftarı olan Sultan Murad'ı tahta geçirdiler. Ancak akli dengesi bozuk olan Sultan Murad II. Abdülhamid'in bir anlaşma sonucu meşrutiyeti kabul etmesi ile tahttan indirildi. Yerine Abdülhamid geçti. Böylece Sadrazam Mithat Paşa'nın gayretleri ile 23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-u Esasi ilan edilmiş oldu. Açılacak olan Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan artık Sultan Abdülhamid'in yetkilerini kısıtlayacak böylece meşruti bir idare tesis edilmiş olacaktı. Esasen bir meşveret meclisi olan bu iki meclis tamamen siyasete hakim olmayacaktı. Siyasi yetkiler hükümette toplanacak bu iki meclis meşveret ile hükümete yardımcı olacaktı. Bir diğer önemli husus ise padişah lüzumlu gördüğü takdirde bu iki meclisi kapatabilecekti. Bu maddeden yola çıkarak II. Abdülhamid Rus Savaşı'nı vesile yaparak bu meclisleri kapattı. Kanun-u Esasi'nin padişaha verdiği bu yetkiyi padişah ilk fırsatta kullanarak 30 yıl sürecek olan kendi yönetimini tesis etmiş olacaktı. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011, s. 373-374.

kalkmasıyla piyasaya akın etti. Jön Türkler'in çeşitli gruplarının yanı sıra belli başlı dini ve etnik cemaatler (Müslüman, Rum, Ermeni, Yahudi) önderleriyle birlikte yeni rejimi desteklemek için sokağa döküldü. Uzak vilayetlere sürgüne gönderilenler ve Avrupa'ya kaçanlar yeni siyasi umutlarla payitahta döndüler.⁵

II. Meşrutiyet'le artık uzun yıllar sürdüğü iddia edilen hürriyet mücadelesi başarıya ulaşmıştı. Meşrutiyet yeniden ilan edilmiş ve seçimlerin yapılması talimatı verilmişti. Ancak II. Meşrutiyet yönetimi her ne kadar büyük umutlarla başlasa da o da I. Meşrutiyet gibi başarısızlıkla ve düş kırıklığı ile son buldu. Osmanlı içerde ve dışarda büyük sıkıntılarla uğraşıyordu. Meşrutiyet taraftarları sayıca az ve tecrübesizdi. Büyük ümitlerle doğan Meşrutiyet, hızlı ve kesin bir şekilde boşa çıkmıştı.⁶ Bu dönemde Osmanlı Devleti siyasal ve sosyal tartışmalara sahne olmuştur. Ancak bu tartışmalar yeni, güçlü, özgürlükçü ve fikri yeniliklerle dolu bir toplumu inşa edememiştir.⁷

2.II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı'da Siyasi Oluşumlar

Osmanlı, doğu ile batının birleştiği bir coğrafya üzerinde bulunduğu için her iki kültüre de açık bir durumdadır. Doğu ile iletişimde, fikir alışverişinde başarılı ilerlemeler kaydeden Osmanlı özellikle 1800'lü yıllarda batıda cereyan eden akımlara ve gelişmelere karşı aynı başarıyı yakalayamamıştır.⁸

19. yüzyılın güç kazanan unsurları olan Helen, Cermen, Slav ulusçu akımlarına karşı Sultan II. Abdülhamid Panislamizm görüşünü savunmakta ve Osmanlı'nın ayakta kalabilmesi için asla bu anlayıştan vazgeçmemesi gerektiğini düşünmektedir. Bu hal iç politikada başka bir düşüncenin hayatiyetine müsaade etmemekle beraber muhalefetin gizli bir şekilde çalışmasına sebebiyet vermektedir. Ancak Osmanlı aydınları ülkenin çıkmaza girdiğini bu politikalarla memleketin idare edilemeyeceği görüşünde ısrar etmekte ve bunun ardından muhakkak 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konulması gerektiği tezini savunmaktadırlar. Bu doğrultuda gizli ve padişaha muhalif bir cephe oluşturulmuştur. Bunların başında İttihat ve Terakki Cemiyeti gelmektedir. Bu yapı II. Meşrutiyet ve sonrasındaki faaliyetlerde başrol oynamıştır.⁹

II. Meşrutiyet gerek aydın çevrelerde gerekse II. Abdülhamid'e karşı oluşan muhalefet nezdinde bir özlem bir umut ifade ediyordu. Yüzyıllardır çekilen dertler ve

⁵ Feroz Ahmad, "Modern Türkiye'nin Oluşumu", Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 44.

⁶ Lewis, a.g.e., s. 286.

⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 429.

⁸ Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 12, s. 551.

⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 325-326.

sıkıntılar kaybolacak gibi bir ümit oluştuyordu. Fakat bu beklentiler sağlanamadığı gibi sadece hukuk metinleri üzerinde yapılan değişiklikler ne gerçekten istibdadı yıkabilmiş ne de hürriyetçi bir rejimi ortaya koyabilmişti.¹⁰

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle ülkenin toplumsal, siyasal ve sosyal yapılanmasında önemli yeniliklere imza atılmıştır. Parlamenter sistemin ve anayasal geleneğinin temelleri bu süreçte atılmıştır. I. ve II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı toplumunda devlet-toplum ilişkisi açısından alışılmamış olan ikincil yapılar ortaya çıkmıştır. Bu ikincil yapılar sivil toplumda eğitim kurumlarında basın ve yayın organlarında çeşitli muhalefet guruplarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ancak gerek I. Meşrutiyet döneminde gerekse II. Meşrutiyet Dönemi sonrasında özgürlüklerin kısa sürede askıya alınması örgütlenme ve cemiyetleşme sürecinin devamlılığını engellemiştir. Bu süreklilik ve örgütlenmenin hayatiyeti ancak 16 Ağustos 1909'da Cemiyetler Kanunu ile resmîyet kazanmıştır. Bunun sonucunda gizli ve ihtilalci komiteler resmi kurumlar altında yapılanmış ve faaliyetlerini gizlilikle yürütme fırsatını yakalamışlardır.¹¹

II. Meşrutiyetten sonra Osmanlı Devleti'ni "milliyet sorunu" bağlamında siyasal olarak üç blok şeklinde kurumsal bir hale dönüştüğünü söylemek mümkündür. Mizancı Murat İslamcı görüşü temsil ederken, Prens Sabahattin adem-i merkeziyetçilik görüşünü, Ahmet Rıza ise merkezi imparatorluk görüşünü temsil etmektedir. Siyasal noktada partileşme sürecinin temellerini oluşturacak olan bu fikirler zamanla partileşme eğilimi gösterecektir. Birinci partileşme eğilimi 1913 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tam bir siyasal parti olmasıyla tamamlanmış oldu. İkincisi, liberallerin temsil ettiği Ahrar Fırkası olarak ortaya çıktı. Bilahare Hürriyet ve İtilaf Fırkası olarak siyasal hayatta yerini bulacaktır. Üçüncüsü ise İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti olarak ortaya çıksa da daha sonra siyasal bir fırkaya dönüşmeden bir fikir akımı şeklinde kendine yer bulacaktır.¹²

II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki'den başka Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Ahrar Fırkası, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Ahali Fırkası, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası faaliyet göstermiştir.

¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler II. Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, c. 1, s. 35-36.

¹¹ Zehra Arslan, "Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan'da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 3, Sayı: 11, 2010, s. 57.

¹² Berkes, a.g.e., s. 405.

II. Meşrutiyet İttihat ve Terakki'nin Balkanlar'da başlatmış olduğu isyan neticesinde vücuda gelmiştir. Her ne kadar padişah bunu kendi ihsanı gibi gösterse de İttihat ve Terakki'nin Balkanlar'da yaptığı eylemler ve gösteriler II. Abdülhamid'i Meşrutiyet'i ilan etmeye mecbur bırakmıştır. Esasen meşrutiyette bu kadar faal bir rol oynamasına rağmen başlangıçta İttihat ve Terakki'nin yüksek mevkilere geçmemesi dikkat çekicidir. Stratejik olarak kendilerini “meşrutiyetin koruyucusu” sıfatıyla faaliyet göstermeyi daha selametli görmüşlerdir. Fakat ileride tek partili rejime dönüşecek olan İttihat ve Terakki meşrutiyete muhalif, aşırı müstebit bir yapıda konumlanmaktan kendini alamayacaktır.¹³

Dönemin önemli faaliyetlerinden biriside partilerin yanı sıra her bir milletin kendi adını taşıyan bir kulüp oluşturmasıdır ki; bu Devlet-i Aliye için en tehlikeli olanıdır. Çünkü çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı halkı içerisinde her bir milletin kendi ırkı adına oluşturacağı topluluk, ayrılık için bir adım olma ihtimali taşıyacaktır. Çerkez, Arnavut, Bulgar, Rum, Ermeni gibi milletlerin kendi adlarıyla bir cemiyetleşme teşebbüsleri, başta II. Abdülhamid olmak üzere çeşitli kesimlerde endişe oluşturmuştur. II. Abdülhamid'in bu noktada mabeyn başkâtibi Ali Cevat Bey'e söyledikleri tarihi açıdan önem arz etmektedir.

“Bu kulüpler nedir? Arap kulübü, Arnavut Kulübü, Rum Kulübü... Velhasıl her millet kendisine bir kulüp yapmış. Bunlar fena şeyler. Bu devlet birçok muhtelif kavimlerden teşekkül etmiştir. Bunları birleştirmeye çalışmalıdır. Bu gidişe bakılırsa her kavim ayrı-ayrı yaşamaya çalışıyor. Bu işler kolay zan olmasın. Pek müşküldür. Beni bir şeye karıştırmıyorlar. Ben de karışmak istemem ama işler bozulursa bir daha yerine gelmez.”¹⁴

Osmanlı siyasal olarak 1908 yılına kadar rejim itibariyle çoğulculuktan uzak bir yönetim şekliyle idare edilmekteydi. Ancak 23 Temmuz 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle çok partili döneme adım atılmış ve meşruti bir idari sistemi icra edilmeye başlamıştır. Böylelikle II. Abdülhamid ile özdeşleşen idari dönem sona ermiş İttihat ve Terakki Dönemi başlamıştır.¹⁵

¹³ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş, İstanbul 2012, s. 194-195.

¹⁴ Cemal Kutay, *31 Mart 85. Yaşında Bir Geri Dönüşün Mirası*, Kazana Matbaacılık, İstanbul 1994, s. 362-363.

¹⁵ Tunaya, a.g.e., c. 1, s. 35.

3. II. Meşrutiyet Dönemi'nde İslamcılık Hareketi

Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik fikri Avusturya ve Osmanlı gibi çok uluslu imparatorlukları olumsuz etkilemiştir. Bu büyük ve çok milletleri bünyesinde barındıran imparatorluklar artık farklı milletlerin bağımsızlık çabaları karşısında beka sorunu yaşamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti bu durum karşısında başlarda askeri alanda yenilikler yapmak suretiyle tedbirler almış fakat bu Osmanlı'yı girmiş olduğu zor durumdan kurtarmaya yetmemiştir. Osmanlı'da 17. yüzyıl ile başlayan ve Tanzimat'la hızlanan Batı'ya açılma faaliyetleri II. Abdülhamid döneminde zirve yapmıştır. “Bu ülke nasıl kurtulur?” sorusu etrafında başlayan tartışmalar çeşitli fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 17. yüzyılın ikinci yarısında filizlenen fikir akımları ancak II. Meşrutiyet Dönemi'nde düzenli hale gelebilmiştir.¹⁶

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde özellikle aydın çevreler tarafından Osmanlı'nın girmiş olduğu yıkılış sürecinden kurtulması ve yeniden ihyası ve ilerlemesi için çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi bu tür akımların en temelde hedefleri siyasi birliği korumak, elde var olan toprakları kaybetmemek¹⁷ ve Batı karşısında saygın bir hale gelmek¹⁸ diye özetlenebilir.

Osmanlı Devleti'nin yeniden ihyası için ortaya atılan fikir akımları arasında İslamcılık fikri önemli bir yere sahiptir. İslamcılık, İslam'ı inanç, düşünce, ahlak, siyaset, idare ve hukuk bakımından hayata hakim kılmak, Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmayı tesis ederek, İslam ülkelerini Batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafeden kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak adına her türlü ilmi, siyasi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütünü olarak tarif edilebilir.¹⁹

İlk defa İslamcılık Pan-Ottomanizm (Osmanlıcılık) düşüncesinin iflasından sonra, Tanzimat'la birlikte Yeni Osmanlılar tarafından gündeme getirilmiştir. İslamcılık, etki ve tesirini II. Abdülhamid döneminde zirveye çıkmış, İttihat-Terakki Dönemi'nde ise devletin etkin ideolojilerinden biri olarak devam ettiği söylenebilir.²⁰

¹⁶ Muhammed Ali Yazıbaşı, “II. Meşrutiyet Dönemi Batıcılık Akımının Ahlak Anlayışının Değerlendirilmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 3, Sayı: 1, 2014, s. 118-119.

¹⁷ Yavuz Çilliler, “Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, c. 10, Sayı: 2, 2015, s. 45-65.

¹⁸ Yazıbaşı, agm. s. 120.

¹⁹ İsmail Kara, “*Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*”, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, c. 1, s.17.

²⁰ Hülya Küçük Sevil, “*İttihat ve Terakki Dönemi’nde İslamcılık Hareketi (1908-1914)*”, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Ens. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s.13.

İslamcılık akımını bir ya da birkaç fikir ve siyaset adamının şahsi faziletine bağlamak eksik bir değerlendirme olur. İslamcılığı II. Abdülhamid'e dayandıranlar olduğu gibi bu düşüncenin çok daha önce kullanıldığını ifade edenler de olmuştur.²¹ İslamcılık fikrini bazı Osmanlı münevverinin batıya karşı meydan okuma gayesiyle ortaya çıkardıklarını ifade etmekte çok isabetli ve doğru bir değerlendirme olmayacaktır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslam dünyası Batı'nın istilasına ve işgaline maruz kalmıştır. Bu toprakların fiilen veya hukuken sahibi Osmanlı Devleti'ydi. Bu münasebetle Osmanlı'nın içerisinde Müslüman topraklarının Hıristiyanların ellerine geçmesi gerek yöneticilerde gerekse halkın içinde dini haysiyetlerin ayaklar altına alındığı kanaati hâsıl oldu. II. Abdülhamid bu hassasiyeti diri tutarak İslamcılık fikrine ağırlık vermiştir.²²

II. Abdülhamid'in İslamcılık politikası İttihat ve Terakki nezdinde kısmen kabul görse de Prens Sabahattin tarafından şüphe ile karşılanmıştır. II. Abdülhamid'in İslamcılık anlayışının İttihat ve Terakki Dönemi'nde özellikle savaş zamanında devletin politikası haline gelmesi de kayda değerdir.²³

İslamcılık, II. Abdülhamid zamanında müstakil bir düşünce sistemine kavuşamamış iken II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Sırat-ı Müstakim, Beyanülhak, Livaü'l-İslam, Hikmet, İttihad-ı İslâm, Tasavvuf, İslam Mecmuası, Volkan gibi gazetelerde ve dergilerde yoğun ve sistemli bir şekilde ele alınmış ve bir hareket haline dönüşmeye başlamıştır.²⁴

İslamcıların İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle belirgin olarak iki gruba ayrıldığını söylemek mümkündür. İttihat ve Terakki'nin kabul ettiği resmi ideolojisi Türkçülük ve Batıcılık olsa da hiçbir zaman ret ve inkâr edemediği İslamcı bir grubu içinde barındırmıştır. İttihat ve Terakki'nin kendi bünyesinde yetişen bu grup batıcı ve modern İslamcılardır. Modern İslamcılarının karşısında ikinci bir İslami grup olarak muhafazakar ve gelenekçi İslamcılar vardır. Temelde fikir olarak Modernistler İslam ile

²¹ Küçük Sevil, a.g.e., s. 13.

²² Kodaman, "Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, c.12, s. 55.

²³ Kodaman, "Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, c. 12, s. 63.

²⁴ II. Abdülhamid devletin bekasını temin etmek için dış siyasette ve yaptığı diplomatik hamlelerinde İslamcılığı (hilafet) bir fonksiyonel güç olarak kullanmıştır. Ancak İslamcılık II. Abdülhamid'in iktidarı döneminde bir fikir hareketi olarak devam etmemiştir. Azmi Özcan, "İslamcılık", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 23, İstanbul 2001, s. 62-65.

Batı kültürünü sentezlemeye çalışmışlardır. Muhafazakarlar ise batıyı ve batıcılığı tamamen reddederek İşlami değerlere sarılmışlardır.²⁵

²⁵ Sevil, a.g.e., s. 37.

BİRİNCİ BÖLÜM

İTTİHAD-I MUHAMMEDİ CEMİYETİ

1.1. İttihad-ı Muhammedi Kelimesinin Tahlili

İttihad; Arapça olup “وحد” kökünden gelmektedir. Birleşmek, birlikte hareket etmek,²⁶ tek olma, federasyon²⁷ manalarına gelmektedir. Ayrıca Kamus-u Muhitte; “eşyay-ı müteaddide (birden fazla olan şeylerde) ictima’ (birleşmek) ile bir olmak”²⁸ manasında, Şerif Cürcanide (ö.1413) ise “iki şeyin bir tek şey olacak biçimde birbiriyle birleşmesi”²⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Sözlüklerde ifade edildiği gibi “İttihad” kelimesinde iki nokta öne çıkmaktadır. Birincisi; en az iki unsurun varlığı, ikincisi ise; bu unsurların tek bir unsur gibi birliktelik oluşturmalarıdır. İttihad-ı İslam ve ittihad-ı Muhammedi gibi “ittihad” kelimesiyle birlikte terkip suretinde yapılan tamlamalar ise Müslümanların birlik ve beraberliğini ifade etmektedir.

20. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı’da yapılagelen tartışmalardaki “temel ortak özlem” “İttihad” kelimesi ile “Terakki” kelimesinde kendisini göstermektedir. 1904’ten önce ve sonra kurulan cemiyetlerin isimlerinin çoğunda bu iki kelime yer değiştirmek suretiyle mevcudiyetini devam ettirir. “İttihad” Osmanlı birliğini yani Osmanlının çatısı altında bulunan bütün milletlerin uzlaşarak birlik ve beraberlik içerisinde yaşamasını ifade ederken, “Terakki” ise ilerlemeyi, çağdaşlaşmayı, geriliğe neden olan unsurları kaldırmayı temsil etmektedir.³⁰

“İttihad” kelimesinin bir fırkanın veyahut bir cemiyetin içinde kullanılması önemli bir mesaj ifade etmektedir. Kurulan her bir yapı kendisini ne kadar kuşatıcı, çoğulcu, birleştirici olarak ifade edebilirse halk nezdinde o kadar kabul görecektir.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti için kuruluşundan günümüze kadar hakkında en fazla konuşulan meselelerden birisinin, cemiyetin ismi olduğu söylenebilir. “İttihad” kelimesi Volkan Gazetesi’nde³¹ Derviş Vahdeti tarafından kavmi, milli, dini ve tariki olmak üzere dört kısma ayrılmıştır.

²⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005, s. 68.

²⁷ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s. 968.

²⁸ Al- Firuz Abadi Muhammed B. Yakup, *Kamus Tercümesi*, c.1, s.568.

²⁹ Seyyid Şerif Cürcani, *Arapça -Türkçe Terimler Sözlüğü Kitabı’t Tarifat*, Bahar Yayınları, İstanbul 1997, s. 11-12

³⁰ Berkes, a.g.e., s. 405.

³¹ Volkan Gazetesi’nin 48. sayısında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin nizamnamesinin yayınlanmasının hemen ardından 49.50.52.54. sayılarında “İttihad” başlığı altında Derviş Vahdeti imzasıyla bir yazı dizisi yayınlanmış ve

(I) Kavimde birlik ırkların birliğidir ki: Türklük, Araplık, Arnavutluk buna birer örnektir. Bu birlikte her bir ırkın kendi içinde bir olması kastedilmektedir. Toplu halde yaşayanlar zaten bu birliği yakalamışlardır. Dağınık halde yaşayanlar ise birleşmek için çalışır ve bu o kavmin elinden alınamayacak bir hakkıdır.

(II) Milli birlik ise; Osmanlılık, Fransızlık ve İngilizlik gibi, Derviş'e göre; bir milletin millet olabilmesi için kavmiyetini (kendi ırkını) unutmaması gerekir. Bu cihetle Osmanlı hala millet olamamıştır. Çünkü içindeki her bir ırk kendi kavmi için yaşamaktadır. Oysaki bir İngiliz sadece İngilizlik için yaşamaktadır. Milli birlik olabilmesi için kavimler kendi ırklarını bertaraf edip üst kimlik olarak milleti esas almalı ve kendi dillerini bırakıp üst dil olan milletin ortak dilini konuşmalıdır. Milli birlik ancak bu şekilde temin edilebilir.

(III) Dini birlik ise mekan neresi olursa olsun hangi ırk ve millete bağlı bulunursa bulunsun dini gayret vesilesiyle bir kişinin dindaşını düşünmesi ve onunla hemhal olmasıdır. Mesela Çin'de bulunan bir Müslümana yapılan haksızlıktan buradaki bir Müslümanın üzülmeye başlaması ancak dini birlik ile olur. Derviş, İslamiyet'in (dini birliğin) kavmiyetten ve milliyetten daha sağlam ve daha kapsayıcı olduğunu ifade eder. Dini birliğin hem dünyada hem ahirette mutlu edeceğini, kişilerin kavmiyetini sevmesini fakat her halükarda dinini kavmiyetinden üstün tutması gerektiğini ifade eder.³²

(IV) Tarikte birlik ise dini birliğin şubeleri arasındaki beraberliği ifade etmektedir ki bu şubeler; Kadirilik, Nakşilik, Bektaşiliktir. Derviş bu tariklerin siyasi ve dini olarak ikiye ayrıldığını ifade ettikten sonra bütün mezheplerin ve tariklerin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti altında birleşmesi gerektiğini ifade eder.³³

Muhammedi kelimesi ise; (Muhammed adına nispet eki “î” ile Muhammedi) Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ait, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun getirdiği dine inanan ve ümmetinden olan³⁴ demektir. Muhammedi kelimesi ise son peygamber olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) atfen kullanılmıştır. Cemiyetin kuruluş nizamnamesinde kurucunun Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğu ifade edilmektedir.³⁵ İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ndeki “Muhammedi” ifadesinden dolayı cemiyetin İngilizler tarafından

bu kelime geniş bir şekilde ele alınmıştır. Derviş Vahdeti, *Volkan Gazetesi 1908-1909*, (Derviş Vahdeti, tam ve aynen metin neşri), Hazırlayan; M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul 1992.

³² Volkan, Sayı: 50, s. 236-237.

³³ Volkan, Sayı: 52, s. 246-247.

³⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008, c.2, s. 2145.

³⁵ Volkan, Sayı: 75 s. 362. Selim Kocahanoğlu bu fikrin Said Nursi tarafından Derviş Vahdeti 'ye telkin edilmiş olabileceğinden bahsetmektedir. Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında yazdığı makalelere bakıldığında Kocahanoğlu'nun bu noktadaki tespitinde isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

kurulduğunu iddia edenler de olmuştur. “Muhammedî” tabirini Hıristiyanlar Müslümanlar için kullanmaktadır. Dolayısıyla bu isim batı menşeli sömürgeci bir devletin kontrolü dahilinde çıkmış olabilir diye çıkarımda bulunanlar olmuştur. Başka bir iddiada şöyledir: İngiliz taraftarı olan Kamil Paşa, ittihatçılar tarafından hükümetten düşürülünce İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı alternatif bir muhalefet oluşturmak için İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini kurmuştur.³⁶ Bu iki iddia, yeterli ve sağlam delillerle ispat edilememiştir.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hitap ettiği kitle itibarıyla ve özellikle Osmanlı halkının dini hassasiyetleri göz önünde bulundurulduğunda “Muhammed” kelimesinin yaptığı çağrışım oldukça etkilidir. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin ismine başta İslamcı yazarlar olmak üzere çeşitli kesimlerden ağır eleştiriler ve itirazlar gelmiştir.³⁷ Said Nursi’nin İttihad-ı Muhammedi ismini ilk duyduğu andaki hissiyatını ve endişelerini ikinci bölümde ayrıca ele alınacaktır.

1.2. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin Fikri Kökenleri

Arapça bir kelime olan cemiyet “birlik” ve “topluluk” anlamına gelir. İslam dünyasında ve özellikle Osmanlı Devleti’nde ilmi, sosyal ve siyasi amaçla kurulan topluluklara “cemiyet” denilmektedir.³⁸ 24 Temmuz 1908 yılında Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle Osmanlı’da pek çok cemiyet kuruldu. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti de Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle birlikte kurulan cemiyetlerden bir tanesidir.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin nizamnamesi, söylemleri, kurucuları ve halkın nezdinde durduğu yere baktığımız zaman onu İslami bir hareket olarak değerlendirmek mümkündür. Bu sebeple cemiyetin fikren beslendiği kaynakları bulmak için ön plana çıkan söylemlerine dikkat etmemiz gerekir.³⁹

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde devletin hangi dinamikler üzerinde ayakta kalabileceği noktasında çeşitli söylemler geliştirilmiştir. Bunlardan birisi de

³⁶ Yusuf Hikmet Bayur’ un savunduğu bu düşünce için bkz. Özcan, *DİA*. c. 23 s. 476.

³⁷ Sırat-ı Müstakim ve Beyan’ül Hak başta olmak üzere bazı İslamcı yayınlar İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin ismi üzerinden ciddi eleştiriler yapmıştır. İsmail Hakkı Efendi bir vaazında “*İttihad-ı Muhammedi neymiş? Yeni mi Müslüman olacağız? Mecusi mülkünde miyiz?*” diye yüklenirken 31 Mart Vak’ası’ndan yaklaşık yirmi gün önce çıkan İttihad-ı İslam Dergisi’nde “*İçimizden bazıları itizal (dinden çıkarak) ederek İttihad-ı Muhammedi namıyla bir fırka teşekkül ettikleri işitiliyor nam-ı celil-i Peygamberi oyuncak mıdır?*” denilmektedir. İsmail Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, İz Yayınları, İstanbul 1994, s. 199-218, 219.

³⁸ Cemiyetlerin tarihçesi hakkında ayrıca bkz. M. Şükrü Hanioğlu, “Cemiyet” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1993, s. 329-331.

³⁹ Volkan Gazetesi’ndeki yazılara bakıldığında Cemiyet’in, ilk kurulduğu zaman diliminde daha çok dini duyguları ön plana çıkardığı gözlemlenmektedir. Ayrıca İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Osmanlı’yı yücelten, dünya Müslümanları arasında birlik ve beraberlik vurgusu yapan, yardımlaşma ve dayanışmayı temin etmeyi hedef edinen evrensel bir oluşumun İstanbul şubesi olarak düşünülmüştür. Azmi Özcan, “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti”, *Diyanet İslam Ansiklopedi*, c. 23, İstanbul 2001, s. 475.

İslamcılık fikridir. Dini ve manevi duygular Osmanlı'da pratik manada her zaman mevcut olmakla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısında daha anlamlı bir yere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Osmanlı kamuoyu II. Abdülhamid'in halifelik sıfatıyla ortaya koyduğu siyasi hamleler vasıtasıyla İslamcılık ve İslam birliği fikirlerini müşahhas bir şekilde görmüştür. İslamcılık fikrini pratik manada sağladığı temel yarar, sıkıntı ve sevinçte Müslümanları bir ve beraber kılarak ortak bir hissiyat elde etmektir. Ayrıca, batılı ülkelere karşı İslamiyet'in ve Müslümanların topyekûn olarak halifeliğin manevi şahsiyeti altında olduğu fikrini telkin ederek siyasi üstünlük elde etmek ve bu suretle itibar kazanması şeklinde ifade edilebilir.⁴⁰

İnsan yaşamına bir bütün olarak bakan İslam, birlikteliğe ziyadesiyle önem vermekte ve İslamiyet ibadetlerde ve sosyal hayatta bütün Müslümanları kolektif olarak hareket etmeye teşvik etmektedir. Namaz, hac ve oruç gibi ibadetlerde birlik ve beraberlik mesajları oldukça güçlü bir şekilde ifade edilmekte ve toplumsal faaliyetlerde de, kardeşlik, dayanışma, birlik ve beraberlik duyguları hep övülmektedir.⁴¹

Dindar Osmanlı halkı arasında "İttihad-ı İslam" ve "İttihad-ı Muhammedi" gibi dini söylemler kuvvetli yankı uyandırmaktadır. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti de kısa ömürlü olmasına rağmen İslamiyet'in birleştirici ve bütünleştirici bu yönünü ele alarak toplumda var olan bu hissiyata tercümanlık edebilmiş ve tarihte yerini almıştır.

Said Nursi, referans kaynağı ve doğal lider olarak doğrudan doğruya Hz. Muhammed'i göstererek İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin fikir kaynağını başta Kur'an, Hadis olmak üzere bütün dini kaynaklar olarak ifade etmektedir.⁴²

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin mefkuresi ve amentüsü olan İttihad-ı İslam'ın siyasal bağlamda fikri kökenlerine 1800'lü yıllarda rastlamaktayız. İttihad-ı İslam tabiri 1869 yılında ilk defa Namık Kemal (ö.1888) tarafından Hürriyet Gazetesi'nde kullanılmıştır. İttihad-ı İslam tabiri aydınlar tarafından tartışılmıştır. Ayrıca İttihad-ı İslam'ın öncülerinden olan Cemalettin-i Afgani'nin (ö.1897)1870 yılında İstanbul'a gelip II. Abdülhamid ile görüşmesi İslamcılık fikrini

⁴⁰M. Jacob Landau, "II. Abdülhamid ve İslam Birliği Siyaseti, İslami Birliğin Sağlanmasına Yönelik Gayretler", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 13, s. 132-137.

⁴¹Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 74.

⁴²"Biz Kalu Bela'dan Cemiyet-i Muhammedi'de dahiliz. Ciheti'l-vahdet-i İttihadımız, tevhitir. Peyman ve yeminimiz, imandır. Mademki muvahhidiz, müttehiziz." Volkan, Sayı: 70, s. 337.

güçlendirmiştir.⁴³ Sonunda 1871 yılından sonra potansiyel halde bulunan kavram hareket kazanmış ve faaliyet sahası bulmuştur.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kurucusu olan Derviş Vahdeti'nin sözleri, Cemiyetin İslam birliği düşüncesi temeline oturduğunu anlamamız açısından önemlidir; “ *Bu devir İttihad-ı İslam devridir. Gözlerimizi açalım... Devrimiz, kılıç devri değildir, kalem devridir. Bütün alem-i İslamiyet el ele vererek hem dünyamızı hem ahiretimizi imara çalışalım.*”⁴⁴

İttihad-ı İslam düşüncesini tarihi seyir içinde, temsilcileri açısından değerlendiren Said Nursi nev-i şahsına münhasır bir yaklaşım sergilemektedir. Said Nursi Yavuz Sultan Selim'i, Cemaleddin Afganî'yi, Muhammed Abduh'u,⁴⁵ Ali Süavi'yi⁴⁶ Hoca Tahsin'i ve Namık Kemal'i ittihad-ı İslam konusunda kendisine selef olarak görmekte ve seleflerinin arasında Yavuz Sultan Selime biat ettiğini ifade etmektedir. Said Nursi'nin İttihad-ı İslam'ı savunan şahsiyetler içinde diğer şahsiyetleri bir tarafa bırakıp Yavuz Sultan Selim'in fikrini kabul ederek ona biat etmesi manidardır. Said Nursi bu konuda Yavuz Sultan Selim'in bir şiirini referans olarak gördüğünü ifade eder:

İhtilâf u tefrika endişesi,
kuşe-i kabrimde hatta bîkarar eyler beni.
İttihad iken savlet-i a'dâyı def'e çaremiz,
ittihad etmezse millet, dağdar eyler beni.⁴⁷

İttihad-ı İslam fikri, maddi ve manevi kalkınmayı temin etmek, Müslümanlar arasında birlik ve beraberliği tesis etmek için ortaya atılmış bir fikir olarak karşımızda durmaktadır. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ise ittihad-ı İslam fikrini esas kabul etmiş

⁴³Kodaman, “Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)”, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, c. 12, s. 61.

⁴⁴Volkan, Sayı: 36, s. 168

⁴⁵ 19. yüzyılda Suriye'de başlayıp Mısır'da devam eden ve İslam Modernizmi'nin en önemli iki teorisyeni Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afgani'dir. Bu yeniden doğuş hareketinin temel iki doktrini vardır. Birincisi; Avrupa'nın başarılarını ve kazanımlarını bir şekilde İslam dünyasına taşıyabilmek, ikincisi ise İslam kültürünü Avrupa uygarlığının saldırılarına karşı korumaktır. Ahmet Cevzici, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 880.

⁴⁶ Ali Suavi, batı felsefesine karşı olumsuz bir tavır takınmış özellikle modernleşme sürecinde batı felsefesinin alınmasına kesinlikle karşı çıkmıştır. Batı uygarlığının sadece maddi unsurlarının alınıp İslamiyet'le yoğrulmuş Osmanlı kültürünün muhafaza edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Suavi, ayrıca Batıda modern dönemde ortaya çıkan felsefi gelişmeleri materyalist bir yaklaşım olarak değerlendirir. Cevzici, a.g.e., s. 66.

⁴⁷Bediüzzaman Said Nursi, “*İki Mekteb-i Musibetin Şahadetnamesi Yahut Divan-ı Harbi Örfi: ve Said-i Kürdi*” İkbâl-i Millet Matbaası, İstanbul 1327, s. 11. (Eserin elimizdeki bu nüshası ilk baskıdır. Osmanlı Türkçesi'yle kaleme alınmıştır. Bilahare farklı baskılar yapılmışsa da bu çalışmada bu ilk ve orijinal nüsha esas tutulmuştur.)

toplumun katılımıyla somut bir şekilde İstanbul merkezli bir numunesini ortaya koymaya çalışmıştır.

1.3. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Kuruluş Gayeleri

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin maksadı kuruluş beyannamesine⁴⁸ göre şu şekilde özetlenebilir.

Cemiyetin maksadı,

(I) Hilafet memleketlerinde ve diğer ülkelerde yaşayan Müslümanların ahlaken olgunlaşmasına çalışmak.

⁴⁸ İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Nizamnamesi

Cemiyetin ismi, maksadı, saha-i faaliyeti ve vesaiti:

Madde 1- Cemiyetin ismi "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti" dir. 1317 sene-i hicriyesinde Darülhilafe'de teşekkül etmiştir.

Madde 2- Cemiyetin maksadı, memalik-i hilafette ve sair bilâdda mütemekkin anâsır-ı muhtelif-i İslamiyenin tehzib-i ahlâkına ve ictimâî terakkiyatına bâis-i yegane olan Kur'an-ı Kerim'in şeriat-i mutahharanın ilâ yevmi'l kıyam temin-i devamına sa'y ü gayret eylemek ve kâffe-i müsliminin faaliyet-i siyasiyye ve ictimaiyyelerini tezyid ve tevhid etmek ve şer'i şerif ve Kanun-i Esasi-i münif ile müeyyed olup Darülhilafe'de teessüs eden usul-i meşvereti hırz-i can bilerek muhafaza eylemek. Memalik-i Osmâniyye'de kavanin-i hukukiyyeyi Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye müştemil bulunduğu gibi kütüb-i fihhiyyeden bi'l-istinbat bir de ceza kanunu ve kavanin-i saire-i muktaziyye meydana getirerek Meclis-i Mebusan'a arz etmek ve tasdike iktiran etmesine çalışmak ve bütün hareket ve sekenatımızı şer'i şerifle tayin etmek ve bu suretle istikbalde, memalik-i Osmâniyyede mehakim-i nizamiyyelerde kavanin-i şer'iyyenin düstürü'l-amel olmasına gayret etmek ve bütün livâ-i Muhammedî altında bulunan alem-i İslamiyyeti taarruzdan siyanet eylemek.

Madde 3- Cemiyetin sâha-i faaliyeti bütün memalik-i İslamiyyeyi ihtiva eder.

Madde 4- İkinci maddede gösterilen makâsıda vusûl için cemiyetin vesâit-i icrâiyyesi ber-vech-i âtidir:

(A) İttihad-ı Muhammedi ve Meclis-i Mebusan hakkında mevzu bahis olacak mesail için bir mahall-i ictimada şer'i şerif daire-i münciyesinde cemiyete mensub ulema ve meşayih ve siyasiyyun canibinden hutbeler ve nutuklar iradiyle icra-yı müzakere etmek;

(B) Cemiyete mahsus mahall-i ictimada fudela-yı mensubin tarafından ulum-i diniye, ahlakiye, siyasiye, içtimaiye ve ahval-i cariyyeye müteallik ders suretinde vaazlar vermek.

(C) Cemiyetin fikir ve mesleğini tefhim ve tamim için mevkut ve gayr-i mevkut, resâil ve mürevvic-i efkârı olmak üzere Türkçe, Arapça, Farsça ve elsine-i sairece gazeteler ve evrak-ı mütenevvia tab' ettirmek ve keza bu maksatla ictimâ-i umumiler tertip eylemek.

(D) Aynı maksatla, taşralarda ve bilâd-ı saire-i İslamiyyede teşekkül eden şubelerle teâtî-i muhaberât ile oralarda bu kabîl neşriyat meydana getirmek ve ictimalar tertip ettirmek.

Cemiyete azanın kabulü ve sûret-i hurucu

Madde 5- Cemiyetin şartnâmesini kabul ile ahkâmına ittibâ eden ve şer'an sinn-i rüşde vasıl olan her ferd-i müslim cemiyete dâhil olabilir.

Madde 6- Cemiyete duhulünü şifâhen veya tahriren talep eden kimse cemiyete mensup bir azâ veyahut Volkan gazetesi delâletiyle azalığa kabul olunur.

Madde 7- Azadan her biri istediği zaman cemiyeti terk etmekte muhtardır.

Madde 8- Cemiyete karşı hiçbir azanın taahhüdât-ı nakdiyyesi yoktur. Arzû-yi vicdani ile itâ olunacak iânât-ı nakdiye ve hedaya maa'l-memnuniye kabul ve cemiyete varidat kaydolunur.

Madde 9- Şerfat-i Ahmediyyeye muhalif harekette bulunanlar, vaki olacak tenbihât-ı meşruaya rağmen ıslâh-ı nefis etmeyip de ısrar ederse meclis-i idarenin ekseriyet-i ârâsıyla cemiyetten ihraç edilir. İhraç edilen azâ isterse meclis-i umumiye müracaat ve meseleyi ekseriyet-i katiyye-i ârâ ile hallettirebilir. Cemiyetten ihraç edilen azâ bilâhare ıslâh-ı nefis ettiğini isbât ederek yeniden azâ kaydolunmak isterse yine kabul edilir.

Madde 10- Cemiyetten gerek ihtiyarıyla gerek bilâ-ihtiyar çıkan azâ o zamana kadar cemiyete iâne ve hediye nâmiyla bir şey vermiş ise istirdat edemez.

İşbu nizamnamenin diğer maddeleri teşkilât-ı idariyyeye taalluk ettiğinden neşrine lüzum görülmemiştir. Maksat umumi ve nizamnamenin diğer maddeleri hususi olduğundan yalnız efrada tevzi olunması taht-ı karara alınmıştır. Cenab-ı Hak muvaffak bil-hayr buyursun âmin. Volkan, Sayı: 48, s. 226-227

(II) Müslümanların toplumsal olarak kalkınmalarının yegâne sebebi olan Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu kanunlarının kıyamete kadar devam etmesini temine çalışmak.

(III) Müslümanların siyasi ve toplumsal faaliyetlerini arttırıp, bir ve beraber olmayı temin etmeye çalışmak.

(IV) Hilafetin merkezi olan İstanbul'da kurulu olan meşveret usulünü canı korur gibi korumak.

(V) Osmanlı memleketlerinde nasıl ki kanunlar mecelle⁴⁹ ile tesis edilmiş, aynen bu şekilde fıkıh kitaplarından hükümler çıkararak⁵⁰ yeni bir ceza kanunu ve gerekli olan sair kanunları meydana getirerek, Meclis-i Mebusan'a arz etmek ve tasdikine çalışmak, ve bu suretle gelecekte Osmanlı'da Nizami Mahkemelerinde⁵¹ şeriat kanunlarının geçerli kılınmasına çalışmak ve Hazret-i Muhammed'in sancağı altında bulunan İslam alemini her türlü saldırıdan korumaktır.⁵²

(VI) Cemiyetimizin yegâne maksadı dar-ı hilafet ve meşrutiyette hürriyet, adalet, müsavat esasları üzerine kurulmuş olan Meclis-i Mebusan'ın devam ve bekası.

(VII) Osmanlı da yapılacak olan kanunların şeriata (Kur'an ve Sünnet) uygun olması.

(VIII) İslamiyet'in taassuba yer vermediğini, İslam dininin hiçbir zaman ve mekanda kalkınmaya mani olmadığını müfterilere karşı şiddetle müdafaa etmek.

(IX) Farklı memleketlerde bulunan din kardeşlerimizi eğitimden sanayiden ticaretten ve sair toplumsal gelişmelerden haberdar edip istifade etmelerini temin etmek. Ayrıca harici tecavüzlerden korunmaları için tedbirler alarak devamlı irtibatlı olmak ve sürdürülebilir bir beraberliği temin etmek.

⁴⁹ Osmanlı Medeni Kanunu olan Mecelle İslam hukuk tarihinde ilk kanun olma özelliğini taşımaktadır. Mecelle Cemiyeti tarafından 1869 yılında hazırlanan mecelle bir bütün olarak değil parça parça hazırlanmış ve Padişahın onayıyla yürürlüğe girmiştir. Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığını yürüttüğü bu cemiyetin ortaya koydukları kanunlar sekiz yılda tamamlanmıştır. Bkz. Mehmet Akif Aydın, *Mecellenin Hazırlanışı*, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1989, Sayı: 9, s.31-50.

⁵⁰ İslam fıkıhında metotlarına başvurarak ve gerekli çabayı harcayarak hüküm çıkarmaya istinbat denir. İstinbat edebilmek için yani İslam hukuku ile alakalı bir meselede hüküm ortaya koyabilmek için Kur'an ve Sünnet metinlerini anlayabilmek ve yorumlayabilmek şarttır. Bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s. 309.

⁵¹ Şer'i hukukun dışındaki davalara bakan Nizamiye mahkemeleri, Tanzimat'tan sonra bir ihtiyaç olarak kurulan modern mahkemelerden biridir. Avrupa'nın baskısı, ticari gelişmeler, merkezi otoriteyi güçlendirme endişesi Osmanlı'da adliye teşkilatı içerisinde bir ıslahat çalışmasının zaruretini ortaya koymuştur. Nizamiye mahkemeleri 1924 yılında Şer'i Mahkemelerin kaldırılmasıyla ülkenin yegane mahkemesi olacaktır. Bkz. Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, İstanbul 2005, c. 3, Sayı: 5, s. 417-439.

⁵² Volkan, Sayı: 48, s. 226.

Vahdeti beyannamenin, cemiyetin esası olduğunu vurgular. Bu esasın dışında yorum yapanların isimlerini Volkan Gazetesi vasıtasıyla deşifre edeceğini ilan eder. Cemiyete üye olmak isteyenlerin Volkan Gazetesi'ni takip etmeleri gerektiğini şu şekilde ifade eder.

*“Katiyen yayınlanan bu beyanatın hilafına olarak ümit var olanlar varsa beyhude o gibi hayalata kapılmamaları ve iş bu beyanname hilafında teşvikatta bulunanlar olursa isimleri gazetemizle neşir olunmak için tarafımıza bildirmeleri ve cemiyete dahil olmak isteyenlerin Volkan Gazetesi'nin vasıta-i yeganesi olduğunu bilmeleri lüzumu beyan olunur.”*⁵³

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin fikirlerini savunduğu Volkan Gazetesi cemiyet hakkında en temel ve birincil kaynak özelliğini taşımaktadır. Bu cihetle Cemiyet'in kuruluş aşaması hakkında Volkan Gazetesi'ni takip etmek usul itibariyle isabetli olacaktır. Derviş Vahdeti'nin, cemiyetin kuruluş aşamasında en küçük ayrıntıyı atlamadan gazetede yayınladığını söylemek mümkündür.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile ilgili ilk bilgiye Volkan Gazetesi'nin 36. sayısında rastlamaktayız. 5 Şubat 1909 tarihli 36. sayıda Derviş Vahdeti'nin “Dindarlık-Dinsizlik ve Tarikatlar” başlığı altında bir makale yayınlar.⁵⁴ Bu makalede Vahdeti genel hatlarıyla dinin bir ihtiyaç olduğunu ve zaruretini örneklerle ortaya koyar.⁵⁵ Vahdeti, makalenin sonunda Sabah Gazetesi'nde gördüğü bir haberden bahsederek şöyle der: *“Dün ‘Sabah’ gazetesinde Tan'dan naklen bir telgraf gördük ki, bir cihetten meyyus olduğumuz halde bir cihetten de memnun olduk. Zira bu vesile ile ibtida-i zuhuru İslam gibi hafî olan Cemiyet-i Muhammedi'yi ilana muvaffak olduk.”*⁵⁶ İfadeleri ile bitirir.

Vahdeti Sabah Gazetesi'nin haberini verdikten sonra son derece coşkulu ve heyecanlı bir dille *“beşaret-i uzmadır bu! Ey millet-i İslamiye beşaret-i uzma !”* diyerek

⁵³Volkan, Sayı: 63, s. 303.

⁵⁴ Ali Cevat Bey, fezlekesinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluş tarihini bu beyannamenin yayınlandığı günü esas alarak kabul etmektedir.

⁵⁵ Volkan, Sayı: 36, s. 166-168.

⁵⁶Volkan Gazetesinin sabah gazetesine izafeten naklettiği aslı Tan Gazetesi'nde geçen telgrafname suretinde yayınlanan Farmasonlar hakkındaki haber şu şekildedir. *“Uzun müddetten beri meydana çıkamayan Türk Farmasonları Müşir Fuat Paşa'nın hanesinde akd-i içtima etmişlerdir. İçtimada Adliye Nazırı ile birçok Ayan ve Mebusan hazır bulunmuşlardır. Türkiye'de bir kebir loca teşkili maksadıyla teşebbüs icrasına dair olan teklif tasvib-i umumiye mazhar olmuştur. Locanın on beş gün sonra küşad edileceği zannediliyor”* Volkan, Sayı: 36, s. 168.

Cemiyetin İslam âlemi için büyük bir müjde olduğunu ve bunu ilan etmek şerefine nail olduğu için ne kadar iftihar etse az olacağını ifade eder.⁵⁷

Volkan Gazetesi, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin merkezi, şubeleri ve gayesi hakkında şu bilgilere yer vermektedir.

(I) İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin asıl merkezi Medine-i Münevvere, İstanbul ve Mısırdır.

(II) İslam memleketlerinde yeni şubeler açılmıştır.

(III) Cemiyet'in yegane maksadı Kur'an'ın kıyamete kadar baki kalması ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) tesis ettiği şeriatın muhafazasına hizmet etmekten ibarettir.

Gazetenin 36. Sayısında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin hayli zamandan beri var olduğu fakat gizlenmek durumunda kaldığı ifade edilmektedir. Cemiyetin ilan edilmesinin sebebi ise Farmason Cemiyeti'nin aleni olarak meydana çıkması ile açıklanmaktadır. Elbette bunda II. Meşrutiyet'in ilanı ile gelen özgürlük, serbestlik ve cemiyetleşme noktasındaki kolaylık göz ardı edilmemelidir. Vahdeti makalesinde *“madem farmasonlar bile dinsizlik adına cemiyet kurabiliyor aleni olarak faaliyet gösterebiliyor biz neden hürriyetin tesis ettiği nimetlerden istifade etmeyelim”* demektedir.⁵⁸

Bu ilan ve tebliğlerden üç gün sonra gazetenin 39. sayısında (8 Şubat 1909) İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti başlığı altında bir yazı yayınlanır. II. Meşrutiyetin getirdiği hürriyet methedilir ve ne Emevilerde ne Abbasilerde İslamiyet'in bu derece özgürlüğe sahip olmadığı vurgulanır. Hürriyet devri olan meşrutiyet; öyle meyveler verecektir ki 33 sene geçtikten sonra kelimelerden Taftazanî gibi, tefsir âlimlerinden Fahrettin Razi gibi zatlar yetişecektir. Osmanlı hükümeti ilerledikçe Müslümanların ticaretlerinde kolaylık olacak,⁵⁹ fennî ilimlerde yabancıları geçecekler

⁵⁷ Volkan, Sayı: 36, s. 168.

⁵⁸ Volkan, Sayı: 36, s. 168.

⁵⁹ Derviş Vahdeti, Volkan Gazetesi'nin 80. sayısında (21 Mart 1909) “İttihad-ı Muhammedi Şirket-i Bahriyesi” adı altında bir denizcilik anonim şirketi kuracağını ilan eder. Vahdeti şirketi kurma amacını Volkan Gazetesi'nde şöyle anlatmaktadır. İslamiyet Müslümanları kalkınmaya, çalışmaya teşvik etmektedir. İslamiyet'in terakkiye mani değil hizmetkar olduğunu dünyaya ispat etmek için bu teşebbüse başvurulmuştur. (I) Ülkemiz coğrafi olarak bir deniz ticaretine uygundur. (II) Deniz ticareti diğer ticari kalemlerden daha kazançlıdır. (III) Yabancılar deniz seferlerinde Müslümanları düşünmeden hareket etmektedirler. Özellikle hac mevsiminde kadın ve erkek hacılar ziyadesiyle meşakkat çekmektedirler. (IV) Yabancıların gemilerinde kadınlara mahsus bir yer olmadığı için mütesettir olan Müslüman kadınlar müşkilat çekmektedir. İşte bu sebeplerden dolayı İttihad-ı Muhammedi Şirket-i Bahriyesi kurulmuştur. Hindistan, Cava, Çin gibi uzak ülkelere seyahat düzenleyecek ve ticaret yapacaktır. Vahdeti bu faaliyeti İttihad-ı Muhammedi'nin ilk icraatı olarak ilan eder. Ve şirkete ortak olmak isteyenlere gerekli açıklamaları teferuath bir şekilde izah eder. Volkan, Sayı: 80, s. 387-388. 31 Mart Vak'ası'nın patlak vermesi sonucu bu hayırlı çalışma akim kalır. Volkan Gazetesi'nde iki sayıdan başka hiçbir yerde bahsi geçmez.

ve dünya bu vaziyete hayretle bakacak. İşte tüm bunlar İttihad-ı Muhammedi sayesinde husule gelecektir.⁶⁰

Derviş Vahdeti Volkan Gazetesi'nin 41. sayısında (10 Şubat 1909) iki gün sonra, "Din Kavmiyet" başlığı altında bir makale yayınlar.

"Türk ve Osmanlı olmamızın teminatı İslamiyet'tir. Kavmiyetçiliğe aldanmayalım. İttihad-ı Muhammedi sancağı altında toplanalım. Bu yolda canımızı malımızı feda etmekten çekinmeyelim. Dünya ve ahirette mesut olmak ve millet olarak birliğimizi ve varlığımızı muhafaza etmek ancak İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile olur. Cemiyetimiz iptidai devresini çoktan geçmiştir."

Volkan Gazetesi'nin 46. sayısında Vahdeti, kavmiyetçiliğin zararlarını ve Müslümanların içine düştüğü içler acısı hali şöyle ortaya koymaktadır.

"Bugün görüyoruz ki ekserimizde din kuvveti zaafa duçar olmuş hemen hemen İslamlarımız esarete mahkum bir halde inlemekte bulunmuştur. Mazisi o kadar dehşetli olan bir milletin bugün ki makhuriyetine (ezilmişliğine) sebep nedir? Bu bir hastalıktır ki hepimizi mahvediyor. Öyle ise başımızın çaresine bakalım. Bizim hastalığımız her işi başkasından beklemek hastalığıdır. Biraz düşünelim, derdimize derman bulalım. Bugün üç yüz milyon kardeşe malik iken birbirimizden haberdar değiliz. Milyon milyon kitleler hal-i esarete yaşıyor, maariflerine kimse bakmıyor, koyun gibi sütleri sağılıyor, yünleri alınıyor zavallılara zahîr (koruyucu) olacak kimse yok. İşte bunları selamete çıkarmak bunların hukukunu aramak için İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti teşekkül etmiştir ki nizamnamesi ikmal olmuş an karib Darü'l-hilafedeki merkez ilan edilecektir. Cenab-ı Hak muinimiz olsun."⁶¹

Vahdeti'nin yazılarına bakıldığında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni âlem-i İslam'ın hamisi ve kurtarıcısı olarak görmektedir. O'na göre Müslümanlar güçlü ve sayıca fazla olmalarına rağmen bu gücü kontrol edecek, bu kitleyi yönetecek bir oluşuma sahip değillerdir. Müslümanlar esaret hayatı yaşamaktadır. İşte İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti bu boşluğu dolduracak, Müslümanların potansiyellerini keşfetmelerini temin edecektir.

Osman Selim Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti ve Dervişlerin İsyanı 31 Mart Vak'ası ve İslamcılık*, Temel Yayınları, İstanbul 2001, s. 121-123.

⁶⁰ Volkan, Sayı: 39, s. 185.

⁶¹ Volkan, Sayı: 46, s. 220.

Volkan Gazetesi'ndeki ifadelerde cemiyete yüklenen vazifelerden bir tanesi de kalem ile İslamiyet'i müdafaa hizmetidir.⁶² Cemiyetin asıl maksatlarından birisi olarak zikredilen kalem ile manevi mücadelede misyonerlere hak hukuk tanımayan saldırgan şairlere ve en önemlisi Avrupa menşeli olan dine muhalif zararlı felsefeye karşı yapılacaktır. Volkan Gazetesi'nin 51. sayısında, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluş amacına yönelik bir başka cihet şu şekilde ortaya konmaktadır.

*Şimdiye kadar din-i Mübin-i Ahmedî'ye olunan tecavüzat-ı kalemiyyeye hatime çekilmek zamanı hulul etmiştir ki İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti meydana gelmiştir. Cemiyetin esas maksadından biri de misyonerlerle ve sair mütecavizlere ve bhusus şu zamanda Avrupa'da pek ileri giden felsefe-i maddiyye ve ruhaniyyeye karşı müdafalar yaparak hakaik-i şer'iyeyi herkese bildirecektir. Ümit varız ki hükümet-i seniyyemizde ahkâm-ı şer'iyeyi şimdikinden daha ziyade himaye buyuracaklardır.*⁶³

Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve dünya siyasetinde ki güçlü duruşunu kaybetmesiyle Hıristiyan-Müslüman rekabetinde yeni bir döneme başlanmış oldu. Misyonerler hızla kurumsallaşmaya ve İslamiyet lehinde propagandalar ve söylemler geliştirmeye başladılar.⁶⁴ Vahdeti, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni İslam aleyhinde bulunan misyoner ve mütecaviz İslam düşmanlarına karşı fikri olarak karşı koyacak bir yapıda olduğunu ve bunun cemiyetin bir maksadı olduğunu ifade etmektedir.

Vahdeti Volkan Gazetesinin 50. Sayısında "İttihad" başlığı altında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşuna hizmet edecek şöyle bir sebebi zikreder.

*"Dünyanın hangi köşesinde bulunursa bulunsun her ferd-i müslimin hukuku bir kayıt altında bulundurulmak ve esbabına da tevessül olunmak için İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti teşekkül etmiştir ki bütün alem-i İslamiyet'in hukukunu arayacaktır."*⁶⁵

⁶² Volkan Gazetesi'nin 48. Sayısından itibaren tüm sayılarında ser levha olarak "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Mürevvic-i Efkarıdır" ifadesi yer almak suretiyle basılmıştır.

⁶³Volkan, Sayı: 51, s. 244.

⁶⁴ 20. yüzyılın başları İslam dünyası için en zorlu zamanların yaşandığı dönemdir. Misyonerler bu süreçte Osmanlı'yı "Güçlü Günah İmparatorluğu" diye adlandırmış, Osmanlı'yı bir arada tutan, bütün Müslümanları bir birine bağlayan halifeliğin zayıflaması için ellerinden geleni yapmışlardır. Osmanlı Devleti içerisinde misyonerlik faaliyetlerini hızlandırmışlar, kitap ve mecmualar yayınlamaya İslamiyet'e ve Türklere hakaret içeren ifadeler kullanmışlardır. Bible House'un 1876-1877 yıllarında "Pazar Günleri ve Mektep Dersleri" gibi Hıristiyanlığı telkin eden kitapları rahatlıkla neşredilirken çeşitli yardım kuruluşları adı altında yüz kadar "İncil Cemiyeti" teşekkül etmiştir. Aynı zamanda bu yüz cemiyeti finanse etmek ve kaynak sağlamak için 350'yi aşkın yardımcı cemiyet teşekkül etmiştir. İslam dünyasında ve özellikle Osmanlı Devleti'nde misyonerlik faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Uçar, *İslam Dünyasında Misyoner Orduları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013, s. 13-38.

⁶⁵ Volkan, Sayı: 50, s. 237.

Vahdeti, bu yazısında İslamiyet'in tesis ettiği birlik ve beraberlik şuurunun, milliyetçilik vasıtasıyla elde edilen ortak refleksten daha kuvvetli olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple "İttihad" ancak İslam'la ve İslam'ın tesis ettiği bağlar ile olmalıdır. Allah'ın razı olduğu şekilde birlik ve beraberlik İslamiyet'in getirdiği prensiplerle temin edilebilir. Bu da her bir Mümini kendi kardeşi bilmek ve her bir Müminin hukukunun muhafazasını kendi hukukunun muhafazası gibi görmek ile mümkün olabilir. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti de bu hukukun muhafazasının ve bekasının garantörü ve muhafızı olacaktır.

1.4. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Kuruluşu

Cemiyetin kuruluş tarihiyle alakalı çeşitli tahminler vardır. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti birbirinden farklı iki kuruluş yaşadığı için bir kısım tarihçiler birinci kuruluşu⁶⁶ bir kısım tarihçiler ise ikinci kuruluş tarihini esas almıştır. Bununla birlikte Ayasofya'daki açılış merasimini de kuruluş tarihi olarak veren tarihçilerde vardır.⁶⁷

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşu hakkında ilk bilgiye 5 Şubat 1909 tarihli (36. sayı) Volkan Gazetesi'nde rastlamaktayız. Gazete, cemiyet hakkında 5 Şubattan itibaren ara ara ilanlar yapmakta cemiyetin faziletine dair okuyucuya bilgi vermektedir. Kuruluş nedenlerinde sırasıyla yer verdiğimiz bu ifadeler Vahdeti'nin 7 Mart 1909 tarihinde yayınladığı "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Hakikati" başlıklı yazısına kadar devam etmektedir. 7 Mart cemiyet için artık ikinci bir kuruluşur denilebilir. Vahdeti bu yazısında cemiyetin kuruluşu ile alakalı çok önemli bilgilere yer vermektedir.

Vaktaki İstanbul da farmason locası küşat edileceğini Sabah Gazetesi yazmıştı ferdası gün iki zat gelip aramızda şu muhavere cereyan etmişti. İki zattan biri – bugün neşir olunan Sabah Gazetesini gördün mü? Ben- hayır, Tanin'le Şura-yı Ümmeti okumaktan başka bir gazete mütalaasına vakit bulamıyorum ki. O: - Alınız! Şurasını okuyunuz! Hakikaten Sabahta 6 Şubat 1909 tarihinden on beş gün sonra öyle bir locanın küşat edileceği maatteessüf görülmüş ve bundan mütevellit teessüratımı

⁶⁶ Ali Cevat Bey'in fezlekesinde 6 Şubat 1909 olarak ifade edilmektedir. Ali Cevat Bey Volkan Gazetesi'nde ilk ilan yapılan günü esas almıştır. Yeşil Konak ile Vahdeti'nin beraber çalıştığı ve anlaşarak gazetede, Cemiyeti ilan ettiği gün. Ali Cevat Bey, II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Beyin Fezlekesi, II. Meşrutiyetin İlanı ve Otuz bir Mart Hadisesi, haz. Faik Reşit Unat, TTK, Ankara 1991, s. 178.

⁶⁷ Bayram Kodaman ise on gün önce kurulduğunu ifade eder. Öyle anlaşılıyor ki: Kodaman, kuruluş olarak Ayasofya mevlidini esas almıştır. Kodaman, "Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)", "Doğuştan Günümüze İslam Tarihi", c. 12, s. 80.

*gizlemek mümkün olmamıştı. Diğer bir kağıt daha uzatarak şunu da mütalaa ediniz ve yarın ki nüshanıza derç ediniz dedi.*⁶⁸

Vahdeti'nin eline tutuşturulan kağıt bir cemiyetin ilanını haber veren bir tebliğden ibarettir.⁶⁹ Vahdeti'nin bu zamana kadar hiç tanımadığı bu iki kişi bir anda karşılına çıkıp eline bir kağıt tutuşturmak suretiyle bir cemiyetin ilanını yapmasını istemeleri kayda değer bir meseledir. Vahdeti cemiyeti görür görmez bu iki kişiye cemiyetin üyeleriyle tanışabilir miyiz? diye sorar. Gelen iki kişi Vahdeti'ye bir adres verirler. Vahdeti bu adresi dört gün boyunca arar en nihayet yeşil bir konakta bir gece vakti buluşurlar. Vahdeti konağa varınca 6 kişiyle karşılaşır. Yeşil Konak'ta şu şahıslar bulunmaktadır: Nakşi tarikatına mensup dindar bir zat, İsmail Hakkı Efendi (Kayserili Ahmet Paşa'nın damadı) Bahriyeli bir teğmen, bir kaymakam, bir ihtiyar avukat, birde ev sahibi (Emirizade Ömer Lütfi).

Bu toplantı İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşu açısından oldukça ehemmiyetlidir. Bu toplantıda bahsi geçen şahıslar Vahdeti'ye bir takım tekliflerde bulunacak ve cemiyetin kuruluşu hakkında fikir-alışverişi yapacaklardır.⁷⁰

İsmail Hakkı Efendi, çok sene evvel Medine'den gelen bir şeyh tarafından kendisine verilen bir talimat olduğundan bahseder. Bu talimatı tercüme etmiş, birtakım ilaveler de yapmıştır. Vahdeti'nin elinde bulunan Volkan Gazetesi'ni cemiyetin yayın organı olarak görmek istediklerini söyleyen Yeşil Konak ekibi Vahdeti'ye bir talimat vererek basmasını isterler. Vahdeti biraz şaşkıncı fakat yine de itiraz etmeden bu isteğe muvafakat gösterir. Volkan'ın 36. sayısında 5 Şubat 1909 tarihinde bu talimatı neşreder. Ayrıca İsmail Hakkı Efendi cemiyete üye olanların belli bir duayı virt şeklinde okumalarını da ilan etmesini ister. Vahdeti bu sefer sessiz kalmaz kuvvetli bir şekilde itirazını dile getirir. Bunun ancak tarikata girerken ve bir şeyhe intisap ederken olabilecek bir uygulama olduğunu ifade eder. Vahdeti'nin kararlı ve haklı itirazı karşısında ev sahibi araya girerek Vahdeti'nin itirazının doğru olduğunu söyler. Bu sefer Vahdeti, yarından itibaren Volkan Gazetesinin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin fikirlerinin yayınlandığı bir vasıta olduğunu ilan etmek için müsaade ister fakat avukat

⁶⁸ Volkan, Sayı: 66, s. 315.

⁶⁹ Vahdeti'ye verilen kâğıtta şu cümleler yazmaktadır. "*İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti*" Bu ünvan-ı celil ile teşekkül etmiş olan Cemiyet-i Muhammediye-i uzmanın merkez-i aslisi! Medine-i Münevvere ve Dersaadet ve Mısır'da olduğu gibi aktar-ı İslâmiyede de şubeleri derdest-i küşad bulunduğu ve cemiyet-i muhteremenin maksad-ı yeganesi Kur'an-ı Azimüşşan'ın ila yevmi'l- kıyam beka ve şeri'at-i mutahhara-i Muhammediye'nin muhafazası amaline matuf bulunmaktan ibaret idiği maalfihhar istihbar kılınmıştır," Volkan, Sayı: 36, s. 168.

⁷⁰ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 77.

olan şahıs bunda acele edilmemesi gerektiğini yalnızca nizamnameyi ilan etmesinin yeterli olacağını ifade eder.⁷¹

Bu buluşmanın en can alıcı noktalarından birisi de şudur; ev sahibi olan şahıs ile Derviş Vahdeti arasında bir konuşma geçer. Ev sahibi kendisini Derviş Vahdeti'ye uzunca takdim eder. Nakşi tarikatından hilafet aldığını Mısır'ın ve Hicaz'ın avucunun içinde olduğunu anlatır. Konuşmasına devam ederken o gün Volkan Gazetesi'nin bin nüshasını pek çok tarafa dağıttığını söyleyince Vahdeti şaşkınlığından titremeye başlar. Önceleri hayranlık duyduğu bu zata şüphe ve tereddütle bakmaya başlar. Zira Volkan Gazetesi'nin tirajı o günlerde binden azdır. Tevil kabul etmeyecek bir yalanı yakalayan Vahdeti kendi içinde bir muhasebeye başlar. Bu zatların gizli bir planları olduğu kanaati kendisinde hâsıl olur. Ancak İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni çoktan sahiplenmiş olan Vahdeti bu yola artık bir kere çıkmış bulunduğundan vazgeçmek istemez ve yola yalnız hareket etmek suretiyle devam etme kararı alır.⁷²

Vahdeti Yeşil Konak'ta yaşadığı bu hadiseden sonra 41 maddelik bir nizamname kaleme alır. On maddesi maksat ve cemiyete üyelik ile alakalı, diğer maddeler ise Cemiyetin yönetimiyle alakalı maddelerden ibarettir. Vahdeti hazırladığı bu maddeleri yeşil konağın sahibi olan zata verir. Ev sahibi nizamnameyi alır. Cemiyet üyelerine göstereceğini söyler. Vahdeti bu esnada Volkan Gazetesi'nde cemiyetin büyüklük ve faziletine dair yazılar yazmakta maksadı hakkında kamuoyunu bilgilendirmektedir. Bir taraftan da cemiyet üyelerinden haber beklemektedir. Bir gün Yeşil Konak'ta tanıştığı kaymakama tesadüf eden Vahdeti kaymakamdan nizamname hakkında bilgi ister. Cemiyetin ne zaman toplanacağı, üyelerin ne zaman teşekkül edeceği gibi hususlarda malumat ister. Halkın cemiyete kaydolmak için müracaat ettiğini artık beklemenin caiz olmadığını vurgular. Kaymakam ise tebessüm ederek cemiyetin on yıldan beri var olduğunu söyler. Vahdeti 1899 yılını esas alarak ertesini gün ki gazetede 48. sayıda on maddelik bir nizamname yayınlar. Ve cemiyetin teşekkül tarihinin 1899 olduğunu ifade eder.⁷³

Volkan'ın bu ilanından sonra İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne üye faaliyetleri başlamıştır. Vahdeti bundan sonra yeşil konağın sahibi ile birkaç defa daha görüşür. Bu görüşmelerin birinde ev sahibi Vahdeti 'ye tarikattan bahsederek şeyhi ile yaşadığı bir

⁷¹ Volkan, Sayı: 66, s. 315-319.

⁷² Volkan, Sayı: 66, s. 316-317.

⁷³ Volkan, Sayı: 48, s. 226.

hali anlatır. Konya’da şeyhi ile beraber bulunan ev sahibi anlattığına göre Mevlana’yı ziyaret etmişler şeyhi ev sahibine bak sana ne göstereceğim deyip Mevlana hazretlerinin kabrinden çıktığını ve bunu bizzat gözleriyle gördüğünü ifade eder. Vahdeti artık bu safhada böyle bir hadisenin şeriata ve İslamiyet’e uymayacağı kanaati kendisinde kesinlik kazanır. Ve itiraz etmeden duramaz. Yeşil konak sahibini şöyle ikaz eder. *“Azizim senin ifadelerin tatlıdır. Fakat mübalağadan sakın gördüğün esrarı kimseye faş (açık) etme. Zaman acayıptır. İnanan olsa bile inanmayan çoktur. Sonra kaş yapalım derken göz çıkartırız. Mümkün ise teenni ile davran!”*⁷⁴

Burada Vahdeti makalesinde muhal olan bu hadise hakkında ciddi serzenişte bulunsa da ev sahibine daha yumuşak bir tarzda söyler. Ev sahibi de Vahdeti’ ye ne isterse yapacağını hatta cemiyet üyelerini de bu hususta tembihlediğini ifade eder. Bu hususta Vahdeti ne derse yapılacaktır diye de yemin aldığını söyler. Ev sahibi Vahdeti’ ye nizamnameye cemiyetin mührü ebediyen reiste bulunacaktır diye bir ilave yazmasını ister. Vahdeti buna hemen itiraz eder cemiyetin bekası için mühür yönetim kurulunda olması daha munasip olduğunu söyler. Ev sahibi zat Vahdeti’nin bu itirazını altında kalmayarak üst perdeden *“siz karışmayınız reisi görseniz hayran olursunuz”* der. Ve aynen şöyle ilave eder: *“Bugün cemiyet milyonlara baliğ olmuştur. Milyonlarla liralara maliktir. Sen ne söylüyorsun! Bir kaç gün sonra, Mısır’a gidiyorum, avdetimde göreceksiniz ki ne zatlar! prensler! Velhasıl azizim! Senin şimdi yapacağın bir şey varsa, cemiyetin amaline hizmet etmektir.”* Vahdeti cemiyetin reisini ısrarla sormaya devam edince bu sefer ev sahibi gülerek Vahdeti’nin sakalını okşar ; *“canım uzatma! Sana matbaalar açılıyor, konaklar tutuluyor. Sen işine bak, uzatma vesselâm!”*⁷⁵

Vahdeti bu konuşmalardan sonra hakikati tam anlayamasa da kendisine göre bazı ipuçları yakalamıştır. Elde ettiği nihai netice Yeşil Konak’ta tanıştığı bu insanlar ya irticacı ya da menfaatçidir. Ve bunlarla sonuna kadar mücadele etmelidir. Bir iki gün sonra ev sahibinden bir haber gelir. Vezir Hanı’nda İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin kayıt şubesi açıldığı bildirilmektedir. Vahdeti’den Volkan Gazetesi’nde bunu ilan etmesi istenmektedir. Vahdeti bu talimatı dikkate almaz. Ve bu haberi ilan etmez. Bir gün sonra bir tezkere ile kayıt şubesine davet edilir. Bu esnada Mizan Gazetesi’nde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’ne üye kayıtlarının yapıldığına dair bir haber çıkar ki bu haber derviş Vahdeti’nin Yeşil Konak’la yaşadığı hadiseleri baştan aşağıya deşifre

⁷⁴ Volkan, Sayı: 66, s. 317.

⁷⁵ Volkan, Sayı: 66, s. 318.

etmesine vesile olacaktır.⁷⁶ Öyle anlaşılıyor ki ev sahibi Vahdeti 'ye gönderdiği pusulada yazanları tatbik etmeyip cemiyetin kayıt şubesini Volkan Gazetesi'nde ilan etmeyince Yeşil Konak ekibi Mizan Gazetesi'nde ilan ettirmiştir.⁷⁷ Yeşil Konak sakinleri açıkça Derviş Vahdeti'ye gözdağı vermektedir. Eğer arzu ettiğimiz şekilde talimatları yerine getirmezsен başka bir gazete ile işimizi görür seninle çalışmayız manasını ihsas ettirmektedirler. Elbette ki Vahdeti Yeşil Konak'ın bu hamlesine karşı daha güçlü bir şekilde cevap verecek, tek silahı olan Volkan ile taarruza geçecektir. Zaten pamuk ipliğine bağlı olan ilişkileri ve karşılıklı itimatsızlık ve güvensizlik hali neticesini vermiş ittifak bozulmaya yüz tutmuştur.

Vahdeti'nin kanaati artık tamdır. Yeşil Konak hakkında fikri nettir. Fiilen tam olarak henüz ayrılmış olmasa da iplerin kopmasına ramak kalmıştır. Yine bir seferinde Yeşil Konak ekibi Vahdeti'yi bir davet ile Vezir Han'a cemiyetin kayıt şubesine çağırırlar. Vahdeti Yeşil Konak ekibinin faaliyetlerini yürüttüğü kayıt bürosuna gider. Ev sahibi, İsmail Hakkı Bey, kaymakam bey, bahriyeli bir zabıt ve birde Vahdeti'nin Volkan'daki ilanları vesilesiyle cemiyete mensup olan Ömer Ziyaeddin Efendi vardır. Vahdeti bu görüşmede artık kendi iç âleminde aldığı kararları Yeşil Konak'a hissettirmeye başlayacaktır. Ayrıca eline bir takım bilgiler geçtiği için kendini Yeşil Konak'a karşı güçlü hissetmektedir. İlk başlardaki gibi talimat alan ve sadece bir aracı olarak görünen Vahdeti gitmiş yerine elinde kozları bulunan Vahdeti gelmiştir. Ancak Vahdeti'nin hesap etmediği bir şey vardır bu sefer Yeşil Konak ekibi de eskisi gibi davranmayacaktır. Zira Yeşil Konak ekibi Vahdeti'ye karşı oldukça dolmuşlardır. Bunun sebebi ise Vahdeti'nin Yeşil Konak'ın rağmına hala Vezir Handaki İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin şubesini ilan etmemesi ve diğer husus ise gazetenin 57. sayısında "Beyanname" başlığı altında yayınlanan yazı ve Selanik'ten gelen bir mektuba Vahdeti'nin fevri cevaplar vermesidir. Yeşil Konak, Vahdeti'nin kendi güdümünden çıkmasına asla razı değildir. Cemiyetle alakalı her hareketinden ve gazetede serdettiği her fikirden haberdar olmak istemektedirler. Bu görüşmede ortaya

⁷⁶ Üye kayıt faaliyetleri sıra dışı bir şekilde yapılmaktadır. Vahdeti'yi çileden çıkararak kayıt usulleri hakkında Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi şunları kaydetmektedir. "İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini tesis edenler yukarıda tarif olunan nâ-hoşnutların sebük-mağazları (akılsız) idi. Bunlar şeriat isteriz dememesiyle zuhur edip esvak ve pazarda defterler küşadıyla (açılmasıyla) marrin u abirin (gelip geçenden) şeriat ister misiniz sualiyle sıkıştırarak sualin garabetine mebni reddetmek mümkün olmadığından muvafakat edenlerin isimlerini kayıt ile teksir-i efrad etmişler ve vukuat zuhurunu gözleyen ve yağmagirliğe yeltenen haşerat güruhu Hristiyanlar da dahil olmak üzere bu Cemiyete dâhil olmuşlar." Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909), haz. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996. s. 18.

⁷⁷ Volkan, Sayı: 66, s. 318.

çıkan sorunlardan birisi de cemiyete üye kaydı yapılırken üyelere cemiyete dahil olduklarına dair bir belge verme meselesidir. Vahdeti buna zinhar karşıdır. Fakat Yeşil Konak bu mevzuda ısrarcı davranmaktadır. Görüşmenin sonunda üyelere kayıt olduklarına dair belge verilmemesi kararlaştırmıştır. Vahdeti artık kendini göstermeye ve gücünü ispat etmeye başlamıştır. Çok gecikmeden ikinci hamlesini yapar. Ev sahibi olan zata İbrahim Hakkı Bey’le münasebet kurulmaması noktasında ciddi kararlı olduğunu söyler. Fakat ev sahibi Vahdeti’yi geçiştirmek suretiyle olayı kapatır.⁷⁸

Vahdeti bunca mücadelesine rağmen yeşil konağa yarın ki gazetede Yeşil Konak ekibinin arzusu üzerine Vezir Han’da açılmış olan cemiyetin kayıt şubesini ilan edeceği sözünü verdi. Ancak istemeye istemeye verdiği bu karara gönlü razı değildi. Vahdeti bu görüşmenin sonun da Yeşil Konak’la bütün münasebetini koparıp ayrılmak kararı alır ve bu noktada bir gün sonra Yeşil Konak’a bir mektup yazmak suretiyle fikrini açıklar:

*Efendim! Her ne kadar “İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin” Vezir Hanı’ndaki “kayıt şubesini” ilan edeceğimi vadetmiş isem de, ilanda mazurum, yalnız zât-ı âliniz ki, şu “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti” cümlesini bize telkin ettiniz, size minnettarım. Lakin böyle esrarengiz bir cemiyetin maatteessüf aleti olamam. Binaenaleyh cemiyetinizle kat’-ı münasebet ettiğimiz maruzdur.*⁷⁹

Vahdeti cemiyetin ismi ile Volkan Gazetesi’nde ilan yapmış olduğu halde bütün bütün cemiyeti bu ellere teslim edemezdi. Fakat cemiyetin Yeşil Konak’la beraber yürüyecek hali de yoktu. Vahdeti cemiyetin ismini sahiplenmiş ve Yeşil Konak’a teşekkürünü edip kendi yolunu çizmiştir. Vahdeti bir gün sonra kaymakam beye karşılaştı. Kaymakam bey Vahdeti’ye şubeyi ilan etmediği için serzenişte bulundu. Vahdeti bir kez daha fikrini açıkça söyledi. Maddeler halinde Vahdeti’nin söylediklerini şöyle özetleyebiliriz.

- a)Kayıt için mühürlü belge vermek uygun değildir.
- b)Vezir Han’ında kurulan kayıt şubesine lüzum yoktur.
- c)Ben bu cemiyetin faaliyetlerinin içinde ve başında bulunmalıyım. Olup bitenden haberdar olmalıyım. İşte bunun için cemiyetin mahiyeti nedir anlamam lazım.

Vahdeti dün göndermiş olduğu mektubu kaymakam beye tekrar hatırlatarak fikrinde sabit olduğunu ifade etti. Ayrıca Kaymakam Bey’e İsmail Hakkı Efendi hakkında ev sahibine verdiği telkinin aynısını biraz uzunca tekrar etti. Böyle hurafeci ve

⁷⁸ Volkan, Sayı: 66, s. 319.

⁷⁹ Volkan, Sayı: 67, s. 321.

mübalağacı bir zatı kendisi ilk görüşmede anlamıştı. Hem o zat Vahdeti'ye matbaalarının ve gazetecilerinin olduğundan bahsetmişti. Şimdi madem bu kadar muktedirler o vakit bir gazete neşir etsinlerdi.⁸⁰

Derviş Vahdeti'nin bu meydan okuması cevapsız kalmamış ev sahibi (Emirzade Ömer Lütfi) İsmail Hakkı Efendi ve Abdullah Ferid Efendi⁸¹ marifetiyle İttihad-ı Muhammedi adı altında bir gazete çıkarılmak istenmiştir. Hatta bunu Derviş Vahdeti'ye bile söylemişlerdir. Kısa bir zamanda Abdullah Ferid Efendi adına Bab-ı Ali'ye gönderilen bir dilekçe ile gazete basmak için izin almışlardır.⁸² Vahdeti polis dairesine bu gazeteye izin verilmemesi noktasında müracaatta bulunmuştur. Fakat gazete çıkarılamamıştır.⁸³

Kaymakam bey ümitsiz bir şekilde ayrıldı. İki gün sonra ev sahibi Vahdeti ile tekrar görüştü. Aynı meselelerde ısrar etti. Uzunca bir tartışmadan sonra Vahdeti'yi

⁸⁰ İsmail Hakkı Efendi gerçekten de böyle bir teşebbüse girişecektir. Ayasofya mevlidinden sonra "Cellad ve İzhar-ı Şeriat Numunesi" başlığı altında "Hafız Ahmet" mahlasıyla sekiz sayfadan oluşan bir risale basacaktır. Her ne kadar bir gazete gibi olmasa da bu sekiz sayfalık küçük risale Vahdeti'nin başına iş açacaktır. Bu risale ile İsmail Hakkı Efendi Ayasofya mevlidini sanki kendi tertip etmiş gibi bir algı oluşturmaya çalışmıştır. İletişim aracını yalnızca günlük gazetelerden ibaret olduğu o zamanda geçicide olsa bir algı oluşturmaya çalıştığı gözlenmektedir. Vahdeti "ihtar" başlığıyla risalenin başındaki kısmı aynen neşir edip gazetede şöyle bahsedecektir. *İhtar-ı sani; Evvelki gün, "Cellad" namında bir risale neşir olundu. Mukaddimesinde "Mevlid-i nebevi-i Hazret-i Risalet-penahi kıraati", "belde-i tayyibemizde İttihad-ı Muhammedi Cemiyet-i muhteremesi tarafından iş bu ruz-i fıruz-i mübarekde kıraati musammem, bais-i sebeb-i kainat, hurşid-i hürriyet-i asuman, habib-i güzün-i Rabb-i izzet, hatemü'l-mürselin, fahrü'l-evvelin, aleyhi ekmelü's-salavat ve efdalü't-tehayat Efendimiz hazretlerinin menkabe-i veladeti, tazimat ve tekrimat-ı faike ile kıraat ve bu münasebet-i celile-i cemile ile de muhterem ve makbul Cemiyetimizin resm-i küşadı icra kılınmıştır"* diyor. Volkan, Sayı: 95, s. 463-464. "Cemiyetimiz" ifadesiyle İsmail Hakkı Efendi'nin hala cemiyeti Vahdeti'ye bırakmak istemediği ve mücadeleye devam ettiği görülmektedir. Vahdeti'nin pek çok emekle ve ihtisamla icra ettiği Ayasofya mevlid programının ortaya çıkardığı gücü Vahdeti'ye bırakmak istemeyen Yeşil Konak küçük bir risaleyle bu programın banisi Yeşil Konak'muş gibi icraata sahip çıkmaktadır. Bu risale Vahdeti'nin Nezaret tarafından sorguya çağırılması için delil teşkil edecektir. Vahdeti bu yazıdan beş gün sonra şöyle bir ilan verir. "Memleketi fesada vermek için "Cellad" namıyla ve Hafız Ahmet imzasıyla bir risale neşir olunmuş ve bu risalenin, güya İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti tarafından neşir olduğu gösterilmiştir. Şimdi cemiyetin, Volkan'dan maada mürevvic-i efkârı bulunmadığı ilan olunur." Bu ilana rağmen on gün sonra Zaptiye Nezareti'nden bir yazı gelir. Şöyle ki: "Zaptiye Nezareti'nden Volkan Gazetesi sahib-i imtiyazı Beyefendi'ye ezhan-ı umumiyeyi teşviş edecek surette hilaf-ı hakikat neşir olunan ilaveler hakkında görüşülmek üzere yarın nezd-i aciziye gelmeleri rica olunur efendim," İmza Zaptiye Nazırı Ferik Ali. Volkan, Sayı: 110 s. 535. Vahdeti'nin cevabı hemen arkasından gelir. Zaptiye Nezareti'ne cevabımız: "Herkesçe malum olduğu üzere şimdiye kadar biz yalnız bir ilâve neşrettik ki: İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin resm-i küşâdı günü Cemiyet namına olarak "Cellad" namında bir hezeyanname neşir olundu. Bu ise cemiyet'i lekeleyecek bir mahiyette bulunmuş olduğundan hemen cemiyet tarafından bir ilave neşrine mecburiyet elvermişti. O halde bizimle ilaveler hakkında görüşmek isteyişiniz, hakikat ise bittabi biz ilavecilerden değiliz, O görüşmek talebi, fikr-i acizanemizi almaktan ibaret ise biz Zaptiye Nezareti'nin hukuk müşaviri de olmadığımızdan emr-i alilerine maatteessüf icabet edemedim." Volkan, Sayı 110, s. 535.

⁸¹ Abdullah Ferid Efendi, Beyazıt Camii dersiamlarından. Farsça ve Arapça özel ders vermektedir. Volkan, Sayı: 51, s. 245.

⁸² "İttihad-ı Muhammedi ismiyle Arapça, Farsça ve Türkçe lisanlarında bir gazete ihdasına ruhsat isteyen Bayezid Dersiamlarından Abdullah Ferid Efendi'nin talebi hakkında Matbuat Nizamnamesi'ne göre muamele yapılması". BOA. DH. MKT (Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi) 2764-66 H-18-02-1327 (11 Mart 1909) *gariptir ki Derviş Vahdeti bu dilekçeden 19 gün önce Abdullah Ferid Efendi hakkında Volkan Gazetesi'nde Derviş Vahdeti'nin fevkalade maharetli diye takdim ettiği Abdullah Efendi maharetini gazete çıkarmak ile göstermeye teşebbüs edecektir. Gerekli izni alan Abdullah Efendi'nin böyle bir gazete çıkarması mümkün olmamıştır.* BOA. ZB. 331-21, R 5 Mart 1325 (18 Mart 1909).

⁸³ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 207.

tekrar ikna etmeyi başardı. Vahdeti o görüşmede cemiyetin şubesini ilan edeceğine dair söz verdi. Fakat eve döndüğünde huzursuzdu. Eline kalemi alıp bu kez biraz uzunca bir mektup daha yazdı.

Efendim!

Evvvelce de arz olunduğu üzere bendeniz, mesleğinizle imtizaç edemedim. cemiyetiniz kimlerden ibaret olduğunu öğrenemedim. Defterinizi şimdiye kadar göremedim. Bu esrarengiz olan meselenin içinden bir türlü çıkamadım. Kulunuzda bir adet vardır ki nefsimde ait olan hususlarda kalbi olarak yapmam dediğim bir şey üzerine ısrar olunursa, muvafakat göstersem bile yine kendi bildiğimi işlerim. İşte dün ısrarınız üzerine şubeyi ilan edeceğimi vadedmiş isem de, ilandan sarf-ı nazar, katiyen sizinle münasebetimi kestiğimi beyan eder ve beka-i teveccühat-ı daverilerini rica eylerim.”⁸⁴

Volkan Muharriri Vahdeti

Bu mektuptan sonra Yeşil Konak ekibi Vezir Han’daki kayıt şubesini açtı ve üye olmak için gelenlere mühürlü belge verme işlemini başlattı. Ayrıca Mizan Gazetesi’nde bunu ilan etti.⁸⁵ Vahdeti’ye de “Vecdi” mahlasıyla art arda iki mektup gönderildi. Vahdeti ilk mektubu yırttı ikincisini ise Yeşil Konak’ı deşifre etmek ve tamamen ayrıldığını göstermek için aynen yayınladı. Mektupta Vahdeti’yi hizaya getirmek tekrardan Yeşil Konak’la koordineli hareket etmeye davet ediyordu. Tam manasıyla bir nota hüviyetinde olan mektubun ahirinde Vahdeti adeta ateş püskürmekteydi. Artık muhatabı hayali olan müstear bir isimle yazılmış mektubun sahibi değil bizzat Yeşil Konak’tır. Vahdeti artık tam manasıyla kılıçları çekmiştir. Volkan Gazetesi’nden bir aydır mücadele ettiği Yeşil Konak’a şöyle seslenir.

“Tahdisen li’n-ni’am. Söylerim ki, bir aydan beridir, hem sizinle pençeleştim, bütün makas-ı mefşedetkaranenizi tetkik ettim. Ve sizden de ayrılmak ve İttihad-ı Muhammedi nam-ı celilini taşıyan istikbalde hem Millet-i Osmaniye’nin, hem de bütün alem-i İslamiyet’in selametine bais olacak olan cemiyet-i mukaddeseyi o Haşimi ve Kureyşi, sizin gibi hadim-i insaniyet olanların pis, murdar ellerinden alarak, hadim-i

⁸⁴ Vokan, Sayı: 67, s. 322.

⁸⁵ Cemiyet o zamana kadar pek alışılmamış bir usulle üye kayıt yapmaktadır. Kapalıçarşı’nın iki kapısının önüne birer tane masa konulmuş. Masaların üzerinde ise tomarlarla cemiyet üye formları yerleştirilmişti. Masaların başlarında duran görevliler her sınıftan seçilmiş propagandacıları ve durmadan bağıryorlardı. Özellikle ara sıra heyecanı zinde tutmak için getirdikleri tekbirlerle davet hadisesi fevkalade bir hal alıyordu. Davetçiler halka şöyle seslenmekteydi: “Ey şeriat-ı mutahhara-i Muhammedi’nin zevalini istemeyen müminler Allah-u Zülcelal aşkına peygamber-i zıhanımız Muhammed Mustafa aşkına bu kağıdı imzalayınız.” Celal Bayar, *Bende Yazdım*, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, c.1, s. 125.

İslamiyet olanların nezih, nazif olan yed-i emanetlerine teslim etmiştir. ⁸⁶

Artık Vahdeti Cemiyeti Yeşil Konak'ın elinden almış ve Volkan vasıtasıyla yeniden bir oluşum içerisine girmiştir. "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Hakikati" başlığı altında 7 Mart ile 11 Mart arasında 5 günlük art arda Yeşil Konak'la macerasını anlatan Vahdeti en son olarak değerlendirmesinde Yeşil Konak ekibinin tek tek tahlilini yapmaktadır. İsmail Hakkı Efendi hakkında lanetli, dehşetli ve zengin bir zat olarak tarif eder. Ve devr-i sabık yadigarlarından biri olduğunu ifade eder. Vahdeti, Yeşil Konak ekibi hakkında kanaatini şu şekilde ortaya koymaktadır. Yeşil Konak esasen İhâ'ül Arabî Cemiyeti mensuplarıdır. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni kendilerine perde olarak kullanmış Vahdeti'yi de buna alet etmişlerdir. Vahdeti bir ay mücadele etmiş hatırı sayılır bir taraftar toplamış. Yeşil Konak'a karşı kendi kontrolü altında yeniden bir yönetim kurulu oluşturmayı başarmıştır. ⁸⁷

İha'ül Arabî Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan ilk resmi Arap cemiyettir. Cemiyet İstanbul'da yaşayan Arap ileri gelenlerinin ve bir kısım Arap milletvekillerinin teşebbüsü ile kurulmuştur. Cemiyet İstanbul'da yaptığı açılış merasiminde Osmanlı'da yaşayan Arapların hak ve hukukunu korumak, ilim ve irfan seviyelerini arttırmak gayesini taşıdığını vurgulamıştır. Cemiyet kendisini net bir şekilde ifade edememiş Arapların içinde bile cemiyet hakkında çeşitli şüphelerin

⁸⁶ Volkan, Sayı: 60 s. 330.

⁸⁷ Vahdeti "İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin Hakikati" başlığı altındaki yazıyı yayınladıktan sonra bu meseleden tamamen kurtulamamış çeşitli zamanlarda farklı problemlerle karşılaşmıştır. Bu yazıdan 23 gün sonra icra edilecek olan Ayasofya mevlidi için bazı tedbirler almak üzere karakola giden Vahdeti, Emniyet Müdürü'nün "İsmail Hakkı Bey kimdir?" sorusu ile karşılaşmıştır. Müdür, "Sizin cemiyete riyaset ediyormuş." Diye ilave edince Vahdeti hayıflanmış ve şu cevabı vermiştir. "Aman müdür bey! Nasıl riyaset! Geçenlerde bu cemiyeti kendi amel-i mefsedetkaranelerine alet ittihaz etmek isteyen bir kaç deniyi gazetemle teşhir etmişim. Bu adam da, onlardan birisi ve sabık haşiyelerin dehşetlisi olduğunu bildirmişim. Demek bu adam yine bildiğinden vazgeçmedi! Yine ümmet-i Muhammed ile oynamak istiyor!" Vahdeti ile müdür arasındaki konuşma şöyle devam eder. Müdür, evet, siz yazdım diyorsunuz, vakti ben de okudum. Ve hakikatine de vakıf oldum, lakin burada bir buçuk milyon adam var sizin gazetenizi ancak beş altı bin, haydi on bin kişi okumuş olsun. Herkes bu fikirdedir. Buna bir çare bulmalı. Yoksa..! Ve bir de yarın, ne yapacaksınız? Tertibatınız ne yoldadır?

Vahdeti bunun üzerine Nazır Paşa'ya müracaat ettiğini mevlid için izin aldığını ifade ettikten sonra, öğle namazından sonra mevlid-i şerif ve bilahare cemiyetin idarehanesinde kurban kesme ve en nihayet dua ile son bulacak olan programı Emniyet Müdürü'ne arz eder. Müdür ise cevaben "Herkes böyle söylemiyor: Yarın mevlid-i şerifi müteakib, biz, bu yevm-i akdes hürmetine badema Kanun-i Esasi'yi istemeyiz denilecekmiş" diye cevap verince Vahdeti endişelenir. Önceden haberdar olsaydı bir çaresini bulabilirdi. Fakat şimdi sadece bir gün kalmıştı. Nasıl yapacaktı? Vahdeti'nin telaşını gören müdür, polis teşkilatının yeterli tedbiri aldığını ayrıca Vahdeti'ye de itimat ettiğini ifade etti. Bu noktada Vahdeti'nin söyledikleri şayan-ı dikkattir. Şöyle ki; "Orası öyle lakin İsmail Hakkı, yarın birçok adamları iğfâl eder de, hakikaten câmi-i şerifte böyle bir hal meydana getirirse bizim halimiz ne olur?" Müdür Vahdeti'ye tekrardan güvence verir. Buradan anlaşılacağı üzere 31 Mart Vak'ası'na 10 gün kala bile Yeşil Konak'la arasında böylesine ciddi bir problem yaşayan Vahdeti'nin Yeşil Konak'ı kolayca alt ettiğini söylemek mümkün olmayacaktır. Volkan, Sayı: 95, s.460.

oluşmasına sebep olmuştur.⁸⁸ Ayrıca Arap'tan başka kimseyi kardeşliğe kabul etmeyen, cemiyet yalnızca sekiz aylık bir faaliyet gösterebilmiştir.⁸⁹

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti kuruluşu esnasında geçirmiş olduğu bu girift hadiselerden dolayı kuruluşu hakkında birbiriyle çelişen çeşitli tarihler ortaya çıkmaktadır. Esasen bu tarihlerin itibar edildiği meseleye göre doğruluk ciheti vardır. Şayet Derviş Vahdeti'nin Volkan Gazetesi'ndeki ilk beyanları esas alınacak olursa (yani Yeşil Konak'ın kontrolünde cemiyetin ilanını yaptığı ilk tarih) 5 Şubat 1909 tarihi kuruluş tarihi olacaktır. Eğer Ayasofya mitingi ile resmi olarak açılış merasimi yapılan gün esas alınacak olursa 3 Nisan 1909 günü cemiyetin kuruluş tarihi olacaktır. Derviş Vahdeti'nin Yeşil Konak'la vermiş olduğu mücadelenin sonunda tekrardan cemiyeti teşekkül ettiği tarihi esas alacak olursak (7-11 Mart arasında yazdığı 5 günlük yazının sonunda) o vakit cemiyetin kuruluş tarihi 11 Mart olacaktır. Ancak Vahdeti aynı tarihli yazılarda cemiyetin teşekkülünün 6 Şubat 1909 olduğunu ifade etmektedir. Bu tarih 5 Şubat 1909 Volkan Gazetesi'nin 36. sayısına denk gelmektedir. Vahdeti gazetenin baskı yaptıktan sonra okuyucunun eline geçtiği bir gün sonrasında esas almıştır.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşuna yönelik pek çok nazariyeler vardır. Birbirinden oldukça farklı grupların ortaya attıkları bu nazariyeler bugün hala tartışılmaktadır. II. Meşrutiyet döneminde İslami hareketler içerisinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin oluşturduğu "İslam referanslı" bu yapı gerek iktidarda olan İttihat ve Terakki'yi gerekse İslami çizgide duran diğer İslamcı yazarları rahatsız etmiştir. Mesela Sırat-ı Müstakim, Beyanü'l-Hak gibi İslamcı yayın organları İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin, dini bir muhtevayla cemiyetleşme, partileşme faaliyetine karşı çıkmışlar ve sert biçimde eleştirmişlerdir.⁹⁰ Diğer taraftan cemiyetin parlamento dışında kurulmuş, gizli ve ihtilalci eğilimli, bir siyasi parti olarak tanımlayanlarda olmuştur.⁹¹ Bir başka görüşte sadrazam Kamil Paşa'nın İttihat ve Terakki ile bozuşması göz önünde bulundurularak İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin Kamil Paşa tarafından İttihat ve Terakkiye karşı kurdurduğu iddia edilmektedir. Vahdeti'nin İttihad-ı Muhammedi nizamnamesinin yayınlanmasının hemen ardından "*Kamil'in namusu*

⁸⁸ Ali Bilgenoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007, s. 116-117.

⁸⁹ Volkan, Sayı: 5, s. 24.

⁹⁰ Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, s. 219.

⁹¹ Tunaya, a.g.e., c. 1, s. 217.

ikmal edilecektir” ifadesi ile bu iddia ispat edilmeye çalışılmıştır.⁹² Buna göre İttihat ve Terakki fırkasından ayrılan Kamil Paşa, İttihat ve Terakki’ye karşı mücadele etmek için Derviş Vahdeti’yi finansa ederek gazete neşredip Cemiyet kurmasını temin etmiş manası çıkmaktadır. En ilgi çekici ve çarpıcı iddialardan biriside İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini İngilizlerin tertibiyle kurulmuş olduğu iddiasıdır. Bu görüşü savunan Ahmet Emin Yalman Derviş Vahdeti için İngiliz haberleşme servisleri tarafından seçilmiş ihtilalci ajan tabirini kullanmaktadır.⁹³ Aynı düşüncede olan Yusuf Hikmet Bayur ise şöyle bir delille iddiasını ispat etmeye çalışmıştır. “Muhammedî” tabirini Hıristiyanlar Müslümanlar için kullanmaktadır. Dolayısıyla bu isim batı menşeli sömürgeci bir devletin kontrolü dahilinde çıkmış olabilir.⁹⁴

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin azaları şunlardır;

1. Saadetlü Siyadetlü **Sehl Fazl** Paşa hazretleri.
2. Şeyh Feyzullah Efendizade reşadetlü **Mehmet Sadık Efendi** hazretleri.
3. Bayezid dersiamlarından faziletlü **Mehmet Emin Hayretî** Efendi.
4. İbn’ün-Nafi' **Ahmet Esad Efendi**.
5. Şeyh el-Hac **Mehmet Emin Efendi**.
6. Karagümrük Cami-i Şerifi ikinci imamı Nevşehirli Hafız **Mehmet Sabri Efendi**.
7. Bandırma naibi faziletlü **Şevket Efendi**.
8. Bediüzzaman **Said-i Kürdi** İbn Mirza.
9. Hırka-i Saadet-i Hazret-i Nebevî kethüdası atufetlü **Hacı Hayri** Beyefendi.
10. Evkaf-ı Hümayun ser-veznedarı saadetlü **Raşid Efendi**.
11. Debre-i Bala redif kumandanlığından münfasıl **Ferik Rıza Paşa**.
12. Volkan muharrirlerinden **Farukî Ömer Şevki Efendi**.
13. Tarikat-ı Halvatiyyeden Şeyh Seyyid **Müslim Penah Efendi** Daredevî.
14. Binbaşı **Refik Beyefendi**.
15. Kadirî Şeyhi reşadetlü Veli **Mehmet Efgani Efendi**.
16. Muciz dersiamlarından faziletlü **Ahmet Nazif Efendi**.
17. Feriklikten mutekaid **Hacı İzzet Paşa**.

⁹² Karal, a.g.e., c. 5, s. 76-77. İngiliz taraftarı olan Kâmil Paşa’nın hükümetten düşürülmesi İngilizleri harekete geçirmiştir. İngilizler tarafından İstanbul’da yayınlanan “Levant Heralt Gazetesi” İttihat ve Terakki’ye karşı sistemli bir yayın yapmaya başladı. Karal, a.g.e., c. 5, s. 81.

⁹³ Karal, a.g.e., c. 7, s. 85.

⁹⁴ Özcan, *DİA*, c. 23 s. 476.

18. Sivas vilayeti nakibuleşraf kaymakamı **Seyyid Abdullah** el-Haşimi el-Mekki Efendi hazretleri
19. Memurinden **İhsan Bey**.
20. Memurinden **Hayri Bey**.
21. Fatih dersiamlarından Divrikî Kadızade faziletlü **Abdullah Ziyaüddin Efendi**.
22. Şeyh Yunus Dergahı postnişini **Şeyh Ali Efendi**.
23. Beylerbeyi Cam-i Şerifi Vaizi **Hacı Kazım Efendi**.
24. Şeyhzade **Hacı Mehmet Efendi**.
25. Müderrisinden **Tevfik Efendi**
26. Volkan Muharriri **Derviş Vahdeti**.⁹⁵

1.5. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Faaliyetleri

Mecliste üyesi olmamasına rağmen birkaç aylık bir cemiyetin hem Ayan Meclisi'nde hem de Mebusan Meclisi'nde ciddi rol oynaması ve siyasi hayatta bir köşe taşı haline gelmesi halkın süratli bir şekilde içselleştirmesiyle izah edilebilir. Cemiyetin ideolojik olarak ilmiye sınıfından mühim simalara yer vermesi ve gayesini şeriati korumakla izah etmesi ve askerî tabii bir üye olarak kabul görmesi Cemiyet'e kaçınılmaz bir dinamizm katmıştır.⁹⁶

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti her ne kadar İstanbul'da faaliyet gösterse de kısa zamanda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde şubeler açmakla birlikte alem-i İslam'ın en uzak memleketlerindeki dini meselelerle dahi alakadar olmakta olduğu gözlenmektedir. Mesela dikkat çekici örneklerden bir tanesi şudur: Hindistan'da bir Kurban Bayramı dolayısıyla Müslümanlar ve Budistler arasında cereyan eden kargaşa neticesinde Müslümanlara yapılan zulüm ve baskıya Volkandan şöyle bir cevap verilmiştir.

“Müslümanların dinen ifasına mecbur bulunduğu bir vazifenin men'ine gidilmesine karşı sükûtle mukabele etmek veyahut yalnız havadis nev'inden olarak gazeteye derç etmekle iktifa etmek “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin” nizamnamesine ve mesleğine muhalif olduğundan hakikatin izharı ve Hinduların tekrar-i tecavüzatının

⁹⁵ Volkan, Sayı: 75, s. 364.

⁹⁶ Kodaman, “Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)”, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi* c. 12, s. 80.

*men'i için teşebbüsât-ı lazimedede bulunulacağından hangi gazetede görülmüş, ise Şura-yı Ümmet'in tasrih eylemesini temenni eyleriz.*⁹⁷

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'da yer almamasına rağmen İslamiyet'in hukukunu incitecek, dine zarar verecek bir halle karşılaştığında uyarıda bulunmayı kendisine bir vazife olarak görmektedir. Vakıf mallarının yönetiminden sorumlu olan Evkaf-ı Hümayun'un ve dini meselelerde en yüksek makama ve yetkiye sahip olan Şeyhülislam'ın vazifelerini yerine getirmeyip makamlarının verdiği haysiyeti koruyamadıkları takdirde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin devreye gireceği açıkça vurgulanmaktadır. Bu hareket İslam hukukunu muhafaza etmek şeklinde yorumlanmakta ve cemiyetin bir vazifesi olarak görülmektedir.⁹⁸

Meclis-i Mebusan'da Sadrazamın vükela (bakanlar) programında başka milletlerin kanunlarından istifade edip Osmanlıya tatbik etme teklifi üzerine Volkan Gazetesi'nde hem bu teklif karşısında sessiz kalan şeyhülislam paylanmış hem teklifi yapan sadrazam eleştirilmiştir. İttihad-ı Muhammedi namına bu beyanat reddedilmiştir.⁹⁹

Cemiyetin nizamnamesi, Volkan Gazetesi'nde yayınlandıktan sonra Vahdeti'nin Volkan Gazetesi'nin hemen baş kısmına "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Müevvic-i Efkarıdır" diye yazmak suretiyle gazetenin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin fikrini temsil ettiğini ifade etmiştir. Said Nursi ise yayınladığı bildiride cemiyetin herkesi kucakladığını, birleştirici ve bütünleştirici bir yapı olduğunu vurgulayarak her müminin manen cemiyete bağlı olduğunu ifade etmiştir. Cemiyete maddeten yani görünüşte bağlanmak ise Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetini yaşatmaya azmetmek ile mümkün olacaktır. Onun için cemiyete herkesten önce alimler, talebeler ve şeyhler iştirak etmelidir.¹⁰⁰

1.6. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Şubeleri ve Üye Kayıtları

6 Mart 1909 tarihinde Mizan Gazetesi'nde "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti" başlığı altında bir ilan neşredilir. "*Gazetemiz neşir oluncaya kadar ceraid-i mevcûdeden hiç biriyle Cemiyetimizin alakası olmadığı ve Cemiyete kaydolunmak arzı buyuran*

⁹⁷Volkan, Sayı: 51, s. 245.

⁹⁸Volkan, Sayı: 55, s. 261

⁹⁹ "*Tanzim edeceğimiz kavânin ve nizâmât için milel-i sâire kânunlarını arz ü amik tedkik ederek bunlardan lâzım gelen esâsları ahz edeceğiz.*" Volkan, Sayı: 50, s. 236.

¹⁰⁰Volkan, Sayı: 77, s. 371.

zevat-ı kiramin Vezir Hanı'nda daire-i mahsusaya müracaat etmeleri tavsiye olunur.”¹⁰¹

Başta ifade edildiği gibi Vahdeti Volkan Gazetesi'ni en başından beri İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olarak görmekteydi. Ancak bir anda Mizan Gazetesi'nde böyle bir haberle karşılaşması Yeşil Konak'la iplerin iyice gerilmesine ve hatta kopmasına sebep olmuştu. Bardağı iyice taşırın bu haberi Derviş Vahdeti bir gün sonra 7 Martta Volkan Gazetesi'ne taşıdı. “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Hakikati” başlığı altında beş gün boyunca bir yazı dizisi kaleme aldı. Bu yazı Vahdeti ile Yeşil Konak'ın artık bir araya gelmesinin imkansız olduğunun resmiydi. Cemiyete mensup olan üyeleri bu noktada gazete vasıtasıyla bilgilendirdi. Ve üyeleri kendi deruhtesine aldı.¹⁰² Cemiyete üye olmak için yazılı olarak müracaat edenler isim, unvan, baba ismi ve ikamet adreslerini gösteren bir belge getirmek şartıyla kayıtları gerçekleştirilmekteydi.¹⁰³

2 Nisan 1909 tarihli Volkan Gazetesi'nde Reşid El-Ömerî imzasını taşıyan ve Musul'dan gelen bir telgrafta İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin dağılıp dağılmadığı sorulmakta ve bir cevap beklenmektedir. Hemen arkasından gelen cevapta Cemiyete on bin kişinin birden dahil olduğu ve devamlı üye sayısının arttırdığı bildirilmiştir.¹⁰⁴ Ayrıca Said Nursi yazdığı bir makale ile Adapazarı ve İzmit civarında elli bin kişinin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne girmesine vesile olmuştur.¹⁰⁵ İstanbul'da cemiyete üye olanların isimleri kayıt defterlerine girerken taşradan gelenlerin yalnızca kaç kişi olduğu bilgisi muhafaza edilmekteydi. Volkan idarehanesine bizzat müracaat olup kayıt yaptıranların isimleri mektep talebelerinin kullandıkları sarı renkli küçük bir defterde muhafaza edilmekteydi. Kayıtları ise başta Vahdeti olmak üzere aralarında Enderunlu Lütü Bey ile beraber dört yardımcısı yapmaktaydı. 31 Mart Hadisesi'nden sonra firar eden Vahdeti şubelerden gelen evraklarla birlikte defterlerin ikisini Düyun-u Umumiye'

¹⁰¹ Volkan, Sayı: 66, s. 315.

¹⁰² Volkan, Sayı: 66-69, s. 314-331.

¹⁰³ Volkan, Sayı: 62, s. 299.

¹⁰⁴ İki gün önce basılan Volkan Gazetesi'nde “Sapanca'dan telgrafname 10.000 kişinin İttihad-ı Muhammedi'ye Duhulü” başlığı altında bir haber vardır. Gürcü, Çerkez, Türk olmak üzere on bin kişiden oluşan Sapanca nahiyesi ve 33 köyü cemiyete girdiklerini ifade ederler. Ayrıca canlarını feda edecek derecede cemiyete bağlı oldukları üzerine yemin verirler. Volkan, Sayı: 90, s. 436, Sayı: 92, s. 449. Cemiyetin dağılıp dağılmama sorusunun altında yatan sebep İttihatçıların İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında 31 Mart Vakası'nın arifesinde kuvvetli takip ve tahkik yaparak cemiyet üstünde kurdukları baskının sebep olduğunu söylenebilir..

¹⁰⁵ “Bediüzzaman Hazretleri ve Risale-i Nur Hizmeti”, Altınbaşak İlimi Araştırma Heyeti, Altınbaşak Matbaası, İstanbul 2012, s.11.

de çalışan Salahattin Efendi'ye emanet etmiş diğer defteri ise Volkan İdarehanesinde bırakmıştır.¹⁰⁶

Cemiyetin çalışma prensiplerini ortaya koyması açısından “Firzovik’e (Kosova Vilayeti’nde Priştina Sancağı’na bağlı bir nahiye merkezi) çekilen telgrafname suretidir” başlıklı cevap mahiyetindeki yazıyı örnek olarak ele almakta fayda var. Bu yazı pek çok noktada cemiyetin işleyişine yönelik önemli bilgileri içermektedir.

Firzovik’de Rebiülevvelin on ikinci günü şer’-i şerifin ilan olunacağını Hafız Azim Efendi’ye gönderdiğiniz mektupta bildirmiştiniz. Ahiren vürut eden ve eşraf-ı beldenin imzalarını havi bulunan mektubunuzda, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’ne idhal olduğunuzu ve lazım gelen mühürle vesikanın irsalini talep buyurmuşsunuzdur... Mademki: İttihadımıza dahil olduğunuz, yevm-i mezkurda cami-i şerifte ruh-i pak-i Mustafa’ya bir mevlid-i şerif kıraat ve sonra da şubenizin resm-i küşadını, şubede icra ediniz. Her fert bilmelidir ki: Kanun-i Esasimiz şer’-i şerifle müeyyedir... Binaenaleyh: Her iki mektubunuz da meclis-i idaremizde kıraat olunup ba’dema şer’-i şerifin icrası hakkında vaki olacak her bir teşebbüsünüzün merkeze bildirilmesi ve hod-be hod bir şey yapılmaması ve daima buradan alınacak talimat üzerine hareket edilmesi hususatının ba-telgrafname tarafınıza bildirilmesi taht-ı karara alındığı maruzdur.¹⁰⁷ İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Dersaadet Merkezi

Cemiyetin merkezine Firzovik’ten gelen bu mektupta; İttihad-ı Muhammedi Cemiyetine dahil olan kimseler gerekli olan mühür ve vesikanın gönderilmesini talep etmektedir. İdare merkezi olan İstanbul ise cevaben bir mevlit düzenlemelerini, şubede resmi açılış tertip edip merkezin talimatlarına uymalarını istemektedir. Cemiyetin şube açma ve üye kayıt işlemleri bu kadar açık ve kolay bir şekilde olduğu gözükmektedir. Hal böyle olunca cemiyete teveccüh eden halk hızlı bir şekilde Osmanlının dört bir tarafında yapılanmaya ve şubeler açmaya başlamıştır. İşkodra, (Arnavutluk) Hama, (Suriye) Pazarköy, (Kocaeli) gibi daha pek çok yerlerde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hızla şubeler açmıştır. Bu ciddi ve büyük hareket hükümetin dikkatini çekmiş ve bu noktada malumat toplamaya ve tahkikat yapmaya başlamıştır.¹⁰⁸ Bununla birlikte

¹⁰⁶ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 208.

¹⁰⁷ Volkan, Sayı: 90, s. 436.

¹⁰⁸ BOA. DH. MKT. 1308-7 H-27-02-1327 (20 Mart 1909)

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile irtibata geçen ve alakalı olan bazı önemli şahsiyetler hükümetin takibine takılmış ve dikkatini çekmiştir.¹⁰⁹

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin alenen faaliyet göstermesi, kayıt ve üye faaliyetlerindeki hareketliliğin gazetede ilan edilmesi gibi meselelerden dolayı bazı kimseler tarafından şu soruların sorulmasına sebep olmuştur. Cemiyetlerin teşebbüsleri gizli olur neden İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti sırları açık ediyor teşebbüslerini aleni ilan ediyor? Söz konusu mesele ile alakalı Cemiyetin önemli kalemlerinden biri olan Nursi şöyle cevap vermektedir. “ *gizlenmek hile ve şüpheyi davet ettiğinden hile ve şüpheden münezzeh olan apaçık hakikat gizlenmek perdesinden müstağnidir.*¹¹⁰

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin üye faaliyetlerinden bahseden bazı kaynaklar Cemiyetin Vahdeti'nin mücadelesinden önce ve sonrası diye ayrımına gitmedikleri için ilk bakışta kastedilen Cemiyet tam anlaşılmamaktadır. Biz çalışmamızda özellikle bu ayrımı vurgulamak gerektiği kanaatindeyiz. Mesela Cemiyetin üye faaliyetleri yapılırken sokak başlarında üye yazıcıları halka şöyle seslenmekte olduğu ifade edilmektedir. “*Bazı Ey şeriat-ı mutahhara-i Muhammedi'nin zevalini istemeyen Müminler Allah-ı Zülcelal aşkına peygamber-i zî-şanımız Muhammed Mustafa aşkına bu kağıdı imzalayın.*¹¹¹

Bu ilanlar Yeşil Konak'ın marifetidir. Nitekim Vahdeti Yeşil Konak'la yolları ayırdıktan sonra bilahare kayıt yerini Volkan idarehanesi olarak ilan edecektir. Bu noktada Cemiyetin üye faaliyetlerini Vahdeti'nin Yeşil Konakla beraber olduğu zaman ve Yeşil Konak'la yolları ayırdıktan sonra diye iki şekilde ele almanın gerekliliği ortadadır. Vahdeti her iki zamanda da Cemiyetin üye kayıt propagandasını içtenlikle ve gayretle yürütmüştür. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin ilk teşekkülünün ilan edilmesinden sonra İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne üye olmayı her Müslümanın üzerine bir vecibe (görev) olarak gördüğünü ifade etmektedir. (...*bu mukaddes hizmet her mümin üzerine vecibe-i zimmettir.*)¹¹²

¹⁰⁹ BOA. DH. MKT. 2793-4, H-21-03-1327 (12 Nisan 1909)

¹¹⁰ “İslamiyet aşikâredir hem de kuvve-i ittisâiyyesi tazyik olunsa âleme zelzele verecek hem de ihfâ, hile ve şüpheyi dâvet ettiğinden, hile ve şüpheden münezzeh olan hakikat-ı bâhire perde-i hafâdan da müstağnidir. Hem de bu zamanda hile terk-i hile ve doğruluktur. Hem de başka Cemiyete kıyas olunmaz. Zira onlar teessüse başlıyor bu ise müesses iken bazı köşelerde tecelli ediyor ve nısf-ı küre-i arzda meknûz o hakikat-i uzma üstünde olan tabakât-ı evhâm ve şükûkün altından çıkmak vakti gelmiş ki o hakikat harekete başlamış. Bazı köşelerden o hakikatin bazı tarafları lemeân ediyor. Hem de bidayet-i İslâm'da kırk oldu saklanmadı, nasıl üç yüz milyondan sonra gizlenecek”. Volkan, Sayı: 91, s. 442.

¹¹¹ Karal, a.g.e., c. 5, s. 77.

¹¹² Volkan, Sayı: 44, s. 209.

1.7. Ayasofya Camii'nde Açılış Merasimi

Derviş Vahdeti İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni çetin mücadeleler sonrasında Yeşil Konak'ın elinden aldıktan sonra yeniden bir heyet oluşturmuştur. Halkın teveccühünü kazanan cemiyet¹¹³ varlığını ispat etmek adına daha önceden de ilan edildiği üzere Ayasofya'da bir mevlit programı tertip edilmiştir. Ayrıca bu merasim İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin resmi açılış merasimi olacaktır. Cemiyetin en çok ses getiren faaliyetlerinden birisi ve en önemlisi Ayasofya Camii'nde yapılan bu açılış merasimidir. Program esasen Yeşil Konak tarafından alınmış bir karardır. İşte bu yüzden ki Ayasofya mevlidi esnasında İsmail Hakkı Efendi olaya parmak karıştırmak ve çeşitli yöntemlerle mevlidi sulandırmak istemiştir.

22 Şubat 1909 tarihli Volkan Gazetesi'nde "*tertibat-ı maruza ise gelecek rebi'ül evvelin on ikinci günü ki, mevlid-i nebevi-i hazret-i risalet-penahiye müsadıftir, darul-hilafe merkezimizin resm-i küşadı icra olunacağından ikmal-i nevakıs etmekten ibarettir. Cenab-ı hak muvaffak bil-hayr eylesin.*"¹¹⁴ diyerek halka duyurulmuştur.

Takvimler 3 Nisan 1909 tarihini gösterdiğinde Osmanlı devleti ilk defa bir camide bir cemiyetin açılışına şahitlik edecektir. Günler öncesinde yapılan ilanlar ve hazırlıklar neticesinde Hz. Peygamberin doğum gününe denk gelen bir tarihte İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin açılışı yapılır.¹¹⁵ 20.000 kişilik bir kalabalık yeşil bayraklarla Ayasofya'nın önünü doldurur.¹¹⁶

Vahdeti, Volkan Gazetesi'nde pek çok defa İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Ayasofya'da bir mevlit okutacağını ve bilahare cemiyetin resmi açılışının yapılacağını duyurmuştur. Vahdeti'nin "*İhtar*" başlıklı bir yazısında Ayasofya mevlidine iştirak eden cemiyet üyelerine bir tavsiye ve tembihte bulunduğu rastlamaktayız.. "*yevm-i mezkurda efradımız tarafından yeşil fakat birer küçük sancak tertip olunması ve üzerine "Lâ İlâhe İllallah Muhammedü'r-Resûlullah" kelime-i münciyyeleri yazıldıktan sonra altına da İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ilave olunması tavsiye olunmuş idi.*"¹¹⁷ Birçok efradımız müracaat ederek... Üzerine yaşasın! gibi şeyler yazılsın mı? Diye sual

¹¹³İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti az zaman zarfında hem adeden hem kıymeten (diğer cemiyetlerin)kâffesine (hepsine) galebe çalmıştır. Volkan, Sayı: 56, s. 266.

¹¹⁴Volkan, Sayı: 53, s. 251.

¹¹⁵ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 123.

¹¹⁶Karal, c. 5, s. 78.

¹¹⁷ Kaderin bir cilvesi ki Derviş Vahdeti'nin Ayasofya mevlidine itinayla getirilmesini tembih ettiği o yeşil bayraklar hem cemiyet hem de Vahdeti için mahkemede bir delil hükmüne geçecektir. On gün sonra patlak verecek olan 31 Mart hadisesine karışan askerlerin ellerinde o yeşil bayraklar görüldüğünde zihinler hemen on gün önce ihtişamla açılan İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin Ayasofya mitingine gidecek ve Vahdeti hedef gösterilmekten kaçamayacaktır. Özcan, *DİA* c. 23, s. 475-476.

olunmaktadır. Tavsiyemizden başka bir şeye lüzum görülmediği gibi esna-i rahda dahi hiçbir suretle şakk-ı şefe (ağzını açıp konuşma) edilmemesi lüzumu beyan olunmuş idi.¹¹⁸ Derviş Vahdeti'nin bu dikkatli tembihleri arasında çeşitli endişeler taşıdığı söylenebilir. Öncelikle idari mekanizmada başıboşluğa ve ikilik çıkmasına mani olmaktadır. Yeşil Konak ekibinin müdahalesi ve parmak karıştırma ihtimali en önemli tedirginlik sebeplerinden birisidir. Hükümetin ciddi gözetimi altında bulunan cemiyetin dikkat ve titizlikle faaliyet yürütme zaruretidir.

Ayasofya'da beklenen üstünde bir katılımla mevlit okutuldu.¹¹⁹ Volkan yazarlarından Lutfi Bey mevlit programını şöyle anlatmaktadır: “Saat dört buçukta İttihad-ı Muhammedi Cemiyet-i muhteremesi azasından Bediüzzaman Said Nursi hazretleri temenniyat-ı mahsusamızla kürsi-i hitabete çıkararak bir nutk-ı müfid irad buyurdular. Bunu müteakip, sahib-i imtiyazımız Derviş Vahdeti Beyefendi kürsi-i hitabete çıktılar ve gümrah, müessir bir savt-ı büleml ile (Ey ümmet-i Muhammed) diye hitap ederek bir nutk-i beliğ ü fasih ile hakayık-ı İslam'dan bilhassa İslamiyet'ten bahis buyurdular.¹²⁰ Lutfi Bey izlenimleriyle birlikte birkaç çarpıcı noktaya temas eder. Derviş Vahdeti ile ilgi yüceltici ifadeler kullanır. Lutfi'ye göre Vahdeti için Ayasofya'daki mevlit mükafat günüdür. Çünkü Vahdeti Volkan Gazetesi vasıtasıyla birlik için çalışmış ve mevlitte inanılmaz bir kitleyle Ayasofya'da buluşmuştu. Bu hayatının meyvesiydi. Hatta artık hayatı son bile bulsa Vahdeti için bir önemi yoktu. Zira artık maksat hasıl olmuştu.¹²¹

Ayasofya mevlidinden bir gün önce İttihat ve Terakki Cemiyeti Mithat Paşa adına bir mevlit okutmuştur. Fakat organizasyonda bazı aksaklıklar ortaya çıkmış kadınların bir anda camiye dolması herkesin dikkatini çekmiştir. Aynı şeyin İttihad-ı Muhammedi'nin açılışında olmaması için Vahdeti birileri tarafından uyarılmıştır. Vahdeti'de Zaptiye Nezareti'ne müracaat edip mevlidin organizasyonunda bu hususta yardımcı olmalarını rica etmiştir.¹²² Mevlid başlamadan bir saat önce Cemiyet üyeleri ellerinde bayraklarla gruplar halinde camiye doldurmaya başlamışlardır. Saat 16:00 'ya

¹¹⁸ Volkan Sayı: 92, s. 449.

¹¹⁹ Mevlid 'in Ayasofya'da yapılmasının ayrıca bir manası da vardır. Ayasofya sadece Bizans'ın değil tüm mimarlık tarihinin en önemli köşe taşlarından birini teşkil etmektedir. Ayasofya bir prestij vesilesi, mimaride büyüklüğün ve azametinin ve heybetin ölçüsüdür. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti de tam bir ispat-ı vücuda ihtiyaç varken Ayasofya'yı doldurmak ve bu muhteşem mabette program tertip etmek başlı başına bir ihtişamdır. Elif Kök, “Cumhuriyet Döneminde Ayasofya Yazarlığı: Sanat Tarihi Literatürü Bağlamında Bir İnceleme”, *Sanat Tarihi Dergisi*, c. 24, Sayı: 1, 2015, s. 53- 71.

¹²⁰ Volkan, Sayı: 94, s. 455.

¹²¹ Volkan, Sayı: 94, s. 455.

¹²² Volkan, Sayı: 95, s. 460.

geldiğinde Talebe-i Ulum Cemiyeti Ayasofya Camii'nin dış kapısından içeriye giriş yapmıştır. Başlarında Cemiyetin azalarından Bediüzzaman vardır. Derviş Vahdeti kapıda gelen misafirleri karşılarken (Vahdeti'nin ifadesine göre Said Nursi Vahdeti'yi görünce) “*güya âşık maşuka kavuşur gibi birbirlerine sarıldılar.*” Beraberce camiye giriş yaptılar. Nursi'nin önderlik yaptığı talebelerin başlarındaki sarıklar nur gibi beyaz çiçek gibi ruhu okşayan bir vaziyetteydi. Özellikle bunlardaki dini terbiye kendilerine başka güzellik katıyordu. İslam aleminin benzersizi ve eşsizi olan Said Nursi elbisesiyle ve kahramanca tavrıyla daima belinde taşıdığı hançeriyle kürsüye çıktı. Rica üzerine merdane bir tavırla ayakta edebi bir nutuk irad etti. Nursi'den sonra Vahdeti kürsüye çıktı oda bir nutuk irad etti. Vahdeti'nin bu nutku Volkan Gazetesi'nin 95-96. sayılarında yayımlandı.¹²³

Vahdeti'nin bir türlü kurtulamadığı İsmail Hakkı Efendi Ayasofya mevlid programında da Vahdeti'nin karşısına çıkmıştır. Vahdeti Ayasofya mevlidinde asayişin temini noktasında karakola başvurmak için gittiğinde emniyet müdürü Vahdeti'ye İsmail Hakkı Efendi adına aldığı bir takım duyumları bildirmiştir.¹²⁴ Vahdeti hiç vakit kaybetmeden en büyük silahı olan Volkan Gazetesi ile olayı ifşa etmiş okuyucularını İsmail Hakkı Efendi hakkında uyarmıştır. İsmail Hakkı Efendi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin reisi olduğuna dair söylentilere cevap veren Vahdeti “ihtar” başlığı ile bir yazı yayınlamıştır.¹²⁵

İttihad-ı Muhammedi azalarından Kayserili Mehmet Sıdkı Efendi o gün yaşadıklarını bir bayram gününe benzetmiş “*Ey İstanbul! Söyle gördünse eğer emsalini: Böyle dini, ictimâî ı'yd-i mesudiyetin*” diyerek duygularını dile getirmiştir.¹²⁶

1.8. İslami Hareketler Ekseninde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti

II. Meşrutiyetle ortaya çıkan çok partili sistem ve cemiyetleşme noktasındaki kolaylık, siyasi hayatı canlandırırken İslamcı kesimde bu siyasi hareketliliğe dini referanslarla katılmak istedi. İttihat ve Terakki iktidarı, alimlerin bir kısmını rahatsız

¹²³ Volkan, Sayı: 95, s. 461.

¹²⁴ Derviş Vahdeti ile Emniyet Müdürü'nün karşılıklı konuşmasının tam metni için bkz. Volkan, sayı: 95, s. 460-461

¹²⁵ “*İstinâf Mahkemesi azalığından matrûd, meşhur ve mel'ûn hafiyelerden, inkılaptan evvel, Selânik'e gönderilip İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'ni mahvetmek isteyen ve mesmûata nazaran o zaman görülen lüzûm üzerine İttihâd ve Terakkî Cemiyeti tarafından idama mahkûm edilen şimdiki halde hün-i mülevvesine temiz ellerini kimse buluşturmak istemeyen Kayserili damadı mavi gözlü, ince sesli, İsmail Hakkı Beyefendi, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin, haşa, reisi olduğunu tarafdarânı vâsıtasıyla ve bir takım risâleler neşriyle ilan etmekte ve bu yüzden Cemiyet-i mukaddesemizi lekedâr etmeye çalışmakta imiş. Bu adam, reis olmak değil, Cemiyetimiz efradı idâdına bile dâhil değildir.*” Volkan, Sayı: 95, s. 463.

¹²⁶ Volkan, sayı: 94, s. 459

edecek adımlar atınca İslamcılar arasında muhalif bir zümre ortaya çıktı.¹²⁷ Meşrutiyetin temin ettiği serbestliğe dayanarak İttihat ve Terakki'nin icraatlarına karşı bir kısım alimler, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti çatısı altında mücadele kararı aldı. Vahdeti ve Volkan eksenli bu hareket, bir kısım İslamcı aydınlar ve basın tarafından şüphe ile karşılandı. Bilahare Sırat-ı Müstakim ve Beyan'ül-Hak¹²⁸ başta olmak üzere diğer İslami basın ve bir kısım aydınlar bu Cemiyete karşı çıktılar. Aydınlar ve bir kısım İslamcı yayıncılar dini bir muhteva ile partileşmenin ve cemiyetleşmenin yanlış ve sakıncalı olduğunu düşüncesiyle İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne karşı çıkmaktaydılar.¹²⁹

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hedef kitlesi olarak öncelikle ilmiye mensuplarına hitap ettiğini söylemek mümkündür. Fakat her ne kadar ilmiye hedef kitlesi olsa da cemiyetin daha çok halk ve asker arasında taraftar bulduğu bir gerçektir. Halka inen ve azımsanmayacak kadar takipçi elde eden cemiyet diğer İslamcı çevrelerce büyük bir muhalefetle karşılaşmıştır. Özellikle Sırat-ı Müstakim ve Beyan'ül hak gibi İslamcı yayın organı yazarları İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni "i'tizal" hareketi (dinden sapma) olarak değerlendirmiştir. Buna mukabil Vahdeti ve Said Nursi başta olmak üzere diğer Volkan yazarları ısrarla bu cemiyetin bir ayrılış ve sapma hareketi değil "ittihad" (birleşme) hareketi olduğunu savunmuşlardır¹³⁰

Özellikle Said Nursi'nin makalelerindeki kuşatıcı üslup ve İslam toplumunu ifade eden manevi yapıya getirdiği yeni söylemler pek çok eleştirileri savuşturmuş ve şüpheli yaklaşımlardaki itirazları gidermiştir. Cemiyetin söylemlerindeki İslamiyet vurgusu cemiyeti sıradan bir sivil toplum kuruluşu algısından uzaklaştırmış ve

¹²⁷ II. Meşrutiyet döneminde, İslamcı kesimin doğrudan katıldığı iki teşebbüs olmuştur. İttihâd ve Terakki karşısında yer alan bu iki siyasi ve sosyal yapılanmanın ilki İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, ikincisi ise muhalif fırka kavramını yerleştiren ve tam bir siyasi parti olarak faaliyet gösteren Hürriyet ve İtilaf Fırkasıdır. İsmail Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1994. s. 219

¹²⁸ II. Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı içerisinde birçok cemiyet kuruldu. Pek çok yeni gazete ve dergi yayın hayatına başladı. Âlimlerin önemli bir kısmı da bu cemiyetleşme ve yayıncılık faaliyetine Mustafa Sabri Efendi'nin öncülüğünde kurulan Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'ye katılarak siyaset meydanına atıldılar. Beyân'ül-Hak Dergisi, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'nin yayın organıdır. Derginin mesul müdürü olan Mustafa Fatm Efendi Cemiyetin amacını şu şekilde izah etmektedir. Cemiyeti-i İlmiye-i İslamiye siyasi yönden İttihat Terakki Cemiyetine bağlıdır. Zira âlimler II. Abdülhamit döneminde vazifesini tam manasıyla yerine getirememiştir. Cemiyeti-i İlmiye-i İslamiye ilmi noktada medreselerinin geliştirilmesi ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi için çalışan bir Cemiyet olacaktır. Dini olarak da Müslümanların ihtiyacını karşılayarak, İslam'ın hakikatlerini yanlış fikirlere karşı savunacak bir kurum olarak faaliyet gösterecektir. Şerif Demir, *Beyan'ül Hak Mecmuası ve Hamdi Efendi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012, Sayı: 32, s. 311-312.

¹²⁹ Demir, agm. s. 318.

¹³⁰ Özcan, *DİA*, s. 476.

İslamiyet'le özdeşleştirmiştir. ¹³¹ Bu ifadeler Vahdeti'nin kaleminde şöyle tezahür etmektedir. “*Bu Cemiyet-i mukaddese bütün Cemiyetlere her surette faik olduğu ...*” başka bir ifadesinde “*İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hiçbir cemiyete ilhak edemez*” ¹³²

1.9. İttihad ve Terakki Cemiyeti'yle İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin İlişkileri

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle siyasî partiler kurulmuş ve şiddetli bir siyasi mücadele başlamıştır. Kurulan partiler içerisinde döneme damgasını vuran Parti İttihat ve Terakki partisidir. İttihat ve Terakki 31 Mart Olayı ile iktidarı tamamen ele geçirmiş ve bu noktada iktidarı bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Türkiye'nin demokratikleşme tarihi açısından 1908 ile 1913 yılları arası çok partili bir dönem olarak ifade edilmiş ve çok şiddetli iktidar muhalefet tartışmalarına sahne olmuştur. ¹³³

II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı umumi bir hüsn-ü zan vardı. Dönemin şartlarına paralel olarak Derviş Vahdeti başta olmak üzere diğer Volkan yazarları İttihat ve Terakki Fırkasını desteklemiş ve ciddi manada arka çıkmışlardı. Ancak daha sonra İttihatçıların hürriyetleri sınırlayan ve kısıtlayan baskıcı ve müstebid uygulamalarından dolayı eleştirmeye başladılar. Bu eleştiriler İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini siyasi bir fırka hüviyetine sokmaya başlayınca İttihatçılar da istibdat ve irtica (eski yönetim tarzına dönmeyi isteyenler) taraftarlığı yapmak suçuyla Volkan ve çevresine yüklenmeye başlamıştır. ¹³⁴

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin doğrudan doğruya bir İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalifi olarak kurulduğunu söylemek oldukça zordur. 31 Mart Hadisesi'nden önce Volkan Gazetesi'nde Vahdeti'nin yazılarında II. Abdülhamid Dönemi uğursuz istibdat devri olarak tarif edilirken Meşrutiyet Devri ise bayram olarak tarif edilmektedir. Vahdeti yazısında açıkça II. Abdülhamid dönemini arzu edenleri,

¹³¹ Vahdeti'nin kendi şahsiyetini bir tarafa bırakıp Cemiyeti İslam esasları üzerine bina etme çabası cemiyete katılım cazibesini oldukça fazla etkilemiştir. Ancak halkın arasında Derviş Vahdeti'yi çok kutsal makamlara layık görenlerde az değildir. Kocahanoğlu, a.g.e., s. 132.

¹³² İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin ileride Ahrar fırkasını takviye etmek üzere kurulduğu, hedefinde İttihat ve Terakki Fırkasını yıkmak olduğu söylentileri üzerine Vahdeti'nin kaleme aldığı “beyanname” başlıklı yazısında Cemiyet hakkında şu iki husus dikkat çekmektedir: İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hiçbir Cemiyete dâhil olmayacaktır. Herhangi bir Cemiyet ve fırkaya mensup olan Müslümanların İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne girmesinde hiçbir mani yoktur. Volkan, Sayı: 57, s. 271.

¹³³ İttihat ve Terakki karşısında çok güçlü bir muhalefet oluşturan Hürriyet ve İtilaf Partisi iktidarı ele geçirip iktidardaki İttihat ve Terakkicileri yerinden etmeye başlayınca 1913 yılında meşhur Bâb-ı Âli baskını ile İttihat ve Terakkiciler tekrar iktidara gelmiştir. Ercan Haytoğlu, Türkiye'de Demokratikleşme Süreci Ve 1945'te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1997, Sayı: 3, s.47

¹³⁴ Özcan, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti” s. 576

istibdadı isteyenleri irticacı, yani eskiye dönmek isteyenler olarak tanımlıyor ve buna tevessül edenleri alçak diye itham ediyordu.¹³⁵

Vahdeti cemiyetin kuruluş aşamasında yazdığı bir yazısında Müslümanların cehaletten gelen taassup ile hükümetin vazifesine karışacak olursa bu olay kesinlikle çirkin ve tasvip edilmeyecek bir olay olarak izah eder. Çünkü artık hürriyet devridir. Ayrıca İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti gibi mühim ve hayırlı bir teşebbüs ortadadır.¹³⁶ İlk zamanlarda görüldüğü gibi Vahdeti, İttihat ve Terakki aleyhinde olmaktan imtina etmiştir. İstibdat dönemini en ağır biçimde eleştiren Vahdeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni övgüler düzmüştür. Ancak İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşu İttihat ve Terakkicileri ciddi bir şekilde endişeye düşürmüş ve tedirgin etmiştir. Bir taraftan İttihat ve Terakki siyasi bir fırkaya dönüşürken diğer taraftan da İttihad-ı Muhammedi gibi benzeri cemiyetler teşekkül ediyordu. II. Meşrutiyet'in temin ettiği serbest ortamdan yararlanıyorlardı. Ancak iktidara talip olan ve meşrutiyetle Osmanlı Devleti üzerindeki hakimiyetini ve nüfuzunu ispat eden İttihatçılar için tedirgin edici bir olay olarak görülüyordu. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin çok kısa zamanda mahallelere kadar inmesi Talebe-i Ulumu ve askerleri tabii olarak cemiyete üye kabul etmeleri bir sivil örgüt olarak Osmanlı siyasetinde kendisine yer bulan İttihat ve Terakkicileri oldukça endişeye sevk ediyordu. Hasan Fehmi cinayeti¹³⁷ münasebetiyle Volkan Gazetesi'nin (ve diğer muhalif gazetelerin) İttihat ve Terakkiye Hasan Fehmi'nin cinayet hadisesini aydınlatması noktasında bir baskı aracı ve iktidarı köşeye sıkıştırmak için bir vasıtaya dönüştürmeleri gerilimi tırmandırdı.¹³⁸ Bu noktada cemiyetin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı şiddetli bir muhalefet ortaya koyduğunu hatta en şiddetli kesimin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti taraftarlarının oluşturduğunu iddia edenler de vardır.¹³⁹

1908'de İttihat ve Terakki rakipsizdir. Tek rakibi sayılan Ahrar Fırkası seçimlerde başarılı olamayınca İttihat ve Terakki Mebusan Meclisi içinde de büyük bir

¹³⁵ Volkan, sayı: 62, s. 295

¹³⁶ Volkan, sayı: 55, s. 263

¹³⁷ Hasan Fehmi, II. Meşrutiyet ilan edilince Mevlanzade Rıfat'ın çıkardığı Serbesti Gazetesi'nin başına geçip İttihat ve Terakki'yi sert bir dille eleştiren muhalif bir yazardır. Hasan Fehmi, yazılarında İttihat ve terakkiyi açlık, kıtlık ve salgın hastalıklardan daha büyük tahribatlar yaptığını ifade etmekten çekinmiyordu. İttihatçılar Hasan Fehmi'yi susturmak için tehdit mektupları göndermelerine rağmen pek bir sonuç alamamışlardır. Hasan Fehmi korkusuzca yazılarına devam ederken en nihayet 6 Nisan 1909'da Galata köprüsünde kimliği belirsiz kişiler tarafından öldürüldü. Türk Basın Tarihinin İlk Cinayeti Böylece İşlenmiş Bulunmaktaydı. Hakan Aydın, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın Ve Siyaset, İkinci Meşrutiyet Dönemi Basın Sansürü*, Palet Yayınları, Konya 2011, s. 246.

¹³⁸ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s. 425-427.

¹³⁹ Kodaman, "Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, c. 12, s. 80.

çoğunluğa sahip olmuştur.¹⁴⁰ İttihatçılar Osmanlı'da 1918'e kadar kısa dönemler haricinde hakim siyasi grup olmuştur. İttihatçılar, ilk çıkışından günümüze kadar bir kısım tarihçiler tarafından çeşitli sebeplerle yargılanmışlardır. İttihatçılar, kamu hayatının şiddet, baskı ve terörle felç edilmesi, ordunun siyasete müdahil olması, askeri bir hükümetin ve siyasi bir idarenin felakete sürüklenmesi, hem içte hem dışta imparatorluğu yıkımına götüren politikaların izlenmesi ile suçlanmışlardır. 1908 ile 1918 yılları arasındaki on yıllık dönem aslında ilk bakışta kara bir dönemdir. Devrimin getirdiği büyük umutlar kısa sürede hayal kırıklığıyla sonuçlanmış. Ve meşruti yönetimin düzenli bir biçimde gelişimi bir tertip ve karşı-tertip, baskı ve sindirme, zorbalık aşagılama ve mağlubiyet döngüsü içinde sona ermiştir.¹⁴¹

Vahdeti'nin Volkan Gazetesi'ni çıkarmaya başladığı ilk günlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dirlik ve düzeni noktasında çeşitli tavsiyeler yaptığı cemiyetin bazı üyelerinden övgü ve sena ile bahsettiği görülmektedir.¹⁴² Enver, Niyazi ve Atif gibi zatlar Vahdeti'nin nazarında kahramandır. Özellikle Enver paşa, hem Vahdeti, hem Nursi nazarında¹⁴³ ayrı bir yere sahiptir.¹⁴⁴ Camilerde İttihatçıların dinsiz canavar fırsatçı oldukları, şeriat kitaplarını bırakıp Avrupa düzenini sağlayacakları, halka şapka giydirecekleri öne sürüldüğü bu nedenlerden dolayı İttihat ve Terakki Cemiyetinin dağılması gerektiğinin dillendirildiği bir zamanda Vahdeti'nin bu denli İttihatçılara sahip çıkması çok önem arz etmektedir.¹⁴⁵ Enver Paşa'ya bu hususi ilginin arkasında İttihatçıların arasında itikadı bozuk ve masonlara hizmet eden zatların bulunmasının da

¹⁴⁰ Tunaya, a.g.e., c. 1, s. 45.

¹⁴¹ Lewis, a.g.e., s. 308.

¹⁴² Vahdeti maksadını açıklarken, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başkanını bütün zamanların padişahı, ümmeti ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi olarak görülmesini istediğini ifade etmiştir. Volkan, Sayı: 2, s. 9.

¹⁴³ Said-i Nursi'nin eserlerinde Enver Paşa'dan bahsettiği görülmektedir "... ve eski Harb-i Umumi'de merhum Enver Paşa'nın çok takdir ve tahsini ile fedakârane hizmet eden;" Bediüzzaman Said Nursi, "Emirdağ Lahikası", *Risale-i Nur Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, c.2, s. 1799. "... Harb-i Umumide gönüllü alay kumandanı olarak iki sene çalıştım, çarpıştım. Ordu Kumandanı ve Enver Paşa takdiratı altında, kıymetli talebelerimi, dostlarımı feda ettim. Yaralanıp esir düştüm. Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat Mecmuası*, Altınbaşak Neşriyat, İstanbul 2011, c.1, s. 66. "...cephe-i harpte yazdığı ve şimdi müsadere edilen *İşârâtü'l-l'câz*, o zamanın başkumandanı olan Enver Paşaya o derece kıymetli görünmüş ki, kimseye yapmadığı bir hürmetle istikbaline koştığı o yâdigâr-ı harbin hayrına, şerefine hissedar olmak fikriyle *İşârâtü'l-l'câz*'ın tab'ı için kâğıdını vererek..." Bediüzzaman Said Nursi, *Şualar Mecmuası*, Altınbaşak Neşriyat, İstanbul 2008, c. 2, s. 510 Nursi'nin 1919-1920'li yıllarda yazdığı *Sunhat Risalesi*'nde kendisine "*İttihâda şedit bir muarızdın. Neden şimdi sükût ediyorsun?*" diye sorulunca "*Bence yol ikidir: mizanın iki kefi gibi. Birinin hıffeti, ötekinin sıkletine geçer. Ben tokadımı Antranik ile beraber Enver'e, Venizelos ile beraber Said Halim'e vurmam. Nazarımda vuran da sefildir.*" Şeklinde cevap vermiştir. Bediüzzaman Said Nursi, "Sunhat", *Risale-i Nur Külliyyatı*, c.2, s. 2051.

¹⁴⁴ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 48.

¹⁴⁵ Karal, a.g.e., c. 5, s. 78.

etkisi vardır. Vahdeti başlarda İttihat ve Terakki'ye yakın bir siyaset izlese de ilerde muhalif bir hale geldiği görülmektedir.¹⁴⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle ciddi otorite tesis etmiş Abdülhamid'e karşı yer altında yürüttükleri mücadelenin resmi zaferini yaşamışlardı. Çok kısa zamanda halk arasında büyük bir coşkuyla karşılanan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti İttihat ve Terakki'den sonra halk arasında en yaygın bir topluluk haline gelmeyi başarmıştır.¹⁴⁷

1.10. Volkan Gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti'nde pek çok fırkalar ve cemiyetler kuruldu. İttihad ve Terakki Cemiyeti karşısında başta Ahrar Fırkası olmak üzere Fedakaran-ı Millet ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti teşekkül etti. Bu cemiyetler kendi aralarında gazeteler vasıtasıyla sert ve seviye dışı tartışmalara imza attılar.¹⁴⁸

II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle II. Abdülhamit döneminde doğan fakat siyasi şartlardan dolayı gün yüzüne çıkamayan fikirler bir anda yayılmak için zemin buldular. 33 yıldır II. Abdülhamid dönemiyle özdeşleşen sansürler, 25 Temmuz 1908 sabahı ilk kez sansürsüz yayınlandı.¹⁴⁹ Yasağın kaldırılması ile sınırsız bir hürriyet anlayışı ortaya çıktı. Çeşitli yayınlar etrafında farklı fikirleri savunan pek çok cemiyet meydana geldi.

¹⁴⁶ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 48.

¹⁴⁷ Kodaman, "Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, c. 12, s. 80.

¹⁴⁸ Son vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi hadiseyi aynen şöyle nakletmektedir. "... *Fırka rekabetleri meclis-i umumi müzakeratına münhasır kalmak lazım gelirken Cemiyetler arasında şahsiyyat ve ağraz baş göstererek ve her fırka ve Cemiyet vesait-i neşr-i efkâr ve makasıdı olmak üzere bir iki gazeteye sahip olarak yekdiğerine karşı ta'rizleri pek az zamanda hudud-i adabı tecavüzle bir çirkin renk almış ve müşateme derecesine varmıştır. Fırka münazaatına alışmamış olan efkâr-ı umumiye bu muarazat ve müşatematı bihakkin takbih etmekle beraber henüz rüşh-ı muhakeme sahibi olamadığından muhtelif cereyanlar arasında şaşırarak selametin hangi cihetten cilvegar-ı zuhur olacağı düşüncesine dalmıştır. Matbuatın velvelesi ardı arkası kesilmeyen mitinglerin ve konferansların şamatası Cemiyetlerin nifakı hükümetin za'af-ı icraâtı siyaseti dâhiliyemiz ufkunu karartmaya başlayıp kariben bir müthiş fırtına patlayacağına hüküm olunmuştur... Siyasi Cemiyetler... Ve Cemiyetlere mensup olan gazeteler bir birine karşı ağızlarına geleni yazmaya ve ezhanı nihayet derecede tahdiş koyulmuşlardı.*" Abdurrahman Şeref Efendi, a.g.e., s. 15, 17-18.

¹⁴⁹ 24 Temmuz sabahı dört satırlık bir resmi bildiri ile Meşrutiyetin yeniden ilan edildiği açıklanıyordu. Bu haberi duyan gazeteciler büyük bir coşku ile Sirkeci Garı'nın karşısındaki lokantada bir araya geldiler. Yapılan toplantının ahirinde bir dizi kararlar alındı. Öncelikle "Osmanlı Matbuat Cemiyeti" altında bir dernek kurmaya karar verildi. Sansür memurlarını gazeteye almama kararı alındı. Bu karar neticesinde sansür memurları gazete kapılarında geri çevrildi. 25 Temmuz sabahı gazeteler ilk defa sansürsüz çıktı ve sansürlerin kalktığına dair bildirimler yayınlandı ve sansür memurlarının maaşlarına son verildi. Ancak çok kısa bir süre içerisinde 4 Nisan 1909 yılında anayasa değişikliği yapıldığında padişaha dinlere devlete yönelik ayaklanmaya ve kışkırtmaya teşvik eden yayınlara yasak getirildi. Böylece meşrutiyetin ilanı ile sınırsız bir özgürlük şeklinde anlaşılan basın ve yayın organlarındaki serbestliğin zararları herkeşçe görülmüş ve bir disiplin halinde bu çılgınca serbestliğe kanunlar çerçevesinde bir sınırlandırma getirilmiştir. Hamza Çakır, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Basın ve Sansür, İkinci Meşrutiyet Döneminde Basın Ve Siyaset*, Palet Yayınları, Konya 2019, s. 237-238.

Bu çeşitliliğin içerisinde ülkede din-devlet ilişkisi, hürriyet, meşrutiyet, millet kavramları üzerinden ciddi tartışmaların yaşandığı bir zemin ortaya çıktı.¹⁵⁰

II. Meşrutiyetin ilanı ile alimlerin üç yayın organı etrafında toplandığını söylemek mümkündür. Birincisi, reformist İslamcılar, Sırat-ı Müstakim etrafında toplanmıştır. Mehmet Akif'in de içinde bulunduğu bu grup, siyasi olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekliyor ve parlamentonun İslam'a uygun bir şekilde meşveret usulüyle temsil edildiğini savunuyorlardı. Ayrıca meşrutiyetin ve İslamiyet'in demokrasi ile tam olarak uyduğunu iddia ediyorlardı. İkincisi, Derviş Vahdeti'nin liderliğini yaptığı grup Volkan Gazetesi etrafında toplanmış ve fikirlerini hayata geçirmek amacıyla, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Meşrutiyet'e; "Meşrutiyet-i Meşrua" diye sahip çıkan Volkan Gazetesi yazarları genel olarak, Meşrutiyet'i dini kuraların uygulanabileceği müsait bir zemin olarak görmüşlerdir. Üçüncüsü, Beyan'ül-Hak Mecmuası etrafında toplanan Klasik İslamcılar ve çevresidir.¹⁵¹

Derviş Vahdeti II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Volkan Gazetesi'ni çıkarmak için gerekli izinleri almış¹⁵² 11 Aralık 1908 tarihinde Volkan'ın ilk nüshasını çıkarmıştır. İzin belgesinde önceleri haftada bir çıkacağı bilahare günlük çıkacağı ifade edilmişse de Volkan ilk sayısından itibaren hep günlük çıkmıştır.¹⁵³ 110. sayıya kadar çıkan Volkan toplamda 108 sayı çıkarmıştır. 10. ve 13. sayılar basılamamıştır. Volkan Gazetesi maddi sıkıntılar çekmiş ve sürüm azlığından dolayı finansman aradığı zamanlar olmuştur. 24. sayıda Vahdeti hamiyetli şahıslardan medet istemekte ve bir cemiyetin himayesine muhtaç olduğunu dile getirmektedir.¹⁵⁴ Gazete başlarda 500-1000 civarında basılırken İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olmaya başladığı andan itibaren 2 ile 3 bin arasında basım yapmış 31 Mart Hadisesi zamanlarında ise

¹⁵⁰ Şerif Demir, agm. s. 311.

¹⁵¹ Şerif Demir, agm. s. 312.

¹⁵² BOA, DH. MKT. 2674-92 H-11-11-1326 (5 Aralık 1908) Vahdeti'nin 5 Aralıkta Zaptiye Nezareti tarafından zapta geçen ve işleme konan gazete izninin kısa sürede çıkması gazete çıkarmanın çok müşkül olduğu ve meşrutiyet ortamının basın yayın organlarına sağladığı kolaylık açısından etkisini ortaya koyması açısından önemlidir.

¹⁵³ BOA, ZB. 328-123, R-25-09-1324 (8 Aralık 1908) Ayrıca belgede Vahdeti hakkında Nezaret tarafından yapılan tahkikatın neticesinde Vahdeti'nin şahsı için gazete çıkarılmasına mani bir halin olmadığını ifade ederken "iyi hal üzere" diye tavsif etmesi kayda değerdir.

¹⁵⁴ Derviş Vahdeti'nin Yeşil Konak ekibini neden bir anda terk edip yoluna devam etmediği bir parça burada anlaşılmaktadır. Zira Vahdeti'nin gerçekten de finansal sorunu çözecek bir hamiyet ihtiyacı vardır. Kendiliğinden gelen bu fırsatı Vahdeti değerlendirmek istemekte ve kolayca kaybetmeyi göze alamamaktadır. Belli ki Yeşil Konak ekibi de Vahdeti'nin bu zafiyetini gayet iyi bildikleri için " Bugün cemiyet milyonlar liraya maliktir" "sana matbaalar açılıyor. Konaklar tutuluyor" gibi ifadelerle maddi noktadan Vahdeti'yi elde etmek istemişlerdir. En sonunda Vahdeti bu oyunu bozmuş Yeşil Konak'ın tuzağından kurtulmayı başarmıştır.

toplamda 15 ila 25 bin arasında basım yaptığı tahmin edilmektedir. Başta İstanbul olmak üzere İzmir, Üsküp, Manastır, (Makedonya) Kavala (Yunanistan) gibi merkezlerde gazetenin dağıtımı yapılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskısı neticesinde Volkan Gazetesi'nin Rumeli'de dağıtımı engellenmiştir.¹⁵⁵ Vahdeti Volkan Gazetesi hakkında şu genel bilgileri vermektedir. “*Şimdiye kadar Volkanı ancak kendi sayımla kalemimle neşrettiğim gibi İstanbul'da bir tane olsun abone kaydetmedim hiçbir fertten de hiçbir surette para almadım. Volkanın sahibi olduğumuz gibi ser-muharriri musahhihi vesaire hususat için müdir-i umumu, yine Hafız Derviş Vahdeti'dir. Abone kaydı için gerek İstanbul'da gerek taşrada hiçbir memurumuz yoktur.*”¹⁵⁶

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin padişahla ilişkisi olup olmadığı konusu tartışıla gelen mevzulardan olmuştur.¹⁵⁷ Volkan Gazetesi'nde farmasonluk aleyhine bir takım yazılar üzerine padişahın memnun olduğu ve gazetenin sahibini saraya davet ettiği iddia edilmektedir. Hatta bu iddiaya göre Enderunlu Lutfi saraya gitmiş ve padişahın memnuniyetini bildirir bir zarf içerisinde banknot ve altın para almıştır.¹⁵⁸ Ancak Vahdeti Divan-ı Harpteki ifadelerinde saraya gitmediği gibi hiç kimseyi de saraya göndermediğini kati surette de saraydan para almadığını söylemiştir.¹⁵⁹

Vahdeti Yeşil Konak ekibi ile ilk resmi ve aleni çekişmesini “Beyanname” başlıklı yazısıyla Volkan'ın 57. sayısında yapmıştır. Bu beyanname Yeşil Konak'a bir nota mahiyetini taşıdığını söylemek mümkündür. Bu yazının yeşil konak ekibinde ne kadar etki uyandırdığını Vahdeti ilk görüşmesinde fark edecektir. Vahdeti'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini kirli emellerine alet etmek isteyen kişilerin ellerinden almasına vesile olan yegane güç Volkan Gazetesi'dir. Vahdeti Volkan sayesinde yeniden bir yapılanmayla cemiyeti kurmuş ve Yeşil Konağı alt etmeyi başarmıştır. Şüphesiz ikinci yapılanmada cemiyete dahil olan alimler ve aydınlar cemiyete bir ivme kazandırmış ve

¹⁵⁵ Derviş Vahdeti, *Volkan*, s. 9-10. (M. Ertuğrul Düzdağ, Volkan Gazetesi'nin tam ve aynen neşrini yapmış ve baş kısmına Volkan Gazetesi hakkında genel bilgiler vermiştir.)

¹⁵⁶ Volkan, Sayı, 51 s. 244.

¹⁵⁷ Ali Cevad Bey (Mabeyn başkâtibi) Fezlekesinde Vahdeti'nin Volkan'ı çıkarmak için Abdülhamid'den para istediğini, fakat muvafakat edilmediğini ifade etmiştir. Ali Cevad Bey Vahdeti'yi eskiden bazı gazetelere saray para yardımı ederdi ancak şimdi hal ve zaman müsait olmadığı için böyle bir yardımda bulunmak ne mümkündür ne de hayırlıdır diyerek gönderir. Ali Cevat Bey, *II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, s.45-46.

¹⁵⁸ Kutay, a.g.e., s. 406.

¹⁵⁹ Divan-ı Harb-i Örfî kayıtlarında Sorgu memuru Vahdeti'ye Ser Muhasip Cevher Ağanın ifadelerinde Divan-ı Harp huzurunda tekrarla sabık hakan Abdülhamid tarafından Volkan Gazetesi hesabına para verildiğini söylemiştir. Vahdeti bunu katiyen inkâr etmesine rağmen Lütfi'nin para aldığına dair haberi gazeteden okuduğunu ancak kendisinin bundan haberdar olmadığını ifade eder. Kocahanoğlu, a.g.e., s. 215.

yanlış anlaşılmanın önüne geçerek cemiyetin yaygınlaşmasına vesile olmuşlardır. Ancak Vahdeti'nin Yeşil Konak'la olan mücadelesinde başarılı olmasının altında yatan sır Volkan'dır. Volkan'ın neşir gücü ve etki sahası Vahdeti'nin İstanbul'daki karizmasından daha büyüktür denilebilir. Zaten Vahdeti'nin Volkan Gazetesi'nden ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nden önce sosyal ve siyasal hayatta çok bilinen ve etkili bir şahsiyet olduğunu söylemek zordur. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne mensup olanları Derviş Vahdeti İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni nasıl bütün cemiyetlerin üstünde bir vaziyet veriyorsa Volkan Gazetesi'ni de emsalleri arasında üstün görmektedir.¹⁶⁰

Derviş Vahdeti'yi tarihe mal eden ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni kurmasına ve kuruluş mücadelesinde muvaffak olmasına vesile olan Volkan Gazetesi'dir. Hal böyle olunca 31 Mart Hadisesi'nden sonra Volkan Gazetesi birinci derecede suç unsuru olmuştur. Gazeteye yazı yazarlar tutuklanmış 7 yıldan¹⁶¹ başlamak üzere müebbede kadar kürek cezasına çarptırılmışlardır.¹⁶² Devlet memuru olan bir kısım cemiyet mensuplarının ise hapisle beraber kadro dışına çıkarılıp memuriyetleri silinmiştir.¹⁶³ 31 Mart hadisesinde Volkan Gazetesi'nde çıkan bazı yazılar hükümetin özel takibine takılmış ve soruşturma başlatılmıştır.¹⁶⁴

1.11. 31 Mart Hadisesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti

II. Meşrutiyet ile Osmanlı Devleti yönetim biçimi olarak anayasal bir baskı rejimine ve saltanat devletine dönüşmüştür.¹⁶⁵ II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle devletin otoritesi çökmüş, basın ve yayın organları sınırsız bir özgürlükle faaliyetlere başlamış, binlerce cemiyet kurulmuştur. Siyaset saraydan çıkmış bütün halka ve okullara kadar inmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ise devlet dairesinde istihbarat görevinde bulunan devlet memurlarını ihraç etmek için hazırlığa başlamıştır. Bu hamle o günlerin havası

¹⁶⁰ “Acele et Mizan! Arş ileri Serbesti! İmdat! Osmanlı! Sebat et ikdam! Hakperest matbuat hep hücum edelim işte kale-i istibdat işte şahit-i hürriyet zincirlerle bağlanıyor bize imdat! Diye kollarını uzatıyor... İşte Volkan sancaktarlık vazifesiyle ilerliyor.” Vahdeti'nin yukardaki pasajda Volkan Gazetesi'ni sancaktar olarak ifade etmesi bunun bir delilidir. Volkan, Sayı: 49, s. 231.

¹⁶¹ BOA, ZB. 405-70, R-13-05-1325 (26 Temmuz 1909).

¹⁶² BOA, DH. EUM. THR. 2 - 29 H-16-08-1327 (29 Eylül 1911).

¹⁶³ BOA, DH. EUM. THR. 31-48 H-12-04-1328 (25 Haziran 1912)

¹⁶⁴ BOA, MV. 126-53 H-24-03-1327 (15 NİSAN 1909) Volkan Gazetesinin Rumi 1 Nisan 1325 (14 Nisan 1909) tarihinde (104. sayı) Vahdeti'nin neşrettiği “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup” adlı makale meşrutiyetin ilgasını teşvik olarak değerlendirilmiştir.

¹⁶⁵ Findley, a.g.e., s. 200.

içerisinde hemen hemen bütün devlet memurlarını yakından alakadar etmiş, Tensikat kanunu¹⁶⁶ İttihat ve Terakki aleyhinde oluşan muhalif kesimin ilk kıvılcımı olmuştur.¹⁶⁷

31 Mart hadisesinin çıkış nedenleriyle alakalı çeşitli sebepler ortaya atılmıştır. Osmanlı hükümeti, 1908 yılının sonlarında iç politikada Osmanlı hükümeti temelde asayişini temin etmek, seçimleri tarafsızlık kaidesine göre sonuçlandırmak, ordu içinde mektepli-alaylı tartışmalarını çözmek, hizmet sürelerini bitirmelerine rağmen askerliğe devam eden erlerin durumu, asker alımında ortaya çıkan hoşnutsuzluklar, askerin siyasete karışması yasak olmasına rağmen bir kısım subayların siyasete girme isteğiyle ortaya çıkan huzursuzluklar ile uğraşmaktaydı.¹⁶⁸

1908 Ekiminden itibaren alaylı ve mektepli çatışmasını tetikleyen ordu içinde gençleştirme faaliyeti adı altında tasfiyeler yapılacağına dair bir söylenti çıktı. Ordu içerisinde askerlikten yetişen subaylarla birlikte okullardan yetişen tahsil gören subaylarda vardı. Askerlikten yetişenlere alaylı öğrenim gören tahsilli subaylara ise mektepli denmekteydi. 1908 II. Meşrutiyet sonrasında yeni kurulan yönetimin alaylı subayları tasfiye edeceği söylentileri ordu içinde yayılmaya başlayınca alaylı-mektepli subayların arasındaki gerilim artmaya başladı. Çeşitli ayaklanmalar çıktı. 31 Mart Hadisesi'nin sebepleri arasında alaylı mektepli tartışmalarının önemli yer tuttuğu söylenmektedir.¹⁶⁹ Ordu içerisindeki bu memnuniyetsizin ilk ayak sesleri 1908 Ekim sonunda baş göstermiştir. Terhis olmayı bekleyen 87 erat askerlik sürelerinin tekrar uzatıldığı ve başka bir görevlendirmeye memur edildikleri haberini alınca başlarında çavuşları olmak üzere Taşkışla'da ilk ayaklanmayı başlattılar. Kendilerini derdest etmek

¹⁶⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyetle, II. Abdülhamid döneminde devlet dairelerinde görev yapan memurları kadro dışı bırakmaya başladı. İstanbul da ve taşrada sürdürülen memurların tasfiye işlemi bununla kalmıyordu. Tasfiye edilen memurlar ve askerler ya tutuklanıyor yahut sürgüne gönderiliyordu. Kısa zaman da hükümet programı haline gelen tasfiye hadisesi bakanlıklarda görev yapan çok sayıda memur ve askerin saf dışı bırakılmasıyla ciddi bir sorun haline geldi. Tasfiye edilen memurlar itiraz edip tepki gösterince 1908 Aralıkta tensikat ile ilgili yasa çıkarılmasına karar verildi. 1909 yılında yürürlüğe giren kanunla, bir kısım memurlar yaş haddinden emekli edildi. Bir kısmına mazuliyet (azledilme) maaşı verilmesi kararlaştırıldı. Bir bölümüne de tazminat ödenmek suretiyle görevden uzaklaştırma cezası verildi. Ancak bu ödemeler devletin gider tablosunda öngörülemeyecek şekilde yüksek meblağlara ulaşınca Fransa'dan uzman birisi görevlendirildi. Neticede memurların aleyhine yönelik pek çok olumsuz değişiklikler yapıldı. Bkz. Nursel Manav, "II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi Ve Tekaüt Sandıkları", *Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, s. 240

¹⁶⁷ Ali Birinci, "İttihat Ve Terakki, 31 Mart Vakasının Bir Yorumu", *Türkler Ansiklopedisi*, 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 13, s. 193-211.

¹⁶⁸ Necdet Aysal, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 37-38, Mayıs-Kasım 2006 s.16.

¹⁶⁹ Aysal, agm. s. 20.

isteyen hükümet görevlilerine teslim olmayan askerler birkaç ölü ve yaralı ile ilk kıvılcımı başlatmışlardır.¹⁷⁰

31 Mart Hadisesi'nde her ne kadar parola "şeriat isteriz" ifadeleri ekseninde gelişmiş olsa da esasen ayaklanmada baskın olan durum, İttihat ve Terakki'ye karşı oluşan muhalefetin bir kalkışma hareketinden ibaret olmasıdır. Askeri hükümet darbesi olan bu hadise iyi programlanmadığı için neticesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yani 31 Mart Hadisesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefetin başlattığı bir kalkışma hareketi olarak ifade edilebilir.¹⁷¹ Hadisede emir komuta zinciri ile başlatılmış düzenli bir darbe değildir. Kalabalıkların içerisinde sehven öldürülenlerin bile olduğu bu hareket ¹⁷² tarihteki emsallerine nispetle farklılık arz etmektedir. Bu işi tertip edenler hakkında ortaya atılan iddialara bakılacak olursa olayın ne kadar karışık ve hassas olduğu ortaya çıkacaktır.

Jön Türkler 1908 yılına gelindiğinde kendi içlerinde ciddi çekişmeler ve ayrılıklar yaşadılar. Kamil Paşa'nın oluşturduğu liberal çevre, İttihatçılardan tamamen kopmuş ve aleyhte faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardı. İttihat ve Terakki çevresi sadrazam olan Kamil paşanın faaliyetlerinde şeffaf olmasını istemiş yaptığı bir takım atamalar hakkında açıklama beklemişlerdir. Kamil Paşa bu açıklamaları erteleyince ittihatçılar hızlıca organize olup Kamil Paşa'ya güvensizlik oyu verdiler ve sadrazamlıktan düşürdüler. Liberaller Kamil Paşa'nın düşüşünü bir engelleme İngiltere ise kendi çıkarlarına vurulmuş bir darbe olarak gördü ve iki ay içinde ittihatçıların karşısına güçleri birleştirmiş bir şekilde çıktılar.¹⁷³ Böylece 31 Mart hadisesine giden yolda siyasi cephedeki kutuplaşma belirginleşmiş oldu.

31 Mart 1909 Salı günü, başlarında Hamdi Çavuş olmak üzere Avcı Taburları askerleri, "şeriat isteriz" diyerek silahlanmaya ve isyana başladılar. İsyana kısa sürede diğer kışlalara sıçradı ve büyüdü. İsyancılar isteklerini şu nokta da yoğunlaştırmaktaydı. (I) Hükümetin hemen istifa etmesi. (II) Millet Meclisi'nden Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Cavit, rahmi ve Talat beylerin atılması. (III) Alaylı subayların açığa alınarak mağdur edilenlerin görevlerine iade edilmesi. (IV) Şeriat hükümlerinin tamamen uygulanması, (V) Kamil Paşa'nın bakanlığa Nazım Paşa'nın seraskerliğe getirilmesi. (VI) İttihat ve

¹⁷⁰ Aysal, agm. s. 20-21.

¹⁷¹ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara 2011, s. 202.

¹⁷² Cebeli Lübnan eşrafından Lazkiye Mebusu Mehmet Arslan Bey'in kazara şehit edildiğine dair ve na'sının Meclis-i Mebusan tarafından ne suretle memleketine intikal edeceği hakkında bir tahrir yayımlanmıştır. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), Devre: 1, İçtima Senesi: 1, İnikat: 56, c. 2, 3 Nisan 1325 Cuma, (16 Nisan 1909), s. 22.

¹⁷³ Feroz Ahmad, a.g.e., s. 49-50.

Terakki Cemiyetinin dağıtılması. (VII) Ayaklanmalar hakkında padişahın af ilanı. (VIII) Meclis başkanlığına İsmail Kemal Bey'in seçilmesi. Bütün bu talepler listeler halinde meclise gönderilirken askerlerde "şeriat isteriz" diyerek slogan atıyordu.¹⁷⁴

İsyancılar isteklerini sıralarken, isyan karşısında II. Abdülhamid tereddütlü davranıyor, "bekle gör" politikasını tercih ederek ortada bir vaziyet alıyordu. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ise silahla müdahale taraftarı değildi. I. Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa ise isyanın öncelikle bastırılması için silahla müdahale edilmesi gerektiği taraftarıydı.¹⁷⁵

31 Mart Hadisesi'nde rol oynayanlar: ordudan tasfiye edilmekte olan alaylı subaylar, Medrese öğrenciliği sıfatıyla artık askeriye'den kaçamayan softalar, (üniversite öğrencileri) ayaklanmayı yapacak olan er ve erbaşları, hemşerilik, eski komutanlık, din propagandası, ortak halk kültürü gibi silahlarla, kolayca etkileyip harekete geçirebilecek durumdaydılar. İttihat ve Terakki'nin muhalifleri bu grupları harekete geçirerek 31 Mart Hadisesi'ni başlatmışlardır.¹⁷⁶

İstanbul'da bulunan birinci Ordu'nun çoğu Arnavut olan askerlerinin ayaklanmasıyla birlikte ayaklanma askeri bir nitelik kazandı. Ayaklanma, bazı avcı ve piyade birliklerinin kışlalarında ayaklanıp sabahın erken saatlerinde Galata Köprüsü'nü geçtiler. Hükümet bu buhran karşısında çaresizce sarsılıyordu, padişah şiddetli memnuniyetsizlik zamanlarında hep başvurulan o yönteme başvurdu. Ve sadrazamı değiştirdi. Dahası şeriatın muhafaza edileceğine bu uğurda ayaklanmış olan askerleri de cezalandırmayacağına söz verdi. 15 Nisanda bütün taşra valilerine gönderilen bir bildiriyle şeriatın gözetilmesi talimatı verildi. Mecliste pozitivist Ahmet Rıza, II. Meşrutiyet'ten bu yana işgal ettiği başkanlık makamından azledildi ve yerine İsmail Kemal seçildi.¹⁷⁷ 31 Mart Hadisesi'nde halk arasında bir kargaşa hakimdi. Net bilgiler elde edilemiyordu. Bir kısım insanlar şeriatın kaldırıldığına hükmederken bir kısım insanlarda meşrutiyetin lağv edildiğini zannediyordu. Bu noktada sağlıklı bilgi almak için telgraflar aracılığıyla İstanbul'dan teyit bekleniyordu.¹⁷⁸ Bu esnada eş zamanlı

¹⁷⁴ Bkz. Mevlanzade Rıfat, *31 Mart Bir İhtilalin Hikâyesi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2010, s. 53-54.

¹⁷⁵ Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 13, s. 308.

¹⁷⁶ Akşin, a.g.e., s. 202.

¹⁷⁷ Lewis, a.g.e., s. 292.

¹⁷⁸ İsmail Kemal Bey Meclis-i Mebusan'daki konuşmasında bu meseleye şu şekilde izah getirmiştir. Elimde bir telgraf ta var, Debre'den. Bendenizce taşraya akseden havadis iki türdür. Bir takımı şeriat kalkmıştır, şeriat kalktığı için şeriatın temini ahkâmını istemek var. Bir kısmı da Meşrutiyet kalkmış, Meşrutiyet kalktığı için, "aman ne yaparsanız yapınız, bize haber veriniz, gelelim Meşrutiyet'i temin edelim" diyorlar. Şimdi bendenize öyle geliyor ki, bir kere burada birtakım vakayı zuhur etti, biliyoruz. Hepimiz gördük, o vakia karşısında birtakım

olarak Anadolu'da bir hareketlilik başladı. Özellikle Adana olayları¹⁷⁹ yurt içinde ve yurt dışında ciddi yankılar uyandırdı.¹⁸⁰

Karşı darbenin gelmesi uzun sürmedi. İsyân haberleri kısa sürede Selanik'e telgrafla bildirildi. Ve General Mahmut Şevket Paşa komutasındaki bir hareket ordusu İstanbul'a hareket etti.¹⁸¹ 31 Mart Hadisesi'nde İttihat ve Terakki Selanik'ten gelen askerler sayesinde isyanı bastırdı. Hadiseye karışanlar veya destek verenler en ağır biçimde cezalandırıldı. İttihat ve Terakkiciler, II. Abdülhamit'in hadiseyi desteklediğine inandıkları için padişahın tahtan indirilmesini Şeyhülislamdan talep etti. Dönemin Şeyhülislam'ı fetva vermeyi kabul etmeyince alimler arasından gelen Hamdi Efendi gerekli hal' fetvasını hazırladı. Böylece II. Abdülhamit tahttan indirildi.¹⁸²

31 Mart hadisesinin bilançosuyla ittihatçılar ciddi sarsıldılar. Konumlarını yeniden tesis etmek için işe koyuldular. İlk işleri 1908 devrimini atlatmayı başarmış olan Abdülhamid'i tahttan indirmek oldu. Padişah hor ve hakir biçimde Selanik'e sürüldü. Yeni padişah Mehmet Reşat, saray görevlilerini baştan aşağıya silip süpüren, sonrada bütün kilit mevkilere kendi adamlarını yerleştiren İttihat ve Terakki'nin insafına kalmış durumdaydı. İttihat ve Terakki artık Türkiye'nin gerçek efendisiydi.¹⁸³

Volkan Gazetesi'ndeki bir kısım yazılar göz önünde bulundurularak, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, 31 Mart Vak'ası ile özdeşleştirilmiş ve hadisenin baş yöneticisi olduğu iddia edilmiştir.¹⁸⁴ 31 Mart Hadisesi'nden hemen sonra İstanbul başta olmak üzere Volkan Gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti üzerinden ciddi ve hızlı bir propaganda başlatılmıştır. Baş döndürücü bir hızla Volkan ve cemiyet bağlantılı

mukarrerat ittihaz ettik. Şimdi, acaba bu vaki olan mukarreratta içimizde hiç tereddüt eden var mıdır? Onu söyleyin. MMZC, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, İnikat: 57, Cilt: 3, 4 Nisan 1325 Cumartesi, (17 Nisan 1909), s. 49. Ayrıca 16 Nisan 1909 (3 Nisan 1325) meclis-i Mebusan'a İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin umum azaları adına Bursa'dan gelen bir telgrafta şeriatı korumak için canlarını feda edeceklerinden bahsedilmektedir.

"Meclisi Mebusan Riyasetine Şeriat-ı Mutahhara-i Ahmediyye'nin bi-temâmihâ icrasını biz ahali-i Bursa İslam ve Hristiyan. 150 bin ahali, yek-zeban olarak talep ve 'bu hususta ezber cihet fedayı cân etmeye müheyya 'bulduğumuzu arz eyleriz. 3 Nisan 1325 Bursa ilmiye ve İttihat Cemiyeti, İttihad-ı Muhammedi Şubesi Müessiri Umum âzâ namına Camii Kebir Mucîz Dersiamlarından Kıvrımlı Bekir Zeki.

¹⁷⁹ Yabancıların desteğiyle Ermeniler Adana bölgesinde bir Ermeni Krallığı kurma faaliyetine başlamışlardır. Kısa zamanda silahlanan Ermeniler 31 Mart sürecini fırsat bilerek Rusya, Fransa ve İngiltere'nin desteğiyle örgütlenmeye hız vermişlerdir. Yol kesmek karakol basmak sivilleri öldürmek arzularını ateşe vermek gibi her türlü terör faaliyetinde bulunmalarına rağmen Adanalılar'ın feraseti ve cesareti ile bu teşebbüs akim kalmış Ermeniler tarihi hedefleri olan bir krallığı Adana'da kurmayı başaramamışlardır. Remzi Kılıç, Hüseyin Klavuz, Adana Ermeni Olayları, <http://remzikilic.com/adana-ermenio-laylari-1909.html>

¹⁸⁰ Lewis, a.g.e., s. 293.

¹⁸¹ Hareket Ordusu Pazar günü İstanbul'a girdikten sonra çatışmada ölmüş olan elli kadar kişi resmi bir törenle topluca defnedildi. Enver Paşa mezar başında yaptığı konuşmada Müslüman ve Hristiyan ister hayatta ister ölümdede olsun artık hiçbir din ve ırk ayrımı gözetmeyecek vatansever dostlar oluşlarının bir işareti olarak yan yana yatıklarını vurgulamıştır. Lewis, a.g.e., s. 293.

¹⁸² Demir, a.g.m., s. 317.

¹⁸³ Lewis, a.g.e., s. 294.

¹⁸⁴ Tunaya, a.g.e., c. 1. s. 217.

kimseler derdest edilmiştir.¹⁸⁵ Derviş Vahdeti'nin 31 Mart Hadisesi'nde isyana sahip çıktığını teşvik edici hareketlerde bulunduğunu inkar etmek mümkün değildir. Fakat olayı tamamıyla Vahdeti'nin organize ettiğini söylemekte kanıtlanması oldukça zor bir iddiadır.¹⁸⁶

Mecliste 31 Mart Hadisesi'nde İttihad-ı Muhammedi'yi birinci derece faili olarak görenler olduğu gibi İttihat ve Terakki'yi mesuliyete davet edenlerde olmuştur. Mesela Zöhrap Efendi “*milletin toplumsal koşullarını incelemeden yalnız kendi emellerimizi hakim kılsak birkaç 31 Mart karşısında bulunacağız*” diyerek İttihad-ı Terakki'nin yaklaşımlarını eleştirmiştir.¹⁸⁷

Meşrutiyet dönemi sözlüklerinden olan meşhur Lügat-ı Naci'de irtica' kelimesine o zamanın güncel manasında şu ifadeler yer verilmiştir. İrtica': geri dönmek (manasına geliyor) ise de iade-i istibdat taraftarı olmak manasında kullanılmaya başlanılmıştır.¹⁸⁸ 31 Mart Hadisesi görünüş itibarıyla bir “irtica” olayıdır. Millet, İttihat ve Terakkicilerden memnun olmamasına rağmen yine de böyle çirkin bir olayı tertip edecek bir hale girmiş değildir, bu hareketin kaynağı ve organizatörü millet değildir. 31 Mart Hadisesi'nden sonra art niyetli birçok politikacı Türk milletini “irtica” ile tehdit etmiştir. Usul ve taktik olarak ta Türk Milleti'nin “mürteci” olduğunu ve irticaa taviz ve geçit verebildiğini ima ederek, Türk Milleti'nin vesayet altına alınması gerektiği vurgusunu yapmışlardır. Menfi bir algı operasyonu olarak gözüken bu uygulama Türkiye'de yönetici kadro ile halkın arasında derin uçurumların açılmasına sebep olmuştur.¹⁸⁹

Yılmaz Öztuna, II. Abdülhamid'in 31 Mart Hadisesi'ne başlangıcından sonuna kadar kesinlikle karışmadığını ifade ederken, İttihat ve Terakkinin reisi olan Talat Paşanın ve meclis reisi olan Ahmet Rıza'nın II. Abdülhamid'in 31 Mart Hadisesi'yle en küçük bir ilgisi olmadığını kesin bir dille ifade etmelerini delil getirmiştir.¹⁹⁰

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti azalarından olan Said Nursi 31 Mart Hadisesi'nin olduğu günlerde askerlere, komutanlarına itaat etmeleri gerektiğini anlatmış nizama ve düzene tabi olmalarını meşru olan meşrutiyeti korumalarını nasihat

¹⁸⁵ BOA, MV.(Meclis-i Vükela Mazbataları) 128-42, H-17-05-1327 (6 Haziran 1909)

¹⁸⁶ Baran Hocoğlu, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar Ve Muhalefet İlişkisi (1908-1913)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008 s. 149.

¹⁸⁷ Tunaya, a.g.e., c. 1, s. 219 – 220.

¹⁸⁸ Muallim Naci, “*Lügat-ı Naci*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 278

¹⁸⁹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 5, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 403.

¹⁹⁰ Öztuna, a.g.e., s. 401.

etmiştir. Başlangıçta 31 Mart Hadisesi ile alakadar görülerek tutuklanan Said Nursi bilahare mahkemece meşrutiyete hizmet ettiği sabit görülünce tahliye edilmiştir.¹⁹¹

Bir kısım tarihçiler İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni ve alimleri, 31 Mart Hadisesi'nin baş sorumlusu olarak görmüşlerdir. Meşrutiyet'i yıkmaya çalışmak ve Abdülhamit ile işbirliği yapmak ithamlarıyla İlmiye sınıfı karalama kampanyasına maruz kalmıştır.¹⁹² İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ise 31 Mart Hadisesi'nde aktif rol oynadığı iddiasıyla talebeleri, askerleri ve halkı kışkırtan yayınlar yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Cemiyet kısa ömürlü olmasına rağmen tarihte derin izler bırakmıştır.¹⁹³

31 Mart Hadisesi'nin bütün kötü sonuçları İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne verilmiştir. Bunun sonucunda ülke sathında cemiyet üyeleri hakkında tutuklama kararı alınmıştır. Vahdeti savcılık tarafından halkı galeyana getirmek suçundan dolayı iki defa ifade vermeye çağırılmıştır. Diğer taraftan da hareket ordusu adım adım İstanbul'a yaklaşmaktadır. Vahdeti Volkan'ın 18 Nisan 1909 tarihli son sayısını hazırladıktan sonra çeşitli girişimlerin sonucunda Haydarpaşa Garı'ndan Gebze'ye gitmeye karar verir. Zira İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Gebze'de çok güçlüdür.¹⁹⁴ Bir gece Gebze'de kalan Vahdeti arkadaşlarının yardımıyla kıyafetlerini değiştirip tren ile İzmit'e yola çıkar. Trende kendisinden şüphelenildiğini fark edince Hereke'de trenden iner. Ücretle tuttuğu kılavuzlar eşliğinde yaya olarak Bilecik'e kadar ilerler. Bir hafta saklandıktan sonra Bursa'ya ve bilahare Bergama'ya geçer. İstikameti İzmir olan Vahdeti'nin yolda parası bitince Kıbrıslı bir arkadaşından yardım ister. Ancak arkadaşı Vahdeti'yi valiliğe ihbar eder. Vahdeti 13 Mayıs 1909 da İzmir'de yakalanır ve İstanbul'a sevk edilir. Ülke genelinde başlatılan operasyonlar neticesinde bir taraftan tutuklular İstanbul'a sevk edilirken¹⁹⁵ bir taraftan da sıkıyönetim mahkemesince yargılama süreci başlar. 31 Mart Hadisesi'nde aktif rol oynadığı tespit edilen 13 çavuşun idam kararı ivedilikle verilir. 3 Mayıs 1909 başlayan idam kararları sonucunda çeşitli tarihlerde toplam 62 kişi idama

¹⁹¹ Süleyman Kâni İrtem, *31 Mart Hadisesi ve Hareket Ordusu Abdülhamid'in Selanik Sürgünü*, Yayıma Hazırlayan, Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003, s. 305.

¹⁹² Şerif Demir, agm. s. 317.

¹⁹³ Kodaman, "Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, c.12. s. 80.

¹⁹⁴ Kocahanoğlu, a.g.e., 187-189. "22 Nisan 1909 tarihinde çekilen iki telgrafta Vahdeti'nin Rus vapuruyla İzmir'e geçtiği ve derdest edildiği bilgisine yer verilmektedir. Telgrafta vahdetinin eşkâli detaylı bir şekilde verilmiş ve derhal İstanbul'a getirilmesi istenmiştir. Ancak Divan-ı Harb-i Örfî kayıtlarında vahdeti sorguya çekilirken olayın bu şekilde cereyan etmediği görünmektedir." BOA, ZB. 332-35, R-9-02-1325 (22 Nisan 1909), BOA. ZB. 628-48 R-9-02-1325 (22 Nisan 1909) Zira Vahdeti 13 Mayıs 1909 tarihinde İzmir valiliğine yapılan bir ihbar sonucu yakalanmış vapur yoluyla değil tren, araba ve yaya olarak ilerlemiştir.

¹⁹⁵ BOA, BEO Bâb-ı Âli Evrak Odası, 3597-269739, H- 20-06-1327(9 Haziran 1909).

37 kişi ise ömür boyu hapis cezasına 139 kişi de sürgün cezasına çarptırılır.¹⁹⁶ Dervif Vahdeti yargılama sırasında idam cezasından kurtulabilmek için çok uğraş verir. Yargılama sırasında Hurşit Paşa ile görüşme talep eder, idam hükmü verildikten sonrada Mahmut şevket Paşa'ya gönderdiği dilekçe ile akli dengesinin yerinde olmadığı için ceza ehliyetinin bulunmadığını iddia ederek idamın kaldırılmasını talep eder.¹⁹⁷ Mahkeme Dervif Vahdeti'nin bu talebini kabul etmeyerek idam kararını uygular.¹⁹⁸ Vahdeti'nin beraat dilekçesi dikkate alınmamıştır, fakat  sene sonra mağdur ve muhtaç olan Dervif Vahdeti'nin eşi Ayşe hanımın ihtiyaçları için devlete verdiği dilekçe geri çevrilmeyecek ve mağdurlara verilen maaşlardan istifadesi men edilmeyecektir.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Aysal, agm. s.47.

¹⁹⁷ Kocahanoğlu, a.g.e., s.194.

¹⁹⁸ BOA, İAS. 87-35 H-25-06-1327 (14 Temmuz 1909).

¹⁹⁹ BOA, BEO, 4120-308984, H-25-12-1330 (5 Aralık, 1912).

İKİNCİ BÖLÜM

İTTİHAD-I MUHAMMEDİ CEMİYETİ ve SAİD NURSI

2.1. Said-i Nursi Ve II. Meşrutiyet Dönemindeki Faaliyetleri

2.1.1. Said-i Nursi'nin Kısa Biyografisi

Said Nursi²⁰⁰ 1877²⁰¹ yılında Bitlis'in Hizan Kazası'nın Nurs Köyünde dünyaya geldi. Dokuz yaşına kadar ailesinin yanında kalan Said Nursi ilk ilim tahsilini ağabeyi Molla Abdullah'tan aldı. Birçok medresede farklı alimlerden kısa süreli dersler alan Nursi, üç aylık bir zaman diliminde Osmanlı ulemasının takip ettiği usul çerçevesinde medresede okutulan kitapların²⁰² tamamını tahsil etti. Said Nursi ilimle meşgul olduğu gençlik yıllarının hemen ardından Bitlis, Şirvan, Siirt, Tillo, Mardin gibi birçok ilim merkezini dolaşp, medreselerde ulemanın ileri gelenleriyle ilmi münazaralara katılıp ilmindeki üstünlüğünü kabul ettirdi.²⁰³ Said Nursi halkın nezdinde ve ulemanın yanında saygın bir yer elde edince devlet büyüklerinin de dikkatini çekti. Başta Bitlis'te ve Van'da vali konaklarında ağırlandı. Van Valisi Tahir Paşa'yla tanışmaya kadar yalnızca dini ilimleri öğrenen Said Nursi Paşa'nın konağında fen bilimlerini de öğrenmeye başladı. Tahir Paşa'nın zengin kütüphanesinden istifade etme fırsatı yakalayan Nursi coğrafya, tarih, matematik, jeoloji, fizik, kimya, astronomi, felsefe alanlarında bilgisini arttırdı.²⁰⁴

Said Nursi Van'da bulunduğu yıllarda (1895-1907) açtığı bir medresede fen ve din ilimlerini beraber okutmak suretiyle talebe yetiştirdi. Doğu medreseleri içinde bu mahalli ve özgün uygulama Said Nursi'yi çok heyecanlandırdı. Nursi'ye göre bu tarz bir üniversite, merkezî (payitaht) otoritenin onayından geçip desteklenirse doğuda var

²⁰⁰ "Nursi" Nurs'a ait manasında Said Nursi'nin memleketine nispeten kullanılmaktadır. Bununla birlikte 15 yaşındayken hafıza ve zekâsı ile hocasının takdirini kazanan Said Nursi'ye hocası "Bediüzzaman" lakabını vermiştir. Ayrıca gazetelerde ve bazı eserlerinde Said-i Kürdî, Bidatü'z-zaman, Garibü'z-zaman, Ebû Lâ Şey, Ceride-i Seyyare gibi farklı lakaplara da rastlamaktayız. Said-i Nursi'nin lakapları ve manaları hakkında ayrıca bkz. Vehbi Karataş, *Hiz. Peygamberden Bediüzzaman'a Yansımalar*, Hayat Yayınları, İstanbul 2012 s.19.

²⁰¹ Kaynaklarda Said Nursi'nin doğum yılıyla alakalı bir ihtilaf vardır. Said Nursi'nin biyografisi hakkında yazılan ilk kaynaklarda doğum yılı Rumi olarak 1293 (1877) verilmiştir. Bkz. Abdurrahman, "*Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*", Necm-i istikbal Matbaası, 1335(1919), Osmanlıca orijinal nüsha, s. 3. Ancak Dâru'l Hikmeti'l İslamiye de yayımlanan biyografisinde 1876 tarihine rastlamaktayız. Bkz. Zekeriya Akman, "*Osmanlı Devletinin Son Döneminde Bir Üst Kurul Dâru'l Hikmeti'l İslamiye*", DİB Yayınları, Ankara 2009, s. 133.

²⁰² Said Nursi'nin medreselerde tahsil ettiği kitaplar hakkında bkz. Ahmet Akgündüz, "*Arşiv Belgeleri Işığında Said Nursi ve İlmî Şahsiyeti I. Kitap*", Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2013, s. 280.

²⁰³ "*Bediüzzaman Hazretleri ve Risale-i Nur Hizmeti*", Altınbaşak İlmî Araştırma Heyeti, Altınbaşak Matbaası, İstanbul 2012, s. 7.

²⁰⁴ Hayrat Vakfı İlmî Araştırma Heyeti, "*Bediüzzaman Said Nursi ve Hayru'l Halefi Ahmed Hüsrev Altınbaşak*", Hayrat Neşriyat, Isparta 2013, c.1, s. 83.

olagelen pek çok sorun çözülecekti. Nursi'nin Medresetü'z Zehra adını verdiği bu projenin gerçekleşmesi için kaynak sorununu çözmesi gerekmekteydi. Böyle büyük bir proje için yüksek miktarda mali desteğe ihtiyaç vardı. Said Nursi Medresetü'z Zehra projesinin önünde en büyük engel olan maddi sorunu çözmek için II. Abdülhamid'e meseleyi arz etmek gayesiyle İstanbul'a gitmeye karar verdi.²⁰⁵

2.1.2. Said Nursi'nin Medresetü'z Zehra (Üniversite) projesi

Medresetü'z Zehra²⁰⁶ projesini gerçekleştirmek için Van'dan İstanbul'a²⁰⁷ gelen Said Nursi İslamiyet'e gelen saldırılara karşı Müslümanların fikren ve ilmen üstün olması gerektiğini savunuyordu. Akıl ve kalp birleşmeli ve bu ikisinin üzerine bir eğitim sistemi inşa edilmeliydi. *“Vicdanın ziyası, ulûm-ı diniyedir. Aklın nuru, fînun-ı medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecelli eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İftirak ettikleri vakit; birincisinde taassub, ikincisinde hile, şüphle tevellüd eder.”*²⁰⁸

Said Nursi otuz yıl boyunca doğu memleketlerinde ikamet etmişti. Doğu ve güneydoğuda bulunan medreseleri bizzat gezmiş, medreselerin sorunlarını yakinen görmüştü. Bu konuda bir takım tespitler yaparak çözüm bulmaya çalışmıştı. Halkla iç içe olan Nursi doğu insanının sorunları hakkında temelde şu tespiti ön plana çıkarmıştır. O'na göre insanların, en büyük üç düşmanı cehalet, zaruret ve ihtilafıdır. Bu üç düşmana karşı mücadele edebilmek için şu üç silah gerekmektedir, sanat, marifet ve ittifak. Nursi ilimle ve ilim yuvası olan medreselerle cehalete karşı durulması gerektiğini savunuyor, sanat (geçimini sağlamak için bir meslek sahibi olmak, ustalık) ile yoksulluğu ortadan kaldırmayı ön görüyor, ittifak ile de ihtilafın ayrılığın bertaraf edilmesi gerektiğini düşünüyordu.²⁰⁹

Said Nursi açmak istediği Medresetü'z Zehra'nın mahiyeti hakkında genel hatlarıyla şu bilgilere yer vermektedir. Medrese o zaman ki doğu vilayetlerinin merkezi hükmünde olan Bitlis, Van ve Diyarbakır'da tesis edilmelidir. Modern fen ilimleri ile medreselerde tahsil edilen dini ilimler beraberce talebeye verilmelidir. Medresede

²⁰⁵ Abdülkadir Menek, “Bediüzzaman Said Nursi İstanbul Hayatı”, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2008, s. 47-48.

²⁰⁶ Said Nursi'nin Medresenin adına “Zehra” demesinin sebebi Mısırda ki Camiü'l Ezher ile münasebet kurmak istemesindedir. Doğu Anadolu'da Camiü'l Ezher'in kız kardeşi mesabesinde olmasını temenni ettiği için bu ismi koymuştur. Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat Mecmuası*, Altınbaşak Neşriyat, İstanbul 2011, c.2 s.423.

²⁰⁷ Said Nursi'nin İstanbul'a gelişi hakkında az da olsa çeşitli iddialar vardır. Bunların değerlendirilmesi için bkz. Cemalettin, Canlı, Yusuf Kenan Yeysülen, *Zaman İçinde Bediüzzaman*, İletişim Yayınlar, İstanbul 2010, s.102-104.

²⁰⁸ Nursi, a.g.e., s. 424

²⁰⁹ Abdülkadir Menek, , *Kürt Meselesi ve Said Nursi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011, s.59.

Arapça başta olmak üzere Kürtçe ve Türkçe eğitim verilmelidir. “*Lisan-ı Arabî vacib, Kürdî caiz, Türkî lazım kılmak.*”²¹⁰ Nursi bu medrese sayesinde doğuda bulunan halkı eğitmek, meşrutiyet ve hürriyet noktasında bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır.²¹¹

2.1.3. Said-i Nursi'nin İstanbul'a Gelişi (Kasım 1907)

Bitlis valisi Tahir Paşa'nın Yıldız Sarayı'na gönderdiği bir tezkire (biyografi) ile Nursi'nin İstanbul'a geleceği bilgisi verilmektedir. Bu tezkirede Said Nursi'nin doğudaki saygınlığı ile birlikte özellikle padişaha bağlılığı vurgulanmaktadır.²¹²

Said-i Nursi Divan-ı Harpte yaptığı savunmanın On birinci bölümünde İstanbul'a geliş gayesini ve hayatının esas maksadı yaptığı eğitim projesinden şöyle bahsetmektedir:

“*Ben Kürdistan'da*²¹³ *kürtlerin hal-i perişanını görüyordum. Anladım ki: saadetimiz, fünun-u cedide-i medeniye ile olacaktır. O fünunun da gayr-ı müteaffin bir mecrası ülema ve bir menbaı da medreseler olmak lazımdır. Ta ulema-i din, fünun ile ünsiyet peyda etsin. Zira kürtlerin zimam-ı ihtiyarı ülema elindedir. O vesaik ile devr-i istibdatta Dersaadet'e geldim.*”²¹⁴ Said Nursi bu gayeye bağlı olarak İstanbul'da çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Gazetelerde makaleler neşretmiş, risaleler çıkarmış, çeşitli kesimleri temsil eden pek çok sima ile haşır neşir olmuş derdini bizzat anlatma fırsatı yakalamıştır.

Said Nursi İstanbul'a geldiğinde Fatih Cami yakınlarında meşhur Şekerci Hanı'nda kalmaya başladı. İctihat Kütüphanesi sahibi Ahmet Ramiz Efendi Said Nursi'nin İstanbul'a gelişini şöyle ilan etmektedir: “*Şarkın yalçın sarp ahenîn mavera-i şevahik-i cibalinde tulu etmiş Saîd-i Nursi isminde nevadir-i hilkatten madut bir ateşpare-i zekanın İstanbul afakında rüyet edildiği haberi etrafa aksetmiştir.*” (Doğunun

²¹⁰ Nursi, Dâru'l Hikmeti'l-İslamiye de çalıştığı yıllarda bizzat kendi kaleminden yazdığı otobiyografisinde “*Türk ve Kürt lisanları ile tekellüm ettiğim için Arapça ve Farsça lisanları ile okur ve yazarım.*” ifadelerine yer vermektedir. Sadık Albayrak, *Son Devrin İslam Akademisi, Dâru'l Hikmeti'l-İslamiye*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 203.

²¹¹ Said Nursi, Mektubat c. 2, s. 423-424.

²¹² BOA, Y.PRK. UM, 80-74 H-10-10-1325 (16 Kasım 1907).

²¹³ Said Nursi bu yazıyı yazdığı zamanda Doğu Anadolu'nun coğrafi ismi “Kürdistan” olarak anılmaktadır. Kendi lakabı ise “Kürdî” olarak geçmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra Doğu Anadolu'ya “Kürdistan” yerine “Vilayet-i Şarkîye” ibaresi kullanılmaya başlamıştır. Soyadı kanunuyla ise “Kürdî” ibaresinin yerine Nurs köyüne mensup olan manasına gelen Nursi ibaresini kullanmaya başlamıştır. İbrahim Canan, *Bediüzzaman'ın Fikri Programı Üzerine Bir Analiz*, Nesil Yayınları, İstanbul 2008, s. 56.

²¹⁴ Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s. 17.

yalçın, sarp, çelik gibi dağlarının zirvelerinin ardından bir güneş gibi doğan Saîd-i Nursi isminde ender yaratılan ateş parçası bir zeka, İstanbul ufuklarında görüldü.)²¹⁵

Said Nursi İstanbul'a geldiğinde Ferik (tümgeneral) Ahmet Paşa'nın iki ay kadar misafiri oldu.²¹⁶ Nursi'nin İstanbul'a geldiği yıllarda İstanbul çok hareketli günlere sahne olmaktaydı. Başta Osmanlı olmak üzere dünya tarihinde köklü değişikliklerin olduğu bu zamanlar da Nursi'nin İstanbul'da olması tecrübelerini paylaşmak ve yeni fikirler elde etmek açısından önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Said Nursi İstanbul'a geldikten iki ay sonra Şekerci Hanı'nda²¹⁷ kalmaya başladı. Şekerci Hanı O zamanın entelektüellerinin ve meşhur simalarının ikamet ettiği, akademik havanın solunduğu bir ilim meclisi hükmündeydi. Münazaralar ilmi sohbetler ve fikir alışverişlerinin oldukça fazla yapıldığı bu handa Said Nursi tarihte eşine ender rastlanan bir uygulamaya imza attı.²¹⁸ Şekerci Hanı'nda kalmış olduğu odasının kapısına "*her müşkil halledilir! Her suale cevap verilir sual sorulmaz!*"²¹⁹ şeklinde bir ilan astı. Bu ilanı duyan İstanbul alimleri ve bir kısım, ilme meraklı insanlar ellerinde en zor ve çetrefil suallerle Said Nursi'nin kapısına geldiler. Nursi'nin bu genç yaşta, kendinden emin, tereddütsüz ve akıcı bir üslupla verdiği cevaplar alimlerin ve ilme meraklı halkın takdirini kazanmasına vesile oldu.²²⁰ Böylece Said Nursi'nin samimi dostu ve destekçisi olan Tahir Paşa'nın, Nursi'ye İstanbul'a gelmeden önce; "doğudaki medreseleri gezdin alimleriyle münazarada bulundun ve onlara üstün geldin. Fakat bilesin ki İstanbul büyüktür alimleri çoktur onlara da üstün gelebilecek misin?"²²¹ Sorusuna fiili olarak cevap vermiş oldu. Said Nursi'nin bu meydan okumadan maksadı doğudaki ilim ve irfan faaliyetlerine ve zeki kabiliyetlere dikkatleri, çekmek,²²² İstanbul alimlerinin ileri gelenleriyle tanışmak²²³ doğu illerindeki sıkıntılı ve eğitimle alakalı

²¹⁵ Bediüzzaman Said Nursi, *İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi veyahut Divanı Harb-i Örfi Said Nursi*, Hayrât Vakfı Arşivi, el yazma nüsha, hat: Ahmed Hüsrev Altınbaşak, s. 4.

²¹⁶ Mary Weld, "*Bediüzzaman Said Nursi Entelektüel Biyografisi*" Etkileşim Yayınları, İstanbul 2011, s. 71.

²¹⁷ Şekerci Hanı'nın dünü ve bugünü hakkında bkz. Mahmut Sami Şimşek, Ocak 29, 2012, Yeni Şafak Şekerci Han yolgeçen hanı oldu! [Yeni şafak pazar eki](#)

²¹⁸ Menek, *Bediüzzaman Said Nursi, İstanbul Hayatı*, s. 69.

²¹⁹ Said Nursi'nin her suale cevap verip soru sormamasının sebebi küçükken gördüğü bir rüya ile izah edilmektedir. Çocukluğunda rüyasında kıyametin koptuğunu gören Nursi, Hz. Peygamberle nasıl görüşebileceğini düşünürken aklına sırat köprüsünün başında durmak gelir. Hemen oraya gider ve Hz. Peygamberle görüşür. Hz. Peygamberden ilim talep eder. Cevaben "*Ümmetinden sual sormamak kaydıyla sana ilm-i Kur'an verilecektir.*" Denir. İşte bu sebeple hem müşkül, muğlak ve zor suallere kolaylıkla cevap vermekte ve aynı zamanda aldığı ikaz ile de hiç kimseye soru sormamaktadır. Hayrat Vakfı İlmi Araştırma Heyeti "*Bediüzzaman Said Nursi ve Hayru'l Halefi Ahmed Hüsrev Altınbaşak*", c.1 s. 24.

²²⁰ Mustafa Süzen, Eski Said'den Yeni Said'e Çağın Örtüsünü Kaldıran Bilge, Sebât Yayınları, Ankara 2007, s. 121.

²²¹ Eşref Edip, "*Risale-i Nur Müellifi Said Nursi Hayatı, Eserleri, Mesleği*", Sözlere Neşriyat, İstanbul 2006, s. 32.

²²² Edip, a.g.e., s. 33.

²²³ Menek, *Bediüzzaman Said Nursi, İstanbul Hayatı*, s. 69.

projesini anlattığında kamuoyundan müspet bir netice almaktı.²²⁴ Nursi yıllar sonra bu hadiseyi yorumlarken şöyle diyecektir: “Benim o zaman haddimden fazla başarımla kendimi beğendirmek ve manasız bir gösteriş için değil belki ileride Risale-i Nur’un, İstanbul’ca ve alimler yanında makbuliyetine ve ehemmiyetine zemin hazırlamış.”²²⁵

Said Nursi İstanbul’un medrese çevrelerinde bilgi ve zekâsıyla göz doldururken giydiği yerel kıyafetleriyle de dikkatleri üzerine çekmektedir.²²⁶ Nursi, doğuda Medreset’üz-Zehra adında bir üniversite açmak suretiyle Osmanlı’nın son dönemde girmiş olduğu sıkıntılı süreci nitelikli eğitim seferberliği ile çözmeyi hedeflemektedir.²²⁷

Nursi Medreset’üz-Zehra projesi ile alakalı hedeflerine Osmanlı döneminde ulaşamadı. II. Abdülhamid tahtan indirildikten sonra yerine geçen sultan V. Mehmet Reşat’a meseleyi 5 Haziran 1911 yılında meşhur Kosova ziyaretinde açtı. Olumlu cevap alan Nursi Van’a döndüğünde Van gölü kıyısındaki Edremit’te Medreset’üz-Zehra’nın temellerini, attı.²²⁸ Ancak Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi münasebetiyle bu proje yarım kaldı.

2.1.4. Said Nursi’nin II. Abdülhamid’le Görüşme Talebi

Nursi doğu halkının sorunlarını ve bu sorunlardan kurtuluş çarelerini dilekçeyle II. Abdülhamid’e arz edip hızlı sonuç almak ister. Elinde milletin dertlerine derman olacak dosyalar ve çarelerle gelen Nursi mabeynden geri çevrilir. Taltif yerine tımarhaneye, teşvik yerine hapishaneye sevk edilir. Nursi’nin Abdülhamid’e vermek üzere kaleme aldığı dilekçe Şark ve Kürdistan Gazetesi’nde aynen yayınlanır.²²⁹ Said

²²⁴ Weld, a.g.e., s. 72.

²²⁵ Bediüzzaman Said Nursi, *Emirdağ Lahikası*, Hayrat Neşriyat, Isparta 2018, c. 1, s. 80.

²²⁶ Nevzat Köseoğlu, “*Bediüzzaman Said Nursi Hayatı-Yolu-Eseri*”, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s. 53.

²²⁷ Talebeleri, *Bediüzzaman’ın Tarihçe-i Hayatından Harikalar*, Altınbaşak Yayınları, İstanbul 2011 s. 53.

²²⁸ “50. Vefat yıl dönümünde Bediüzzaman’ı yazdılar” Nesil Yayınları, İstanbul 2010 s.37.

²²⁹ Kürtler Neye Muhtaçtır: Kürtleri şimdye kadar mahv eden iki beliyeye-i azime vardır ki biri ihtilaf-ı dâhili, diğeri marifet-i maarifin hakkıyla tamim edememesi. Bu iki musibeti mahv için vakt-i istibdatta “Bediüzzaman Molla Said Efendi Hazretlerinin” mabeyne verip de neticesinde birçok mesaibe hedef edildiği layiha suretini aynen derc-i arz ile iftihar ediyoruz: Millet-i Osmaniye meyanında mühim bir unsur teşkil eden Kürdistan ahâlisinin ahvâli hükümetçe malum ise de, hizmet-i mukaddese-i ilmiyeye dair bazı metalibâtı arz etmeğe müsaade dilerim. Şu cihan-ı medeniyette ve şu asr-ı terakki ve müsabakatta sair ihvan gibi yek âheng-i terakki olmak için, himmet-i hükümetle Kürdistan’ın kasaba ve kurasında mekatib tesis ve inşa buyrulmuş olduğu ayn-ı şükranla meşhud ise de, bundan yalnız lisan-ı Türkiye âşına etfal istifade ediyor. Lisana âşına olmayan evlad-ı Ekrad yalnız medaris-i ilmiyeyi maden-i kemalat bilmeleri ve mekatib muallimlerinin lisan-ı mahalliye adem-i vukufiyetleri cihetiyle maariften mahrum kalmaktadır. Bu ise; vahşeti, keşmekeşi, dolayısıyla garbın şematetini davet ediyor. Hem de ahalinin vahşet ve taklit, hâl-i ibtidaisinde kalmaları cihetiyle evham ve şükukun tesiratına hedef oluyor. Eskiden beri her bir vecihle Ekradın madununda bulunanlar, bu gün onların hâl-ı tevakkufta kalmalarından istifade ediliyor. Bu ise ehl-i hamiyeti düşündürüyor. Ve bu üç nokta Kürtler için müstakbelde bir darbe-i müthişe hazırlıyor gibi ehl-i basireti dağdar etmiştir. Bunun Çaresi: Numune-i imtisal ve sebeb-i teşvik ve terğib olmak için, Kürdistan’ın nukat-ı muhtelifesinden; biri Ertüşî aşâiri merkezi olan Beytü’sşebab cihetinde, diğeri Botkan ve Sason vasatında, biri de

Nursi bizzat II. Abdülhamid'e vermek niyetiyle kaleme aldığı dilekçede özetle şunu talep etmektedir: "Doğu Anadolu'da açılan mekteplerden yalnızca Türkçe bilen talebeler istifade etmektedir. Bu mekteplerdeki öğretmenler mahallî dili bilmediklerinden dolayı öğrenciler eğitim ve öğretimden mahrum kalmaktadırlar. Bunun çaresi Bitlis, Van, Siirt gibi illerde dini ilimlerle müspet ilimlerin bir arada okutulacağı bir medrese açılmalıdır."²³⁰

Nursi'nin İstanbul'daki faaliyetleri Zaptiye Nezareti'nce yakından takip edilmiştir. Zaptiye Nezareti'nden Van'a çekilen bir telgrafta Nursi hakkında etraflıca bilgi istendiği görülmektedir.²³¹ Giyinmiş olduğu yerel kıyafetlerin nedenini ve altındaki zengin kişiliği anlayamamışlar ve ona bir kısım insanlar mecnun demişlerdir. Ciddi takip ve gözetim altında olan Nursi birkaç defa tutuklanmış en sonunda Üsküdar'da bulunan tımarhaneye sevk edilmiştir. Tımarhanede bulunduğu zaman içerisinde arada bir dışarıya çıkartılmış kendisine yüksek maaş ve rütbe teklif edilmiştir. Nursi ise her defasında maksadının maaş olmadığını gayesinin millete hizmet etmek olduğunu ifade etmiştir.²³²

Nursi akıl hastanesinde iken muayene etmek için gelen doktor ile uzun bir konuşma yapar. Nursi bu konuşmasında kendisinin deli olarak zan altında kalmasının sebeplerinin garip kıyafeti ve alimlerle yaptığı münazarası sebebiyle olduğunu ifade eder. İstanbul medreselerindeki eğitim metodunun talebeleri şevksizliğe ve tembelliğe sevk ettiği için ıslah edilmesi gerektiğini anlatır. Eğer dalkavukluk yapmadığı için ve umumi menfaatleri kendi menfaatinden üstün gördüğü için kendisine deli deniliyorsa dalkavukluğu ve şahsi menfaati tercih etmektense bunun yanında masum kalacak olan deliliği iftiharla tercih edeceğini söyler. Erdem sahibi olan doktor bunun üzerine "Bediüzzaman'da zerre kadar delilik varsa dünyada akıllı adam yoktur" diye rapor düzenler. Doktorun bu raporu üzerine mabeyn telaşa düşer. Said Nursi'yi ivedilikle tımarhaneden hapishaneye sevk ederler. Ve alelacele İstanbul'dan uzaklaşması için

Sipkan ve Hayderan vasatında olan nefis-i Van'da medrese nâm-ı me'lûfiyle ulûm-u dîniye ve fûnûn-u lâzime ile beraber, hiç olmazsa, ellîşer talebe bulunmak ve oraca medar-ı maişetleri hükümet-i seniyece tesvîd edilmek üzere üç dâr'üt-talim tesis edilmelidir. Bazı medarisin dahi ihyası, maddi ve manevi Kürdistan'ın hayat-ı istikbaliyesini temin eden esbab-ı mühimmedendir. Bununla maârifin temeli teessüs eder. Ve bu mebd-i teesüsten ittihat takarrür edecek; ihtilaf-ı dâhilîden dolayı mahvolan kuvve-i cesimeyi hükümetin eline vermekle, harice sarf ettirmek için hakkıyla müstehakk-ı adalet ve kâbil-i medeniyet oldukları gibi cevher-i fitrilerini göstereceklerdir. Molla Said-i Meşhur, Şark ve Kürdistan Gazetesi, 20 Kasım 1908 (R. 7 Teşrinisani 1324)

²³⁰ Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011, s. 74.

²³¹ BOA, ZB, 618-64 R-17-03-1324 (30 Mayıs, 1908)

²³² Muhammed Şakir, Üstad Bediüzzaman Said Nursi, *Hayatı Mücadelesi Eserleri*, Dua Yayınları, İstanbul 2010, s. 65-66.

Zabita Nazırı Şefik Paşa vasıtasıyla 30 altın lira maaş ve bir miktarda para teklif ederek padişahın iltifatı olarak Bediüzzaman'a vermek isterler.²³³ Nursi'yi rüşvet vermek suretiyle susturmak isteyen Zabita Nazırı Şefik Paşa ile Nursi arasında şöyle bir diyalog geçer: Şefik Paşa Nursi'ye padişahın hediye olarak gönderdiği altınları takdim edince Nursi "*Ben maaş dilencisi değilim, kendim için gelmedim milletim için geldim. Sizin bana teklif ettiğiniz bu para rüşvettir ve sus payıdır*". Nursi teklifi reddedince kendisini sevenler Nursi'ye zarar gelmesinden endişe ederler. Nursi ise bu erdemli duruşunun sebebini şöyle açıklamaktadır: "*Amacım padişahı reddederek onun dikkatini çekmek ve çağırmasına vesile olmak, böylelikle milletin derdini padişaha sunmak için fırsat yakalamak.*"²³⁴

Nursi Divan-ı Harpte yaptığı savunmasında Sultan II. Abdülhamid'e yaptığı nasihati (nasihatt'ül müluk) mahkeme reislerine şöyle anlatır.

*"Menhus Yıldız'ı darülfünun et, ta Süreyya kadar âlâ olsun! Ve eski, zebaniler yerine, melaike-i rahmeti yerleştir; ta cennet gibi olsun! Ve Yıldız'daki milletin servetini, milletin baş hastalığı olan cehalete tedavi için millete iade et. Ve milletin mürüvvet ve muhabbetine itimat et. Zira senin idarene millet mütekeffildir. Bu ömürden sonra ahireti düşünmek lazım. Dünya seni terk etmeden sen dünyayı terk et! Zekat-ül ömrü, ömr-ü sani yolunda sarf eyle. Şimdi muvazene edelim: Yıldız sarayı, eğlence yeri mi olmalı? Veya darülfünun mu olmalı? Ve içinde seyyahin mi gezmeli? Veyahut ulema mı tedris etmeli? Ve mağsûb mu (gasp olunmuş) olmalı? veyahut mevhûb (hibe edilmiş) mu olmalı? Hangisi daha iyidir? Ashab-ı insaf hükmetsin."*²³⁵

Said Nursi'yi II. Abdülhamid'e muhalif olan bir kısım alimler ile ayıran en önemli özelliği yukarda geçen ifadelerde bulmak mümkündür. Said Nursi'nin II. Abdülhamid'e yaklaşımını şöyle özetlenebilir. Said Nursi yaşadığı, büyüdüğü, ilim tahsil ettiği memleketlerde gözlemlediği ve teşhis ettiği bir kısım sosyal sorunlar hakkında elinde reçeteler ve tedavilerle İstanbul'a gelen sesini padişaha duyuramayan genç bir beyindir. Padişahın etrafında bir kısım insanlarca mani olunmuş tımarhaneye ve hapishaneye atılmak suretiyle en nihayet İstanbul'dan uzaklaştırılmak istemiştir. Nursi

²³³ Nursi'ye takdim edilen bu meblağlardan bir tanesi Osmanlı arşiv kaynaklarına da girmiştir. Said Nursi'yi payitahttan aliecele uzaklaştırmak isteyenler yol harcırahı namı altında Nursi'ye para vermek istemişlerdir. Ancak Said Nursi kabul etmeyince tekrar devlete iade edilmiştir. (Van ulemasından Molla Said Efendi'nin memleketine dönmesi için verilen iki bin kuruş harcırahı kabul etmediğinden bu meblağın iade edildiği ve makbuzunun gönderildiği.) BOA, ZB. 325-115 R-16-06-1324 (29 Ağustos 1908).

²³⁴ Menek, *Bediüzzaman Said Nursi, İstanbul Hayatı*, s. 96-100.

²³⁵ Bediüzzaman Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfi*, s.18.

bu muamelelerin II. Abdülhamid'e ait olmadığını bilmektedir. Bu vesileyle her fırsatta gazeteler vasıtasıyla ölçülü, seviyeli bir şekilde kendi üslubunca II. Abdülhamid'e nasihat etmektedir. Düşmancasına ve inadına bir muhalefet ortaya koyanlarla aynı kefedede değerlendirilmemelidir.

2.1.5. II. Meşrutiyet'in İlanı ve Said Nursi

Said Nursi II. Meşrutiyetin ilan edildiği dönemde aktif olarak siyasetin içerisinde bulunmuştur. Pek çok gazetede fikirlerini ortaya koymuş Meşrutiyet'i İslam'ın emirlerine uygun hareket etmek kaydıyla kabul etmiş ve savunmuştur. Nursi yazılarında hürriyetin ve devlet sisteminin ve Osmanlıyı ayakta tutacak olan temel taşların ancak İslamiyet'le tesis edilebileceğine inanıyordu. Bazı aydınlar tarafında savunulan batı menşeli hürriyetin ve meşrutiyetin bir ihtiyaç olmadığını gerçek meşrutiyetin hakiki adalet ve meşverete dayalı olan hazreti peygamberin ortaya koyduğu İslam ile mümkün olacağını savunuyordu.²³⁶

Said Nursi Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da pek çok vatandaşı Meşrutiyet hakkında bilinçlendirmek adına nutuklar irat etmiştir.²³⁷ Nursi bu dönemde İttihat ve Terakkicilerin içerisindeki hürriyetperver kimselerin ısrarı üzerine Selanik'e gitmiş ve oradaki kalabalığa Selanik hürriyet meydanında meşrutiyet ve hürriyet hakkında bir nutuk irat etmiştir.²³⁸

Said Nursi, Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle icraatın başına geçen İttihat ve Terakki'ye doğu problemlerini anlatıp Medreset'üz Zehra projesi için destek istemiştir. Nursi bu dönemde gazetelerde yoğun bir şekilde makale yazmış cemiyetlere üye olmuş, konferans ve toplantılara katılmış, toplumun çeşitli kesimlerini Meşrutiyet noktasında bilgilendirmiştir.²³⁹

Nursi'nin batı dünyasının "başkasına zarar vermemek şartıyla ne yaparsan yap" biçimindeki hürriyet anlayışına karşı geliştirdiği İslami bir hürriyet tanımı vardır. Nursi hürriyeti "Kişinin hem başkasına hem de kendisine zarar vermemesi olarak tanımlar. Zira kişi kendisine malik değildir. Mülkün gerçek sahibi Allah'tır. İnsan kanunlar çerçevesinde hürdür. Dolayısıyla her istediğini yapamaz. Her istediğini yapmak bir nevi nefsinin arzularına esir olmak manasına gelmektedir. Bu ise hürriyet değil esarettir. Said

²³⁶ Safâ Mürsel, *Bedüzzaman Said Nursi ve Devler Felsefesi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010, s. 177-178

²³⁷ İrtem, s. 305.

²³⁸ Süzen, a.g.e, s. 162.

²³⁹ Menek, *Bedüzzaman Said Nursi İstanbul Hayatı*, s.130-131.

Nursi, istibdattan, baskıdan en çok Müslümanların zarar gördüğünü, hürriyet için şeriata uygun meşrutiyetin şart olduğunu söyler.²⁴⁰ O, Meşrutiyet'i İslam medeniyetini esas alarak değerlendirmiştir.

“Hakikat” başlığı altında Volkan Gazetesi'nde yayınladığı bir makalesinde Meşrutiyet hakkındaki fikirlerini şöyle ifade etmektedir: *Meşrutiyet, adalet, meşveret ve gücün kanunda birleşmesinden ibarettir. 13 asır önce şeriat tesis edildiğinden dolayı Avrupa'dan kanun almak suretiyle dilencilik yapmak İslam dinine karşı yapılmış büyük bir cinayettir. Ve kuzeye dönerek namaz kılmak gibidir. Kuvvet kanunda olmalıdır. Yoksa istibdat daha da yaygın bir hal alır. Hüküm veren hakimin ve emir veren amirin kararlarında ki hareket noktası vicdan merkezli olmalıdır. O da tam bir marifet ve umumi bir medeniyet veyahut İslam dini namıyla olmalıdır. Yoksa istibdat daima hakim olacaktır. İttifak Hüdada'dır. Heva ve heveste değildir. İnsanlar hür oldular ama yine Allah'ın kuludurlar. Her şey hür oldu. Şeriatta hürdür. Meşrutiyet de şeriat ile alakalı meselelerde taviz vermek suretiyle rüşvet vermeyeceğiz. Başkasının kusuru insanın kusuruna özür ve senet olamaz. Ümitsizlik bütün mükemmelliklere manidir. Bütün zilletlerin başı işi başkasına havale etmektir. Neme lazım başkası düşünsün demek bize istibdattan kalan anlayıştır. Bu cümlelerin arasını bağlayacak olan girizgahları, Türkçe (iyi derecede)bilmediğim için okuyucuların fikirlerine havale ediyorum.*²⁴¹

2.2. Said Nursi'ye Göre İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti

Said Nursi 31 Mart Hadisesi'ne kadar İstanbul'da özellikle doğuluların bulunduğu yerleşim yerlerinde hürriyet fikrinin hayat bulması ve Meşrutiyet yönetiminin yerleşmesi için yoğun çalışmalarda bulundu. Nursi faaliyetlerini bazen nutuk irat etmek bazen de gazeteler de yazı yazmak suretinde göstermekteydi. Konuşmalarında ve yazılarında özgürlük ve katılımcı idare sistemi üzerine yoğunlaşan Nursi toplum hayatının birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyduğunu adem-i merkeziyet²⁴²

²⁴⁰ Bediüzzaman Said Nursi, *Azameli, Bahtsız Bir Kut'anın; Şanlı, Talihsiz Bir Devletin; Değerli, Sahipsiz Bir Kavmin Reçetesi veyahut Bediüzzaman'ın Münâzaratı*, Matbaa-i Ebû'z Ziya, Kostantiniye 1911 (H. 1329), s. 56.

²⁴¹ Bediüzzaman Said-i Kürdi, “Hakikat”, *Volkan*, (11 Mart 1909) Sayı, 70, s.320.

²⁴² Adem-i merkeziyet fikri Prens Sabahattin'in savunduğu bir fikirdir. Prens Sabahattin adem-i merkeziyeti şöyle tarif eder. “Bizim lüzum gördüğümüz usul hakk-ı teftişin tekml vilayetlere teşmilinden başka bir şey değildir. Hatta bu usul Kanun-ı Esasinin 108. maddesinde dahi sarahaten münderiştir. Tevsi-i mezuniyet(yetkilerin genişletilmesi) adem-i merkeziyet demekten başka bir şey değildir. Yani; vilayetlerde birer meclis-i umumi bulunmak gerektir.” Prens Sabahattin'in ön gördüğü adem-i merkeziyet, yönetimde merkezin olmaması demektir. Buna göre Osmanlı ülkesi bölgelere ayrılacak ve her bölgeye idari noktada geniş izinler verilecek. Valilerin ve vilayet memurlarının yetkilerini genişletmek, başkentin yetkilerini illere dağıtmak suretiyle sorunlar yerinde ve daha çabuk görülecektir. Prens, merkezi sistemin işleyişi noktasındaki çarpıklığını ve okul, yol, köprü hastane yapımlarında yaşanan bürokratik adımları zaman kaybı olarak ifade etmiş buna misal olarak bir hadise ile iddiasını

gibi fikirlerin birliği bozacağı vurgusunu yapmaktaydı.²⁴³ Said Nursi tüm Müslümanların hedefinin İslam birliği olması gerektiği tezini savunmaktaydı. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Said Nursi için bu büyük hedefe ulaşmakta bir basamak hükmündeydi. İdealist bir insan olan Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti vasıtasıyla geniş kitlelere ulaşmak ve bu umumi ve geniş perspektifli bakış açısını (İttihad-ı İslam) İslam dünyasına duyurma heyecanını taşımaktaydı. Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti derken taşıdığı hissiyat ve cemiyete yüklediği mana derinliği muhaliflerin meseleyi getirdikleri yerden çok farklıydı. Biz bu bölümde Said Nursi'nin nazarında ve eserlerinde değindiği "İttihad-ı Muhammedi" mefkûresi üzerinden cemiyeti değerlendirmeye çalışacağız.

2.2.1. Said Nursi'nin Cemiyetin İsmi Hakkında İzahları ve Cemiyete Giriş

Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile münasebeti hakkında karışımıza çıkan ilk bilgi Volkan Gazetesi'nin 9 Mart 1909 tarihli 68. sayısındır. Bu tarih Derviş Vahdeti'nin Yeşil Konak'ı deşifre ettiği ve onlarla yolunu ayırdığı zamana rastlamaktadır. Vahdeti'nin seri halinde yazdığı beş makalenin üçüncüsüne denk gelen bu yazıda Vahdeti'nin Yeşil Konak'la ayrılır ayrılmaz Said Nursi ile tanıştığı

ispatlamaya çalışmıştır. "Osmanlı İmparatorluğu'nun her hangi bir memleketinde bir mekteb-i idadi yapmak lazım geldi bu hal doğrudan doğruya mahalli bir ihtiyaçtır ve çabucak olmak gerektir. Olay eğer sancakta ise merkez-i vilayete ve merkez-i dâhiliye ye, dâhiliye nafiaya, nafta sadarete, sadaret ise saraya başvurmak zorundadır." Bolu mutasarrıfı Prens'in yakın dostudur. Bolu'da toplam üç saatlik bir mesafe tutan bir yol yapılması gerekmiştir. Fakat Bolu mutasarrıfı bu yolu yapmak için altı sene uğraşmış bir türlü Osmanlı bürokrasisini aşamadığı için yolu yapmaya muvaffak olamamış ve vazgeçmeye mecbur olmuştur. Bkz. Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? ve İzahları*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1999, s.72 Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet fikrine karşı çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Ahmet Rıza, adem-i merkeziyet merkez yok demektir. Merkez olmayınca memlekette olmaz diyerek eleştirmiş. Prens Sabahattin, *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*, Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, S.282 Niyazi Berkes; onu bir düşünür olarak bile görmemiş Avrupalıların emellerine alet olduğunu söyleyerek fikirlerine rağbet bile göstermemiştir. Bayram Bayraktar, "Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1996, Sayı 29, c.18, s. 59. Nursi ise; (...on üç asır evvel ölmüş asabiyet-i cahiliyeyi ihya ile fitneyi ikaz etmek ve Asya'nın mahall-i saadetimiz olan sema-i istikbaldeki cinan-ı cehenneme döndürmek, hamiyet ve ulüvv-ü cenaplarına yakıştıramıyorum. Onun tevili güzel; fikren taakkul edebiliriz, amma istidadımızla amelen tatbik edemeyiz. Tatbikine çok zaman lâzım. Biz ki ekseriz, muvahhidiz; tevhitte mükellef olduğumuz gibi, İttihâdi tesis edecek muhabbet-i milliye ile muvazzafız. Eğer unsur lâzım ise, unsur için bize İslâmiyet kâfidir.) diyerek cevap vermiştir. Nursi Sabahattin'in fikrinin güzel fakat uygulamak için zaman ve zeminin müsait olmadığını vurgulamaktadır. Said Nursi bu fikrin İslamiyet'in menettiği ırkçılığı dirilteceği, ayrılığa zemin hazırlayacağı gerekçeleriyle uygulanmasının doğru olmayacağını savunmaktadır. Adem-i merkeziyet fikri, Said Nursi'ye göre teoride her ne kadar güzel olsa da uygulanması imkansız olan bir yönetim şeklidir. Millî birlik ve beraberliğe zarar verecek Osmanlı devletinin sosyal ve siyasal yapısına uymayan bir düşünce şeklidir. II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle Kürt, Rum Ermeni ve Arapların oluşturdukları kulüpler ülkede bir ayrılık havası estirmiştir. Osmanlı çok uluslu bir devlet olduğu için adem-i merkeziyet fikri milliyetçilik akımları içerisinde milletleri Osmanlıdan ayrılmaya teşvik etmektedir. Her ne kadar uygulamada bir kolaylık gözükse de bu anlayışın faaliyete geçmesiyle çeşitli milletler kendi devletlerini oluşturmak için birer birer Osmanlıdan ayrılmaya teşebbüs edeceklerdir. Bkz. Bediüzzaman Said-i Nursi, *Nutuk*, Naşiri: Kütüphane-i İçihat Sahibi Ahmet Efendi, ikbal-i millet matbaası, (Osmanlı Türkçesi İle Yazılmış Matbu Nüsha) Dersaadet 1908 (R. 1326), s. 17-19.

²⁴³ Alparslan Açıkgenç, "Said Nursi", *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 565-572.

anlaşılmaktadır. Vahdeti “*Ey Ümmet-i Muhammed Mey’us Olmayınız!*” Başlığı altında yazdığı makalesinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’ne gönülden bağlı olan kitleleri, günlerdir süren kargaşaların etkisiyle ümitsizlikten kurtarmak ve gemisini salimen limana ulaştıran kaptan edasıyla okuyuculara şu müjdeyi vermektedir. “Kürt ulemasından meşhur “ *Bediüzzaman Molla Said-i Kürdi İbn Mirza hazretleri bu cemiyette bulunmakla mübâhidir.* ²⁴⁴ Said Nursi’nin, cemiyete girmekle iftihar ettiği ifade edilen bu haberle birlikte gazetenin aynı sayısında cemiyetin ileri gelenleriyle birlikte “*Bediüzzaman Molla Said-i Kürdi İbn Mirza Hazretlerine İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında fevkalade müzakerede bulunmak üzere idarehaneye teşrif etmeleri...*” şeklinde bir ilan vardır.²⁴⁵

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin 16 Martta yayınlanan ikinci nizamnamesinde Cemiyetin reisi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) olarak geçmektedir. Cemiyetin yayınlanan ilk nizamnamesinde Cemiyetin reisi hakkında hiçbir bilgi yokken yayınlanan ikinci nizamnamede cemiyetin reisinin Hazreti Muhammed olduğu fikrini Kocahanoğlu, Nursi’nin verdiği ima eder. Delil olarak ise Nursi’nin sonraki yazılarında teorik olarak bunu savunduğunu ve yedi gün önce yapılan toplantıda bu kararın alınmış olabileceğini anlatır.²⁴⁶ Bu ihtimal yazılı kaynaklarla çelişmeyen muhtemel bir varsayımdır.

Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’ne ikinci kuruluş sürecinde (Vahdeti’nin niyetleri bozgunculuk olan Yeşil Konak Ekibi’nden cemiyeti kendi uhdesine aldığı zaman diliminde) dahil olmuştur. Said Nursi cemiyetin ismini duyduğu andan itibaren hissettiklerini ve cemiyete giriş serüvenini Divan-ı Harb-i Örfi eserinde şöyle özetlemiştir.

“İşittim, İttihad-ı Muhammedi (a.s.v.) namıyla bir cemiyet teşekkül etmiş. Nihayet derecede korktum ki; bu ism-i mübarekin altında bazılarının bir yanlış hareketi vücuda gelsin. Sonra işittim: Bu ism-i mübareki bazı mübarek zevat, Sehl Paşa ve Şeyh Sadık gibi daha basit ve sırf ibadete nakletmişler. Ve o cemiyetten kat-ı alaka ettiler. Siyasete karışmayacaklar. Lakin tekrar korktum, dedim: Bu isim umumun hakkıdır,

²⁴⁴Volkan, Sayı: 68, s. 325.

²⁴⁵Volkan, Sayı: 68, s. 329.

²⁴⁶Kocahanoğlu, a.g.e., s. 104.

tahsis ve tahdit kabul etmez. Ben nasıl ki, yedi cemiyete mensubum. Zira maksatları bir gördüm. Kezalik o ismi-i mübareke de intisap ettim.”²⁴⁷

Said Nursi'nin, yukarıdaki ifadesi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'yle münasebeti açısından önemli ipuçları vermektedir. Öncelikle “ışittim” demesi Said Nursi'nin başlarda cemiyetle bir irtibatının olmadığını göstermektedir. Bu metinde Said Nursi'nin iki husustan endişe duyduğu öne çıkmaktadır. **Birincisi:** Said Nursi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ismini taşıyan bu cemiyete üye olan bir kısım insanların yanlış hareketlerinin bu mübarek ismi incitmesinden endişe duymaktadır. Nursi, cemiyetin ismini mübarek görüp onu kutsi bir anlam bütünlüğü içerisinde değerlendirmektedir.

Said Nursi'nin, Sehl Paşa ve Şeyh Sadık²⁴⁸ gibi mühim şahısların cemiyetle münasebetlerine değinmesi oldukça önemlidir. Sehl Paşa ve Şeyh Sadık Efendi cemiyetin yönetimine bizzat katılmamış fakat cemiyetten de ayrılmamışlardır. Cemiyetin siyasal faaliyetlerinden ziyade ibadet gibi manevi anlamlarıyla alakadar olmuşlardır.²⁴⁹ Ancak şu var ki Sehl Paşa'nın 31 Mart Hadisesi patlak verdikten sonra birlik ve beraberlik mesajı içeren Volkan Gazetesi'ndeki son yazıları oldukça önemlidir. Gerek Sehl Paşa ve gerekse Şeyh Sadık Efendi'nin Volkan yazıları genellikle dini içerikli vaaz ve nasihat tarzında yazılardır. Cemiyetin önemli şahsiyetlerinden olan bu iki zatın cemiyetle aralarına mesafe koyup aktif rol oynamama kararları cemiyeti basit anlamda değerlendirmeleri cemiyetin tarihçesi açısından kayda değerdir.

²⁴⁷ Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfi*, s. 9-10.

²⁴⁸ Volkan Gazetesi'nde Şeyh Sadık Efendi'nin cemiyetteki konumu şu şekilde ilan edilmiştir. “*Şeyh Feyzullah Efendizade Şeyh Muhammed Sadık Efendi sinîn-i vefireden beri Medine-i Münevverede menfiyyen bulunmuştur. Müşarun ileyh Medine-i Münevvere, Mekke-i Mükerrreme ve Yemen kıtalarının muhaberatını deruhte buyurmuşlardır.*” Volkan Sayı: 68, s. 325. Cemiyet hakkında müzakere için volkan idarehanesine kendi yerine İbnünnafi Ahmed Esadi'yi gönderen Şeyh Sadık Efendi, Ayasofya mevlidinde de iştirak edememiştir. Cemiyetin ikinci sırada yer alan idari azası Şeyh Sadık Efendi'nin Volkan Gazetesi'nde 71. ve 99. sayılarda yayınlanmış toplam iki yazısı bulunmaktadır.

²⁴⁹ Şeyh Sadık Efendi ve Sehl Paşa cemiyetten ayrılmamış fakat cemiyetin yönetiminde aktif rolde oynamamışlardır. Yazılarıyla destek vermişlerdir. Ancak kurucu isimler arasında cemiyetten ayrılan kimseler olmuştur. Kurucu üye listesinde 10. ve 11. sırada isimleri bulunan evkaf-ı hümayun baş veznedarı Raşit efendi ve Yukarı Debre eski kumandanlarından Ferik Rıza Paşa'da isimlerini üyelikten sildiren zatlar arasındadır. Ayrıca Şeyh Yunus Dergâhı postnişini Şeyh Ali Efendi ve Sivas Vilayeti Nakîbulesraf Kaymakamı Seyyid Abdullah el-Hâşimî el-Mekkî Efendi hazretleri de çeşitli mazeretlerle kurucu üyelikten ayrılan zatlardandır. Birde Fatih dersiamlarından Divrikzade Abdullah Ziyaeddin Efendi vardır. Divrikzade Abdullah Efendi istifasını Vahdeti'ye vermiş fakat Vahdeti kabul etmemiştir. Abdullah Efendi de istifasını gazetesinde yayınlaması için Mizancı Murat Bey'den ricada bulunmuştur. Fakat Mizancı Murat da muvafakat etmemiştir. En nihayet Vahdeti Abdullah Efendi'nin istifasını Volkan Gazetesi'nde geçimsiz olduğu ve cemiyetin işleriyle alakadar olamayacağı gerekçesiyle istifa ettiğini duyurmuştur. Şeyh Ali Efendi inziva hayatı yaşadığı gerekçesiyle Seyyid Abdullah Efendi ise Sivas'ta ikamet ettiği için “üyelikten düşürme” suretiyle cemiyetten ayrılmışlardır. Rıza Paşa'nın ve Raşit Efendi'nin gerekçeleri beyan edilmediği için tam bilinmemektedir. Şeyh Fazıl Paşa ile Mehmet Sadık Efendi ise cemiyetin isim ve gayesine itiraz ettikleri için ayrılmışlardır. Bu istifalardan yola çıkarak cemiyetin kurucularının kendilerinden habersiz bir şekilde cemiyete üye yapıldıkları çıkarımı yapılmıştır. Zira bütün istifalar cemiyetin kurucularının ilan edildiği günün ertesinde başlamak suretiyle birkaç hafta gibi kısa bir süre içerisinde yapılmıştır. Ayrıca bkz. Kocahanoğlu, a.g.e., s. 110-114.

İkincisi ise: Hz. Muhammed (s.a.v.) bütün Müslümanların peygamberi olduğu için O'nun isminde bütün Müslümanların hakkı vardır. Kimse o mübarek ismi yalnızca kendi deruhtesine alamaz. Hiç kimse kendi cemiyeti adına o ismi kullanamaz. Umum müminleri kuşatan böyle bir isim sınırlandırılmaz özelleştirilemez. Said Nursi'nin endişe duyduğu ikinci nokta peygamberimizin (s.a.v.) isminin sınırlandırılması ve özelleştirilmesi tehlikesidir.

Vahdeti'nin Yeşil Konak ekibiyle mücadelesinden sonra cemiyete dahil olan Bediüzzaman Said Nursi, Volkan Gazetesi'ndeki yazılarıyla cemiyeti taassuptan uzak tutmaya gayret etmiştir. Cemiyette duruşuyla bir istikamet rehberi olan Said Nursi yazılarında kullandığı vehim-irşat metodu ile İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında toplumu bilinçlendirmeye, birleştirici ve kucaklayıcı olmaya çalışmıştır.²⁵⁰ Nursi cemiyet adına yaptığı çağrılarda ve verdiği mesajlarda birlik ve beraberlik üzerinde durmuştur.²⁵¹ Cemiyetteki konumunu, emniyet ve asayişin temini noktasında bir araca dönüştürmüştür.

Said Nursi'ye İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin ismi hakkında çeşitli sorular sorulmuştur. “Siz cemiyete İttihad-ı Muhammedi ismini vermişsiniz yani bütün Müslümanların birliği demişsiniz peki cemiyete üye olmayan bir kısım Müslümanlar kendilerini mesul hissetmeyecekler mi? Evhamlanıp tereddüde düşme ihtimalleri var? Bu ismi değiştirderseniz güzel olmaz mı?” Tarzında sorulara Said Nursi şu cevabı vermektedir:

“İttihad-ı Muhammedi ikidir. Birisi en yüce gayemizdir ki bütün müminler iman ile dahildir. Diğeri onun tezahür ve tecellisine bil-fül hizmet eden cemiyettir ki mukaddimesidir. Buna resmen intisap etmek Peygamber Efendimizin, şeriatımızın yüce hükümlerine riayet etmeye azmetmek ileidir. Bu azim ve tövbeye karşı inat edenler şüpheye düşüyorlar. Hem de bu cemiyetten maksat İttihad-ı Muhammedi'yi tecelli ettirmektir. Ve o sessiz ve sakin duran hakikati titreşime getirmektir. Bu cemiyete gayet cazibedar ve çekici bir unvan lazımdır ki iman nuruyla nurlanmış olan ehli tevhidi

²⁵⁰ Volkan, Sayı: 101, s. 493-494, Sayı: 102, s.497-499, Sayı: 103, s. 503-504, Sayı: 105, s. 511-512.

²⁵¹ Bediüzzaman Said Nursi'nin 31 Mart Vakası'nda bütün cemiyetlere yaptığı “şimdi en büyük cemiyet hükümettir” çağrısı, ihtilale karışan askerlere karşı yaptığı “komutanlarımız, amirleriniz ulü'l-emirlerinizdir şeriatla ulü'l-emre itaat farz-ı ayndır” çağrısı toplumda karşılık bulmuş ve emniyet ve asayişin sağlanmasına ciddi fayda sağlamıştır. Volkan, Sayı 107, s. 522, Sayı: 110, s. 538. Ayrıca Said Nursi Divan-ı Harb-i Örfi'deki savunmasında bu çağrılarının müspet neticesini mahkemeye şöyle ifade etmiştir. “(31 Mart Hadisesi'nde) ben onların (askerlerin) hareketlerini ve şecaatlerini okşadım. Zirâ efkâr-ı umumiyenin yalancı tercümanı olan cerideler, nazarımıza hareketlerini meşrû göstermişlerdi. Ben de takdirle beraber, nasihatı bir derece te'sir ettirdim. Yoksa böyle âsân olmazdı.” Said Nursi, Divan-ı Harb-i Örfi, s. 14-15.

kendine çekebilirsin. Başka cemiyetlerde müsemma ismini arıyor bunda ise isim müsemmasını arıyor. Hem de Kur'an lafzı her ayete ve alem lafzı her çeşidi ve su lafzı her katreyi kapsaması gibi bütün müminleri içine alan İttihad-ı Muhammedi unvanı her bir İslam Cemiyetine ad olarak konulabilir. Nasıl ki bütün müminler Muhammedi'dir. Her mümin fertte Muhammedi'dir biz de Muhammedi'yiz Ahmedî'yiz.²⁵²

2.2.2. Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne Yüklediği Anlam

Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkındaki görüşleri müstakil ve istikrarlı bir görüş arz etmektedir. Kendine özgü bir üslupla Cemiyetin mahiyetini ortaya koyan Nursi, güçlü bir kavramsallaştırma, sağlam bir mukayese ve geniş bir perspektifle cemiyeti farklı bir şekilde yorumlamakta ve anlamlandırmaktadır. Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni İslamiyet'in tesis ettiği değerler ve imanın temin ettiği kardeşlik esasları çerçevesinde değerlendirmektedir. *"Biz Kalû Belâ'dan cemiyet-i Muhammedi'de dahiliz. Cihet'ül vahdet-i ittihadımız, tevhitir. Peyman ve yeminimiz, imandır. Mademki muvahhidiz müttehîdiz."*²⁵³ Nursi, Kalû Belâ'dan²⁵⁴ beri İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne bağlı olduğunu ifade eder. İslam inancına göre Kalû Belâ, Allah-u Teala'nın bütün ruhları yarattığı zaman onlardan kendisinin "Rab" olduğuna dair söz alması manasına gelmektedir. Bu da evvel emirde herkesin İslam üzere yaratıldığını ifade etmektedir. Nursi bu ifade ile cemiyeti İslam dini ile özdeşleştirmiş ve dolayısıyla cemiyeti bir küçük grubun oluşturduğu topluluktan ziyade bütün Müslümanları tabii olarak içinde bulunduran bir çatı kuruluş gibi değerlendirmiştir.

Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde olması İslamiyet'in yayılması açısından önemlidir. Said Nursi'ye göre İslamiyet'i yaymak Müslümanların bir görevidir. İslamiyet'in yayılması ise güçlü bir ekonomi ile mümkündür. *"Her mümin İslam'ı yaymak ile mükelleftir ve bu zamanda İslamiyet'i yaymak ve Müslümanları güçlü bir hale getirmek maddi olarak kuvvetlenmekle mümkündür. Çünkü yabancılar fen ve sanayi ile Osmanlıyı baskı altına aldı. Müslümanların İslamiyet'i yayması için*

²⁵² Bediüzzaman-ı Said-i Nursi, Lemeân-i Hakikat ve İzale-i Şübühât, Sayı: (11, 12, 13, 15, Nisan 1909) 101, 102, 103, 105.s.493-512 Nursi bu makalesinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkındaki 17 adet vehmi irşat etmektedir.

²⁵³ Bediüzzaman Said-i Kürdî, Hakikat, Volkan, (12 Mart 1909) sayı: 70, s. 337

²⁵⁴ Kuran-ı Kerimde Araf suresininin 172. Ayetinde: "Hani Rabbin, Âdemoğullarının bellerinden zürriyetlerini çıkarıp da onları kendilerine karşı şahit tutmuştu (ve buyurmuştu ki:) "(Ben) sizin Rabbiniz değil miyim?" (Bütün ruhlar قَالُوا بَلَى (dediler ki:) "Evet! Sen bizim rabbimizsin! Şahit olduk!" Ta ki kıyamet günü: "Doğrusu biz bundan habersiz kimselerdik!" demeyesiniz, buyrulmaktadır. Bu ifade insanlar arasında kalubela şeklinde meşhur olmuştur. Bununla kastedilen Allah-u Teâlâ'nın bütün ruhları yaratıp onlardan Müslüman olduklarına dair söz aldığı inancıdır. Ayrıca bkz. Fahrüddîn Er-Razi, *Tefsiri Kebir Büyük Kur'an Tefsiri Mefâtihu'l-Gayb*, Huzur Evi, İstanbul 2013, c. 11, s. 144.

*cehaleti bir tarafa bırakıp fakirliği def edip ayrılığı ortadan kaldırmaları gerekmektedir. Burada muhabbet medeni insanlar olduğu için cebir ve zor kullanamayız. İkna metodunu kullanmalıyız. Biz muhabbet fedaileriyiz husumete vaktimiz yoktur.”*²⁵⁵

Osmanlı Devleti’ni 17. yüzyıla kadar ayakta tutan temel dinamikler vardır. (I) Ulû’l-emre itaat anlayışı, (II) İnanıyorum o halde varım zihniyeti, (III) Devletin temeli adalettir anlayışı, (IV) Toprak Sistemi, (V) Kapıkulu Sistemi, (VI) Millet Sistemi idi. Ancak Osmanlı Devleti bu temel prensiplerini kaybetmeye ve zayıflamaya başladı. Buna mukabil aynı yüzyılda Avrupa modern çağa adım atmış kendi içinde müthiş değişikliklere gitmişti. Fen ve sanayideki bu gelişmeler Avrupa’yı bir adım öne çıkarmıştır. Osmanlı ise ne temel değerlerine tam sahip çıkabilmiş ne de modern manada fen ve sanayideki gelişimi yakalayabilmiştir.²⁵⁶ Said Nursi tam da bu nokta da Osmanlının mazideki muvaffakiyet kodlarını doğru tespit edip çıkış noktası sunmaktadır. O’na göre cehalet, zaruret ve ihtilaftan doğan hastalıklar marifet sanat ve ittifak ile tedavi edilmelidir. Osmanlı Devleti’ni tekrar toparlanabilmek için eski ihtişamını yeniden yakalayabilmek için maddi olarak ilerlemek zorundadır.

Said Nursi’nin İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti’ne yüklediği anlam başlı başına bir orijinalitedir. Cemiyetlerde sınırlandırma esas iken Nursi, sınırları olmayan, bütün Müslümanları tabii olarak içine alan bir projeden bahsetmektedir. Cemiyetler özel bir statüyü ifade ederken Nursi, kuşatıcı ve kucaklayıcı bir yapıyı tanımlamaktadır. İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti’ni Volkan Gazetesi’nden idare edilen ve Derviş Vahdeti’nin önderliğini yaptığı bir yapı olarak görmemektedir. O, İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti’ni Medine medeniyetini merkezine alan Hz. Muhammed’in (s.a.v.) önderliğinde bütün zamana ve bütün dünyaya hitap eden bir yapı olarak değerlendirmektedir:

Hz Muhammed’in (s.a.v.) yolu şüphe ve hileden uzak olduğu için şüphe ve hileyi ima eden gizlenmeye ihtiyacı yoktur. O kadar büyük ve geniş bir hakikat bu zamanın insanlarına karşı hiçbir cihette saklanamaz. Büyük bir okyanus nasıl bir testide saklanabilir. İttihat-ı Muhammedi’nin cihetü’l Vahdeti tevhid-i ilahidir. Yemini ve ahdi imandır. Azaları ve cemiyetleri mescitler medreseler ve zaviyelerdir. Üyeleri ise bütün müminlerdir. Kanunları ise peygamberimizin sünneti dinin emir ve yasaklarıdır. Bu

²⁵⁵ Volkan, Sayı: 70, s. 338.

²⁵⁶ Bayram Kodaman, “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2007, Sayı: 16, s. 1-24.

*ittihad adet değil ibadettir. Onun için gizlenmek riya olur. İttihad farz olduğundan dolayı farzda riya yoktur. Ayrıca bu zamanın en büyük farzı ittihatır. Düşmanımız cehalet, zaruret ve ihtilaftır. Gayrimüslimler emin olsunlar ki İttihadımızın maksadı bu üç düşmana karşı savaşımdır. Gayrimüslimlere karşı ikna yolunu tercih ederiz. Laubalilerde iyi bilsinler ki dinsizlikleriyle kendilerini hiçbir yabancıya sevdiremezler. İttihad-ı Muhammediye'nin meslek ve hakikatini milletin nazarına arz ederiz. Kimin itirazı varsa cevaba hazırız.*²⁵⁷

Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında getirdiği bu yorum ile emsalleri arasında temayüz etmektedir. En geniş en kuşatıcı ifadeleri özellikle seçen Nursi birlik ve beraberlik üzerinde öyle bir çerçeve çizmektedir ki hiçbir Müslüman o çerçevenin haricinde kalmamaktadır. Böyle yüksek gayelerle donatılmış bir cemiyetin manası İslamiyet'tir. Nursi'nin sağlam referanslı olan ve güçlü bir kurguya dayanan bu yorumlarına hiçbir alimden itiraz gelmemiştir. Nursi'nin şahsında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti adına herhangi bir itiraza rastlanmamaktadır. Özellikle cemiyetin kuruluş aşamasında yedi önemli kurucu üyenin cemiyetten çekilmesiyle cemiyet fikri anlamda savunmasız bir hale gelmiş, önemli ölçüde sarsılmıştır. Öyle ki Ayasofya mevlidinde kurucu üyelere dahil olan Mehmet Emin Hayreti Bey ile Bediüzzaman'dan başka hiç kimse kalmamıştır. Hal böyle olunca Said Nursi'ye bu anlamda önemli görevler düşmektedir. Zira Vahdeti'nin yazılarında polemikten öteye gitmeyen gündelik siyasete malzeme olacak malumat ziyadesiyle vardır. Vahdeti'nin vüsat ve takatinin üstünde olan bu açığı makaleleriyle ve konuşmalarıyla Said Nursi dolduracaktır. Hatta Ayasofya mevlidi konuşmalarını dinleyen bir kısım siyasetçi ve gazetecilerin aklı başında ve mantıklı konuşmaların Said Nursi'ye ait olduğunu ifade etmeleri²⁵⁸ bu noktada meseleyi yeterince açıklamaktadır.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin siyasi anlamda da hedefleri vardır. Ancak bir parti veyahut bir partinin alt kuruluşu gibi bir çalışma mekanizmasına sahip değildir. Her ne kadar İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti siyasi anlamda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşısında konumlandırılıp kendisine bir siyasi fırka hüviyeti yüklenilse de Said Nursi'nin kavram dünyasında böylesi bir kutuplaşmaya yer yoktur. Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne bütün cemiyetleri birleştirecek bir sivil toplum kuruluşu nazarıyla bakmaktadır.

²⁵⁷ Bediüzzaman Said Nursi, "Sadâ-yı Hakikat", *Volkan*, (27 Mart 1909) Sayı: 86, s. 417-418.

²⁵⁸ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 116.

Bizim gayemiz, bütün Müslümanları bir çatı altında toplamaktır. Biz çalışmalarımızı bu gayeye ulaşmak için yapacağız. Şimdi resmi olarak kurulan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti bizim bütün Müslümanları bir çatı altında toplama idealimizin bir damlası hükmündedir. Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde bir araya getirme hedefimizin bir başlangıcıdır. Herkesin ayrı bir sanatı ve çeşitli hedefleri vardır ve olabilir. Bizim İttihad-ı Muhammedi ismini taşımaktaki asıl maksadımız, o mübarek ismin bereketinden ve nuraniyetinden istifade etmek ve insanları düşünceye sevk etmektir. Bizim gayemiz olan İttihad-ı Muhammedi'nin (bütün Müslümanların bir ve beraber olması hakikati) tarifi, ölçüsü ve planı şöyledir:

Temelleri: Dünyanın dört bir tarafını kuşatmış, nurlu bir yapıdır.

Merkezi: Mekke ve Medine'dir.

Cemiyeti ayakta tutan birleştiren temel unsur: Allah'ın birliği hakikatidir.

Andı ve yemini: İmandır.

Tüzüğü: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetidir.

Yasaları: Şeriatın (Allah-u Teala'nın) emir ve yasaklarıdır.

Meclis ve toplantı yerleri: Medreseler, mescitler ve zaviyelerdir.

Ebedi ve daimi yayın organları: Bütün İslam kitapları

Sürelî yayın organları: Allah'ın dinini yüceltmeyi gaye edinen bütün gazeteler

Üyeleri: Bütün müminler

Protokol (saff-ı evvel-birinci saf) üyeleri: Gaziler, şehitler, (Kâlû Belâ'dan beri üyedirler.)

Üye kayıt defterleri: Levh-i mahfuzdur.²⁵⁹

Başkanı: bütün varlık aleminin kendisiyle iftihar ettiği Hz. Muhammed'dir.

Nursi bu çerçeveyi net bir şekilde ortaya koyduktan sonra meramını ve niyetini şöyle dile getirir: *“Ben İttihad-ı Muhammedi efradındanım dediğim vakit muradım bu ittihadıdır. Hem de bu ittihadı hedef-i maksat eden adamlardanım demek istiyorum. Mesleğimiz muhabbettir, muhabbeti neşir etmektir. Biz husumet edenlere muhalifiz, hem de şimdiki resmî bir cemiyeti teşkil ediyoruz. Bütün müteferrik cemiyât-ı İslamiyeyi tevhit etmek için, yoksa fazla bir fırkayı çıkarmak değildir. Haşa ve kella...²⁶⁰ Açıkça*

²⁵⁹ Levh-i mahfuz: Yüce Allah'ın korumasıyla tahriften ve yanlışlıktan korunmuş levha demektir. Her şeyin yazılı olduğu vücut sahifesine denir. Kader levhasıdır. Bunun aslı ümmü'l kitap olan ilahi ilimdir. Muhlis Körpe, *Risale-i Nur İstılahları*, Süeda Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 129.

²⁶⁰ Volkan, Sayı: 97, s. 473. Said Nursi'nin *“İhtar-ı Mühim”* başlığı altında kaleme aldığı bu makalesi İttihad-ı Muhammedi cemiyeti hakkındaki fikirlerini en özet bir şekilde verdiği yazısıdır.

görüldüğü gibi Said Nursi İttihad-ı Muhammedi cemiyetini bütün cemiyetleri birleştirecek bir çatı kuruluş tarzında görmektedir.

Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin şahıslar üzerinden değerlendirilmesine karşı çıkmaktadır. Çünkü Nursi'nin tasavvurundaki İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti belirli şahıslardan oluşan ve varlığı şahıslara bağlı olan bir cemiyet değildir. *“Öncelikle cemiyetin hedefi ve maksadı siyaset değildir. Zira milletvekillerinin çoğu takva ve ilim sahibi oldukları için işin siyasi ciheti onlara havale edilmiştir. İkinci olarak hükümet, İslam hükümeti olduğundan dolayı İttihad-ı Muhammedi'nin nizamnamesi olan şeriatın emir ve yasaklarını takip etmesi zaruridir. Şayet etmezlerse ikaz edileceklerdir. Fakat galebe çalarak kuvvet kullanarak ve zorbalıkla değildir. İhtar ediyorum ki İttihad-ı Muhammedi dediğimiz cemiyet bazı zatlardan ibaret olan bir cemiyet değildir ki bazı şahısların ayrılmasıyla veya kötüye kullanılmasıyla lekelenir. Zira güneşin küçük bir misalini üzerinde gösteren bir cam parçası kırılrsa veyahut göz yummakla gündüz, geceye çevrilse bütün aynalarda gözüken güneşin ortadan kalkmadığı gibi bu resmi olan cemiyet dahi bölünse zamanla değişime uğrasa yine de İttihad-ı Muhammedi'nin hakikat güneşine zarar veremez. Zira İttihad-ı Muhammedi hakikaten her mümini kuşatır. Lakin bazı sayılı şahıslar yeryüzünde tesisi edilmiş olan o büyük İslam çarklarını temizlemek ve hareketlerine hız kazandırmak için başkalarını davet edip onlardan yardım isteyerek onları hademe gibi hizmet ettirecektir ki bunların en birincisi alimler, şeyhler, talebeler ve hatiplerdir.”*²⁶¹

Said Nursi, cemiyet hakkında çok çarpıcı bir gerçeği ve anlayışı burada serdetmektedir. O da cemiyetin hiç kimsenin şahsına bağlanmaması hakikatidir. Özellikle yedi kurucu üyenin ayrılmasıyla cemiyet ciddi yara almış, kamuoyunda olumsuz bir havanın yaşanmasına sebep olmuştur. Çünkü bu ayrılıkların pek çoğu Vahdeti tarafından kamuoyuyla paylaşılmıştır. Ancak Nursi burada cemiyeti şahıslar ve fertler üzerinden değerlendirilmesinin önünü kapatmakta bütün Müslümanların oluşturduğu manevi şahsiyeti ön plana çıkarmaktadır.

2.2.3. İttihad-ı Muhammedi'nin Fertlere Kazandırdığı Değerler

II. Meşrutin ilan edilmesiyle birey-toplum-devlet ilişkisinin yeniden gözden geçirildiği görülmektedir. Padişahın yetkilerinin kısıtlanması Osmanlı geleneğinin temel

²⁶¹ Volkan, Sayı: 97, s. 472.

yapısını sarsmıştır.²⁶² Meşrutiyet ile çok seslilik ve katılımcı bir yönetim anlayışı ümit edilmektedir. Bir kısım insanlar bu anlayışın halkın tembellikten sıyrılıp şevkli bir şekilde çalışmasına vesile olacağı düşüncesini taşımıştır.²⁶³ Ancak meşrutiyet bu beklentileri karşılayamamış daha şiddetli bir istibdadın kapısını aralamıştır. Meşrutiyet için mücadele verenler kısa bir süre içerisinde eleştirdikleri istibdadı en sert biçimde uygulamaya başlamışlardır.

Said Nursi Meşrutiyet'in bir nimeti olarak gelen çok sesliliğin ve toplumu aktive eden katılımcı uygulamaların halkı tembellikten ve nemelazımcılıktan kurtaracağını düşünmektedir. Zira toplumun bir bütün olarak ortaya koyduğu müşterek fikir, herkesi bağlayan bir fikir olduğu için herkes o fikre sahip çıkacaktır.²⁶⁴ Meşrutiyetin tesis ettiği bu büyük fırsat iyi değerlendirilememiş ittihatçıların baskı ve zorbalığı neticesinde bu büyük nimet elden çıkmıştır.

II. Abdülhamid döneminde halk, vatan ve hükümet ile alakalı işlere farz-ı kifaye olarak baktığı için memleket meselelerine karşı ilgisiz kalmıştır. Bu ilgisizliğin sonucunda halk arasında işi başkasına havale etme, yanlış bir şekilde tevekkül etme gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ancak II. Meşrutiyetten sonra İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kurulmasıyla halk artık aktif olarak memleket meselelerine eğilmeye başlamıştır. Din sevgisi ve Allah'ın dinini yüceltmek sevdası herkese farz ayn²⁶⁵ olduğu için herkes kolları sıvamış ve tembellik zincirini kırıp sefalet perdesini yırtmıştır. Kalkınmak için meydana atılmıştır. Şimdiye kadar halkın fikirlerinin dağınık olması birlik ve beraberlik ruhunun gelişmemiş olması istibdadın devam etmesine sebep olmuştur. Müslümanların ayrılık içinde olmasından da Avrupa faydalanmış ve dağınık halde bulunan Müslümanları daha kolay baskı altına almıştır. İttihad-ı Muhammedi vesilesiyle Müslümanlar şayet bir araya gelebilirlerse yalnızca Müslümanlar Avrupa'nın baskısından kurtulmayacak bilakis Osmanlı içindeki gayrimüslimlerde Avrupa'nın baskısından kurtulacaktır.²⁶⁶

²⁶² Ayhan, a.g.e., s. 43.

²⁶³ Volkan, Sayı: 97, s. 472.

²⁶⁴ Volkan, Sayı: 97, s. 472.

²⁶⁵ Farz, farz-ı ayn ve farz-ı kifaye olmak üzere iki kısımdır. Farz-ı kifaye: Müslümanlardan bir kısmının yapmasıyla maksat yerine geldiği için diğerlerinden düşen yükümlülüklerdir. Farz-ı ayn ise: Dinin esasları (erkan'üd-din) gibi herkesin yerine getirmesi gerekli olan şeylerdir. Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî *Mebûsût*, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2015 s. 349.

²⁶⁶ Volkan, sayı: 97, s.472

2.2.4. İttihad-ı Muhammedi'nin Vazifesi

Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin (hem Volkan idarehanesindeki hem de kendi idealindeki İttihad-ı Muhammedi'nin) görevlerini şöyle sıralamaktadır.

- 1-Manevi olarak irşat yoluyla Müslümanları ikaz etmek.
- 2-Dünyanın dört bir tarafına yayılmış olan nurani bağları harekete getirip müminler arasında muhabbet ve kardeşliği ortaya çıkarmak.
- 3-Osmanlı Devleti'nin çatısı altında barınan milletlerin dağılmasına mani olup cemiyetleri birleştirecek toplumu bir arada tutmak.
- 4-Müslümanların ilerlemesi için; (I) din sevgisi ile beraber vatan sevgisi (II) Allah'ın dinini yüceltmek sevdası ile beraber dünyevi kuvvet (III) İslamiyet için çalışmak ile beraber milletini yüceltme gayreti bir arada olmalıdır. Ve herkes bu iki cepheyi bir arada götürmelidir.²⁶⁷

Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında yüksek ve yüce manaları ifade eden izahları o zamanki Volkan İdaresinde bulunan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'yle pek uyuşmadığını görenler haklı olarak itiraz etmişler. İdeal ile hakikatte var olan cemiyetin pek uyuşmadığını söyleyenlere karşı Nursi şöyle izah getirmiştir.

“Hakiki İttihadın güneşine karşı şimdiki cemiyet o madenden çıkmış elmas parçasıdır. Daha cila vurulmamıştır ki onun misali içinde görülsün. İnşallah bir seneye kadar alimlerin gayretiyle²⁶⁸ dünyanın dört bir tarafında parıldayacaktır. Şayet bu parça kırılrsa da daha büyük ve şaşalı binlerce parça ve makes bulunacaktır. Fertler ne kadar ayrı ayrı olsa da bir ve beraber gibidirler. Zira bu cemiyetin nizamnamesi şeriatla tesis edildiğinden ve irtibatları ruhani olduğundan bütün dünya onlara nispeten bir meclis gibidir. Diğer cemiyetler gibi görünür de toplu ve fikir alışverişi ile kanunlar adına bidatları icat etmeyecektir. Lakin hizmetkarların hizmetlerine ait bazı hususi kanunlar olabilir. Hem de bu cemiyetin dört bir tarafındaki rükünleri arasındaki ruhani bağlar akıl gözü ile görülebilse parlak bir ayna gibi o yüce hakikatin misali size aks edecektir. O bağları oluşturan o nurani silsilelerden büyük şeyhlerin yüce tarikatların silsilelerini birer misal olarak gösteriyorum.”²⁶⁹

²⁶⁷ Bediüzzaman-ı Said-i Nursi, “Ziyâ-yı Hakikat”, *Volkan*, (7 Nisan 1909), Sayı: 97, s. 471.

²⁶⁸ Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne bağlananların çoğunluğunun avam ve ne oldukları belli olmayan kimseler olduğuna karşın yapılan itirazlara “*Bu Cemiyet kişisel çıkarlara müsaade etmemesi yönüyle İslam'ın ilk dönemini andırıyor. Asıl İttihâdın hakikatine intisabıyla beraber şeklen onun bir numunesi olan bu cemiyete intisap eden kimse şereflenmiş olacaktır. Yoksa cemiyete şeref vermiş olmayacaktır.*” diye cevap vermektedir. *Volkan*, Sayı: 91, s. 442.

²⁶⁹ *Volkan*, Sayı: 101, s. 101.

Müslümanların birlik ve beraberliğini sağlamayı gaye edinen İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ittihadın bir numunesidir. Cemiyetin vazifesi Müslümanların ittihadını sağlamaktır. Eğer cemiyet Müslümanların birliğini temin edemeyip vazifesini yerine getiremez ve kapanırsa yerine daha büyük ve ihtişamlı yapılar bu görevi yerine getirecektir. Böylece Müslümanların birlik ve beraberliği sağlanmış olacaktır. Bu noktada İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin görevi ittihada giden yolda bir basamak olmaktır.

2.2.5. İttihad-ı Muhammedi Cemiyetine Bağlanma Şartları

Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne bağlanmanın şartlarını şeriatin emirlerine uymak ve nehiy ettiklerinden kaçınmak şeklinde ifade etmektedir.²⁷⁰ Said Nursi'nin cemiyete yüklediği anlamın özü de bu ifadelerde saklıdır. Said Nursi'ye göre Kur'an'da ve Sünnet'te emredileni yapan ve yasaklarından kaçınan kimse doğrudan doğruya İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne dahil olmuş demektir. Bu aynı zamanda salih bir mümin tarifidir.

Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne hakikatte üye olmadığını savunanlar olmuşsa da bunun doğruluk payı yoktur. Nursi cemiyetin yönetim kurulunda olmakla birlikte cemiyete gelen itirazlara da cevap veren bir müdakkik bir âlim konumundaydı. Hatta bir yazısında cemiyet hakkında bilgi almak için itirazları olan varsa cevap vermeye hazırız şeklinde bir beyanı dahi vardır.²⁷¹ Ama bir şey var ki Said Nursi cemiyeti İslamiyet olarak değerlendirmekte yüksek, ulvi ve mukaddes bir manada bakmaktadır. Vahdeti'nin veyahut daha başka kimselerin tekelinde olan bir kuruluş olarak görmemektedir. Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni bütün Müslümanları içine alan bir çatı kuruluş ve İslam toplumlarının tamamını kucaklayan bir sivil inisiyatif olarak görmektedir.

Cemiyetlerin tabiatında sınırlandırma (tahdit) ve hususi kılma (tahsis) vardır. Ancak Said Nursi'nin tarifindeki İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti mekan ve zaman unsuru tanımamaktadır. O'na göre bütün zamanlarda ve her mekanda İslamiyet'e gönülden inanan her mümin cemiyetin tabii üyesidir.

İttihad-ı Muhammedi ayrılık değil birleşmedir. Yeis değil ümit verir. O büyük hakikat (yani İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti) yeryüzünün yarısında (yani

²⁷⁰ Bediüzzaman-ı Said-i Nursi, "Lemeân-i Hakikat ve İzale-i Şübühât" *Volkan*, (11 Nisan 1909) Sayı: 101, s. 100-101.

²⁷¹ *Volkan*, Sayı: 91, s. 442.

*Müslümanların yaşamış olduğu saha) gizli bulunan altın damarları gibi bir köşesini keşif ile tecelli etmiş yeni bir parıltıdır. Okyanus bir testiye sığmaz. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti' de Volkan İdarehanesine ve İstanbul'a sığmayacaktır.*²⁷²

2.2.6. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne Bağlananların İki Önemli Görevi

Said Nursi'nin tasavvurundaki İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti müntesiplerine manevi mesuliyetler yüklemektedir. Bu mesuliyetler bireysel ve toplumsal olmak üzere iki önemli yükümlülüğü ihtiva etmektedir.

*İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne bağlananların iki vazifesi vardır. Bir; kendi nefsiyle cihat etmek ki bu en büyük cihattır. Manası ise şeriata tabi olmak sünneti ihya etmektir. İki; diğer müminleri kardeşliğe ve muhabbete davet etmektir. Bu cemiyete resmen bağlanmak yalnız hususi deftere ismini kaydettirmekle olmaz. Kalben bağlanmak, beğenmek ve yönelmek ile olur. Zira bu ittihat ruhani ve manevidir. Sûri ve cismani değildir. Ruhani olarak tanışmak ve tanımak kafidir.*²⁷³

Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne yüklediği bu mukaddes manalardan dolayı cemiyet ne kadar sıkıntıya da girse yanlış anlaşılmalara da vesile olsa hak ve hakikat için sonuna kadar cemiyete sahip çıkmış ve cemiyeti itidal üzere var gücüyle yönlendirmeye gayret göstermiştir. Özellikle ulema canibinden gelen eleştiriler karşısında cemiyetten istifa eden büyük zatların aksine Said Nursi cemiyete daha kuvvetli sarılmış büyük fitnelere alet olmasından kurtarmak için var gücüyle mücadele etmiştir. Kocaoğlu'na göre Cemiyetin ileri gelenlerinin Cemiyetten istifa etmesine rağmen Nursi'nin sebat gösterip istifa etmemesi ahlaki sebebe bağlıdır. Veyahut gençliğine ve cesaretine bağlıdır. Nitekim Divan-i Harb-i Örfi'de yargılanırken aynı korkusuz tavrını ortaya koymuştur. Volkan İdarehanesinde bulunan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kayıt defterinde ismi olmasına rağmen kendisinin asıl üye olduğu cemiyetin İslamiyet olduğunu mahkemede ispat etmiştir.²⁷⁴ Said Nursi'nin idealindeki “İttihad-ı Muhammedi” hayali ve farazi bir cemiyet değildir. Hakikatte potansiyel olarak var olan nurani bir cemiyettir. Mahkemede de bu nurani olan cemiyete bağlılığını anlatmış ve öylece berat etmiştir.

²⁷² Osman Resulan, *Bediüzzaman'ın Volkan Yazıları*, Nübihar Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 51.

²⁷³ Volkan, Sayı: 110, s. 100.

²⁷⁴ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 117.

2.2.7. İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinde Dinin Etkisi

Said Nursi'nin, Kürtlük, Osmanlılık ve İslamiyet ekseninde oluşan kişiliğinde kendisini en net biçimde ortaya koyan unsur yalnızca İslamiyet'tir. Said Nursi'nin Kürt kimliğini de Osmanlı kimliğini de ve karşılaştığı bütün olayları yalnızca İslam potasında eriterek kendi muhakemesine göre yorumladığını görmekteyiz. İstanbul'da da pek çok dersiam ve müderris arasından temayüz edip İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kurucuları arasına girmesi ve yalnızca Volkan çevresinde değil sair topluluklarda da dikkat çeken bir isim olması, doğudan gelen bir genç için oldukça büyük bir başarı ve üzerinde durulması gereken bir meseledir.²⁷⁵ Said Nursi İslam dinini hayatın içinde görmüş ve kurtuluşun yalnızca İslamiyet'le mümkün olacağını savunmuştur. Çünkü İslamiyet'te hakim olan hak ve adalettir. Bu ise insandaki duyguları düzenler ve sınırlandırır. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti de İslam dinini referans alarak her şeyde dini merkeze koymuş bir cemiyettir. Bu özelliğinden dolayı sık sık itirazlara ve eleştirilere muhatap olmuştur. Nursi bu tarz sorulardan birisine şöyle cevap vermektedir.

“Öncelikle, dünya için din feda edilmez. Biz vatani din için severiz. Dünyayı da din için severiz. Dinsiz dünyada hayır yoktur. Mademki meşrutiyette hakim olan kuvvet millettir. O halde milletin mevcudiyetini göstermek lazım. Irkımız ne olursa olsun milliyetimiz²⁷⁶ yalnız İslamiyet'tir. Eğer ırkçılık ön plana çıkarılırsa 13 asır önceki cahiliye âdeti olan ırkçılık tekrar geri dirilecektir.”²⁷⁷

Said Nursi dünya işlerinde Müslümanların geri kalmalarının sebebinin dine riayet etmemekten kaynaklandığını savunmaktadır. Yönetimden ve idareden daha önce düzeltilmesi gereken mesele ahlak meselesidir. Ahlaksızlığı giderecek ve güzel ahlakı temin edecek unsur ise dindir. *“Dünya için din ihmal edilemez. Biz vatani din ve Haremeyn için severiz. Dünyayı da din için imar edeceğiz.”²⁷⁸*

Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nden beklediği ve şeriattan anladığı nizamnamede ön görülen veya siyasete taşınmak istenen maddeler ve kurallar değildir. Nursi'nin amacı yalnızca İslam ile yoğurulmuş fikirleri kendi üslubunca ortaya koymaktır. Nursi şeriatın yüzde doksan dokuzunu ahlak, ibadet, ahiret ve fazilet olarak

²⁷⁵ Kocahanoğlu, age, s. 115.

²⁷⁶ Millet kelimesi Kamus-ı Türki'de din manasında kullanılmaktadır. Nursi bu cümlede “milliyetimiz” derken dinimizi kastetmektedir.

²⁷⁷ Bediüzzaman Said Nursi, “Reddü'l evham” *Volkan*, (31 Mart 1909) Sayı: 90, s. 438.

²⁷⁸ *Volkan*, Sayı: 97, s. 472-473.

görüp yüzde birlik kısmını ise siyasetle alakalı görmektedir. Siyasetçilerin vazifesi yüzde birdir. Onun için cemiyet yüzde birlik kısma himmetini yoğunlaştırıp asıl önemli noktaları kaçırmamalıdır. Cemiyet ayıran değil birleştiren olmalıdır. Doğudan batıya kuzeyden güneye üç yüz milyon Müslümanı bir arada tutmalıdır. Cemiyetin vazifesi budur.²⁷⁹

2.2.8. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Dini Cemiyetlerle Münasebeti

Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti noktasındaki nazarı İslamiyet merkezlidir. Hatta öyle ki soruların hemen hemen tamamına cevap verirken ve şüphe ve tereddütleri gidermeye çalışırken hep İslamiyet eksenli meselelere yaklaştığı gözlenmektedir. Çünkü Nursi'nin "Muhammedi"den anladığı İslamiyet'in ta kendisidir. Mesela kendisine sorulan sorularda cemiyetiniz neden çalışma itibariyle bu kadar şeffaf ve açıktır. Cemiyetlerin kendisine ait sırları deşifre edip aleni çalışması ne kadar doğrudur? diye sorulduğunda Nursi şöyle cevap verir. *"İslamiyet aşikaredir.(meydandadır, gizli değildir.) İslamiyet'in başlangıcında Müslümanlar 40 (kişi olunca) artık gizlenmediler. Şimdi Müslümanlar üç yüz milyondan fazladır, nasıl gizlenecek."*²⁸⁰

Bu cemiyet diğer dini cemiyetlerle uyuşmazlık içindedir. Bu ise rekabet ve birbirinden nefret etmeyi doğurur. Tarzında bir itiraza karşı Said Nursi şöyle mukabele etmektedir: *"Evvela ahirete ait işlerde haset, tartışma, itişip didişme, mevzu bahis olmadığından bu cemiyetlerden hangisi münakaşaya kalkışsa rekabete girse ibadette riya ve nifak yapmış olur. İkinci olarak dine olan muhabbetleri sebebiyle teşekkür eden Cemiyetlerin hepsini iki şart ile takdis eder ve onlarla birleşiriz. (I) Şeriata uygun meşrutiyeti korumak (II) Muhabbetle hareket etmektir. Başka cemiyetleri lekelemek suretiyle kendi kıymetini arttırmaya çalışmamak. Ortada bir hata varsa âlimlere yönlendirmek. İlâ-yı kelimetullahı hedef yapan bir cemiyet kimsenin çıkarına alet edilemez. Edilse de başarılı olamaz. Ey dini cemiyetler! Maksudumuz cemiyetlerin gaye ve amaçta birleşmeleridir. Meslekte birleşmek mümkün değildir hatta caizde değildir. Çünkü taklit yolunu açar ve neme lazım başkası düşünsün sözünü söylettirir."*²⁸¹ Volkan Gazetesi'nin son sayısında Said Nursi'nin kaleme aldığı bir yazıda İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin herkesin hakkı olduğunu ve kimsenin uhdesinde olmadığını

²⁷⁹ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 116.

²⁸⁰ Volkan, Sayı: 91, s.442.

²⁸¹ Volkan, Sayı: 91, s. 442.

da şöyle ifade etmiştir:

“İttihad-ı Muhammedi cemiyeti istila etti.(yayıldı) ve herkesin hakkıdır. Tahsisi kabul etmez. Özel bir zamana münhasır kalmaz. Bu isim ayrılığı ve parçalanmayı kabul etmez. O büyük hazinenin küçük bir tecellisi şimşek gibi bütün İslam’ı titretti ve dünyayı ve âlemi zelzeleye getirdi. Alemdeki istidadın tabiatı şimdi tamamen tecellisine tahammül edemez. Aşamalı olarak hareket etmek lazımdır. Şimdi bu büyük hazineyi mukaddes bir yerde muhafaza etmeliyiz. Bunun bir başlangıcı olarak bazı hususi fırkalar şeriatın hizmetçisi unvanını taşıyabilirler.”²⁸²

Bu noktada bir başka hususta cemiyete dâhil olmayan diğer Müslümanların durumudur. “Cemiyete dahil olmayanlar vehim ve telaşa düşüyorlar” tarzındaki bir itiraza da Said Nursi şöyle mukabele etmiştir: *İttihad-ı Muhammedi dediğimiz zaman bütün müminlerin arasında potansiyel olarak ve fiili olarak var olan “İttihad”ı kast etmekteyiz. Yoksa İstanbul ile Volkan İdarehanesi murat değildir. Ama bir katre sudur. Bu unvandan tahsis çıkmaz.*²⁸³

Said Nursi’nin Volkan yazıları ile Vahdeti’nin ve gazetenin siyaset mecrasındaki politik çizgisi zaman zaman uyuşmazlık göstermektedir. Vahdeti sokağın ve siyasetin nabzını tutarken, Nursi ise düşündüğü İslam’ı dile getirmektedir. Vahdeti gündelik siyasete alet olup sert kalem kavgasına girerken Nursi ise İslam kardeşliğinden ve manevi ve ahlaki değerlerimizden bahsetmektedir. Hatta Nursi, Vahdeti’yi cemiyetin kutsiyetine yakışmayan bir takım yaklaşımlarından dolayı Volkanda yayınlanan açık bir mektupla edepli olmaya davet ettiğini bile görmekteyiz.

*“Biraderim Derviş Vahdeti Bey’e” Edipler edepli olmalıdırlar. Hem de İslamiyet’in edebiyatıyla edeplenmelidirler. Basın ve yayın kanunlarını vicdanlarındaki din hissi düzenlesin. Zira bu şerî inkılap gösterdi ki umum vicdanlarda hüküm süren İslam’a olan bağlılıktır. Hem anlaşıldı ki İttihad-ı Muhammedi umum askere ve umum Müslümanlara şamildir. Hariçte hiç kimse yoktur.*²⁸⁴

İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin kuruluşuna Beyan’ül Hak gibi İslamcı yayın organları karşı çıkmıştır. Dini ve İslami söylemlerle Cemiyet kurmanın, partilileşmenin İslami esaslara aykırı olacağı düşüncesiyle İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’ne yönelik

²⁸² Bu makale Nursi’nin 110. sayıda yayınlanan üç makalesinin en sonucusudur. Bediüzzaman Said Nursi, “Sadâ-yı Vicdan” *Volkan*, (20 Nisan 1909) Sayı: 110, s.538-539.

²⁸³ *Volkan*, Sayı: 90, s. 438.

²⁸⁴ *Volkan*, sayı: 105, s, 512

çok şiddetli tenkit ve ithamlarda bulunmuşlardır.²⁸⁵ 31 Mart Vakası'ndan 20 gün önce çıkan İttihad-ı İslam dergisinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni "itizal eden" haktan sapan bir Cemiyet olarak değerlendiriliyordu.²⁸⁶ İttihad-ı İslam, Sırat-ı Müstakim ve Beyan'ül Hak gibi bir kısım İslami yayınlarda İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne karşı tenkitler yapılmıştır. Said Nursi'nin Volkan Gazetesi'nde neşrettiği son yazıları alimlerin bu tenkitlerine karşı cevap mahiyetini taşımaktadır. İttihad-ı İslam dergisinde çıkan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin itizal ettiğine yönelik yazıyı numune olması açısından aynen veriyoruz: "Osmanlılar meşrutiyetlerini kazandıktan bir müddet sonra içimizden bazıları itizal ederek Cemiyeti Muhammedi namıyla bir fırka teşkil ettikleri işitiliyor buna sebep nedir? Ümmeti Muhammedi, nam-ı celili altında bulunan bunca akvam-ı İslamiye ye karşı bu nasıl harekettir? Bu fırka dini midir? Dini ise neden dolayı

²⁸⁵ İslamcıların içerisinde İsmail Hakkı gibi bir takım zatlar halkın siyasete iştirak etmesine karşıdır. Mesela İsmail Hakkı Efendi bir vaazında şöyle demektedir: "Hakikaten gariptir. Müslümanların arasında özellikle meslek şahipleri ve ileri gelenler ve okuyanlar yazanlar ayrılık çıkarmaktadır. وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا فَتَنَاتِهِمْ أَهْلًا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ Allah'a ve Resulüne itaat edin; birbirinizle çekişmeyin; sonra içinize korku düşer de (size heybet veren) rüzgârınız (kuvvetiniz) gider; o hâlde sabredin! Şüphesiz ki Allah, sabredenlerle beraberdir. Aranızda çekişmeler çoğalır. Birbirinizin aleyhine hücumlar olursa korkak olursunuz. Birbirinizle uğraşınca zayıflarsınız. Kuvvet itihad ile olur. وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ rüzgârınız (kuvvetiniz) gider; mahvolursunuz. İsmail Hakkı Efendi "rih" kelimesini devlet olarak yorumlar. Bir millet, devlet gücüyle hükümet kuvvetiyle ayakta kalır. O da milletin ittifiğiyle olur. Bir millet hükümet aleyhinde bulunursa intizam kalmaz... Ne zamandayız. Orta çağ karanlıklarında yaşıyor gibi kesip biçemeyiz. Bugün elde ettiğimiz yüce mertebeler hep İttihâd sayesinde. Herkes İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin hizmetini bilir. Bende bir fırka olacağım (Volkancılar ve Vahdetiler kastediliyor.) Göster bakalım ne yaptın. Maksadın hizmet ise gel işte ben hizmet ediyorum gel beraber çalış. Fakat herifte hüsnü niyet yok. Belli ki maksadı başka... Fırka, fırka nedir? Program ne ise ortaya koy. İşte İttihat ve Terakki Cemiyeti bütün eserleriyle kâinat nazarında sabit bulunuyor. Bin türlü düşmanlar entrikalar çeviriyorlar. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغَيِّرَ لَهُمْ وَلَا. Herkes işiyle meşgul olmalı hükümet işlerine ve siyasi işlerine karışmamalı. وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ (Nisa, 168) Muhakkak ki inkâr edip (peygambere) zulmedenler yok mu, Allah onlara mağfirededecek değildir; onları Cehennem yolundan başka bir yola erdirecek de değildir; (onlar) orada ebedi olarak devamlı kalıcıdır. Bu ise, Allah'a göre çok kolaydır. Bunlarda geçenlerde öyle yaptılar... Nefer zabitanı tanımasza, efradı askeriye kendi amirlerine inkıyat etmeyecek dereceye gelirse artık o millete selamet kalır mı? Sonra talebeler de hocaların aleyhinde... Bir haylisi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne dahil olmuşlar. Hocalarına öyle diyorlarmış. -siz mürtetsiniz! -neden ayol? On senedir benden ders okudun. Kimden öğrendin, kime itiraz edersin? Böyle ekser-i e azım-ı ulemayı tehdit ettiler: -siz de İttihad-ı Muhammedi'ye gireceksiniz!" -Allah Allah!..İttihad-ı Muhammedi ne imiş? Yeni mi Müslüman olacağız? Mecusi mülkünde miyiz? Meğerse o İttihad-ı "Hamidi" imiş. Sırf onun parasıyla dolaplar dönüyormuş. Melunlar. Sultan-ı enbiyaya iftira ettiler. Buna katılan insanda idrak mi var? Şimdi Derviş Vahdeti melunu ortalığı Müslüman edecek. Hay edepsiz herif! Halbuki maksat başka bunlar mukaddemat." Kara, a.g.e., s. 198. Manastırlı İsmail Hakkı Efendi 2. Meşrutiyet devrinde din olgusunu kullanarak halkı özgür iradede hür düşünceden ve şahsi teşebbüsten çoğulcu düşünce yapısından çok seslilikten uzak tutmaya çalışırken Nursi ise yüce İslam dinini toplumun tamamını aydın bir toplum seviyesine getirmek noktasında bir vasıta olarak görmektedir.

²⁸⁶ İslamcı yazarların yazılarında görülen muhalefet odaklarını üç ana başlık altında toplayabiliriz. (I) Meşrutiyetin şeriatı aykırı olduğunu düşünenler (II) Meşrutî idarenin kurumlarını işleyişini ve uygulamalarını İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinin, devlet ricalinin ve meclisin tavırlarını kısmen veya tamamen şeriatı aykırı görenler (III) Söz ve davranışlarıyla siyasi birliği bozan ve zayıflatanlar. İslamcıların siyasi uygulamalara muhalefet konusunda II. Meşrutiyet öncesi ve sonrası için yaygın olarak çifte standart kullandıklarına şahit olunmaktadır. Mesela Manastırlı İsmail Hakkı ulemayı II. Abdülhamid Devri'nde sustuklarından dolayı şimdi muhalif konuştukları için tenkit etmektedir. İstibdat döneminde kurtuluş yolu aramanın ve bu uğurda silaha müracaat etmenin meşru ve adaleti tatbik etme olduğunu savunan İsmail Hakkı Efendi Meşrutiyet Devri'nde ise gayri meşruluğunu ileri sürerek zamana göre hakikatleri değiştirmektedir. Kara, a.g.e., s. 197.

itizal ediyor? Siyasi ise nam-ı celil-i Peygamberi oyuncak mıdır? ²⁸⁷

Volkan Gazetesi'nde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni savunan Said-i Nursi'nin sorulu-cevaplı yazılarında hem toplumda karşılık bulan tenkitlerin istikameti ve muhtevasına hem de Cemiyetin meşrulaştırılmasına dair değerlendirmeler yapılmakta bilgiler verilmektedir.²⁸⁸ Nursi verdiği cevaplarda çok yönlü olan vehimleri gidermiş, şüpheleri izale etmiş ve sorulara cevap vermiştir. Cemiyeti tefrika bağlamından çıkarıp cemiyetleşmeyi ve partileşmeyi İttihad-ı Muhammedi ağırlıklı da olsa savunmuştur.²⁸⁹

Said Nursi cemiyetin meşrebini sevgiye karşı sevgi, düşmanlığa (düşmanlık hissine) karşı düşmanlık olarak tarif eder. Yani Müslümanlar arasında sevgi artırılmalı düşmanlık ise bertaraf edilmelidir. Cemiyetin mesleğini ise peygamberimizin güzel ahlakını yaşamak ve sünnetini ihya etmek olarak tarif eden Nursi rehber olarak yol aydınlatan şeriatı (İslam'ın kanunlarını) görür. Cemiyetin maksadını ise “*ilâ-yı kelimetullah*” olarak tabir eder. Cemiyete her bir mümin manen bağlı olduğunu şeklen bağlanmanın ise peygamberimizin sünnetine uymakla mümkün olacağını hatırlatır. Alimler, şeyhler ve talebeler şeriat adına bu birlikteliğe iştirak etmelidir.

2.2.9. Gayrimüslimlerin ve Yabancıların Durumu

İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti İslam dinine mensup olanları içine alan dini bir yapılanma olunca Osmanlı tebaası içinde bulunan gayrimüslimler tabii olarak bu yapılanmanın haricinde kalmaktadırlar. Said Nursi bu noktada gayrimüslimlerin endişelerini teskin edici bir yazı kaleme alır: “*Dindar bir Müslüman İslam dininin emrettiği merhamet prensiplerine riayet ettiği anda insanlara, hayvanlara, bitkilere ve camit varlıklara zarar vermesi mümkün değildir. Fenitekim dindar yöneticiler tarihte gayrimüslimlere hep iyi davranmışlardır. Bu cihetle İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Müslümanları gayrimüslimlerin aleyhinde toplayan bir mekanizma olarak değerlendirmek doğru değildir. Bilakis İslami hassasiyetin kuvvetlenmesine sebep olacağından dolayı gayrimüslimlere de faydalı bir yapı olacaktır.*”²⁹⁰

²⁸⁷ İsmail Kara'ya göre Sırat-ı Müstakim Dergisi İttihad-ı Muhammedi'ye karşı yapmış olduğu tenkitleri Hürriyet Ve İtilaf Fırkası içinde sergilemiştir. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyetinden zaman zaman memnun olmadığını ve tenkitlerini dile getirse de İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidar partisi olduğu için güç ve iktidar onlarda olduğundan mütevellit bu eleştirilerinin yanında zaruri sempatilerini de sürdürmeye devam etmişlerdir. İttihad-ı Muhammedi'ye karşı şiddetli tutumunu İttihat ve Terakki karşısında gösterememiş ihtiyatkâr davranmayı tercih etmiştir. Kara, a.g.e., s. 219, 221-222.

²⁸⁸ Kara, a.g.e., s. 219.

²⁸⁹ Kara, a.g.e., s. 219.

²⁹⁰ Volkan, sayı: 84, s. 407-408

Said Nursi yüce dinimizin ve kadim medeniyetimizin temel prensiplerini referans göstermek suretiyle cemiyet hakkında şüpheleri izale etmektedir. İstanbul'da yaşayan gayrimüslimler tarih boyunca buna şahitlik etmiştir. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında komşuluk ilişkilerinde genel olarak hiçbir sorun yaşanmamıştır. Gayrimüslimler Müslümanların teşekkül ettiği vakıflardan dilediği şekilde yararlanmışlardır. Ticari ortaklık yapmış, alışverişte bulunmuşlardır. Öyle ki İstanbul'da yaşayan farklı dinlere mensup olan vatandaşların dini özel gün ve bayramlarda beraber kutlama yaptıkları bile kaydedilmiştir.²⁹¹

*Milliyetimiz İslamiyet'tir. Eğer Cemiyetten korkarlarsa meşrutiyete layık olmadıklarını ve vatana ihanetlerini ve meşrutiyeti geçici ve gayr-ı meşru istediklerini göstermiş olurlar. Ayrıca yabancılar cemiyetimizi takdir etmelidir. Zira eskiden yabancılar vahşi olduğu için İttihad-ı Muhammedi onların vahşetine karşı düşmanlık göstermeye mecburdu. Şimdi onlar medenileşince zaruret ortadan kalktı. Ayrıca gayrimüslimler (gerek Osmanlı tebaasında gerekse başka devletlerde bulunanlar) ekseriyetle medenidir. Din noktasında medenilere üstün gelmek için zorbalık ile değil ikna ile muamele etmek gerektir.*²⁹²

Meşrutiyetin ortaya koyduğu en büyük özgürlüklerden biri sivil toplum kuruluşlarına getirdiği serbestliktir. Cemiyetler (sivil toplum kuruluşları) özde fertlerin özgürlüklerini ve temel hak ve hukuklarını korumayı hedef edinmiştir. Gönüllülük esasına dayanan bu sivil toplum kuruluşları "Toplumun devlet politikalarını denetleyip yönlendirebilmesi" şeklinde tarif edilmektedir. Öyle bir toplum ki bilinçli, aktif haklarına sahip çıkan yurttaşların oluşturduğu bir topluluktur. II. Meşrutiyet dönemi Osmanlıda sivil toplum anlayışının bu noktada yoğunluk kazandığı bir süreçtir.²⁹³ Sivil toplum örgütlerinin serbestçe faaliyet gösterdiği meşrutiyet devrinde gayrimüslimler pek çok cemiyet kurabilmişken İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nden ürkmek manasız olacaktır. Aynı minvaldeki bir başka soruda "Müslümanları birleştiren bu cemiyet Hristiyanları, Yahudileri birleşmeye teşvik ediyor bu teşvikten de ortaya taassup çıkacaktır. Taassup ise meşrutiyete zıt olduğundan dolayı meşrutiyet zedelenecektir" denilmektedir. Bu itiraza Said Nursi şu şekilde cevap vermektedir:

²⁹¹ Rahmi Tekin, XVII. Yüzyılda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (İstanbul Örneği), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı: 36, 2017, s. 299

²⁹² Volkan, Sayı: 84, s. 407-408.

²⁹³ Serkan Erdal, Selçuk Aydın, "Sivil Toplum Bağlamında II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918) Öğretmen Cemiyetleri ve Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimin Cemiyeti", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2017, Sayı: 58, s. 409-435.

“Zarar yoktur. Onlarda yapsınlar. Hem de çoktan yapmışlar. Şimdi şanlı bir Peygamberin ismiyle bir Cemiyet ortaya çıksa bu hürmete layık olan o Peygamberi tasdik etmek yüceltmek ve muhabbeti ortaya koymak demektir. Bu olay kimseyi düşmanlığa davet etmez. Bunun manası o Peygambere ait olan merasimleri icra etmektir. Bu olsa dinde zorlama yoktur emri ile mezhep hürriyetini ifade ettiğinden münakaşaya sebebiyet vermez.”²⁹⁴

Said Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında kötü niyetli bir kısım gayrimüslimlerin itirazlarına karşı tarihi şahit göstermektedir. İslamiyet’in yüceliğinin zorlamaya müsaade etmeyeceğini delil getirmektedir:

Bahane tutmak çocukluktur veya hainliktir. Ürkmek ise cahillikten veyahut bilmezlikten gelir. Gayrimüslimler orta çağda vahşi oldukları dönemde İslamiyet “dinde zorlama yoktur” fermanıyla pek çok dine mensup olan kavimleri İslam medeniyeti içinde koruyarak dinimizin yüceliğini göstermesi şuanda da gayrimüslimlerin kuşulanmamaları gerektiğini ortaya koyan bir delildir. Hem gayrimüslimlerin selameti vatanın selametine bağlıdır. Gayrimüslimler İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nden ürkmeyinler. Bilakis onu takdis etmekle ünsiyet etsinler. Çünkü meşrutiyetin devamı şeriat ve İslamiyet’tir.”²⁹⁵

Said Nursi, Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimler hakkında yaptığı bu izahlarla İslamiyet’in ortaya koyduğu beraber yaşama kültürünü ön plana çıkarmıştır. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Medine’de tesis ettiği İslam toplumunun temel dinamiklerini tespit etmiştir. İslamiyet’in çok sesliliğe değer verdiğini farklılıkları dışlamadığını bilakis zenginlik olarak gördüğünü ifade etmiştir. Osmanlı Devleti de tarih boyunca bu anlayışla hareket ettiği için gayrimüslimlerin tarihi hafızalarına İslam’ın toplumsal hoşgörüsünü fikir özgürlüğüne verdiği önemi yeniden hatırlatmıştır. Bu yolla cemiyet hakkında oluşan zanları ve şüpheleri gidermiştir.

Yabancıların İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkındaki endişe duymalarına karşı Said Nursi şu izahları yapmaktadır: *“Yabancıların İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nden korkması ihtimaline ihtimal verenler korkaktırlar. Çünkü taassuplarını gösterdikleri kendi memleketlerinde İslamiyet’in yüceliğine dair konferanslar vermeleri ve İslamiyet’i yüceltmeleri bu ihtimali reddeder. Bizim düşmanımız yabancı devletler değildir. Bizim düşmanımız cehalet ve cehaletin neticesi olan şeriata muhalefettir.*

²⁹⁴ Volkan, Sayı: 97, s. 471-472.

²⁹⁵ Volkan, sayı: 90, s. 439, sayı: 91, s. 441

*Bizim düşmanımız fakirlik ve onun meyvesi olan kötü ahlakıdır. Bizim düşmanımız ayrılık ve onun mahsulü olan düşmanlık ve nifaktır.*²⁹⁶ İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin temel hedeflerinden birisi Hz. Muhammed'in sünnetini ihya etmek ve hayatın merkezine koymaktır. Fakat dinde lakayt olan bir kısım insanlar bu hedeften rahatsız olmuşlardır. Zira Meşrutiyet'in getirdiği serbest ortamı yakalayan ve bu serbestliğe hürriyet adını veren bir kısım insanlar İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin dini noktadaki sosyal hayata dokunan bu hedefinden tedirginlik yaşamışlardır. Hürriyetlerinin kısıtlanacağı kanaatine varmışlardır. Said Nursi'ye sorulan suallerden birisinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hürriyeti kısıtlayacak hâlbuki medeniyetin gereği hürriyette sınır olmamasıdır demişlerdir. Nursi bu tedirgin yaklaşıma karşı şöyle mukabele etmiştir:

*“Mümin hürdür. Allaha kul olan insanlara tezelliül ve tenezzül etmez. İman kuvvetlenirse hürriyet de kuvvetlenir. Ancak mutlak hürriyet diye bir şey yoktur. Sınırsız hürriyet mutlak vahşettir. Hatta hayvanlıktır. Hürriyetin sınırlarının çizilmesi insanîyet noktasında zaruridir. İnsanlar medeniyetin kötülüklerine aldanmışlar. Gerçek manada güzellik İslamiyet'tedir. Şeriatın dışında kalan özgürlük ya istibdattır, ya nefsin esaretidir veyahut vahşettir....”*²⁹⁷

Nursi'ye göre İttihad-ı Muhammedi hürriyeti sınırlandırmaz kısıtlamaz bilakis sorgular, soruşturur ve tamamlar. Ve medeniyetin aldatıcı günah ve kötü hallerini hürriyet hududuyla ve medeniyetimize girmekle şeriat kılıcıyla yasak eder. Zira asıl hür olan kimse mümin kimsedir.²⁹⁸ Dinsiz kimse (Allah'a kul olmadığı için) daimi bir baskı altındadır. Allah'a hakiki kul olan kimse ise başkasına kul olmaz. İnsanın fitratını göz önünde bulunduracak olursak hürriyetin sınırlandırılması gerektiği zaruri olarak ortaya çıkacaktır. Sınırsız hürriyet vahşettir. Hürriyeti şeriatın ve vicdanın sınırlandırması hürriyeti mükemmelleştirmek manasına gelmektedir. Hürriyete zıt bir hareket değildir. Elhasıl; İslamiyet'in esaslarını belirlemediği sınırlandırmadığı hürriyet karşımıza istibdat, nefsin esirliği ve hayvani bir vahşet olarak çıkacaktır.²⁹⁹

2.2.10. Ayasofya Mevlidi ve Said-i Nursi

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Hz. Peygamberin doğum gününün sene-i devriyesinde (3 Nisan 1909 Cumartesi) Ayasofya Camii'nde bir mevlit düzenlemiştir.

²⁹⁶ Bediüzzaman Said Nursi, “Reddü'l Evham”, *Volkan*, (1 Nisan 1909), Sayı: 91, s.441.

²⁹⁷ *Volkan*, Sayı: 91, s. 441-442.

²⁹⁸ *Volkan*, Sayı: 102, s. 498.

²⁹⁹ *Volkan*, Sayı: 91, s. 441.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti İstanbul merkezinin, Manastır İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne hitaben yazdığı bir yazıda Ayasofya mevlidine katılanların sayısının yüz binden fazla olduğu ifade edilmektedir.³⁰⁰ Merasimden bir gün önce Cemiyet-i İlmiye, Talebe-i Ulum Cemiyeti, Cemiyet-i İslamiye, İttihat ve Terakki Fırkası, Ahrar Fırkası, Askerler, Arnavud, Çerkeş, Kürt İttihat ve Teavün Kulüpleri ile bütün matbuat-ı Osmaniye sahib-i imtiyazlarıyla heyet-i tahririyelerine davetnameler verilmiştir.³⁰¹ Üzerinde “*Lâilâhe illallâh Muhammedurrasûlullâh*” ve “*İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti*” ibareleri yazılı olan yeşil bayraklar eşliğinde coşkulu bir merasim icra edilmiştir. Öyle ki Ayasofya Camii'nin 35 yıllık hademeliğini yapan bir zat “*bu camii şerifte böyle bir cemm-i gafirin (büyük cemaat) içtimanı görmedim işitmedim*” demiştir.³⁰²

Açılış merasimi öğle namazı ile başlamıştır. Namazın hemen akabinde Hâfız Osman el-Musulî³⁰³ bir konuşma yapmış ve mevlid-i şerif okumuştur. Enderun-u hümayun³⁰⁴ aralarda ilahiler okuyarak programa renk ve ahenk katmışlardır.³⁰⁵

Vahdeti, Ayasofya Camii'ndeki açılış merasiminde Said Nursi ile karşılaştığı anı Volkan Gazetesi'nde şöyle anlatmaktadır. “*Saat dört raddelerinde Talebe-i Ulum Cemiyeti'nin önünde Bediüzzaman Said-i Kürdi hazretleri olduğu halde dış kapıda her gelene muntazır (bekleyen) olduğumuz gibi müşarünileyhimi de bulduğumuz noktada istikbal etmiş idik. Hazret-i Kürdi, bizi görünce dayanamadı. Güya ki, âşık maşuka kavuşur gibi birbirimize sarıldık ve el ele vererek artık cami-i şerife gitmiş idik. Talebe-i ulumun başlarındaki sarıklar, nur gibi beyaz, çiçek gibi ruh-efza, hele bunlardaki terbiye-i diniye, kendilerine başka bir güzellik bahş ediyordu. Bizim hazret, yâni Bedi-i alem-i İslamiyet, o Kürt elbisesiyle, o Kürt tavr-ı kahramanesiyle, daima taşıdığı*

³⁰⁰ Volkan, Sayı: 95 s. 464.

³⁰¹ Volkan, Sayı: 95 s. 460.

³⁰² Hatta öyle ki cemaat namaz esnasında alınını birbirinin arkasına koymaya ve o şekilde secde etmeye muvaffak olduğu ve camii ile beraber iç girintilerindeki ikinci ve üçüncü katlarında tıklım tıklım dolu olduğu anlatılmaktadır. Volkan sayı 96 s. 465

³⁰³ Musul'da doğan ve Musullu Ama Osman Dede olarak tanınan Hafız Osman çocukluğunda üvey annesi tarafından gözleri kör edilmiştir. Osman Dede Efendi hanende, ayinhan, mevlithan ve duahan olarak bilinmektedir. Aslen Arap olduğu halde Türkçeyi güzel konuşan Hafız Osman, tiz bir sese sahip olup, Mevlvî musikisini çok iyi bilmektedir. Dönemin ustalarıyla birlikte devlet ricâli ve zenginlerin konaklarında musiki toplantılarına katılmış, Şeyhülislam Pirizade Molla Mehmed Sahib Efendi'nin konağındaki merasimlere iştirak etmiştir. Hasan Aksoy, “Osman Dede Efendi, Musullu” *DİA*, İstanbul 2001, c. 33, s. 463.

³⁰⁴ Enderun bir saray üniversitesidir. Burada gençler bir yandan devlet hizmeti veya belirli güzel sanatlar için yetişir tahsil ve terbiye görürken bir yandan da padişahın şahsıyla ve sarayla alakalı vazifeleri yerine getirirlerdi. 4asırlık bir geçmişe sahip olan Enderun 1833 yılında yapılan bir düzenleme ile lagv edilmiş yerine yeni bir Enderun teşkilatı yapılmıştır. Bu yeni teşkilat başta müzisyen olmak üzere yalnızca sanatkar yetiştiren bir kurum haline dönüşmüştür. İşte Ayasofya mevlidinde ilahî okuyan Enderun-u Hümayun efendiler sarayda yetişmiş hususi kimselerdir. Öztuna, a.g.e., c. 6, s. 274-280.

³⁰⁵ Volkan, Sayı: 96, s. 465.

belindeki hançeriyle kürsi-i hitabete çıkması kendisinden rica olduğundan kemâl-i salâbetle kürsiye çıkararak ve kâim olarak bir nutk-i belîğ irad buyurmuşlardı. Nutku zabt edemedik, fakat gelecek nüshalarımızın birinde müşarünileyhten tamamını alıp neşredeceğimizi ümit ederiz.”³⁰⁶

Bu konuşmalardan sonra Hafız Osman Efendi'nin yaptığı arabî bir dua ile Ayasofya Camii'ndeki program sona erdi. Cemaat Ayasofya Camii'nden çıktıktan sonra Enderun-u Hümayun efendiler tekrar ilahiler okumaya başladı. Yeşil bayraklarla Ayasofya meydanına çıkan kalabalık Cemiyetin idare merkezine doğru ilerledi. Merkezi idarenin önüne gelindiğinde Beyazıt dersiamlarından Hayreti Efendi bir dua yapmış akabinde kurban kesilmiş eti fakirlere, derisi ise idarenin yakınındaki Yerebatan Camii'ne bağışlanmıştır.³⁰⁷

Said Nursi'nin Ayasofya konuşması Vahdeti'nin ifade ettiği gibi o an kaleme alınamadığı gibi bilahare de Ayasofya konuşması olarak takdim edilen bir yazısına da rastlanmamaktadır. Bazı tarihçiler “dağ meyvesi acı da olsa devadır” başlıklı yazıyı Ayasofya nutku olarak takdim etseler de bu yazı Ayasofya nutkundan 10 gün önce Volkan Gazetesi'nde neşredilmiştir. Nursi 10 gün önce gazetede yazıyı neşredip bilahare Ayasofya da nutku irad etmiş ol(a)mayacağına göre bu görüş çok sıhhatli görünmemektedir. Keza Vahdeti konuşma metnini Bediüzzaman'dan isteyip neşredeceğini ifade etmiş fakat Volkan'ın nüshalarına bakıldığı zaman bu nam ile herhangi bir yazıya rastlanmadığını söyleyebiliriz. Ancak Said Nursi Divan-ı Harb-i Örfi Risalesinde Ayasofya ve diğer salatin camilerinde verdiği nutuklar hakkında kısaca şu bilgiye yer vermektedir: “Ayasofya, Bayezid, Fatih ve Süleymaniye'de umum ulemâ ve talebeye hitaben müteaddid nutuklar ile şeriatın ve müsemma-yı meşrutiyetin münasebet-i hakikiyesini şerh ve teşrih ettim. Ve istibdadın, şeriatla bir münasebeti olmadığını beyan ettim... Ve derdim ki: "Asıl şeriatın mülk-ü hakikîsi, hakikat, meşrutiyettir. Demek Meşrutiyeti, delâil-i şer'îye ile kabul ettim. Başka müzebzebler gibi, taklidi ve hilaf-ı şeriat telakki etmedim. Ve ülema ve şeriatı, Avrupa'nın zunun-u fasidesinden iktidarına göre kurtarmağa çalıştığımın cinayet ettim.”³⁰⁸

Nursi aynı eserin bir başka yerinde Ayasofya'da irad ettiği nutkuna şöyle atıf yapmaktadır:

³⁰⁶ Volkan, Sayı: 95, s. 461.

³⁰⁷ Volkan, Sayı: 96, s. 465-466.

³⁰⁸ Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 6.

Avrupa, bizdeki cehalet ve taassup müsaadesiyle, Şeriatı hâşâ ve kellâ-istibdata müsait zannettiklerinden, nihâyet derecede kalben üzülmüştüm. Onların zannını tekzip etmek için, Meşrutiyeti herkesten ziyade Şeriat namına alkışladım. Lâkin yine korktum ki, başka bir istibdat tekrar o zannı tasdik eder, diye ne kadar kuvvetim varsa Ayasofya Camii'nde meb'usana hitaben feryat ettim. Ve söyledim ki: Meşrutiyeti, Meşrutiyet ünvanı ile telakki ve telkin ediniz. Ta yeni ve gizli ve dinsiz bir istibdat, pis eliyle o mübareği ağrazına siper etmekle lekedar etmesin. Hürriyeti, âdâb-ı Şeriatla takyid ediniz. Zira cahil efrat ve avâm-ı nas; kayıtsız hür olsa, şartsız tam serbest olsa, sefih ve itaatsiz olur. Adâlet namazında kıbleniz dört mezhep olsun. Ta ki, namaz sahih ola. Zira, hakaik-ı Meşrutiyetin sarahaten ve zimnen ve iznen dört mezhepten istihracı mümkün olduğunu dâva ettim. Ben ki, bir âdi talebeyim. Ulemaya farz olan bir vazifeyi omuzuma aldım, demek cinayet ettim ki, bu tokatı yedim.³⁰⁹

2.2.11. 31 Mart Hadisesi ve Said-i Nursi

Said Nursi 31 Mart Hadisesi'nin iç yüzünüve çıkış sebeplerini kendi bakış açısına göre şu yedi maddede toplamaktadır.³¹⁰

2.2.11.1. İttihat ve Terakki'nin Baskılarına Karşı Tepkiler

(Yüzde doksanı İttihat ve Terakki'nin tahakkümü aleyhinde, bir hareket idi.)³¹¹

31 Mart hadisesi, İttihat ve Terakki'nin II. Meşrutiyet'le başlayan hakimiyetine karşı bir tepki olarak başlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde büyük katkısı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, sorumluluk almak ve idarede mesuliyet altına girmek yerine 22 Temmuz 1908 yılında kurulan ve İttihat ve Terakki'ye katılmayan Said Paşa hükümetinin işlerine müdahale etmek ve sık sık karışıklık çıkarmak suretiyle faaliyet göstermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, kendilerinden olmayanlara karşı baskıcı bir tutum sergilemesi ülkede siyasi istikrarsızlığa sebep olurken bir taraftan da 14 Temmuzda kurulan Ahrar Fırkası ve muhafazakarlardan oluşan güçlü bir muhalefetin doğmasına kapı aralamıştır. İçerde ve dışarda siyasi başarısızlıklar,³¹² bayram havasında

³⁰⁹ Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 7-8.

³¹⁰ “*Mart Hâdisesi denilen o sâika (yıldırım) ve müdhîş fırtına, esbab-ı adîde (birçok sebepler) tahtunda (altında) öyle bir istidad-ı tabîiyi (müsait olan doğal gelişim) müheyya (hazırlanmış olan) etmişti ki; neticesi her ü merc (darmadağınık) olduğu halde, min-indillâh (Allah tarafından) ehl-i kıyamın (ayaklananlar) lisanına daima mu'cizesini gösteren ism-i şeriat geldi. O fırtınayı gayet hafif geçirdiğinden, nisanın nısfından sonraki umum cerideleri indallah mahkûm ediyor. Zira o hâdiseye sebebiyet veren yedi meseleyi ve onunla beraber yedi hali nazar-ı mütalaaaya alınsa, hakikat tezahür eder.*” Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 22-23.

³¹¹ Bu alt başlıklar Said Nursi'nin orijinal ifadeleridir.

³¹² İttihatçılar iç siyasette eski hesapları gündeme getirerek intikamcı bir tutum sergilemişlerdir. Bu da toplumda geniş bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 5 Ekim'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i kendi topraklarına

başlayan meşrutiyeti bir hayal kırıklığına dönüştürmüş³¹³ özgürlük sarhoşluğu memleket meselelerine karşı ilgisizliği dolayısıyla güvensizliği netice vermiştir.³¹⁴

31 Mart Hadisesi, zorba ve başıboş bir idare sergileyen³¹⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.³¹⁶ 31 Mart Hadisesi'nin ortaya çıkmasında büyük oranda sorumluluğun İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait olduğu noktasında bir ittifak söz konusudur.³¹⁷ II. Meşrutiyet ile kamuoyunda ittihat ve terakki cemiyeti aleyhine oluşan olumsuz algıyı gidermek, hükümeti doğrudan doğruya ele almak gayesi ve gayreti 31 Mart Hadisesi'nde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni harekete geçiren iki önemli nokta olarak karşımızda durmaktadır.³¹⁸

2.2.11.2. Milletvekillerinin Değişmesi Hadisesi

(Fırkaların meydan-ı münakaşatı olan vükelayı tebdil idi.)

II. Meşrutiyetin ilanı 31 Mart Hadisesi'ne giden yolda çok cihetlerle bir dönüm noktası olarak karşımızda durmaktadır. Meşrutiyetin ilan edilmesi bir bayram havasında karşılanmış fakat soğukkanlı ve akl-ı selim davranılamamıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle istibdat dönemine ait bakanlar, saray adamları, jurnalciler, topluca hapse atılmıştır. Toplum hayatında ortaya çıkan bu kargaşadan milletvekilleri de (vükela) nasiplerini almışlardır. Şehir içinde seyir halinde ilerleyen milletvekillerinin (at) arabalarına limon kabukları atılıp yuhalanmıştır. Gariptir ki buna hiç kimse çözüm bulamamıştır. Mesela bir gün Yeni Cami önünden Meclis-i Vükela toplantısına gitmekte olan Bahriye Nazırı Hasan Rahmi Paşa'nın arabasının önü kesilmiş hamallar tarafında ağır hakaretlere maruz kalınca arabasını başka tarafa çevirmek zorunda kalmıştır. Aynı gün bu tarz baskılara maruz kalan diğer milletvekilleri meclisteki oturuma gidememiş ve Meclis-i Vükela toplanamamıştır.³¹⁹

kattığını bildirmesi, 22 Eylül'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, 6 Ekim'de de Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilân etmesi gibi gelişmeler kısa zamanda ülkede bir hayal kırıklığına sebep olmuştur.

³¹³ Azmi Özcan, "31 Mart Vakası", *DİA*, İstanbul 2001, c. 34, s. 9-10.

³¹⁴ Hale Şıvgın, "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", *Akademik Bakış*, Hacettepe Üniversitesi 2012, c. 6, Sayı: 11, s.7.

³¹⁵ Mizancı Murat Bey, *Mizancı Murat Bey'in II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları*, Marifet Yayınları, İstanbul 1977, s.14.

³¹⁶ Mevlanzade, a.g.e., s. 173.

³¹⁷ Nazmi Eroğlu, "31 Mart Vakası'nın Oluşumunda İttihatçıların Etkisi ve Bazı Yanılığlar", *Köprü Dergisi*, Sayı: 78, Bahar, 2002.

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=58> (20.05.2018)

³¹⁸ İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vakası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1986, s. 20.

³¹⁹ Hürriyetin ilanından bir gün sonra bir takım İttihatçılar Bekir Ağa Bölüğü'nde hapsedilen milletvekillerinin ileri gelenleri hakkında boğma kararı almışlardır. İttihatçılar tarafından boğulmak istenenler arasında padişahın başkatipli Tahsin Paşa, Ser Asker Rıza Paşa ve Dahiliye Nazırı Memduh Paşa'da vardır. Ancak fırka mutemedi Sadık Bey olaya müdahale edince İttihatçılar muvaffak olamamışlardır. Bu tarz uygulamalar yalnızca İstanbul'da

Kamil Paşa ile İttihatçılar başlarda iyi ilişkiler içerisinde olsada zamanla araları bozulmuştur. İttihatçılar hükümet üyelerinin atanmasına müdahale etmesi önemli bir ayrılık sebebi olarak karşımızda durmaktadır. Ayrıca Kâmil Paşa'nın Avcı Taburlarını payitahttan gönderme isteğine ittihatçıların muvafakat etmemesi münasebetleri iyice zedelenmiştir. Ancak asıl bardağı taşıran hadise Kamil Paşa'nın Harbiye ve Bahriye Nazırlarını görevden alınması ile patlak verecektir.³²⁰ 13 Ocak 1909 da Kamil Paşa milletvekillerinden güvenoyu alarak kabineyi kurmuş ancak 14 Şubat 1909 da güvensizlik oyu ile hükümetten düşürülmüştür. Kamil Paşanın güvensizlik oyu almasına Volkan Gazetesi “Kâmilin namusu ikmal edilecektir ikmal” ifadesi ile tepki göstermiştir.³²¹ Yerine geçen Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti İstanbul'da siyasi gerginliğe, istikrarsızlığa sebep olmuş ve memnuniyetsizleri arttırmıştır.³²²

2.2.11.3. II. Abdülhamid Taraftarlarının Mücadelesi

(Sultan-ı mahlu'u sukutu musammenden (karar verilmiş) kurtarmaktı.)

31 Mart hadisesinin ikinci günü isyan eden askerler II. Abdülhamid'e suikast yapılacağını duyarlar. “Kör Ali Olayı” olarak tarihe geçen hadise şu şekilde cereyan etmiştir. Asar-ı Tevfik zırhlısı kumandanı olan Ali Kabulî Bey Prens Sabahattin'in deniz subaylarıyla yaptığı toplantıya katılmıştır. Toplantıda alınan kararlar arasında “isyan meşrutiyet aleyhinde bir duruma dönüşecek olursa Yıldız Sarayı topa tutulacaktır” şeklinde bir madde vardır. Bu karar gereği Ali Kabulî Bey askerlerine karşı kendisini ölüme götürecektir olan şu cümleleri sarf etmiştir. “*Padişah milletle kaimdir. Milleti mahvetmek isteyen kim olursa olsun bu toplarla onu kahretmek boynumuzun borcudur.*” Ali Kabulî Bey'in bu sözleri meydanları dolduran ve isyan etmiş olan askerler arasında “Asar-ı Tevfik zırhlısı kumandanı Ali Kabulî bey sarayı topa tutacak” şeklinde yayılmıştır. Bu ifadeler padişahın itibarının ve kıymetinin hala canlı olduğu askerler arasında heyecana sebep olmuştur. Gale yana gelen askerler padişahı korumak gayesiyle Ali Kabulî Bey'i sarayın önünde linç etmişlerdir. Ali Kabulî Bey 2 Nisan 1909 (15

sınırlı kalmamış Anadolu'nun pek çok şehirlerinde benzer baskılarla karşılaşmıştır. Necmettin Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı 31 Mart Vak'ası ve Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 67-68.

³²⁰ Yaşar Özüçetin, Sıddık Yıldız, “İkinci Meşrutiyet Devrinde Meclis-i Mebusan'ca Düşürülen İlk Kabine: Kâmil Paşa Hükümeti”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 13, 2009, s.11-24.

³²¹ Volkan, Sayı: 49, s. 231.

³²² Pınar Taşer, “Mütareke Dönemi'nde Divan-ı Harb-i Örfiler (1918-1922)” (Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2005, s. 22.

Nisan) Perşembe günü Yıldız Sarayı önünde isyancı askerler tarafından öldürülmüştür.³²³

2.2.11.4. Askerlerin (Mektepli-Alaylı) Din Meselesinde İhtilaf Etmeleri

(Hissiyat-ı askeriye'nin ve adab-ı dindaranelerinin muhalif telkinatın önüne sed çekmekti.)

Jön Türk liderlerinin çoğunluğu İslami değerlerden uzak, halife sultan ve bürokrasiye karşı saygı duymayan bir yapıya sahipti.³²⁴ İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup olan mektepli subaylar İslamiyet'e muhalefet etmek noktasında çok cüretkâr davranmaktaydılar. Özellikle dindar olan bir kısım askerlere karşı sert ve hakaret içerikli ifadeler kullanan İttihatçılar bu hususta hiyerarşiye de dikkat etmemekteydiler.³²⁵

2.2.11.5. Gazeteci Hasan Fehmi Bey'in Cinayetinin Katillerini Bulmak

(Pek çok i'zam (abartılan) edilen Hasan Fehmi Bey'in katilini meydana çıkarmaktı.)

Serbesti Gazetesi'nin başyazarı Hasan Fehmi, 6 Nisan gecesi, azledilmiş kaymakamlardan olan Şakir Bey ile Galata köprüsünden geçerken faili meçhul bir kişi tarafından tabancayla öldürülmüştür. Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi 31 Mart Hadisesi'ne giden yolda önemli bir kilometre taşı olarak durmaktadır. Bu cinayet muhalefet tarafından basın ve yayın organları vasıtasıyla sert bir dille eleştirilmiş katillerin bulunması için iktidara baskı yapılmıştır.³²⁶

2.2.11.6. Tensikat Kanunuyla Kadro Dışı Bırakılan Memurların Mağduriyeti

(Kadro haricine çıkanları ve alay zabitlerini mağdur etmemekti.)

31 Mart hadisesi Taşkışla'da 4. Avcı taburunun ayaklanmasıyla başlamıştır. 31 Mart hadisesinin çıkmasında askerler arasında çıkan hoşnutsuzluk temel ve önemli

³²³ Sıddık Yıldız, "31 Mart İsyanı'ndan Bir Olay İncelemesi: Asar-ı Tefrik Zırhlısı Komutanı Ali Kabuli Bey'in Öldürülmesi", *Uluslararası Tarih Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, Ahi Evran üniversitesi 2017, s.73-74. (Bu makale yazar tarafından yine kendi tezi olan "Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı" adlı tezinden istifadeyle üretilmiştir.)

³²⁴ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 11.

³²⁵ Menek, *Bedüzzaman Said Nursi, İstanbul Hayatı*, s.216.

³²⁶ Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesini İkdam Gazetesi birinci sayfadan şu şekilde duyurmuştur. "Hürriyet-i hakikiyenin vatanımıza henüz dahil olmadığını, esaret-i siyasiyenin bütün çirkinlikleriyle baki olduğunu bütün fecaati ile ispat eden dün geceki cinayet-i vahşiyane, ertesi sabah biçare halkımızın simay-ı safvetinde elim bir keder-i matem husule getirdi. Şimdiye kadar felaketten felakete istibdattan istibdada atılan İstanbul halkı dün sabah nazarları yeni bir istibdadın kabus-ı hunini ile düçar-ı haşyet olduğu halde bir melal-i mübhem içinde dolaşüyor. Serbesti idarehanesinin öni şehid-i hürriyet Hasan Fehmi Bey'e son raşime-i vedai ifa etmek, anı bu hal-i perişaniyeye giriftar eden kuvve-i hafiyeye lanet-han olmak için fevc fevc gelen ahali ile mamalal bulunuyordu." Danişmend, a.g.e., s. 16-17.

sorunlardan birisidir.³²⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyetle, II. Abdülhamid döneminde devlet dairelerinde görev yapan memurları kadro dışı bırakmaya başladı. İstanbul'da ve taşrada sürdürülen memurların tasfiye işlemi bununla kalmıyordu. Tasfiye edilen memurlar ve askerler ya tutuklanıyor yahut sürgüne gönderiliyordu. Kısa zaman da hükümet programı haline gelen tasfiye hadisesi bakanlıklarda görev yapan çok sayıda memur ve askerinin saf dışı bırakılmasıyla ciddi bir sorun haline geldi. Tasfiye edilen memurlar itiraz edip tepki gösterince 1908 Aralıkta tensikat ile ilgili yasa çıkarılmasına karar verildi. 1909 yılında yürürlüğe giren kanunla, bir kısım memurlar yaş haddinden emekli edildi. Bir kısmına mazuliyet (azledilme) maaşı verilmesi kararlaştırıldı. Bir bölümüne de tazminat ödenmek suretiyle görevden uzaklaştırma cezası verildi. Ancak bu ödemeler devletin gider tablosunda öngörülemez şekilde yüksek meblağlara ulaşınca Fransa'dan uzman birisi görevlendirildi. Neticede memurların aleyhine yönelik pek çok olumsuz değişiklikler yapıldı.³²⁸

Said Nursi'nin II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hükümete, memurların bir anda görevlerinden azledilmemesi gerektiğine dair çok anlamlı bir tavsiyesi olmuştur. Ancak hükümet bu tavsiyelere riayet etmemiş veya edememiş ölçsüz bir şekilde yapılan aziller sosyal ve siyasal hayatı derinden etkileyen problemlere sebep olmuştur. Said Nursi'nin Rehber-i Vatan Gazetesi'nde yayınlanan makalesinde ilgili kısım şöyledir:

İhtar ediyorum ki bir ceset defaten (birdenbire) bütün zerreleri tahallül (bozulmak) ve yeni zerrelerden teşekkül eylemesi muhal olduğundan cism-i devlette birdenbire memuriyeti ref' (ortadan kaldırmak) ve yenilerini ikame muhal olmasa da müteazzirdir (meydana gelmesi zor). Esasen kabil-i ıslah (düzelmeye mümkün) olmayan kişileri tabiat-i hükümet ifraz edecek (çıkarmak ayırmak) ve tebdil-i mesleğe (meslek değişimi) kabiliyet ve istidadı olan memurların da tecrübeleri hasebiyle maslahaten memuriyetlerinde ibkâları zaruridir. Zira daha güneş mağripte tulû' etmediği için tövbenin kapısı açıktır. Bunların umumu aleyhinde idare-i kalam etmek Allah esirgesin İttihad-ı milleti fena bir hastalığa hedef eylemek olacağından katiyen caiz olamaz.³²⁹

³²⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 116-117.

³²⁸ Nursel Manav, "II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekait Sandıkları", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, s. 240.

³²⁹ Rehber-i Vatan, 6 Ağustos 1908 (R. 24 Temmuz 1324)

2.2.11.7. Hürriyet Adına Yapılan Ahlaksızlıkları Durdurmak ve Şeriatı Tatbik Etmek

(*Hürriyeti, sefahete şumulünü men' ve adab ve şeriatla tahdid ve avamların siyaset-i şer'i bildikleri yalnız kısas ve kat'-ı yed haddini icra idi.*)

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle İstanbul'da görev yapan güvenlikten sorumlu memurlar önemini ve yetkisini kaybetmiş, üstelik suçlu durumuna düşürülmüşlerdir. Güvenlik güçleri amirleriyle birlikte jurnalci olarak kabul edilmiş ve istibdadın hizmetçisi ilan edilmişlerdir. Bu anlayış II. Meşrutiyetin sağladığı özgürlükçü hava içerisinde güvenlik güçlerinin topyekûn olarak görevden alınması halk arasında emniyet ve asayişten sorumlu kişilerin itibarlarının zedelenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum İstanbul'da asayiş sorunlarını ortaya çıkarmıştır.³³⁰ Hükümetin bu noktada acziyet içinde kalması suçlulara gerekli cezayı verememesi İslamiyet'çe vaki olan hırsızlığa karşı el kesme ve adam öldürmeye karşı kısas yapılması kanunlarını akla getirmekte ve halkın bu kanunların tatbik edilmesini istemesine sebep olmaktadır.

İktidarı ele alan İttihat ve Terakki Cemiyetinin ileri gelenlerinin mason olduğuna dair haberler yöneticilerini mütedeyyin isteyen halkı dini noktada endişeye sevk ediyordu.³³¹ Medrese talebelerinin (softa) askerliğe alınacağına dair kanun projesi, dini tedrisata karşı yapılan bir darbe olarak telakki ediliyordu. Ordudan atılan alaylı zabıtların dini noktada lakayt olan mektepli zabıtları "kâfir" olarak göstermesi halk

³³⁰ Zamanın Zaptiye Nazırı Sami Paşa İstanbul sokaklarında serserilik yapan ve asayiş bozan kişilerin sayısının 15.000 olduğunu ifade etmektedir. Geceleri sokağa çıkmanın tehlikeli bir hale geldiği İstanbul'da halk soyulmaya ve dövülmeye maruz kalmıştır. Sabah namazına gidenler, dükkânlarını erken açan esnaf, تنها sokaklardan geçen halk artık hep tedirgindir. Hatta kontrolden çıkan hırsız ve yol kesici şehir eşkıyaları üzerinden para çıkmayan insanları sadece dövmekle kalmamış, kulaklarını ve burunlarını kesmişlerdir. İstanbul yağmacılar ve serseriler tarafından adeta işgal altında inlemektedir. Hükümet halkın korkusunu teskin edecek ve şehir eşkıyalarına gerekli cezayı verebilecek durumda değildir. Silah alım satımının serbest olması pek çok silah dükkanlarının açılması halk arasında kısa sürede silahlanma sürecinin başlamasına sebep oldu. Öyle ki tütüncüler, tuhafiyeler, dükkânları ve aktarıcılar dahi silah satıyor, büyük küçük herkes az bir fiyatla silah sahibi olabiliyordu. Silahlananların arasında şehir eşkıyalarının bulunması en küçük bir kargaşada çok büyük bir infiale sebebiyet vereceği açıkça ortadaydı. Bkz. Bayram Kodaman, "31 Mart Hadisesi, (Son Osmanlı Vak'a nüvisi Abdurrahman Şeref Efendi'ye Ait Bir Yazma Esere Göre)" 11. Türk Tarih Kongresi, Ankara 5-9 Eylül Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayinevi, Ankara 1994, c. 4, s.1331-1332.

³³¹ "Bu millet-i İslam'ın cemaatleri, her ne kadar bir cemaat namazsız kalsa, hatta fasık da olsa, yine başlarındakini mütedeyyin görmek ister. Hatta umum Şarkta, umum memurlara dair en evvel sordukları sual bu imiş: "Acaba namaz kıyorlar mı?" derler. Namaz kılarsa, mutlak emniyet ederler, kılmazsa, ne kadar muktedir olsa, nazarlarında müttehemdir. Bir zaman, Beytüşşebap aşairinde isyan vardı. Ben gittim, sordum: "Sebeb nedir?" Dediler ki: "Kaymakamımız namaz kılmıyordu; öyle dinsizlere nasıl itaat edeceğiz?" Halbuki bu sözü söyleyenler de namazsız, hem de eşkıya idiler." Hayrat Vakfı İlmî Araştırma Heyeti "Bediüzzaman Said Nursi ve Hayru'l Halefi Ahmed Hüsrev Altunbaşak", c.1, s. 207

arasında “İttihatçılar memleketi gavura satıyor” şeklinde yorumlanmasına sebep olmuştur.³³²

2.2.12. Yedi hal

Said Nursi 31 Mart Hadisesi’ne sebep olan yedi meseleyi zikrettikten sonra ayrıca bu olayın gerçekleşmesine zemin hazırlayan “yedi hal”den bahsetmektedir. Bu yedi hali şöyle sıralayabiliriz:

2.2.12.1. Gazetelerin Heyecana Getiren Yayınları

(Sekiz-dokuz ayda ceridelerin neşriyat-ı müteheyycaneleri)

Kamil Paşa’nın sadareten ayrılması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti mecliste hakimiyetini ciddi bir şekilde göstermeye başlamıştır. Bu durum muhafazakar zümre içinde eleştirilere sebep olmuştur. Başta Volkan Gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yayın organı olan Tanin ve Şura-yı Ümmet Gazetelerine karşı cephe almaya başlamıştır.³³³

II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle sansürsüz yayınlanan gazeteler söyleyecek sözü olan bütün kesimler basın meydanına akın etmiş gazete çıkarmaya başlamıştır. 1908 yılında bütün ülke genelinde 120 gazete ve dergi neşrediliyorken bu rakam Meşrutiyet’in ilan edildiği ilk yedi ay içerisinde 730 sayılarına kadar yükselmiştir.³³⁴ İnsanlar adedince fikirlerin olduğu bu ortam yerini kısa süre içerisinde kargaşaya ve anarşiye bırakacaktır. Herkesin gazete çıkarma arzusu istenmeyen bir basın çılgınlığının doğmasına sebep olmuştur. Bu serbest ortamın getirdiği çok seslilik ve fikir bolluğu artık iktidarı iş göremez hale getirmiştir. Nitekim İttihat ve Terakki’nin basın özgürlüğü sekiz buçuk ay sonra sona ermiştir.³³⁵

Basındaki bu sınırsız özgürlük İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin aleyhinde ciddi bir kitle oluşturmaya başlamıştır. Rıza Nur’un yazdığı İttihat ve Terakki aleyhindeki “görüyorum ki iş fena gidiyor” adındaki makalesi Volkan ve İkdâm gazetelerinde yayınlanmış ve ciddi etki göstermiştir. Hasan Fehmi’nin cenazesinde Mizancı Murat

³³² Hatta İsmail Hani Danişmend, halkın manevi noktadaki hassasiyetlerine karşı İttihatçıların lüzumsuz bir laubalilikle hareket etmesinin batıda bile tenkit edilen bir mesele olduğunu ifade eder. İttihatçıların dini noktada lakayt hallerini gösteren önemli vesikalardan biriside İkdâm Gazetesi’nde çıkan şu haberdur. 31 Mart Hadisesi’nden üç gün önce İttihatçı zabıtlar, askerlere şu telkinde bulunmuşlardır. “ *hocalarla katiyen görüşmeyeceksiniz! Askerlikte diyanet meselesi aranmaz! Allahtan başka kimse tanınmaz! Padişah ve efrad-ı ahali İttihat ve Terakki Cemiyetinin elindedir.*” Danişmend, a.g.e., s. 26.

³³³ Hilmi Bengi, Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 120

³³⁴ Bünyamin Ayhan, “II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki, Siyaset ve Basın” *İkinci Meşrutiyet Döneminde Basın ve Siyaset*, Editör Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya 2010, s. 53.

³³⁵ Ayhan, a.g.e., s. 53-54.

Bey yanındaki arkadaşlarına “Rıza Nur’un İkdamdaki makalesi ihtilal yapacak ittihatçıları devirecek” demiştir.³³⁶

Said Nursi, İhtar-ı Mahsus (Hususi ihtar) başlığı altında gazetecilerin mantık itibarıyla yaptıkları kıyasın ne kadar tehlikeli ve zararlı olduğunu (18 Mart 1909) tarihli Volkan Gazetesi’nde şöyle ifade etmektedir.

*Halka hitap eden gazeteciler mantık itibarıyla iki yanlış kıyas ile milleti bataklığa düşürmüştür. Birincisi başka şehirleri İstanbul’a kıyas etmişlerdir. Halbuki elifbayı bilmeyen çocuklara felsefe dersi verilmez. Verilse de yüzeysel (üstünkörü) olur. İkincisi İstanbul’u Avrupa’ya kıyas etmişlerdir. Halbuki bir erkek, kadına ait bir elbise giyse kadınlaşmış bir erkeğe döner ve rezil olur.*³³⁷

2.2.12.2. Partilerin Sorunları Siyasetle Değil Zorba İle Çözme Anlayışı

(Fırkaların cemiyetlere fedai yazması)

İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarda olduğu süreç içerisinde demokratik açıdan iptidai bir seviyedeydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti mutlak otoriteyi (II. Abdülhamid) sınırlandırmayı başarmıştı, ancak hem iktidarın hem muhalefetin sağlıklı bir siyasi hayat yaşadıkları söylenemez. Burada temel sorun muhalefet, hükümete taraftar olmayı bir cinayet ve adilik olarak görüyorken hükümet ise muhalefeti asılmaya layık bir eşkıya çetesi olarak kabul ediyordu. İktidar ve muhalefet bir siyasi hayattan ziyade bir intikam çeteleri halini almıştı. Sonuçta kelamın yerini silah, siyasilerin yerini fedailer, meclisin yerini ise karanlıkta gerçekleşen suikastlar almıştı.³³⁸

Siyaset ile çözülemeyen uzlaşma ile halledilemeyen hadiselerde suikast ile eylem yapma tarih boyunca bir çözüm aracı olarak görülmüştür. Silahlı saldırılar ile iki sonuç elde etmek amaçlanmaktadır. Birincisi karşı siyasette bulunan etkili ve yetkili görünen ve bir tehlike olarak algılanan şahısları ortadan kaldırmak amaçlanmaktadır. İkincisi ise suikast vasıtasıyla bir gövde gösterisi yapmak ve meydan okumak suretiyle rakiplerini sindirmek hedeflenmektedir. 31 Mart Hadisesi patlak verinceye dek aralıksız devam eden suikast hareketleri esasen İttihatçıların geleneksel bir anlayışını yansıtmaktadır. Zira İttihatçılar fedai şubeleri kurmak suretiyle bu işi profesyonel olarak icra etmekteydiler. Öldürülenlerin arasında muhalif gazeteciler, hafiyeye olduğu iddiasıyla

³³⁶ Rıza Nur, *Cumhuriyet Öncesinin Perde Arkası (1908-1920)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 290.

³³⁷ Volkan, Sayı. 77, s. 371.

³³⁸ Suat Zeyrek, II. Meşrutiyet Döneminde İktidar-Muhalefet Çekişmeleri Üzerine Genel Bir Bakış, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2013, c. 6 sayı: 2 s. 53.

ittihatçılar tarafından suçlu kabul edilenler, muhalif komutanlar ve din adamları bulunmaktadır. Özellikle topluma mal olmuş Hasan Fehmi gibi popüler kişilerin öldürülmesi muhalefeti sindirmek yerine bilakis daha da bilemiştir. Karşı bir tepkinin verilmesine sebebiyet vermiştir ki 31 Mart hadisesine giden yolda bu hal önemli bir parametre olarak karşımızda durmaktadır.³³⁹

2.2.12.3. İttihatçıların Baskıları

(İnkılabı vücuda getiren zevatın tahakkümleri)

İttihatçılar iktidara gelince ülkede son derece tekelci bir anlayışla hareket etmeye başladılar. Muhalefet haricinde kendi içlerinde bile tekelci bir yapılanma takip ettiler. Paris merkezinin lideri Ahmet Rıza dışlandı, ihtilalde en çok emeği olan Manastır merkezi saf dışı bırakıldı. Bütün iktidar Selanik üyeleri başta olmak üzere Talat Paşa'nın eline geçti. Ülkede birkaç ittihatçının eliyle yeni bir istibdat oluşturulmaya çalışılırken ittihatçıların haricinde (bu ifadeye ittihatçılarla beraber Abdülhamid'e karşı mücadele edip bilahare Ahrar fırkasını kuran Prens Sabahattin'de dâhildir.) hiç kimseye siyaseten hüküm sürme şansı tanınmıyordu. II. Meşrutiyetle 31 Mart hadisesine giden süreçte ittihatçıların baskı ve tahakkümleri önemli rol oynamıştır.³⁴⁰

2.2.12.4. İtaat Kültürüne Zıt Olan Sınırsız Özgürlük Anlayışının Askerlere Bulaşması

(İtaat-ı askeriye münafı olan hürriyet-i mutlaka efrada sirayeti)

1906 yılında Selanik'te 3. Ordu subaylarından oluşan bir kısım askerler tarafından Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet bilahare İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşmiş ve aynı çatı altında faaliyetlerine devam etmiştir. II. Meşrutiyetin ilanında bu subaylar önemli görevlerde yer almış ve cemiyetin başını çekmişlerdir. Zamanla İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dâhil olan bir kısım yüksek rütbeli askerler ne kadar makam ve mevkiye subaylardan yüksekte olsalar subaylara tabi olmak zorunda kalmışlardır. Zira bu sisteme göre esas mesele rütbe değil cemiyete önce dâhil olma meselesidir.

³³⁹ Necmettin Alkan, a.g.e., s. 86-91.

³⁴⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1991, c. 2, s.203. Mizancı Murat "31 Mart Hadisesi'ne İttihatçıların zorbalığı ve başıboş idaresi sebep olmuştur... Hükümet gerginliği yatıştıracağına körükledi... İdare-i Örfiyye'de istibdadın bile fevkinde zulüm yaptı." diye ifade etmektedir. Mizancı Murat Bey'in II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları, s.14 Hem muhalefetin hem de ittihatçıların içerisinde pek çok kimsenin ortak görüşü ittihatçıların II. Meşrutiyet'ten sonra ciddi manada iktidarı baskı aracı haline getirmeleridir. Bu noktada Nursi de Abdülhamid'e nispeten İttihatçıların daha müstebit olduğunu ifade etmektedir. Abdülhamid'in istibdadını zayıf istibdat, ittihatçıların istibdadının ise şiddetli istibdat olduğunu ifade eder.

Askeri hiyerarşiyi altüst eden bu uygulama ordu disiplinini yerle bir etmiştir. Ayrıca eşitlik ve hürriyet kavramının asker içerisinde yanlış anlaşılması meselesi ordunun temel prensibi olan ciddiyeti laubaliliğe disiplini lakaytlığa dönüştürmüştür. Erlere kadar inen bu lakayt tavır saygıyı ortan kaldırmaya yetmiştir. Buna ilave olarak bir kısım mektepli subayların ve isyanda aktif rol oynayan avcı taburlarındaki askerlerin eğlence hayatına dalması askerlik hayatından kopmalarına sebep olmuştur. Askerlerin bu düzensiz halleri gerek ordu içinde gerekse halk nezdinde rahatsızlıkla karşılanmıştır.³⁴¹

2.2.12.5. Bazı Dikkatsiz Şahısların “Din Hassasiyeti” Üzerinden Halkı Heyecana Getirmeleri

(Adab-ı diniyeye muhalif zannettikleri şeyleri bazı dikkatsizlerin efrada telkinleri)

Meşrutiyetin ilan edilmesiyle pek çok alanda özgürlük adına ciddi değişiklikler olmuştur. Meşrutiyeti sınırsız özgürlük olarak kabul edenlerle Osmanlının şeriata göre yönetildiğine ve yönetilmesinin devam edilmesi gerektiğine inanan halkın arasında bir gerilim yaşanmıştır. Meşrutiyet ile kadın hareketleri ve bir takım kadınların serbest ve açık şekilde giyinmeleri oldukça yüksek sesli itirazlara sebebiyet vermiştir.³⁴² Kadınların açık bir şekilde giyinmelerinin özgürlükle ilişkilendirilmesi meşrutiyetin temel sorunlarından birisi haline gelmiştir. Tartışmaların genelinde “Avrupalı kadınların özgür olduğu” önermesi esas alınarak bu eksen etrafında çözümlenmeler yapılmaya çalışılmaktaydı. Özellikle batı düşüncesini savunanlar Türk kadınının esaretini İslam’a bağlamaktaydılar. Ayrıca erkekleri şiddet uygulayarak kadınların özgürlüğünü kısıtlayan önemli bir etken olarak görmekteydiler.³⁴³

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin dini noktada halk arasında ciddi bir prestij kaybı yaşadığı pek çok tarihçi tarafından kabul edilmektedir. İttihatçıların ileri gelenlerinin mason olduğu iddiası, softaların askerliğe alınması ile alakalı bir takım adımların dini eğitime darbe vuracağı endişesi, ordudan atılan alaylı zabıtların mektepli olan zabıtları

³⁴¹ Menek, *Bediüzzaman Said Nursi İstanbul Hayatı*, s. 219-220.

³⁴² Fevzi Demir, *Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri, 1908-1914*, İmge Yayınevi, Ankara 2007, s. 46.

³⁴³ “İtiraf edelim ki bugün kadın hakk-ı hayata ve hürriyete malik değildir. Çünkü o bunu hiçbir vakit tanzim ve idame için mefkûresini irade-i cüziyyesini meyl-ü arzusunu istimal edemiyor. Onun hayatına âdât, görenek emsal-ü akran vesilelerinden istifade ile ya bir peder amca dayı ya bir zevç veya bir birader tahakküm ediyor.” Mustafa Tekin, “Meşrutiyet Dönemi Kadın ve Aile Tartışması”, *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet*, Pınar Yayınları, İstanbul 2008, s. 110.

“kâfir “ olarak menfi propaganda yapmaları, mektepli zabıtların dini mevzularda yersiz telkinleri ittihatçılar hakkında halk nezdinde dinde lakayt olarak kabul edilmelerine sebep olmuştur. Ayrıca II. Meşrutiyetin hemen akabinde pek çok memleketin elden çıkması “ittihatçılar memleketi gavura satıyor” şayiasının çıkmasına neden olmuştur.³⁴⁴

Meşrutiyetin ilanı ile bir kısım ittihatçıların ve batıcıların dinde lakayt hareketleri muhalefeti bu noktada harekete geçmeye sevk etti. Din elden gidiyor algısına dinde lakayt kimselerin meşrutiyetin akabinde takındıkları tavırlar sebep oldu. Bununla birlikte bir kısım mürteciler (meşrutiyetten önceki dönemi isteyenler) bunu fırsata dönüştürerek halkın dini hassasiyetini tahrik ettiler.

2.2.12.6. “İyilik Yapıyoruz” Zannıyla Olayların Büyümesine Sebep Olanlar

(İtaat bozulduktan sonra müstebidler, mürteciler, dinde hassas, muhakeme-i akliyyede noksan olanlar iyilik zannı ile o bataklık zeminde tohum ekmeğe başlaması)³⁴⁵

Orduda itaat ve ahlak bozulmaya başlayınca mütedeyyin ama bir meseleyi anlamada akılla doğru sonuca ulaşmada zayıf olan kimseler iyilik yapıyorum zannıyla bazı fitne tohumlarını ekmeğe başladılar.³⁴⁶ Bir başka ifadeyle dinin kaidelerini ve düsturlarını iyi kavrayamayan bir takım insanlar “iyilik yapıyorum dine hizmet ediyorum” düşüncesiyle öngörüsüz hareketlerinin neticesinde bilmeden³⁴⁷ fesada ve bozgunluğa sebep oldular.³⁴⁸

³⁴⁴ Danişmend, a.g.e., s. 26.

³⁴⁵ 31 Mart Hadisesi patlak verdikten sonra istibdatçılar, meşrutiyet öncesi dönemi isteyenler, dinde hassas fakat doğru ile yanlış tam ayırt edemeyen bir kısım insanlar iyilik yapıyoruz zannıyla 31 Mart’ın kargaşalı ortamında olayların kökleşip büyümesine sebep olmaları.

³⁴⁶ Ahmed Akgündüz, Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı İstanbul 1999, s. 287.

³⁴⁷ Prens Sabahattin 31 Mart Hadisesi’nin başarıya ulaşması noktasında Ahrar Fırkası’nın rolü olduğunu ifade eden bir rivayet vardır. Serbesti Gazetesi sahibi Mevlanzade Rifat’a “*İşte biz durur, durur da siyaset meydanına böyle atılırız*” dediği ve 31 Mart hadisesinde kendisinin ve fırkasının aktif rol oynadığını itiraf etmiştir. Ahrar Fırkası 31 Mart Hadisesi’yle çok yakından alakadar olmuş ve hadiseden ciddi beklentiler içerisine girmiştir. Öncelikle ezeli düşmanı olan II. Abdülhamit’ten kurtulmayı ikinci olarak da İttihat ve Terakki’nin hâkimiyetini kırmayı amaçlayan ve İngilizlerle ilişki içerisinde olan Ahrar Fırkası Vahdeti’yi ön plana çıkarmak suretiyle perde arkasından 31 Mart Hadisesi’nden karlı çıkmayı umduğu iddia edilmiştir. Tunaya, a.g.e., c.1, s. 180-181. Hatta Prens hadise münasebetiyle cezalandırılmaktan İngiliz büyükelçisinin kurtardığı bile iddialar arasında yer almaktadır. Aysal, a.g.e., s. 51.

³⁴⁸ Abdülkadir Badıllı, *Bediüzzaman Said-i Nursi Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, İttihâd Yayınları, İstanbul 1998, c.1, s.291.

2.2.12.7. Siyasetin Cahillerin Elinde Kalması ve Bir Milyona Yakın Fişğin Havaya Atılıp, İçerde ve Dışarda Hak İddia Eden Kimselerin Sevinç Gösterisi

Yapmaları³⁴⁹

(Devletin umum siyaseti cahil efradın elinde kalmakla ve bir milyona yakın fişek havaya atmakla dahil ve hariç müddeiler parmak vurmaları)

İttihat ve Terakki Cemiyeti yapısı itibariyle gizli bir cemiyet olarak doğduğu için Cemiyetin gerçek manada gücünün ne olduğu tam manasıyla anlaşılammaktaydı. El altından yapılan propagandalar Cemiyeti olduğunun üstünde ve ötesinde gösteriyordu. Hakikatin böyle olmadığı meşrutiyetin ilan edilmesiyle ortaya çıktı. Zahiren çok güçlü ve muktedir gözükten İttihatçıların esasen gözükükleri gibi olmadığı anlaşıldı. Ordu ve siyaset içinde bir takım başıbozuk kişilerin ittihatçıların referansıylavazife aldığı gözlenmekteydi. İttihatçıların Anadolu'da teşkilatlanmaları oldukça zayıf olduğu için ittihatçılar bil-mecburiyeye seçici davranma lüksüne sahip olmaksızın cemiyetin kapılarını içlerinde eski dönemin hafiyelerinden olan bir kısım insanlarda dâhil olmak üzere pek çok insana açmışlardı. İşin aslı cemiyetin içinde kalifiyeli tecrübeli işinin erbabı olan insan sayısı oldukça azdır.³⁵⁰

Nursi mahkemede 31 Mart hadisesini bizzat kendi dilinden şu şekilde mahkemeye nakletmektedir. “*Mart'ın otuz birinci günündeki hareketi, iki-üç dakika uzaktan temaşa ettim. Müteaddit metalibi işittim. Fakat elvan-ı seba süratle çevrilse yalnız beyaz görüdüğü gibi; sair metalibdeki fesadati binden bire indiren ve avamı anarşilikten kurtaran ve efrat elinde kalan umum siyaseti, mucize gibi muhafaza eden lafz-ı şeriat yalnız görüdü. Anladım iş fena, itaat muhtel, nasihat tesirsizdir. Yoksa her vakit gibi, yine o ateşin söndürülmesine teşebbüs edecektim. Fakat avam çok, bizim Kürtler gafil ve safdil; ben de bir şöhret-i kazibe ile görünüyordum. Üç dakikadan sonra çekildim. Makri köyüne (Bakırköyü'ne) gittim. Tâ beni tanıyanlar karışmasınlar.*

³⁴⁹ 31 Mart Hadisesi'nin ilk günlerinde II. Abdülhamid'in başkâtibi Ali Cevat Bey fişeklerin atıldığı zaman askerlerin halkın üzerine ateş açtığını zannederek korkuya kapılmış ve Padişah II. Abdülhamid'e bilgi vermek için Daire-i Hümayuna gitmiştir. Fakat 31 Mart Hadisesi'nin kendisine karşı bir hareket olmadığına dair kuvvetli bilgilere sahip olan II. Abdülhamid bu noktada endişe duymamıştır. Nitekim gelen bir telgrafta bu fişeklerin (mermilerin) “izhar-ı sürur-u şadmani” (sevinç ve sürur gösterisi) olduğunu anlayınca rahat etmişlerdir. Ayrıca Ali Cevat Bey'in 31 Mart Hadisesi'nin birinci günü Karadeniz Boğazı civarında yedi kıta Rus Harb gemisinin dolaştığını Yıldız Telgraf memuruna gelen bir telgraftan öğrenmesi ülkenin hayat-memat meselesi yaşadığını ve dış güçlerin (harici müddei) yakaladıkları en küçük fırsatta devreye girip müdahale edeceğini gösteren önemli bir kanıttır. Ali Cevat Bey, a.g.e., s. 55, 56.

³⁵⁰ Bayur, a.g.e., s. 201-203.

*Rast gelenlere de karışmamak tavsiye ettim.*³⁵¹ *Eğer zerre miktar dahlim olsa idi, zaten elbisem beni ilan ediyor, şöhret de beni büyük gösteriyor. Bu işte pek büyük görünecektim. Belki Ayastafanos'a kadar tek başıma olsun mukabele ederek isbât-ı vücud edecektim, merdane ölecektim. O vakit dahlim bedihi olurdu. Tahkike lüzum kalmazdı.*"³⁵² Said Nursi 31 Mart Hadisesi'nde meydanlarda şeriat isteriz diyerek atılan sloganların manasını farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Nursi 31 Mart Hadisesi'nde "şeriat isteriz" ifadesinin bir takım hizmetlere vesile olduğunu savunmaktadır. Şeriat, 31 Mart Hadisesi'nde, (1) fesatçıların fena düşüncelerini binden bire indirmiş, (2) halkı anarşiden kurtarmış,(3) bir takım kimselerin elinde kalan siyasi iktidarı mucize gibi korumuştur.³⁵³

Said Nursi'nin 31 Mart Hadisesi'nde menfi rol oynadığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Kıyafetinin ziyadesiyle dikkat çekmesini ve bu sebeple işin içinde ve meydana propaganda yaptığı takdirde dikkat çekeceğini ifade eden Nursi'nin İzmit'te hemen tanınması ve tevkif edilmesi buna bir delil teşkil etmektedir.³⁵⁴ Ayrıca mahkemedен beraat ettikten sonra Sultan Ahmet Camii'ne kadar yaşasın zalimler için cehennem sloganı ile o zaman ki hükümeti ve sıkıyönetim mahkemesine karşı fütursuz tavrı bu fitrata sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Nursi 31 Mart Hadisesi'nin patlak verdiği günden sonraki hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

"İkinci günde ukde-i hayatımız olan itaat-ı askeriyeden sual ettim. Dediler ki: "Askerin zabitleri asker kıyafetine girmiş. İtaat çok bozulmamıştır." Tekrar sual ettim: "Kaç zabıt vurulmuş?" Beni aldattılar, dediler: "Yalnız dört tane. Onlar da müstebid imişler. Hem Şeriatın adab ve hududu icra olunacak. Ben de gazetelere baktım; onlar da o kıyâmı meşru gibi tasvir ediyorlardı. Ben de bir cihetten sevindim. Zira en mukaddes maksadım, şeriatın ahkâmını tamamen icra ve tatbiktir. Fakat itaat-

³⁵¹ 31 Mart Hadisesi günlerinde Volkan Gazetesi'nde Harbiyeli askerlerin aleyhinde yazılar yazılması üzerine Abdülhamid'in 31 Mart hadisesinde aktif olduğuna dair bir izlenim elde eden Ahmet Bedevi Kuran Mevlanzade'ye müracaat etmiştir. Mevlanzade II. Abdülhamid'in işin içinde olmadığını taahhüt etmesini müteakip Ahmet Bedevi Kuran yolda Said Nursi ile karşılaşmıştır Nursi, Kur'an'a meşrutiyetin masuniyetini (koruma altında olduğunu) temin etmiştir. İrtem, a.g.e., s. 181.

³⁵² Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 13-14.

³⁵³ Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfi*, s.13.

³⁵⁴ *Ceride-i Sofiye Gazetesi*, 18 Nisan 1325 (1 Mayıs 1909) tarihinde Said Nursi'nin 31 Mart Hadisesi münasebetiyle İzmit'te tutuklanıp İstanbul'a sevk edildiği haberi şu şekilde vermiştir. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti azasından bulunan Kürt Hoca demekle maruf Bediüzzaman Said dün İzmit'te tevkif olarak şimendiferle Dersaadet'e gönderilmiş ve daire-i harbiyeye i'zam(gönderilmiştir) kılınmıştır." *Ceride-i Sofiye Gazetesi*, 18 Nisan 1325/11 Rebiülahir 1327.

ı askeriyeye halel geldiğinden, nihayet derecede meyus ve müteessir oldum. Ve umum gazetelerle askere hitaben neşrettim ki: Nursi bu ifadelerin askerlerde uyandırdığı olumlu etkinin 31 Mart Hadisesi'nin şiddetinin azalmasında rol oynadığını savunmuştur. “ Ben onların hareketini ve şecaatlerini okşadım. Zira efkar-ı umumiyenin yalancı tercümanı olan cerideler, nazarımıza hareketlerini meşru göstermişlerdi. Ben de takdirle beraber, nasihati bir derece tesir ettirdim. Yoksa böyle asan olmazdı.”³⁵⁵

31 Mart Hadisesi Salı günü patlak vermiştir. Nursi o haftanın Cuma gününde Harbiye Nezareti'ndeki askerleri ulema ile ziyaret etmiş ve tesir edici nutuklarla askeri itaate getirmiştir. O nutkun bir suretini mahkemeye de sunmuştur.³⁵⁶

Selanik'te bulunan Hareket ordusunun İstanbul'a doğru yola çıktığı haberleri yayılınca (16 Nisan 1909 Cuma) İttihat ve Terakki aleyhinde olan bir kısım gazeteciler toplantı tertip ettiler. Netice itibariyle bu toplantıda siyasi partilere birleşme çağrısı yapıldı ve bir bildiri yayınlandı. Hemen bir gün sonra (17 Nisan 1909 Cumartesi) tekrar toplanan heyet anayasaya bağlılık vurgusu yaparak çağrılarını tekrarladılar.³⁵⁷

Nursi Cumhuriyet döneminde yazdığı bir kısım eserlerinde 31 Mart Hadisesi'ni zaman zaman değerlendirmiştir.

“31 Mart Hadisesi'nde Hareket Ordusu'nun Başkumandanı Mahmud Şevket Paşa bana karşı fazla hiddetli iken ve Divan-ı Harb-i Örfi'de beni muhakeme ettikleri gün, on beş adam karşımda darağacında asılı bir vaziyette Divan-ı Harb-i Örfi reisi Hurşid Paşa benden sordu: "Sen şeriatı istedin mi? İşte şeriatı isteyenler böyle asılırlar." Ben de: "Şeriatın bir meselesine bin ruhum olsa feda ederim." dediğim halde

³⁵⁵ Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfi*, s. 13-14.

³⁵⁶ “ Ey Asâkir-i Muvahhidîn! Otuz milyon Osmanlı ve üç yüz milyon İslamın namus ve haysiyeti ve saadeti ve bayrak-ı tevhid, sizin itaatınıza vabestedir. Sizin zabitiniz bir günah ile kendi nefesine zulmetse, siz bu itaatsizlikle üç yüz milyon İslâma zulm ediyorsunuz. Zira bu itaatsizlikle hayat-ı İslamı tehlikeye atıyorsunuz. Biliniz ki: Asker ocağı cesim ve muntazam bir fabrikaya benzer. Bir çark itaatsizlik etse, bütün fabrika herc ü merc olur. Asker neferatı siyasete karışmaz. Yeniçeriler şahiddir. Siz Şeriat dersiniz, hâlbuki Şeriata muhalefet ediyorsunuz ve lekedar ediyorsunuz. Şeriatla, Kur'an ile, hadis ile, hikmet ile, tecrübe ile ulü-l-emre itaat farzdır. Sizin ulü-l-emriniz, ve üstadınız; zabitlerinizdir. Nasıl ki mahir mühendis ve hazık tabib günahkar olursa, tıb ve hendeselerine zarar vermez. Kezalik münevver-ül efkâr ve fenn-i harbe aşına, mektebli zabitlerinizin her biri binlere mukabildir. Bir cüz'i nameşru hareketi için itaata halel vermekle umum Osmanlılara ve İslâmlara zulmetmeyiniz! Zira itaatsizlik yalnız bir zulüm değil, milyonlarca nüfusun hakkına tecavüz demektir. Bilirsiniz ki, bayrak-ı tevhid-i İlahi sizin yed-i şecaatinizedir. O yed'in kuvveti de itaattir. Ve intizamdır. Zira bin muntazam ve muti asker, yüz bin başı-bozuğa mukabildir. Ne hacet, yüz sene zarfında otuz milyon nüfusun vücuda getiremediği böyle inkılabları itaatle siz yaptınız. Bunu da söylüyorum ki: bir mekrepli münevver-ül fikir zabitini zayi' etmek, meydan-ı harpte binlerce adamı zayi' etmektir. Zira şimdi hüküm-ferma, şecaat-ı aklıye ve fennyedir. Bir münevver-ül fikir, binlere mukabildir. Ecnebler size bu şecaatle galebe çaldılar. Yalnız şecaat-i kalbi kâfi değil... Elhasıl: Fahr-i Alem'in fermanını size tebliğ ediyorum ki: İtaat farzdır. Yaşasın askerler!.. Yaşasın meşruta-i meşrua! Demek ben, bu kadar alim varken, böyle mühim vazifeleri deruhte ettiğimden cinayet ettim!.. Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfi*, s. 15-16.

³⁵⁷ Weld, a.g.e., s. 128.

ve beni mahkûm etmeye pek çok esbab -muhabirlerin iftiralarıyla- varken, benim müstesna bir surette müttefikan beraetime karar vermeleri... ”³⁵⁸

Said Nursi Cumhuriyet döneminde yazdığı eserlerinde 31 Mart Vak’ası esnasında yaptığı bir takım faaliyetleri vatana ve millete menfaat olarak değerlendirmiştir. Bu noktada ne mahkemelerden ne resmi bir kurumdan itiraz gelmediği görülmektedir. Şayet bu faaliyetleri şüpheli veyahut kendisinin şahsi bir değerlendirmesi olarak kabul edilmiş olsa döneminin rejimi ve hukuki işleyişi Nursi’ye en sert dille karşılığını vereceği su götürmez bir gerçektir. 29. Mektupta Nursi şu ifadelerle yer verdiği görülmektedir: “Eskiden 31 Mart Hadisesi’nde çendan onu da karıştırdılar, bazı dostlarını da ezdiler. Fakat sonra tebeyyün etti ki, mesele başkaları tarafından çıkmış. Onun dostları, onun yüzünden değil, onun düşmanları yüzünden bela gördüler. Hem o zaman çok dostlarını da kurtardı ”.³⁵⁹

Said Nursi, 31 Mart Hadisesi’nin çıkış sebeplerini pek çok yerde ele almıştır. Yukardaki ifadeler Cumhuriyet Dönemi’nde neşrettiği eserler içerisinde yer almaktadır. Said Nursi 31 Mart Hadisesi’nde kendisinin ve arkadaşlarının kasıtlı olarak hedef gösterildiğini ve meseleyi ortaya çıkaranların ve asıl suçlu olanların bir tertip ile hadiseyi yönlendirdiklerini dile getirmektedir.

Nursi’nin 31 Mart ifadesini ve olayın iç yüzünü mecaz ifadelerle ortaya koyduğu bir başka metni şu şekildedir. “Ben Mart hâdisesinde şuna yakın bir hal gördüm. Zira İslâmiyet’in meşrutiyetperver ve hamiyetli fedaileri, cevher-i hayat makamında bildikleri nimet-i meşrutiyeti şeriata tatbik ile ehl-i hükümeti adalet namazında kibleye irşat ve nam-ı mukaddes şeriati meşrutiyet kuvvetiyle i’lâ (yükseltmek); ve meşrutiyeti şariat kuvvetiyle ibka (devamlı kılmak); ve bütün seyyiat-ı sabıkayı, muhalefet-i şariat üzerine ilka (atmak, bırakmak) etmek için bazı telkinatta ve teferruatın tatbikatında bulundular. Sonra, sağını solundan fark etmeyenler, haşa şeriati istibdada müsait zannederek, tuti taklidi gibi “Şariat isteriz” demekle, maksat ortada anlaşılmaz oldu. Zaten planlar serilmişti. İşte o vakit yalan olarak hamiyet maskesini takınan bazı herifler, o ism-i mukaddese tecavüz ettiler. İşte cay-ı ibret bir nokta-i siyah ”³⁶⁰

³⁵⁸ İstanbul’da bu âfetli şöhret içinde mücadele ederek nihâyet rakiplerimin ifsadıyla merhum Sultan Abdülhamid’in emriyle tımarhaneye kadar sürüklendim. Hüriyet ilanı ve 31 Mart Vak’asındaki hizmetlerimle İttihâd ve Terakki hükümetinin nazar-ı dikkatini celp ettim.” Said Nursi, Şualar, c.2, s. 269.

³⁵⁹ Said Nursi, Mektubat Mecmuası, c. 2, s. 300-301.

³⁶⁰ Said Nursi, Mektubat Mecmuası, c. 2 s. 129.

Türk modernleşme tarihini anlama yolunda önemli bir mihenk taşı olan 31 Mart Hadisesi “irtica” tartışmalarının başlangıç noktasıdır. Bu bağlam da olayın aktörleri “irtica” tartışması ekseninde ya kahraman ilan edilip göklere çıkarılmış veya yerilmiştir. Dönemi siyasi, sosyal ve kültürel olarak yakından takip eden Nursi, gelişen hadiseler hakkında yazılı ve sözlü olarak yorumlar getirmiş tartışmalara katılmıştır. Nursi İstanbul’da bozulan asayişe, tehlikeye giren can güvenliğine ve esnafın dükkânlarının talan edilmesine rağmen elinden geldiğince meşrutiyeti korumaya ve müdafaa etmeye gayret edenlerden birisidir. Bu noktada çeşitli gruplarda heyecana gelen askeri talebeyi ve halkı teskin edici konuşmalar yapmış ve gazetelerde köşe yazıları yazmıştır.³⁶¹ Özellikle askerlere karşı şiddet gösterilmemesi gerektiğini söylemiştir.³⁶²

2.2.13. Nursi’nin Cemiyetlere Birleşme Çağrısı

Said Nursi, cemiyetlere uyarı mahiyetinde yazdığı bir yazısında Osmanlı milletinin yegane ve meşru olan cemiyetinin “hükümet” olduğunu ifade eder. “*Zira hükümet içinde hükümetin zararları görüldü. Siyasete dahil olan parti üyelerinin kültür seviyelerinin bir olmaması, partiler arasında düşmanlığa, bağnazlığa, taraftarlığa sebebiyet verir.*” Nursi bu yazısında 31 Mart Hadisesi gibi karmaşık bir halden sonra herkesin meşru olan hükümetin çatısı altında olması gerektiğini vurgular. Bu sebeple fırkaların hali hazırdaki durumlarıyla devam etmelerinin memlekete zarar vereceğini ifade eder.³⁶³

31 Mart Hadisesi’nin beşinci günü farklı fırkalardan oluşan pek çok fırka bir araya gelerek heyet-i müteferrika-yı siyasiye adı altında çatı bir kuruluşa imza attılar. Bu haber İkdam Gazetesi’nde şu şekilde geçti: “*Memleketimizde bulunan bilcümle siyasi fırka, Cemiyet ve heyetler hal-i tehlikede bulunan vatan ve meşrutiyetin temin-i selameti için kâffe-i ihtilafatı (bütün ihtilaf atları) bertaraf ederek Nam-ı Ali-i Osmani altında bir Cemiyet-i Müttefika teşkil etmişlerdir.*” Bu bildirin altına imza atan cemiyetlerden bazıları şunlardır: “İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ahrar Fırkası, Kürt Teavün Kulübü, Ermeni Taşnaksütyun, Rum Cemiyeti Siyasiyesi” bu bildiriye göre heyet-i müttefikanın birinci görevi, vatanı ve meşrutiyeti tehdit eden durumlara karşı cemiyetler arasındaki tartışmaları ve çekişmeleri unutmak, birlikte ve elbirliğiyle

³⁶¹ Kazım Yoldaş, *Bediüzzaman Said Nursi’nin “31 Mart Vak’asındaki Yatıştırıcı Rolü Bağlamında Kürt Meselesine Bakış, Kimlik”, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı’dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu 6-8 Eylül, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s.613.*

³⁶² İrtem, a.g.e., s. 184.

³⁶³ Bediüzzaman Said Nusi, “Cemiyetlere İhtar-ı Mühim” *Volkan*, (20 Nisan 1909), Sayı: 110, s. 17.

meşrutiyetin bekasını korumaktır. 31 Mart sürecinde sükûnetin, barışın ve birbirine muhalif olan grupların arasında uzlaşmanın tekrar sağlanması noktasında önemli olan bu heyet çalışmalarına başlamıştı. Heyet-i müttefikanın kuruluşunun ertesi günü Bediüzzaman, bu oluşumu zımnen destekleyen bir yazı kaleme alacaktır. 17 Nisan günü Mizan, Volkan ve Serbestide Bediüzzaman'ın önceki gün İkdam Gazetesi'nde çıkmış olan "Ey Şanlı Asakir-i Muvahhidin" cümlesiyle başlayan yazısı yayınlanacaktır.³⁶⁴

2.2.14. Said-i Nursi'nin Divan-ı Harb-i Örfi'de Yargılanması ve Beraati

Said Nursi Divan-ı Harb-i Örfi adlı eserinde İstanbul'a geldiğinden itibaren karşılaşmış olduğu hadiseleri değerlendirip 31 Mart Vak'asında cereyan eden olayları gün gün anlatmaktadır. Bu eser Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile alakadar ve 31 Mart Vak'asına ilişkin tutumları hakkında bizlere birinci elden bilgi vermektedir. Said Nursi'nin İstanbul hayatı hakkında en net bilgileri kendi kaleminden bu eseri vasıtasıyla öğrenmekteyiz. "İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi Yahut Divan-ı Harb-i Örfi ve Said-i Kürdi" adlı eser Nursi tarafından 1909 (H.1327) yılında 31 Mart Hadisesi'nden 5 ay sonra neşredilmiştir. İçerisinde Divan-ı Harb-i Örfideki savunması da mevcuttur. Nursi'nin iki kapak arasına aldığı bu savunması dönemin iktidarı tarafından hoş karşılanmamış ve toplatılmıştır. Eminönü Polis Merkezince düzenlenen ve İstanbul Polis Müdürlüğüne gönderilen bir belgede şu ifadeler yer almaktadır:

*"İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi Yahut Divan-ı Harb-i Örfi ve Said-i Kürdi nam risale münderecatı calib-i nazar-ı dikkat tefevvühat ve türrehatı cami' görülmekle ifay-ı muktezası zımında leffen takdim kılındı." Eminönü Merkez Memuru, 5 Eylül 1325/18 Eylül 1909 Efkâr-ı Umûmiyeyi tehyic edecek bir takım ibaratu havi olan risale-i mezkure takdim kılınmış olmakla ve Divan-ı Harb-i Örfiye tevdiıyla beraber bu risalelerin toplattırılması hakkında emr-i işarı encamıyla Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne arz ve tefhim olunur. 10 Eylül 1325/23 Eylül 1909. Hareket Ordusu Kumandanlığı'na yazılmıştır: 10 Eylül 1325/ 23 Eylül 1909."*³⁶⁵

Eserin adından anlaşılacağı üzere Nursi iki musibetten bahsetmektedir. Bu iki musibet tımarhane ve hapisanedir. Said Nursi eserinin başında II. Meşrutiyet'ten önce hürriyetin divanelikle anıldığını ve o zamanda var olan istibdadın tımarhaneyi ve

³⁶⁴ Ceylan, Nurettin, "Karanlıklar Yalanlar Sona Eriyor, Gerçeğin Aynasında Bediüzzaman" Nesil Yayınları, İstanbul, 2016, s. 54.

³⁶⁵ BOA, DH. EUM. THR. 5/7-3

hapishaneyi kendisi için bir mektebe dönüştürdüğünü ifade etmektedir.³⁶⁶ Said Nursi'nin karşılaştığı olumsuz hadiseleri olumlu anlamlandırması sıkça görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde karşılaşmış olduğu sürgün ve hapishane hayatı hakkında da çeşitli değerlendirmeler yapmış başına gelen olumsuzlukları yorumlayarak olumlu anlamlar yüklemiştir. Eskişehir hapishanesi hakkında talebelerinin moralini yükseltmek için hapishaneyi medrese, terbiyehane ve dersane şeklinde gördüğünü ifade etmektedir.³⁶⁷ Bir mektubunda da “*ben her zahmette bir eser-i rahmet ve bir lema-i inayet gördüğümden sıkılmıyorum.*” Diyerek olayları pozitif bir bakış açısıyla değerlendirdiği görülmektedir.³⁶⁸

Said Nursi'nin özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde İstanbul'da karşılaşmış olduğu olaylara karşı yaptığı değerlendirmelerde esas aldığı en önemli nokta adalettir. Nursi kendisini talebe olarak tarif etmekte ve bundan dolayı her şeyi şeriatın kanun ve mizanıyla değerlendirdiğini ifade etmektedir. Kendisini Kürt olarak tarif etmesine ve lakap olarak da “Kürdî” mahlasını kullanmasına rağmen ırkçılığı reddedip: “Ben milliyetimizi, yalnız İslâmiyet biliyorum” diyerek her şeyi İslamiyet noktasında değerlendirdiğini ifade etmektedir.³⁶⁹ Said Nursi'nin II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki hayatına bakıldığı zaman olaylara iman merkezli yaklaştığını ve fikrini kim olursa olsun çekinmeden ve korkmadan ortaya koyduğunu görmekteyiz. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne dahil oluşu, 31 Mart Vak'asına karşı duruşu, Divan-ı Harb-i Örfide ki savunması bunlara birer örnektir. Said Nursi bu yaklaşımıyla ölümden korkmadığını göstermekle beraber bir noktada kızgınlığını da ifade etmektedir. Meşrutiyetten önce hürriyet noktasında beraber olduğu kimselerin Meşrutiyet sonrası iktidarı ele almalarıyla değişimleri Nursi'nin söylemlerine yansımış sözde meşrutiyetçilere tepkisini sert bir dille ifade etmiştir. Hakkın hatırını yüksek tutan Nursi adaletsizlik yapan ittihatçıların hükümetine “haydut hükümet” demiştir. Divan-ı Harp de “Zalimler için yaşasın Cehennem!” diyerek kendisini yargılayan ve idam sehpasına çıkarmak

³⁶⁶ Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 2.

³⁶⁷ Bediüzzaman Said Nursi, *Lemalar Mecmuası*, Altınbaşak Yayınları, İstanbul 2011, s. 300.

³⁶⁸ Bediüzzaman Said Nursi, *Emirdağ Lahikası*, s. 19.

³⁶⁹ Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 2. “*Hürriyetin başında bazı dindar meb'uslar, Eski Said'e dediler: Sen her cihette siyaseti dine, şeriata âlet ediyorsun ve dine hizmetkâr yapıyorsun ve yalnız şeriat hesabına hürriyeti kabul ediyorsun. Ve meşrutiyeti de meşrutiyet suretinde beğeniyorsun. Demek hürriyet ve meşrutiyet, şeriatsız olamaz. Bunun için seni de şeriat isteriz diyenlerin içine (31) Mart'ta dâhil ettiler. Eski Said onlara demiş ki: Evet millet-i İslâmiyenin sebeb-i saadeti, yalnız ve yalnız hakaik-i İslâmiye ile olabilir. Ve hayat-ı içtimaiyesi ve saadet-i dünyeviyesi şeriat-ı İslâmiye ile olabilir.*” Said Nursi, *Mektubat Mecmuası*, c. 2, s. 467.

isteyenlerin hakkaniyetsizliğini ifade etmek için tepkisini açıkça göstermekten çekinmemiştir.³⁷⁰

Said Nursi Divan-ı Harpteki savunmasını Divan-ı Harp reisi Hurşit Paşa nezaretinde yapmıştır. Divan-ı Harb-i Örfide 31 Mart vakasının temel söylemlerinde olan şeriat istemek isnadı Nursi'ye de yöneltilmiştir. Mahkeme reisi Hurşit Paşa Nursi'ye "*Sen de şeriatı istemişsin?*" "deyince Nursi "*Şeriatın bir hakikatine, bin ruhum olsa feda etmeğe hazırım! Zira şeriat adâlet-i mahz ve fazilettir. Fakat ihtilâlcilerin isteği gibi değil.*" diyerek cevap vermiştir.³⁷¹ Said Nursi mahkeme heyetinin yönelttiği suçlamalara karşı kendisinden emin bir eda ile sağlam delillere dayanarak mahkeme heyetini ikna etmeyi başarmıştır. Hurşit Paşa'nın gözdağına karşı geri adım atmayacağını daha başlarda göstermiştir. Hurşit paşanın sorusunun manası çok açıktır. Dışarıda sehpalarda şeriat isteyenlerin idam edildiğini vurgular şekilde sen de şeriat istemişsin yani senin de sonun böyle olacak veya olabilir gibi bir tehdit içermektedir. Ancak Said Nursi bilakis sorudaki hiddete ve hileye bakmadan hak bildiği hakikati kendi düşünce dünyasına göre yapacaktır. İhtilalcilerden ve idam sehpasında yargılananlardan farkını ortaya koyacaktır.

31 Mart Vak'asında, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve mensupları baş sorumlu olarak görülmüştür. Nursi'de İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne dahil olduğu için mahkeme reisi Nursi'ye İttihad-ı Muhammedi'ye (a.s.m) dahil misin? Diye sormuştur. Nursi bu soruya verdiği cevapla idam sehpasından kurtulmuş, ikna edici açıklamalarıyla mahkeme heyetine masum olduğunu ispat etmiştir. Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne üye olmanın idam için yeterli bir sebep olduğu mahkemede yaptığı izahlarla temize çıkmış suçsuzluğunu mahkemeye kabul ettirmiştir.³⁷²

Said Nursi, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne dahil olduğunu kabul etmiş fakat kendi tarif ettiği şekliyle cemiyetin üyesi olduğunu ifade etmiştir. Nursi bu savunmasında temel amaçlarını şöyle sıralamaktadır. (I) Meşrutiyeti lekeden kurtarmak; Çünkü 31 Mart Hadisesi Abdülhamid'in ilan ettiği II. Meşrutiyet'in ortaya koyduğu

³⁷⁰ Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s.2. "*Said Nursi Kastamonu'da sürgünde iken 31 Mart hadisesinde mahkemelere zabıt kâtipliği yapan Niyazi Karatay adında bir zat ziyarete gelir. Said Nursi'ye o zaman ki savunmasını hatırlatır. Nursi, mahkemede yaptığı savunmada eğer meşrutiyet bir fırkanın istibdadından ibaret ise bütün ins ve cin şahit olsun ki ben mürteciyim*" ifadesini imam Şafii'den ders aldığı ifade eder imam şafiiye Hz. Aliye olan sevgisinden dolayı sorarlar sende mi rafızısın imam Şafii der ki: eğer Hz. Aliyi sevmek ehl-i beyte muhabbet etmek Rafizilik ise bütün insanlar ve cinler şahit olsun ki evet bende Rafizi'yim." Necmettin Şahiner, Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursi'yi Anlatıyor, Nesil Yayınları, İstanbul 2007, c. 6, s. 399-400.

³⁷¹ Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfi*, s. 3.

³⁷² Findley, a.g.e., s. 286.

serbest ve hür yapının su-i istimali olarak ortada durmaktadır. Said Nursi meşrutiyet için çok ciddi mücadele vermiştir. Kürt olması hasebiyle Kürt aşiretlerine ve reislerine meşrutiyeti anlatmış İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleriyle bu noktada birliklik içerisinde olmuştur. Nursi baştan beri meşrutiyet taraftarıdır. 31 Mart Hadisesi'nde meşrutiyetin zararlı bir neticesi gibi gözükmemesini istememektedir. Bu sebeple bu savunmasında meşrutiyetin müdafaasını da yapmaktadır. (II) Ehl-i şeriatı ümitsizlikten kurtarmak; memleketin sükûnet ve huzurunu isteyen ve kanunların uygulanmasını talep eden halk bu elim olayla ümitsizliğe düşmüştür. Nursi 31 Mart Hadisesi'nin getirdiği idam sehpalarından ve ordunun içindeki çekişmelerden ve asayişin bozulmasından dolayı ümitsizliğe kapılan halka karşı ümit aşılama hedeflemektedir. (III) Ehl-i asrı tarih nazarından cehil ve cünundan ve hakikati evham ve şükûktan kurtarmaktır.

Said Nursi, muasırları olan vatandaşları bilgilendirmek ve avam halkın nazarında doğrıyla yanlışın birbirine karıştığı ortamda olayın iç yüzünü ders vererek vakaya açıklık getirmek istemektedir. Tarık suresinde geçen *يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ* “o gün bütün sırlar açığa çıkar”³⁷³ ayetini iktibas eden Nursi meseleyi açıklamakta şüpheleri ve evhamı gidermeyi hadise hakkında halkı bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Said Nursi'nin ifadelerinde yer yer sesinin ve üslubunun sertleştiği gözlenmektedir. 31 Mart Hadisesi'nde iş başında olan hükümete karşı çıkmaktadır. Hürriyetin “sözde” kaldığı, hükümetin “gaddar” olduğu ve bu sebeple böyle bir hükûmetin en rahat yerinin hapisane olduğunu ifade eden Nursi Mazlumiyet ile ölmenin, zalimiyet ile yaşamaktan daha hayırlı olduğunu düşünmektedir.

Bununla birlikte Said Nursi İttihat ve Terakki Dönemi'nde jurnal faaliyetlerinden rahatsızlığını dile getirmektedir. İlk jurnal teşkilatı II. Abdülhamid tarafından kurulmuş İttihat ve Terakki de kendi menfaatlerini gözetmek adına hususi ayrı bir hafiye teşkilatı kurmuşlardır. Esası siyasi taraflılık ve komitacılığa dayanan jurnal teşkilatı tam tahkik etme durumu olmadığı için ve özünde bireysel bir gözleme ve o bireye olan itimada dayandığından dolayı muhtelif haksızlıklara kapı açmıştır. Nursi'de bu haksız yere jurnallenenlerden biridir. Nursi yapılan bir ihbar neticesinde divan-ı harbe sevk edilmiş ve mahkemeye çıkarılmıştır.³⁷⁴

³⁷³Tarik suresi, 9. ayet

³⁷⁴Yılmaz Atilla, *Tarihi Açından Bediüzzaman Said Nursi'nin Divan-ı Harb-i Örfi Savunması*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2013, s. 53-54.

Said Nursi jurnaller hakkında şu tespitleri yapmaktadır. Kabahatli olan bazı kişiler kabahatini örtmek için başkasını jurnal etmektedir. Journalin önemli handikaplarından birisi de jurnalcinin yaltaklık yapmasıdır. Nursi bundan da yakınmaktadır. Zira ehl-i insaf olmayan bazı jurnaller sırf şirin gözükebilmek veya bazı makam ve rütbelere gelebilmek için doğru yanlış demeden tahkik etmeden suçlamada bulunmaktadırlar.

Said Nursi, adaletin yalnız gelen jurnallerin üzerine bina edilemeyeceğini aksi halde şiddetli zulüm olacağını ifade eder. Uzun bir zaman içerisinde ve pek çok insanın dâhil olduğu bu karışık hadise cerbeze ile (doğruyu yanlış ve yanlışlıda doğru gösterme durumu) sanki bir anda ve bir kişi vasıtasıyla ortaya çıktığı vehmine kapılmış ve ceza o bir kişiye yüklenilmiştir. Bu ise şiddetli zulümdür.

Mahkemeden sonra Nursi'nin olaylara karışmadığı hatta yatıştırıcı rol oynadığı ve yanlış ihbarla mahkemeye sevk edildiği anlaşılmıştır. Bir gün sonra Tanin Gazetesi'nde de haberi çıkan Nursi'nin masum olduğu ve beraat ettiği haberi yayınlanmıştır. Said Nursi'nin 31 Mart Hadisesi münasebetiyle uydurma bir ihbarla suçlu bulunup tevkif edilmesi üzerine mahkemece sorgulandıktan sonra meşrutiyetin tesisi için büyük hizmetler ettiği anlaşılması münasebetiyle serbest bırakıldığını kamuoyuna ilan eden Tanin Gazetesi'nin 24 Mayıs 1909 tarihli nüshası Said Nursi'nin beraatını şu cümlelerle tarihe kaydetmiştir. *“Bedüzzaman Said-i Kürdi hakkında mukaddema vaki olan ihbaratın saniadan (uydurma, düzmece) olduğu ve bilakis mummaileyhin tesis-i meşrutiyete ve hizmet-i meşrutiyete hidemat-ı bergüzidesi sebk eylediği tahakkuk eylemekle tahliye edilmiştir.”*³⁷⁵

İttihatçıların hafiyeleri vasıtasıyla İzmit'te tutuklanan³⁷⁶ Nursi Divan-ı Harp mahkemelerinin tetkikat komisyonuna sevk edilmiştir. Ancak tahkikat komisyonu o günlerin yoğunluğundan ve yahut tam detaylı bir tahkikat yapamadıklarından dolayı Nursi mahkemeye sevk edilmiştir. Esasen sağlam ve detaylı bir inceleme olsa ki tahkikat komisyonu bu vazife ile memurdur. Nursi mahkemeye sevk edilmeden jurnal

³⁷⁵ Tanin Gazetesi, 24 Mayıs 1909.

³⁷⁶ BOA. DH. MUI. 133-48, H-11-03- 1327 (2 Nisan 1909) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Resmi Sitesinde belge tarihi Hicri takvime göre 11-03-1327'yi göstermektedir. Türk Tarih Kurumu Resmi Sitesinde yer alan Tarih Çevirme Kılavuzuna göre bu tarih Miladi 2 Nisan 1909'u göstermektedir. Said Nursi'nin bu tarihte İzmit'te olması mümkün değildir. Zira Miladi 2 Nisan 1909 tarihi 31 Mart Vak'asından 11 gün, Ayasofya mevlidinden ise (İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin resmi açılış merasimi) bir gün öncedir. Belgenin orijinalinde ise Rumi olarak 19 Nisan 1325 tarihi verilmiştir. Bu da Miladi olarak 2 Mayıs 1909' a denk gelmektedir. Bu tarih makul ve doğru olan tarihtir.

sıhhatli bulunmayabilirdi. Netice itibariyle denilebilir ki Nursi 31 Mart olaylarına karışmadığı halde kasıtlı ihbar sonucu tahkikat komisyonuna sevk edilmiştir. Komisyonun ise yanlış yönlendirildiği ve yeterince tahkikat yapamadığı anlaşılmaktadır.³⁷⁷

Nursi 1907'nin sonlarından itibaren 31 Mart Vak'asına kadar İstanbul'da yaşadıklarını mahkeme heyetine arz etmiştir. 31 Mart Vak'asını gün gün değerlendiren Nursi suçunun olmadığını bilakis millete ve vatana menfaatli hareketler yaptığını mahkemeye nakletmektedir.

Bediüzzaman Said Nursi'nin yaptığı bu iyiliklere karşı taltif ve takdir alması gerekirken tutuklanması ve idamla yargılanması karşısında Nursi, manidar bir üslupla yaptığı hayırlı faaliyetlerinin cinayet gibi algılanıp değerlendirildiğini ifade etmek için her bir maddeyi cinayet diye tarif etmiştir. Said Nursi "bu hayırlı hareketlerim cinayet gibi kabul edildi" diye sitem etmekte ve ironik bir dil kullanmayı tercih etmektedir. Nursi on bir buçuk madde halinde olayları ortaya koymaktadır.

Nursi 1908 yılında II. Meşrutiyet'in başlarında Kürt aşiretlerine sadaret vasıtasıyla elli-altmış kadar telgraf çekmiştir. Bu telgraflarda Nursi meşrutiyetin tanımını yapmakta ve zihinlere gelen muhtemel sorulara cevaplar vermektedir. Said Nursi, meşrutiyeti "emr-i adalet ve meşveret-i şeriyeden ibaret" diye tanımlamaktadır. Merkezinde adaletin olduğu ve şeriat ve İslamiyet dairesinde meşveretle idare edilen bir sistem olarak tarif etmektedir.³⁷⁸

Kendisi gençlik yıllarında doğuda ikamet ettiği ve doğunun belli başlı büyük illerini ve ileri gelen aşiret ve reislerini iyi tanıdığından dolayı sözünün dikkate alınacağını düşünen Nursi aşiretleri bilgilendirmek maksadıyla böyle bir hizmet etmiştir. Meşrutiyetin ilanında ciddi hizmetler veren ve meşrutiyetin menfaatlerini anlatan Nursi, aşiretlere meşrutiyet hakkında güzel düşüncelerini ve meşrutiyetin muhafazasına çalışmalarını, saadet ve mutluluğun meşrutiyette olduğunu ifade etmiştir.

³⁷⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 55.

³⁷⁸ Meşveret; fikir sorma, danışma, bir husus hakkında, doğruya ulaşmak veya yaklaşmak gayesiyle bir başkasının görüşüne başvurmak demektir. Kur'an-ı Kerimde ahirette mükâfatlandırılacak insanların vasıfları sayılırken namazın ve zekâtın hemen yanında " Onların işleri aralarında danışma iledir (Şûrâ,38) ifadesi yer almaktadır. Namaz ve zekât gibi İslam'ın temel unsurlarıyla beraber istişarenin zikredildiğini görmekteyiz. Bir diğer ayette ise Allah-u Teâlâ Hz. Muhammed'e (s.a.v) hitaben "(hakkında vahiy gelmeyen bir) iş hususunda onlarla istişare et!" (Âl-i İmrân, 159) ifadesini kullanmaktadır. İstişare hakkında Kur'an-ı Kerimde geçen bu iki ayet İslamiyet'te meşveretin ne kadar ehemmiyetli olduğunu ortaya koymaktadır. Ahmed Hüsrev Acar, *Bir Olmanın ve Beraber Yol Almanın Teminatı*, İrfan Mektebi, Süeda Yayıncılık, İstanbul 2018, sayı: 135, s.12-20.

İstibdat devrinde en çok zarar görenin aşiretler olduğunu söyleyerek nasihatte bulunmuştur.

Nursi aşiretlere gönderdiği bu telgraflara karşı onlardan olumlu cevaplar almış mahkemede de Kürtleri meşrutiyet lehinde uyandırdığını ifade etmiştir. Kürt milletinin meşrutiyet hakkında en önemli endişesi meşrutiyeti batı kaynaklı görmekte İslam'a aykırı olduğu düşüncesidir.³⁷⁹ Nursi bunun İslam'a aykırı olmadığını izah ederek doğuda ki Kürt aşiretlerinin din elden gidiyor düşüncesiyle ayaklanma ve kargaşaya sebebiyet vermelerine mani olmuştur.³⁸⁰ O günün şartlarında yalan yanlış haberlerin hızla yayılması ve Nursi'nin zaman kaybetmeden en hızlı iletişim aracı olan telgraf vasıtasıyla halka ulaşması ve bunu bizzat sadaret (başbakanlık) vasıtasıyla yapması dikkat çekmektedir.³⁸¹

Hilafetin merkezi olan İstanbul'un sıkıntılı günlerinde Nursi Ayasofya, Bayezid, Fatih ve Süleymaniye'de pek çok âlim ve talebeden oluşan guruplara hitap etmiş, istibdadın, şeriatla bir münasebeti olmadığını şeriatın varlığı istibdadı ve tahakkümü ortadan kaldırmak olduğunu ifade eden Nursi "*Asıl şeriatın mülk-ü hakikîsi, hakikat, meşrutiyettir. Demek meşrutiyeti, delâil-i şer'îye ile kabul ettim. Başka müzebzepler gibi, taklidî ve hilâf-ı şeriat telakki etmedim. Ve ülemâ ve şeriatı, Avrupa'nın zunûn-u fâsidesinden iktidarına göre kurtarmağa çalıştığımdan cinayet ettim.*

Bediüzzaman meşrutiyeti kabul ederken şeri delillerle birlikte kabul etmektedir. Edille-i şeriye³⁸² muvafık olmak kaydıyla meşrutiyetin olması gerektiğini savunmaktadır. Nursi ifadesinde asıl şeriat tabirini kullanmakla 31 Mart olaylarında şeriat adına meşrutiyete karşı çıkanların tavrının asıl şeriatla çatıştığını ve meşru olan meşrutiyetin özünün ve aslının şeriatın mesleği olduğuna dikkat çekmektedir³⁸³

Said Nursi İstanbul'da her ne kadar Osmanlıyı alakadar eden hayatın her alanıyla ilgili meselelerle alakadar olsa da özellikle kendi doğduğu yörenin insanlarından elini çekmemeye itina göstermiştir.³⁸⁴ Nursi İstanbul'da yirmi bine yakın

³⁷⁹ Meşrutiyetin İslamiyet'e muhalif olmadığına dair çeşitli makaleler yazılmıştır. Özellikle mütedeyyin olan avam halkın hocalar ve muteber zatlar vasıtasıyla Meşrutiyetin İslamiyet'e muhalif olmadığına dair ifadeleri mevcuttur. Bunlardan bir tanesi Akçaabat Müftüsü Muhammed izzet Efendi'nin ayet ve hadisler ışığında yazdığı bir risalesidir. "*kanun-u istişare üzerine teessüs ve icrayı hüküm etmekle meşrut bulunan hükümet-i meşruta hükümet-i İslamiye ye mugayir değildir.*" İzzet, Muhammed, Mirât-ı Meşrutiyet, Meşveret Matbaası, hicri 1326 (1908), s. 5.

³⁸⁰ Yılmaz, a.g.e., s.60.

³⁸¹ Yılmaz, a.g.e., s.59.

³⁸² Alimlerin üzerinde ittifak ettikleri deliller dörttür. Kitap, sünnet, icma', kıyas. Bkz. Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkh)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s. 25.

³⁸³ Yılmaz, a.g.e., s. 63.

³⁸⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 68.

Kürt vatandaşlara meşrutiyeti anlatmıştır. Özellikle hamallara ve olaylardan pek haberi olmayan ve çabuk kandırılabilir olan Kürt vatandaşları bilgilendiren Nursi Kürtlerin oturduğu umum yerleri ve kahveleri gezerek onların tamamının töhmet altında kalacağı bir harekete muzdar kalmalarına mani olmuştur.³⁸⁵

Said Nursi gittiği kahvelerde ve toplulukların bulunduğu halka şu mealde konuşmalar yapmaktaydı. "*İstibdat, zulüm ve tahakkümdür. Meşrutiyet, adâlet ve şeriattır. Padişah, ne vakit Peygamberimizin emrine itaat etse ve yoluna gitse halifedir. Biz de ona itaat edeceğiz. Yoksa zulüm edenler padişah da olsalar hayduttur. Bizim düşmanımız cehalet ve zaruret, ihtilâftır. Bu üç düşmana karşı; cihat edeceğiz. san'at, marifet, silâhıyla cihat edeceğiz... Hükümetin işine karışmayacağız. Zira hikmet-i hükümeti bilmiyoruz...*"³⁸⁶

Nursi'nin bu nasihatleri ile hamalların kötü niyetli ve fırsatçı insanlara alet olmasına engel olmuştur. Geçimini hamallık yaparak temin eden insanlara onların anlayacağı şekilde meşrutiyeti anlatmıştır.³⁸⁷ O, en karışık ve heyecanlı zamanlarda akıllıca hareket ederek tehlikelere karşı önlem almıştır.

Said Nursi'nin, Meşrutiyeti Ayasofya'da Fatih'te ve Süleymaniye'de seçkin tabakalara ders vermesi çok ehemmiyetlidir. Ancak aynı dersi ayrıca hamalların

³⁸⁵ Said Nursi'nin İstanbul hayatına bakıldığı zaman Kürtleri bilgilendirme noktasında ciddi bir mesai sarf ettiği gözlenmektedir. Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi'nde Kürtçe ve Türkçe olarak yayınlanan bir yazısı Nursi'nin çabasının bir numunesidir. Yazının metni şöyledir: (*Bedüzzaman Molla Said-i Kürdî'nin gazetemizin 1 numaralı nüshasında münderic Kürtçe makalesinin Türkçesi*) *Ya ma'şera'l-Ekrad (ey Kürt topluluğu) İttifakta kuvvet, ittihatla hayat, uhuvvette saadet, hükümette selamet var. İttihadın habl-ı metinini, (en sağlam ip) muhabbetin dayanıklı halatını sıkı tutun ki, sizi belalardan kurtarsın. Güzelce kulak veriniz, dinleyiniz; size bir şey söyleyeyim. Biliniz ki üç, evet üç cevherimiz vardır ki, muhafazasını bizden istiyorlar: Birincisi: İslamiyet ki; milyonlarla şühedamızın kanını ona baha vermişiz. İkincisi: Cevher-i insaniyet ki; bizi heyet-i içtimaiye nazarında insan gösterecek odur. Üçüncüsü: Milliyet ki; reislerimizin, seleflerimizin ruhlarını mezarda şad ettirecek bir tuhfemiz (hediye) ve onlarla rabita-i ezeliye ve ebediyemiz olacaktır. Şu üç cevhere mukabil bir de üç düşmanımız vardır ki bizi mahvediyor: Birincisi: Fakr ki İstanbul'daki kırk bin hamalın vücudu o düşmanımızın numune-i tasallutudur. İkincisi: Cahil ki birinci düşmanımızın istilâsına büyük bir yardımcıdır. Zebun-u fakr olan o kırk bin hamalın içinde binde biri bir gazeteyi okuyamıyor ki bir tarik-i necat (kurtuluş yolu) bulsun. Üçüncüsü: İhtilaf ve muadat-ı cahilanemizdir ki (cahilce karşılıklı düşmanlık gösterme) biz birbirimizle boğuştuğça bir terbiyeye bihakkın kesb-i istihkak (hak etme) ediyorduk. Hükümet dahi terbiye-i vifakiye (dostça terbiye) yerine tezyid-i nifaka (ayrılığı artırma) çalışıyor, hakkımızda her nevi zulüm ve itisaf (haksızlık) icrasına bizi lâyük görerek insafsızlık ediyordu. Şimdi bilmeli ve anlamalıyız ki, şu üç düşmanımızı kahretmek ve o üç cevherimizi onların ellerinden kurtarmak için de elmadan yapılmış üç parlak yiğitlik kılıcı bize lazımdır: Birinci kılıcımız maarif; ikinci, ittifak ve muhabbet-i milli; üçüncü de, teşebbüs-ü şahsi (girişimcilik) ve sa'y-i nefsidir (kişisel çalışma, çabalama). Herkes nefsine itimat etmelidir ki, haricin muavenet imtinanından (minnet), tezellülden, iftikardan (muhtaç olma) istiğna hâsıl etsin, mezellet (alçalma) yükleri altında eğilmekten, her dest-i kahr-i itisafa (haksızlığın kahredici eli) boyun eğmekten azade kilsin. Son vasiyetim şudur: Okumak, yine okumak, yine okumak! Sonra, birbirinizin elini sıkı tutmak, ittihat etmek, ittifak âleminde yaşamak!" Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi, 12 Aralık 1908 (R. 29 Teşrinisani 1324)*

³⁸⁶ Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s. 7.

³⁸⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 69.

anlayacağı şekilde yapması manidardır. İstanbul esnaf teşkilatı içinde en güçlü yapılanma hamalların oluşturduğu esnaf teşkilatıdır. Hamallar Ermeni ve Kürtlerin oluşturduğu bir topluluktur. Önceleri hakimiyet Ermeni hamallardadır. Ancak II. Abdülhamid'in götüğü siyaset sonucu hakimiyet Kürt hamallara geçmiştir. 26 Ağustos 1896 yılında bir Osmanlı bankasını basan Ermeniler ciddi zayıatlar vermiştir. Bin hamal ölmüş beş yüz Ermeni hamal iş bırakmıştır. Bunun üzerine II. Abdülhamid doğudan baltalı Kürtler diye adlandırılacak olan Kürt hamallar getirtmiştir. Böylece hakimiyet Kürt hamalların eline geçmiştir. 1906 yılında İstanbul belediye başkanı Kürt Bedirhaniler tarafından öldürülünce Kürt hamallar üzerinde baskı artmıştır. Asayişe ait bunun gibi mevzulardan dolayı Kürt hamallara karşı baskı artınca hamallarda isyan etmiştir. Said Nursi böyle kritik bir süreçte sosyolojik açıdan İstanbul'un etkin ve etkili bir grubu olan Kürt hamallarını teskin etmiştir.³⁸⁸

Said Nursi savunmasında bizde olmaması gerektiği halde bir hastalık gibi içimizde hayat bulunan cehalet ve taassubun yol açtığı zararlardan bahsetmektedir. Avrupa, şeriatı istibdat olarak görüp İslami yönetimi bu cihetle baskıcı bir yönetim sistemi olarak lanse ettirmektedir. Said Nursi savunmasında Müslümanlarda bulunan şu iki halin cehalet ve taassubun Avrupa'yı yanlış düşünceye sevk ettiğini ifade eder. Onların bu düşüncelerini yalanlamak için meşrutiyeti herkesten ziyade şeriat namına alkışladığını söyleyen Nursi Ayasofya Camii'nde verdiği nutku delil gösterir. Said Nursi Ayasofya'da irat ettiği nutukta şöyle demektedir.

*Meşrutiyeti, meşruiyet unvanı ile telakki ve telkin ediniz. Ta istibdat, pis eliyle o mübareği ağrazına siper etmekle lekedat etmesin. Hürriyeti, adab-ı şeriatla takyit (sınırlandırma) ediniz. Zira cahil efrat ve avam kayıtsız hür olsa, sefih ve itaatsiz olur. Adalet namazında kible mezahib-i erbaa olsun. Ta ki, namaz sahîh ola. Zira hakaik-i meşrutiyet sarahaten ve zimnen ve iznen dört mezhepten istihracı mümkün olduğunu dava ettim. Ben ki, sıradan bir kürdüm. Ulemaya farz-ı ayın olan bir vazifeyi omuzuma aldım, demek cinayet ettim.*³⁸⁹

Said Nursi Meşrutiyet'in meşruiyet unvanı ile anlaşılması ve anlatılması gerektiğini ifade etmektedir. Meşrutiyetin sınırlarını şeriat tayin etmelidir. Hürriyetin

³⁸⁸ Ayrıca Avusturya'nın 7 Ekim 1908 yılında Bosna Hersek'i topraklarına ilhak ettiklerini ilan etmeleri üzerine İstanbul'da Avusturya mallarına karşı boykot uygulanmıştır. Nursi bu boykotu yönetmiş ve hamallarında iştirakini temin etmiştir. Yılmaz, a.g.e., s. 71, 86.

³⁸⁹ Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 7-8

sınırlarını şeriat çizmelidir. Yani şeriatın adabı ahlakı terbiyesi çerçevesinde meşrutiyet tatbik edilmelidir. Hürriyetin de bir sınırı vardır. İşte o sınırı şeriat çizmektedir.³⁹⁰

Bediüzzaman Said Nursi'nin meşrutiyet için taşıdığı önemli ve haklı endişelerden birisi şudur. Meşrutiyet, istibdat devrini geride bırakmış olmasına rağmen arkasına sığınarak yeni bir istibdadın ortaya çıkartılması endişesidir. Nitekim dönemin şahitlerinden Ahmet Bedevi Kuran, kurulan Divan-ı Harp isyan hareketinde alakadar olanları cezalandırırken muhalif cephede bulunan Ahrar Fırkası olaylarla irtibatı olmamasına rağmen fırsattan istifade ile Ahrar Fırkası mümessillerinden Fazıl Bey birkaç gün tevkif edilmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'ne mensup olmayan gazeteler kapatılmış. 31 Mart Vak'ası'yla başka bir devir başlamıştır.³⁹¹

Meşrutiyet'in ilanıyla oluşan atmosfer neticesinde pek çok gazete yayın hayatına girdi. Farklı cephelerde fikir adamları fikirlerini ortaya koyma fırsatı yakaladı. Nursi de bu dönemde faal bir şekilde gazetelerde yayınlar yapmaktaydı. Başta Volkan Gazetesi olmak üzere Mizan, Misbah, Şuray-ı Ümmet gazetelerinde yazılar yazdı. Hatta görüş ve düşüncelerini yazmak için bizzat gazete çıkarmaya bile teşebbüs etti.³⁹²

Bediüzzaman savunmasında yayın hayatına giren gazetelerin iki bozuk kıyasından yakınmaktadır. Gazeteler taşrayı İstanbul'a ve İstanbul'u Avrupa'ya kıyas ederek toplumun düşünce yapısını bozmuşlardır. İslam ahlakını ve insanlık onurunu zedeleyici yayınlar yapılmıştır. Nursi Şahsi düşmanlığa ve intikam fikrine sebebiyet veren bu yayın organlarına karşı onları reddeden makaleler neşretmiş ve mahkemede bu faaliyetlerini anlatmıştır. Gazetecilere yaptıklarının yanlış olduğunu açıkça Volkan Gazetesi'nde ve diğer yayın organlarında ortaya koymuş ve mahkemede şu kısmı nakletmiştir. *“Ey gazeteciler edipler, edepli olmalı hem de edeb-i islamiye ile müteeddib olmalı ve onun sözleri kalb-i umumi-i müşterek millette bî tarafane çıkmalı ve matbuat nizamnamesi vicdanınızdaki hüsn-ü diyanet ve niyet-i halise tanzim etmeli.”*

393

Nursi erkeğe, kadın elbisesi yakışmayacağını küçük bir çocuğa felsefe dersi verilmeyeceğini ifade ederek *“Avrupa'nın hissiyatı, İstanbul'da tatbik olunmaz”* demiştir. Konuşmalarında Fransız ihtilalinden de örnekler getiren Nursi Fransız

³⁹⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 91.

³⁹¹ Yılmaz, a.g.e., s. 93-94.

³⁹² BOA, DH. MKT. 2730-76 H-14-01-1327 (5 Şubat 1909) Said Nursi “siyaset-i şeriyeye ve ulum ve şunun muhtelifeden” bahseden Türkçe ve Kürtçe bir gazete çıkarmak istemiştir. “Marifet ve İttihad-ı Ekrad” adı altında çıkacak olan bu gazete için ilgili makamlardan izin almasına rağmen gazeteyi çıkar/a/mamıştır.

³⁹³ Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 8.

ihtilalinin getirdiklerini tamamen uygulayamayız zira “*Yanlılık, tatbik-i nazariyat ve mukteza-yı hâli düşünmemekten çıkar.*” demektedir. Uygulamada Osmanlının durumu ve nazariyatta Fransa’nın durumu bir değildir.

Said Nursi özellikle Volkan Gazetesi başyazarı Derviş Vahdeti’nin diğer gazeteleri heyecana getiren ve Hasan Fehmi’nin vefatıyla hamasi söylemler ortaya koyması üzerine Volkan Gazetesi’nde “*edipler edepli olmalı*” diyerek bir makale yazmıştır.

İstanbul’a ayak bastığı andan itibaren çok renkli ve hareketli bir hayata sahip olan Nursi, kalabalık ortamlarda halkın heyecanını hissediyor, ateşli konuşmalara şahit oluyordu. Meşrutiyet’le ve hürriyetin verdiği heyecanla toplumda her ağızdan bir ses çıkıyor ve yer yer şiddetli tartışmalar yaşanıyor. Said Nursi avam insanların siyasete karışmakla asayiş ihlal etmelerinden çok endişe duyuyordu. Bu yüzden her fırsatta kargaşaya yönelik sağduyu ile hareket edilmesi gerektiğini var olan krize karşı çözüm odaklı yaklaşılması gerektiğini savunuyordu. Bayezid’de talebelere yaptığı konuşması, Ayasofya mevlidinde verdiği nutuk ve birbirine girmiş olan iki grubu Ferah Tiyatrosu’nda sakinleştirmesi Said Nursi’nin yatıştırıcı rolünü ortaya koyan örneklerden bir kaçıdır.³⁹⁴

Nursi’nin 31 Mart Hadisesi’nde asıl yargılanmasına sebep olan meselede İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’ne üye olmasıdır. Said Nursi mahkeme savunmasının yedinci kısmında İttihad-ı Muhammedi ile ilişkisini ele almıştır Bu noktada savunmanın ve İttihad-ı Muhammedi ile Said Nursi’nin ilişkisini ortaya koymak açısından savunmanın bu kısmı önem arz etmektedir.

*“İşittim, İttihad-ı Muhammedi (s.a.v.) namıyla bir cemiyet teşekkül etmiş. Nihayet derecede korktum ki; bu ism-i mübareğin altında bazılarının bir yanlış hareketi vücuda gelsin. Sonra işittim: Bu ism-i mübareği bazı mübarek zevat, -Sehl Paşa ve Şeyh Sadık gibi daha basit ve sırf ibadete nakletmişler. Ve o cemiyetten alakalarını kestiler. Siyasete karışmayacaklar. Lakin tekrar korktum, dedim: Bu isim umumun hakkıdır, tahsis ve tahdit kabul etmez.”*³⁹⁵

³⁹⁴ Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfi*, s. 9.

³⁹⁵ Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfi*, s. 9-10.

Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşunda ve ilk inşasında yer almadığı cemiyetin kuruluş ve ilanından sonra haberdar olduğu anlaşılmaktadır.³⁹⁶ Nursi'nin en büyük endişesi cemiyetin ismi hakkında duyduğu endişedir. İttihad-ı Muhammedi kelimesi bütün Müslümanların hakkıdır. Çünkü Muhammed (s.a.v.) bütün Müslümanların peygamberidir hiçbir yapı kurum ve kuruluş bunu sadece kendisine hasrederek kullanamaz. Sondaki "iyyiet" eki olan "İ" Muhammed'e ait olan manasını taşımaktadır ki tahsis vardır. Tamlamanın ikinci kelimesi ise İttihat kelimesidir. O kelimeye kuşatıcı bir çatı yapıyı ifade etmektedir. Haricinde kalmak hiçbir Müslüman için uygun düşmez. İşte ismin altında yatan bu derin manadan dolayı Nursi umumun hakkıdır. Kimse sınırlandıramaz sadece bir cemiyete hususi kılınmaz.

Zira bu noktada cemiyetin yapacağı bir hata İslam dinine mal edilecek. Dindar Müslümanlar töhmet altında alacaktır. Böyle bir mesuliyete ve teşebbüse kimsenin hakkı yoktur. Nursi burada açıkça cemiyetin ismin manası ve ifade ettiği mesaj açısından tedirginliğini ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.³⁹⁷

Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin tarifini mahkemede şöyle yapmıştır.

Şark ve garba, cenubdan şimale mümted bir silsile-i müteselsile-i nurani ile merbut bir dairedir. Dahil olanların da bu zamanda üç yüz milyondan ziyadedir. Bu İttihadın cihet ve irtibatı, tevhid-i İlahidir. Peyman ve yemini, imandır. Müntesipleri, "Kalû Belâ"dan dahil umum müminlerdir. Defter-i esmaları da, Levh-i Mahfuz'dur. Bu İttihadın naşir-i efkârı, umum kütüb-ü İslamiyedir. Ve yevmiye cerideleri de i'lâ-i Kelimetullah hedef-i maksat eden umum ceraid-i diniye, Kulüp ve encümenleri, mesacid ve medaris ve zevayadır. Merkezi de, Haremeyn-i Şerifeyn'dir. Böyle cemiyetin

³⁹⁶ Said Nursi'nin cemiyete üye olduğunu Derviş Vahdeti Volkan'ın 68. sayısında 9 Mart 1909 tarihinde "Bediüzzaman Molla Said-i Kürdi İbn-i Mirza hazretleri bu cemiyette bulunmakla mübahidir (övünmektedir) şeklinde bir haberle duyurur. Said Nursi iki gün sonra yazdığı "Hakikat" adlı makalesinde "Biz kalû bela'dan cemiyet-i Muhammedi de dahiliz." ifadelerine yer verir. Volkan'ın 75. Sayısında ise Said Nursi'nin ismi yönetim kurulunda yayınlanacaktır.

³⁹⁷ Nitekim İslamcı bir yazar olmasına rağmen Mehmet Akif dahi gerek padişaha gerekse Vahdeti'ye şeriat kavramı üzerinden İslamiyet'i yıpratmaları gerekçesiyle Köse İmam şiirinde oldukça ağır bir dille yüklenmiştir. "Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felâh; Hangi bir millete baksan uyanık... Çünkü: Sabah! Hele bîçâre Şeriat'le nasıl oynanıyor! Müslümanlık bu mu yâhû? Diye insan yanıyor. Gölgesinden bile korkup bağırarak bir ödle, Otuz üç yıl bizi korkuttu «Şeriat! » diyerek. Vahdeti muhlisiniz, elde asâ çıktı herif, Bir alay zâbiti kestirdi. Sebep 'Şer'-i Şerif!'" Akif, Mahalle Kahvesi şiirinde ise ittihatçıları ve Divan-ı Harb-i Örfî mahkemelerini karşısına alarak Vahdeti'nin hakikatperest olduğunu ima etmektedir. Şiirinde, gazetelerin hep yalan yazdığını, eğer doğru yazarlarsa Volkancılar gibi asılacaklarını ima etmektedir. Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 244-256.

Bu mesele 31 Mart hadisesinin günümüze bıraktığı en ağır etkilerinden birisi olarak karşımızda durmaktadır. Yüzyılı mütecevaz bir zaman diliminde olmasına rağmen tazeliğini koruyan bu mesele şeriatın halk nezdinde itibarı ve avam yanında bir karşılığının olmasında aramak gerektir. İnkılaplar bir devri kapatmasına rağmen bin yıllık adetler ve alışkanlıkların, toplumda yaşayan uygulamaların izlerini silmek kolay olmayan bir sosyolojik realitedir.

reisi, Fahr-i Alem'dir . Ve mesleği, herkes kendi nefsiyle cihad-ı ekber. Yani ahlak-ı Ahmediye ile tahalluk ve Sünnet-i Nebeviyeyi ihya ve başkalarına da muhabbet ve kavli-leyyin ile eğer ezrarı intac etmezse nasihat.

Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi tarifi genel manada tam bir İslam tarifidir. Düşünce yapısı olarak bir cemiyet veya bir siyasi parti söyleminden oldukça uzak bir tariftir. Nursi'nin İslam ve İttihad-ı İslam noktasında ki bu düşünce yapısı kendi içinde bir İslam düşünürü kimliğini ortaya çıkarmaktadır. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne yüklediği bu mana ile kendini Cemiyetin içinde görmüştür.

“ Bu İttihadın nizamnamesi Sünnet-i Nebeviye ve kanunnamesi evamir ve nevahi-i şer'iyedir. Ve kılıçları da, berahin-i katıdır. Zira medenilere galebe çalmak ikna iledir, icbar ile değil. Taharri-i hakikat, muhabbet iledir. Husumet ise, vahşet ve taassuba karşı idi. Zaten medeniyet onları tokatlıyor. Hedef ve maksatları da, i'lâ-i Kelimetullah'tır. Şeriatta yüzde doksan dokuzu ahlak ve ibadat, ve fazilete aittir. Yüzde bir nispetinde siyasete mütealliktir; onu da ulülemirlerimiz düşününler.”³⁹⁸

31 Mart Hadisesi'nde Ayasofya meydanına giden ve oradaki kalabalığı yakından gören Nursi kalabalığın öfkesini ve olayların kontrolden çıktığını gördükten sonra Bakırköy'e çekilmiştir. Nursi, 1907 den itibaren 1909 Martına kadar faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda cebir şiddet içerikli bir hadisenin içerisinde bulunmamıştır. Nursi medenilere galebe çalmak ikna iledir diyor ve gerçekten bu anlayışını en zor zamanlarda sürdürüyor.

“ Zira i'lâ-i Kelimetullahın bu zamanda en büyük sebebi, maddeten terakki etmektir. “ben bu İttihadın efradındam. Ve bu İttihadın tezahürüne teşebbüs edenlerdenim. Yoksa sebep-i iftirak olan fırkalardan, değilim. “Elhasıl: Sultan Selim'e biat etmişim. Onun İttihad-ı İslam'daki fikrini kabul ettim. Zira o Kürtleri ikaz etti. Onlar da ona biat ettiler. Şimdiki Kürtler o zamanda ki Kürtlerdir. Bu meselede seleflerim, Cemalettin-i Efganî, Ali Süavi, Hoca Tahsin efendilerle Kemal Bey ve Sultan Selimdir. “ Ben zahiren buna teşebbüs ettim, iki maksad-ı azim için.”

Nursi kendi dilinden İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne giriş sebebini iki büyük maksat ile izah eder. (I) O ismi tahdid ve tahsisten halâs etmek ve umum müminine şümülünü ilân etmek. Tâ ki, tefrika düşmesin ve evham çıkmasın.” Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyet'ine dahil olmasında cemiyetin ismi çok önem

³⁹⁸ Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 9-10.

taşımaktadır. Nursi bu ismin Müminlerin hakkı olduğunu düşünmektedir. Cemiyetin isminin şahısların uhdesi altında kalmasını istememektedir. Nursi'nin (II) *Bu geçen musibet-i azimeye sebebiyet veren fırkaların iftirakını, tevhid ile önüne sed olmaktı. Va esefa ki, zaman fırsat vermedi. Sel geldi, beni de yıktı. Hem derdim: eğer Bir yangın olsa, bir parçasını söndüreceğim.. Fakat elbisem de yandı. Ve uhdesinden gelmediğim şöhet-i kazibede maalmemnuniye ref' oldu. Ben ki, sıradan bir adamım. Böyle meclis-i mebusan ve ayan ve vükelanın en mühim vazifelerini düşündürecek bir emri, uhde aldım. Demek cinayet ettim.*³⁹⁹

Nursi mahkemede yaptığı savunmada askerlerin cemiyetlere üye olmaları mevzuunu da ele almıştır. Nursi, yeniçeri askerlerinin geçmişte siyasete ve yönetime müdahalelerini dehşetli sonuçlarını dile getirerek askerlerin kesinlikle cemiyete üye olmamaları gerektiğini söylemiş ve bu noktada 31 Mart Hadisesi'nden önce gazetede yazdığı bir yazıyı örnek göstermiştir. *“en mukaddes cemiyet, askerlerin cemiyetidir. Umum askerler mesleğine girenler, neferden ser-askere kadar dâhildir.”* Yani sizin dahil olduğunuz askeriye zaten bir cemiyettir ve en mukaddes bir topluluktur.

*“Zira İttihad, uhuvvet, itaat, muhabbet ve i'lâ-i Kelimetullah ki, dünyanın en mukaddes cemiyetinin maksadıdır. Umum askerler tamamıyla mazhardırlar. Askerler merkezdir. Millet ve cemiyet onlara intisap etmek lâzımdır. Sair cemiyetler, milleti, asker gibi mazhar-ı muhabbet ve uhuvvet etmek içindir. Amma İttihad-ı Muhammedi (s.a.v.) ki, umum Müminlere şamildir. Cemiyet ve fırka değil. Merkezi ve saff-ı evveli guzzat ve şüheda, ulema ve suleha teşkil ediyor. Hiçbir fert zabıt olsun, nefer olsun-hariç değil ki, ta intisaba lüzum kalsın.”*⁴⁰⁰

2.2.15. Said Nursi'nin Volkan Gazetesi'ndeki Yazıları

Said Nursi'nin (11 Mart ile 20 Nisan arasında) Volkan Gazetesi'nde on beş gün makalesi yayınlanmıştır. Bir günde birkaç makale yayınladığı gibi bir makaleyi üç-dört gün boyunca parça parça yayınladığı da olmuştur. Bu rakam toplamda on sekiz makaleye ulaşmaktadır. Nursi'nin makalelerine dikkat edildiği zaman 31 Mart (13 Nisan) Vak'ası'nın olduğu tarihlerde yoğunluk oluşturduğunu görmekteyiz. Said Nursi'nin Volkan Gazetesi'ndeki yazıları hakkında Abd-i Ahkar-ı Muhammedi mahlaslı bir Volkan yazarı şu ifadelerle yer vermektedir. *“Ceride-i feridenizi kemal-i fahr-ü*

³⁹⁹ Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 10-11.

⁴⁰⁰ Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 12-13.

mesar ile okuyorum. Size can-u dilden hayır dualar ediyorum. Seyyid Fazl Paşa ve Bediüzzaman Said Efendi hazeratının dürer-gurer-i hakayık (hakikatlerin en makbul ve en güzide incileri) olan makalat-ı fazılaneleri her müminin kalbine inşirah veriyor.”⁴⁰¹

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında çeşitli kurum ve kuruluşlardan dergi ve gazetelerden ciddi eleştiriler gelmeye başlayınca akl-ı selim mübarek ve ehli kemal olan yönetim kurulundaki zatlar birer birer Cemiyeti terk ederken Nursi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti için kaybedilecek son kişi haline gelecektir. Hatta meşhur Ayasofya mevlidinde Vahdeti'nin yanında Mehmet Emin Hayreti ile Bediüzzaman'dan başka akli başında olan kurucu üye kalmamıştır. Cemiyet hakkında çıkartılan yaygaralara ve fesat çıkarma suçlamalarına karşı ikna edici ve makul cevapları yine Nursi'nin kaleminden çıktığını görmekteyiz. Nursi yazılarında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni İstanbul ve Volkan İdarehanesi dar çerçevesinden çıkarıp bütün Müslümanları içine alan bir cemiyet olarak tarif edecektir. Bu vesileyle cemiyeti kişisel söz dalaşlarından, şahıslara bağlı siyasetten ve gündelik polemiklerden uzak tutmaya çalışacaktır.⁴⁰²

Kocahanoğlu, Nuri'sinin Volkandaki yazılarını kendisinden rica edilmek suretiyle özel olarak istendiğini iddia etmektedir. Buna delil olarak İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti aleyhinde kamuoyunda oluşan yanlış algıyı düzeltmek, halkı yatıştırmak ve şüpheleri gidermek maksadıyla bu yazılar gazetede mükerrer defa yayınlanmıştır.⁴⁰³

Said Nursi, yazılarını yazarken dil noktasında sıkıntı yaşamaktadır. Soyut ve mecazi anlamların ağırlık taşıdığı bu yazılarında dil sorununu çözmek için soru cevap şeklinde kısa diyalogları tercih eden Nursi nasihatçi ve mütefekkir bir hoca profilini taşımaktadır.⁴⁰⁴ Nursi yazılarını Bediüzzaman Said-i Kürdi, İttihâdı Muhammedi'nin en

⁴⁰¹ Volkan, Sayı: 94, s. 456.

⁴⁰² Kocahanoğlu, a.g.e., s. 116.

⁴⁰³ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 116.

⁴⁰⁴ Said Nursi, gazetelerdeki yazılarında sık sık dil noktasında bazı izahlar yapmaktadır. Türkçeyi iyi bilemediğinden lisanının fikri tercüme edemediğinden söz etmektedir. Güçlü etkili ve sağlam bir kurguya sahip olan yazılarında Nursi'nin ifade biçimi beyan tarzı ve üslubu hakkında söylemiş olduğu bu sözleri doğu vilayetlerinde genellikle Kürtçe konuşulduğundan ve Türkçeyi sonradan öğrendiğinden kaynaklandığı söylenebilir. *“Benim perişan sözlerimin aralarını bağlayacak olan dürülmüş olan girizgâhları sözü uzatmamak için hayalimde saklı tutuyorum. Muhafaza ediyorum. Bu karma karışık sözlerimi temaşa edenler bir misafir gibi ruhlarını bir Kürt evi denilebilecek olan cesedime göndersin de hayal hazinemi teftiş ile dürülü olan zikredemediğim o mukaddimelerimi çıkarırsın. Yani leylamı benim gözlerimi temaşa etsin.”* Volkan, Sayı: 77, s. 371 Ayrıca hakikat makalesinde de bir takım vecizeleri sıraladıktan sonra şu ifadelere yer vermektedir. *“Bu cümlelerin arasını bağlayacak olan girizgâhları, Türkçe bilmediğim için okuyucuların fikirlerine havale ediyorum.”* Volkan, Sayı: 70, s. 337. *“Kader, bana Türkçeyi az vermiş, hattı (güzel yazı yazma kabiliyeti) hiç vermemiş, dikkatinizle bana yardım edin.”* Volkan, Sayı: 84, s. 408.

küçük efradından Bediüzzaman Kürdi Said, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti azasından Bediüzzaman Said-i Kürdi imzasını kullanmıştır. Said Nursi'nin Volkan Gazetesi'nde yayınlanan makaleleri şunlardır:

- 1-Hakikat 70. Sayı 12 Mart 1909
- 2-Yaşasın Şeriat- i Garra! 73. Sayı 14 Mart 1909
- 3-Yaşasın Şeriat- i Ahmed- i 77. Sayı 18 Mart 1909
- 4- (1) Dağ Meyvesi Acıda Olsa Devadır. Bediüzzaman- ı Kürdinin Fihriste-yi Makasıdı ve Efkarının Programıdır. 83. Sayı 24 Mart 1909
- 5- (2) Dağ Meyvesi Acıda Olsa Devadır. Bediüzzaman-ı Kürdinin Fihriste-yi Makasıdı ve Efkarının Programıdır. 84. Sayı 25 Mart 1909
- 6-Sada-yı Hakikat 86. Sayı 27 Mart 1909
- 7-Reddü'l Evham, 90. Sayı 31 Mart 1909
- 8-Reddü'l Evham, 91. Sayı 1 Nisan 1909
- 9-Ziyâ-yı Hakikat 97. Sayı 7 Nisan 1909
- 10-Lemeân- i Hakikat ve İzale- i Şübühat 101. Sayı 11 Nisan 1909
- 11-Lemean- i Hakikat ve İzale- i Şübühat 102. Sayı 12 Nisan 1909
- 12-Lemean- i Hakikat ve İzale- i Şübühat 103. Sayı 13 Nisan 1909
- 13-Lemean- i Hakikat ve İzale-i Şübühat 105. Sayı 15 Nisan 1909
- 14-Biraderim Derviş Vahdeti Bey'e 105. Sayı 15 Nisan 1909
- 15-Kahraman Askerlerimize 107. Sayı 17 Nisan 1909
- 16-Asakire Hitap 110. Sayı 20 Nisan 1909
- 17-Cemiyetlere İhtar-ı Mühim 110. Sayı 20 Nisan 1909
- 18-Sada-yı Vicdan 110.Sayı 20 Nisan 1909

Said Nursi makalelerinde cemiyet hakkında yapılan “fitne ve fesat çıkarma” suçlamalarına karşı çok esaslı ikna edici savunmalar yapmıştır. Cemiyetin önde gelen kurucu üyelerinin cemiyeti terk ettiği bir zamanda Volkan Gazetesi'nin son sayısı olan 110. sayıya kadar ve son sayısı da dâhil 19 günde 15 makale ile Nursi'nin yaptığı izahlar şüphesiz cemiyet adına çok değer taşımaktadır.⁴⁰⁵

Said Nursi'nin bu makalelerinde bazı meselelerin tekrar suretiyle birkaç defa işlendiği görünmektedir. Nursi bu noktada şöyle bir izah getirmiştir.

(Makalelerim) hakikat olduğu için tekrar ediyorum. Hakikatte ziya gibi ı ışık gibi

⁴⁰⁵ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 116.

usandırmaz. Hem de 3-4 makalede yazdım. İtiraz edenler. Bilmezlikten ve duymazlıktan geldiler. Gözlerine sokmak istiyorum. Çocuklara tekrar lazımdır. Hem de bir meslek takip ettiğimi göstermek istiyorum. Bir mesleği takip edenler tekrara mecbur olurlar. Hem de bir şeyin esası, temeli atılsa pek çok defa gözden geçirmek lazımdır. Mesleksiz olanlardır ki her yola sapıyorlar bizim yolumuz birdir.⁴⁰⁶

2.2.15.1. Said Nursi'nin İdeali ve Fikri Programı

Said Nursi'nin “Dağ meyvesi acıda olsa devadır. Bediüzzaman-ı Kürdi'nin fihriste-yi makasıdı ve efkarının programıdır.” Başlığı altında neşrettiği bu yazısında İstanbul hayatının bir özetini yapmıştır diyebiliriz.

Makalesinde (I) İslamiyet'e ve (II) Maarifi İslamiye ye (İslam kültürü ve eğitimi) (III) alimlere, (IV) talebeliğe, (V) Osmanlılığa, (VI) hilafete, (VII) İttihad-ı Muhammedi'ye ve (VIII) kürtlüğe müntesibim ve alakam vardır. Bu sekiz unsurun her birinin selameti ve ilerlemesi hakkında bir fikrim vardır.⁴⁰⁷

Said Nursi'nin, bağlandığı ve alakadar olduğu bu 8 unsur hakkındaki fikirlerini özetle şu şekilde sıralayabiliriz.

- (I) İslam âleminin ilerlemesi için özünün İslam kanunlarına dönmesi lazım. Bütün güzellikler İslamiyet'tedir.
- (II) Medrese ve tekke ve mektep ehli birbirini sapıklıkla bilgisizlikle suçlamamalı aradaki farklılıklar ortadan kaldırılıp meşrepleri birbirine yakınlaştırmalıdır.
- (III) Osmanlı devletinde ilmî meşrutiyet tesis edilmelidir. İstibdat gerek idarede gerek ilimde zarar veriyor. İdarede kuvvet kanunda olmalıdır. İlimde ise kuvvet hakta olmalıdır.
- (IV) Medresede ihtisas, münazara ve fikir alışverişi ile ortaya çıkacak olan umumi fikirleri üstat kabul etmelidir.

⁴⁰⁶ Volkan, Sayı: 101, s.493.

⁴⁰⁷ Nursi'nin bu ifadesi Divan-ı Harb-i Örfi savunmasında geçen “Ben nasıl ki, yedi Cemiyete mensubum. Zira maksadları bir gördüm. Kezâlik o ism-i mübareke intisab ettim. Lâkin tarif ettiğim vecihle ki işte bu tarifi ceridelerde neşr etmiş idim.” Bu ibaresinde kastettiği üye olduğu Cemiyetler I İslamiyet II Maarifi İslamiye III âlimlere IV talebeliğe V Osmanlılığa VI hilafete VII İttihad-ı Muhammedi VIII kürtlüktür. Nasıl ki yedi cemiyete üyeyim derken İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini, hariç tutmakta ve sekizinci Cemiyet olarak zikretmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta şudur: Nursi Cemiyet kelimesi ile İttihad-ı Muhammedi gibi resmi bir cemiyeti kastetmemektedir. Nursi için İslamiyet Osmanlı ve hilafette manevi bir cemiyettir. Said Nursi'nin bu ifadesini ele alıp bu sözü ne zaman söylediği tam tetkik edilmeden Nursi'nin üye olduğu resmi cemiyetler sayılmaya çalışılmaktadır. Hatta sekiz rakamını yakalayabilmek için 1909 yılından sekiz, on sene sonra girdiği cemiyetleri de içine katıp büyük bir yanılğı içerisinde düşenler vardır. Bu zorlamalı yorumları Nursi'nin bu makalesiyle net bir şekilde reddetmektedir.

Özet olarak denilebilir ki: Nasıl ki devlette umum halkın fikirleri hâkimdir. Aynen öylede bütün âlimlerin ortak fikri devletin müftüsü olmalıdır, talebelerin fikirleri de o devletin üstadı ve muallimi olmalıdır.⁴⁰⁸

(V) Görevi insanlara doğru yolu göstermek olan vaizler ve hatipler araştırmacı ve hakikat peşinde koşan âlim şahsiyetler olmalıdır.⁴⁰⁹

(VI) Osmanlılığın yükselmesi ve ilerlemesi için Müslüman Osmanlı halkının İslam dinini yüceltmeyi kendine bir görev kabul etmesi lazımdır. Çünkü Osmanlı halkı Müslümandır. Müslümanın vazifesi ise ilây-ı kelimetullahtır. Bu zamanda yükselmenin ve yücelmenin en önemli vasıtası ise maddeten güçlü olmaktır. Maddi olarak güçlenmenin önünde üç engel vardır. O da cehalet, zaruret ve ihtilaftır. Bu üç engel ise ancak marifet, çalışmak ve ittihat ile aşılabilir.

(VII) Said Nursi'nin hilafete dair ideali ise Osmanlı'nın şeriata uygun bir meşrutiyet ile siyasi hayata devam etmesidir. Ayrıca halife olan padişahın Yıldız sarayını bir ilim ve irfan yuvasına çevirmek suretiyle cehalete karşı mücadele etmesidir. Devletin içine çöreklenmiş olan ve padişahı çepeçevre saran zararlı memurları etrafından uzaklaştırıp yerine âlimleri alıp milletin kalbî ve manevi hastalıklarına tedavi etmesidir. Ayrıca israftan kaçınmalı ve iktisat etmelidir ki halkta bu konuda imam ve önder olan halifeye tabi olsun.

(VIII) Nursi bu makalesinin 8. maddesinde ise İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin meşrebinin (davranış biçimi) muhabbete muhabbet etmek düşmanlığa ise düşmanlık etmektir.⁴¹⁰ Mesleğinin ise (sistem, yöntem) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ahlakını örnek almak ve sünnetini yaşatmaktır.⁴¹¹ Rehberi ise İslamiyetin ortaya koyduğu kanunlara riayet, kılıcı ise reddi imkânsız olan kesin, sarsılmaz

⁴⁰⁸ Bediüzzaman Said-i Kürdi, "Dağ Meyvesi Acı da Olsa Devadır. Bediüzzaman-ı Kürdi'nin Fihristeyi Makasadı ve Efkarının Programıdır", *Volkan*, 24 Mart 1909, Sayı: 83, s. 402.

⁴⁰⁹ 4. Madde Said Nursi'nin sekiz unsur olarak bahsettiği "1. İslamiyet 2. Maarifi İslamiye 3. âlimler 4. talebelik 5. Osmanlılık 6. hilafet 7. İttihad-ı Muhammedi VIII. kürtlük." Maddelerinin içerisinde yer almayan ilave bir maddedir. Vaizlerden ve hatiplerden bahsettiği bu maddenin ehemmiyetine binaen ilave bir ek madde olarak konulduğunu söylemek mümkündür. İki gün boyunca seri bir yazı dizi olarak yayınlanan bu makale toplamda 4. madde devreye girince 9 madde yapmaktadır.

⁴¹⁰ Nursi "Hutbe-ı Şâmiye" adlı eserinde bu asrın altı büyük hastalığını sayarken "adavete muhabbet" etmek başlığı altında bir madde zikreder. Bu düşmanlığı sevmek veya kargaşadan kavgadan istifade etmek niyetiyle savaşın ve kargaşanın devam etmesini istemek manasına gelir ki Müslümanlar arasına girmiş dehşetli bir hastalıktır. Said Nursi, *Mektubat Mecmuası*, c.2, s. 432.

⁴¹¹ Sünnet kelime manası olarak yol ve gidişat anlamlarına gelmektedir. İstilahî manada ise Hz. Peygamberin yaşayış tarzı demektir. Lütfi Çakan, *Ana Hatlarıyla Hadis Bilgisi-Tarihi-Dindeki Yeri ve Okuma-Okutma Yöntemi*, Ensar Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 18.

hakikatler, maksadı ise Allah'ın dinini yüceltmek için mücadele etmek demektir.⁴¹²

9- Kürtler ihtilaf içindedir. Bu ihtilaf onların kuvvetlerini dağıtmıştır. Özellikle dini noktada lakayt olan gençler milleti çok ürkütmektedir. Bu tarz hareketler meşrutiyete zara verir.⁴¹³ (Meşrutiyeti her noktada serbestlik zanneden bir takım kimselerin bu laubali hareketleri dindar halkı ürkütmüştür.) ayrıca dini noktada bu lakaytlık halkın pozitif ilimlere bakışını olumsuz etkilemektedir. Bu problem Hamidiye alayları marifetiyle çözüme kavuşturulabilir. Doğuda üç merkezde kurulacak medrese ile yerli halktan âlimler yetiştirilmeli böylece tıkanmış olan mahalli okullar aktive edilerek dönüşüm sağlanmalıdır.⁴¹⁴

2.2.15.2. Nursi'nin Milletvekilleri Hakkında Yazdığı Makale⁴¹⁵

Ey milletvekilleri uzunluğuyla beraber gayet kısa bir cümle söyleyeceğim dikkat ediniz. Zira uzunluğuyla beraber icaz var. Şöyle ki: Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi denilen adalet ve meşveret ve kuvvetin kanunda toplanması bu unvan ile beraber asıl hakiki malik, unvan sahibi muhteşem ve tesirli ve tam bir adaleti tazammun eden dayanak noktamızı temin eden ve meşrutiyeti sağlam bir esasa dayandıran, şek ve şüphe sahibini şaşkınlık tehlikesinde kurtaran, istikbal ve ahiretimizi garanti altına alan umumi menfaatlerden olan Allah'ın hukukunu izinsiz kullanmaktan sizi kurtaracak milli hayatımızı muhafaza eden umum zihinleri manyatizmalandıran yabancılara karşı metanetimizi kemalimizi mevcudiyetimizi gösteren sizi dünyevi ve uhrevi sorgulamadan kurtaran maksat ve neticede umumi ittihadı tesis eden ve ittihadın ruhu olan umumun görüşünü ortaya koyan çürük medeniyetin kötülükleri hürriyet ve medeniyet sınırlarımıza girmekten yasak eden, bizi Avrupa dilenciliğinden kurtaran geri kaldığımız uzun terakki mesafesinden icaz sırrına binaen kısa bir zamanda geçmemize

⁴¹² Volkan, Sayı: 84, s. 407-408.

⁴¹³ Nursi meşrutiyet döneminde özellikle kendisine itibar eden ve hürmet gösteren doğuda ki Kürt aşiretlerine meşrutiyet lehinde bilgiler vermiş ve meşrutiyetin dine muhalif olmadığını izah etmiştir. Aşiret reisleri Said Nursi'ye meşrutiyetin islamiyet'e muhalif olduğunu söylüyorlar senin fikrin nedir diye sorduklarında Said Nursi şu cevabı vermiştir.

“Rûh-u meşrutiyet, şeriattandır; hayatı da ondandır. Fakat ilcâ-i zarûretle teferruat olabilir, muvakkaten muhalif düşsün. Hem de, her ne hâl ki, meşrutiyet zamanında vücuda gelir! Meşrutiyetten neşet etmesi lâzım gelmez. Hem de, hangi şey vardır ki, her cihetle şeriata muvafık olsun; hangi adam var ki, bütün ahvâli şeriata mutâbık olsun? Öyle ise şahs-ı mânevî olan hükümet dahi mâsum olamaz; ancak Eflâtûn-i İlâhînin medîne-i fâzıla-i hayaliyesinde mâsum olabilir. Lâkin meşrutiyet ile sû-i istimâlâtın ekser yolları münsed (set çekilmiş) olur; istibdatta ise açıktır.” Said Nursi, *Azametli, Bahtsız Bir Kit'anın; Şanlı, Talihsiz Bir Devletin; Değerli, Sahipsiz Bir Kavmin Reçetesi veyahut Bediüzzaman'ın Münâzaratı*, s. 35.

⁴¹⁴ Volkan, Sayı: 84, s. 408.

⁴¹⁵ Makaleler bilmana alınmıştır.

ve “Turan” ve “Arıyan” ve Samileri birleştirerek bize bir büyük kıymet veren hükümetin manevi kişiliğini Müslüman gösteren Kanun-i Esasi'nin ruhunu ve 11. Maddeyi muhafaza ile sizi yemininizi bozmaktan kurtaran, Avrupa'nın eski bozuk düşüncelerini yalanlayan Hazret-i Muhammedi son peygamber ve getirdiği şeriatı ise ebedi olduğunu tasdik ettiren, medeniyetin tahripçisi olan, dinsizliğe karşı set çeken, fikir uyuşmazlıklarının karanlığını ve fikirlerin şiddetlenmesini nurani şenlikle ortadan kaldıran, umum âlimleri ve vaizleri birleşmeye ve milletin saadetine meşru olan meşrutiyet hükümetinin icraatına hadim eden, adaleti mahzası merhametli olduğundan gayrimüslimleri daha ziyade birbirine bağlayan en korkak ve cahil bir adamı en cesur ve has adam gibi ilerleme hissi ile ve fedakârlık ve vatan sevgisiyle donatan medeniyetin hizmetçisi olan akılsızlık israflar zaruri olmayan ihtiyaçlardan bizi kurtaran ahireti muhafaza etmekle beraber dünyaya çalışmak için bize çalışma azmi veren medeniyetin hayatı olan güzel ahlakın ve yüce duyguların düsturlarını öğreten, her birimizi ey milletvekilleri ! Elli bin kişinin sizden haklarını istemelerinden kurtaran(sizi elli bin kişinin davacı olmasından kurtaran), ve sizi ümmet topluluğuna küçük meşru bir misal gösteren ve sırlarına binaen amellerinizi ibadete çeviren (niyetin sırrını) üç yüz milyonun manevi hayatına cinayet ile kast etmekten o parlak şeriatın unvanıyla olanda hayır vardır deseniz ve bunu kaynak yapsanız ve tatbik etseniz acaba bu kadar faydasıyla beraber ne gibi şey kaybedeceksiniz. Vesselam. Yaşasın şeriatı garra.⁴¹⁶

2.2.15.3. Said Nursi'nin Yöneticilere Nasihati

Parlak olan şeriat ezeli kelimadan geldiği için ebede gidecektir. Kötülüğü emreden nefsin rezil istibdadından selametimiz İslamiyet'e dayanmak iledir. Ve Allah'ın sağlam ipine sınıksız sarılmak iledir. Ve hak olan hürriyetten hakkıyla istifade etmek imandan yardım istemek iledir. Zira âlemin yaratıcısına hakkıyla kul ve hizmetkâr olanın halka ibadete tenezzül etmemesi gerektir. Herkes kendi âleminde bir padişah olduğundan küçük âleminde büyük cihadıyla mükelleftir. Ve Peygamber efendimizin ahlakıyla ahlaklanmak ve sünnetini ihya etmek ile vazifelidir. Ey yöneticiler ve idareciler işlerinizde muvaffak olmak isterseniz Allah'ın şu kâinata koyduğu kanunlara riayet ediniz. Şayet riayet etmezseniz muvaffak olamazsınız. Zira herkesçe malum olan peygamberlerin Osmanlı memleketlerinden çıkması ilahi gücün bir işaret ve remzidir ki bu memleket insanlarının mükemmelleşmesini ve gelişmesini

⁴¹⁶ Bediüzzaman Said Nursi, “Yaşasın Şeriat-i Garra!”, *Volkan*, (14 Mart 1909), Sayı: 73, s. 350-351.

bir fabrikaya benzetecek olursak bu fabrikanın buharı diyanettir dindir. Ve bu Asya ve Afrika tarlasının ve Rumeli bostanın çiçekleri İslamiyet ışığıyla gelişip büyüyecektir. Dünya için din feda olunmaz. Gebermiş istibdadı muhafaza için vakti ile şeriat meseleleri rüşvet verilir. İstibdadı yaşatmak için şeriat meselelerini feda etmenin zarardan başka ne faydası görüldü. Milletin kalp hastalığı dindeki zayıflığıdır. Bu hastalığın sıhhati dini takviye etmekle olabilir. Bizim Cemiyetin meşrebi muhabbete muhabbet etmek ve düşmanlığa düşmanlık etmektir. Yani Müslümanlar arasında muhabbeti arttırmak ve düşmanlık ordusunu dağıtmaktır. Mesleğimizin ahlakıyla ahlaklanmak ve sünnetini ihya etmektir. Ve rehberimiz şeriattır. Ve kılıcımız ise kuvvetli delillerdir. Maksadımız Allah'ın dinini yüceltmektir. Cemiyetimize her bir mümin manen mensuptur. Sureten ve şeklen bağlanmak ise Peygamber efendimizin sünnetini kendi âleminde ihya etmeye kat-i bir şekilde azmetmekle olur. Öncelikle halkın yol göstericisi olan âlimleri ve şeyhleri ve talebeleri şeriat namına İttihada davet ederiz.⁴¹⁷

2.2.15.4.Nursi'nin Askerlere Hitabesi

Nursi 31 Mart Hadisesi patlak verdiğinde sekiz tabur askeri itaate getiren ve kargaşayı önleyen yazılar yazmıştır. 31 Mart Hadisesi'nde halkın huzuru kaçmış ve devletin düzeni bozulmuştur. Said Nursi bu noktada askeri teskin edici hitaplar yapmış ve bunları gazetelerde neşir etmiştir.

Said Nursi'nin bu yazısı Volkan Gazetesi'nin en son sayısında geçmektedir. Nursi bu makalesinde askerlere Peygamber efendimizin şeriat dairesinde “ulu'l-emre itaat farzdır” hükmünü hatırlatır. Askerlik ocağını büyük bir fabrikaya benzeterek, şayet fabrikanın bir çarkı bozulursa bütün fabrika yerle bir olacağını söyler.

Siz iki müthiş istibdadı kansız def ettiniz. (Birincisi: Meşrutiyet'in (1908) ilanına sebep vererek II. Abdülhamid'in istibdadını kırdınız. İkincisi ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gittikçe artan istibdadını kırdınız. Bu iki inkılap için binlerce şehit verseydik ucuz sayacaktık. Tarih şuna şahittir ki asker ne zaman siyasete müdahale etse devletçe ve milletçe müthiş zararlara sebep olur. Ulu'l-emiriniz olan zabitlerinizin küçük meşru olmayan hareketleri için itaat etmekten vazgeçmeyiniz. 31 Mart Hadisesi'ndeki harekâtınız bu inkılapta ilaç gibi tesir etti fayda sağladı. Şayet dozajı fazla olursa zehre dönüşebilir. İslam hayatını fena bir hastalığa hedef eder. Sizin himmet

⁴¹⁷ Bediüzzaman Said Nursi, “Yaşasın Şeriat-ı Ahmedî”, *Volkan*, (18 Mart 1909) Sayı: 77, s. 371.

ve gayretinizle Osmanlı devletindeki istibdat mahvoldu. Ancak şimdi Avrupa'nın manevi istibdat ve baskısı altındayız. Son derece dikkat etmeli ve orta yolu bulmalısınız.⁴¹⁸

Said Nursi'nin 17 Nisan 1909 (4 Nisan 1325) tarihinde yayınlanan "Kahraman Askerlerimize" başlığı altındaki yazısı ile birlikte üç gün sonra 20 Nisan 1909 tarihinde "Asakire Hitap" başlığı altındaki yazısını aynen veriyoruz. 20 Nisan tarihinde yayınlanan bu makale Nursi'nin Volkan Gazetesi'nde yayınlanan son makalesi olmakla birlikte Volkan Gazetesi'nin de son makalesi ve en son sayısıdır.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin askerlerle ilişkisi çok mevzu bahis olan meselelerden birisidir. Said Nursi Volkan Gazetesi'nde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin askerle münasebetine de değinmiş bu noktada gelen itirazlara cevap vermiştir. Askeri zümre bir cemiyete dâhil olduğu zaman bil mecburiye taraftar olacaktır. Asker ise bir cemiyete taraftar olduğunda rekabet ve münakaşaya girecektir. Bu hem askeriye içinde hem halk ile asker arasında onulmaz yaralara sebebiyet verebilir. İşte bu nokta Said Nursi şu can alıcı tespitleri yapmaktadır.

*İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti diğer cemiyetlerle akran ve emsal değildir. Bilakis bütün cemiyetlerin babası ve müşidi hükmündedir. Yıldız hükmünde olan diğer cemiyetlere güneş hükmünde olan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ışık verecektir. Daireler hükmünde olan diğer cemiyetlerin üzerinde hepsini içine alacak bir hürriyettir. Çünkü Peygamberimizin liva'ül hamd sancağı altına girmeyen mümin yoktur. Hususen ehl-i tevhid olan askerler cemiyetin gayesi olan muhabbet ve kardeşliğe ve Allah'ın dinini yüceltme sevdasına tamamiyle sevdalıdırlar. Cemiyetin ilk safını ehli tevhid olan askerler teşkil eder. İsteriz ki bütün millet İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti vasıtasıyla asker gibi yekvücut olsun ve birleşsin. İttihad-ı Muhammedi'nin sesi bir arş emridir. Şu mücadeleli hayatta ilerlemek yolunda parlak istikbale asker gibi sizi sevk ediyor.*⁴¹⁹

2.2.15.5.Kahraman Askerlerimize⁴²⁰

Ey şanlı asakir-i muvahhidin: Ve ey bu millet-i mazlumeyi ve mukaddes İslamiyet'i iki defa büyük vartadan tahlis eden muhteşem kahramanlar!

⁴¹⁸ Volkan, Sayı: 110, s. 537-538.

⁴¹⁹ Volkan, sayı: 97, s. 471.

⁴²⁰ Bediüzzaman Said Nursi, "Kahraman Askerlerimize", *Volkan*, (17 Nisan 1909) Sayı, 107, s. 523.

*Cemal ve kemâliniz intizam ve inzibattır. Bunu da hakkıyla en müşevveş zaman-
da gösterdiniz. Ve hayatınız, kuvvetiniz itaattir. Bu meziyyet-i mukaddeseyi en ufak
amirinize karşı bile irae eylediniz. Otuz milyon Osmanlı ve üç yüz milyon İslam'ın
namusu artık sizin itaatınıza bağlıdır. Sancak-ı tevhid-i İlahi sizin yed-i şecaatinizedir.
Sizin o mübarek elinizin kuvveti de itaattir. Sizin zabitleriniz müşfik pederlerinizdir.
Kur'an, hadis ve hikmet ve tecrübe ile sabittir ki, amire itaat farzdır. Malumunuzdur ki,
otuz üç milyon nüfus yüz sene zarfında böyle iki inkılabı yapamadı. Sizin o itaatten neşet
eden hakiki kuvvetiniz umum milleti ve İslamiyet'i medyun-i şükran etti. Bu şerefi
hakkıyla teyit etmek zabitlerinize itaatledir. İslamiyet'in namusu da o itaatledir.
Biliyorum ki, müşfik pederleriniz olan zabitlerinizi mesul etmemek için işe
karıştırmadınız. Şimdi iş bitti. Zabitlerinizin ağuş-i şefkatlerine atılınız. Şeriat-i garra
böyle emrediyor. Zira zabitler ulu'l-emirdirler ve ulu'l-emre itaat farz-ı ayndır. Şeriat-i
Muhammedi'nin muhafazası da itaatledir.*

Bediüzzaman Said Nursi

2.2.15.6.Asakire Hitap⁴²¹

*Ey asakir-i muvahhidin! Fahr-i Alem'in fermanını size tebliğ ediyorum ki: Şeriat
dairesinde ulu'l-emre itaat farzdır. Ulu'l-emirleriniz ve üstadınız zabitlerinizdir.
Askerlik ocağı cesim ve muntazam bir fabrikaya benzer, çarkların biri intizam ve itaatte
serkeşlik etmekle bütün fabrika herc ü merc olur. Sizin o muntazam ve kuvvetli fabrika-i
askeriyeniz, otuz milyon Osmanlı ve üç yüz milyon nüfus-i İslamiyenin istinadı ve
maden-i istimedadır. Siz iki müthiş istibdadı kansız ve defaten öldürmekle harikulâde
olduğundan, şeriat-i garranın iki mucize-i garrasını izhar ettiğinizden zaifü'l-akideye
hamiyet-i İslamiye'nin kuvveti ve şeriatın kutsiyetini iki burhan ile izhar eylediniz. Bu
iki inkılabın bahasına yüz bin şehit verse idik ucuz sayacaktık. Lakin itaatınızden binde
bir cüz'ü feda olursa bize pek pahalı düşer. Zira itaatınız ukde-i hayatiyye veya
hararet-i gariziyye gibi tenakusu, mevti intac eder. Tarih-i alem serapa şehadet ediyor
ki, asker neferatının siyasete müdahaleleri devletçe, milletçe müthiş zararları intaç
etmiştir. Elbette hamiyet-i İslamiyeniz böyle sizi, uhdenizde olan hayat-ı İslamiyeye
zarar verecek noktalardan men' edecektir. Siyasiyyat düşünenler sizin kuvve-i
müfekkireniz hükmünde olan zabitleriniz ve ulu'l-emirlerinizdir. Bazen zarar
zannettiğiniz şey siyaseten büyük zararı def ettiği için ayn-ı maslahat olduğundan*

⁴²¹ Bediüzzaman Said Nursi, "Asâkire Hitap", *Volkan*, (20 Nisan 1909) Sayı: 110, s.537-538.

zabitleriniz tecrübeleri hasebiyle görüyor ve size emir veriyor. Size de tereddüt caiz değildir. Efal-i hususiyye-i na-meşrua ise sanattaki maharet ve hazakatine münafî değildir. Ve sanatı menfur etmez. Nasıl ki bir tabib-i hazık ve bir mühendis-i mahir na-meşru hareketi için onların tıp ve hendeselerinden mani'-i istifade olamaz. Kezalik fenn-i harpte mahub ve o sanatta mahir ve hamiyet-i İslamiyye ile münevverü'l-fikir zabitlerinizin bazılarının cüzi na-meşru hareketi için itaate halel vermeyiniz! Zira fenn-i harb mühim bir sanattır, Hem de sizin kıyâmınız şeriat-i garra- yı yed-i beyza-yı Musa gibi izhar ettiğinden o bazı na-meşru hareketi daire-i şeraite ircaa mecbur etmişsiniz. Sizin bu İttihad-ı şer'î Asâ-yı Musa gibi sair sebep-i tefrika ve teşettüt-i efkar olan cemiyetleri bel' etti. Ve sahirleri de secdeye mecbur eyledi. Harekatınız bu inkılapta ilaç gibi idi ki fazla olsa zehre münkalib olur ve hayat-ı İslamiyeyi fena bir hastalığa hedef eder. Hem de himmetiniz ile bizdeki istibdat mahvoldu. Lâkin terakkileri için Avrupa'nın istibdad-ı manevisi altındayız. Nihayet derecede ihtiyat ve itidal lazımdır. Yaşasın şeriat-i garra yaşasın askerler.

Bediüzzaman Said Nursi

31 Mart Hadisesi'nin en yoğun yaşandığı ilk günlerinde askerlerin meydanları kontrolsüz bir şekilde doldurduğu, heyecanların yüksek silahların dolu olduğu bir hengâmede Said Nursi'nin askerlere hitaben gerek nutuk suretinde gerekse basın ve yayın yoluyla yapmış olduğu bu nasihatler ciddi manada etkisini göstermiştir. Said Nursi askerlerin ruhlarını okşayacak, kalplerini teskin edecek, akıllarına hakikati yakınlaştıracak tarzdaki metodu emniyet ve asayişe büyük katkı sağlamış olayın çok daha büyük boyutlara taşınmasına mani olmuştur.

SONUÇ

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Derviş Vahdeti tarafından çeşitli mücadeleler sonucunda kurulmuş bir cemiyettir. Kısa zamanda çok büyük kitlelere ulaşan cemiyet temelde üç büyük sorunla karşı karşıya gelmiştir. Birincisi: cemiyetin ismini ve geniş bir kitleye yayılan üyelerini şahsi menfaatlerine ve siyasi emellerine alet etmek isteyen “Yeşil Konak Ekibi” dir. İkincisi: daha yeni kurulmuş olan cemiyetin yönetim kurulunun seçkin ve önde gelen isimlerinin birer birer istifa etmesidir. Üçüncüsü ise toplumun çeşitli kesimlerinden cemiyetin kuruluşuna ve fonksiyonuna yönelik yapılan yüksek dozajlı eleştirilerdir. Bu sorunların çözümünde büyük oranda Said Nursi’nin katkısı vardır. Zira Vahdeti’nin tüm bu sorunları kendi çabaları ve gayretleriyle halletmesi özellikle üçüncü sorunla baş etmesi pek mümkün gözükmemektedir. Derviş Vahdeti’nin gündelik siyasete ve polemiklere ağırlık veren yazılarının özellikle ilmiye sınıfının itirazlarına yetişmesi oldukça zordur. Ulemeden gelen sert eleştirilere karşı Said Nursi’nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini kuşatıcı, birleştirici bir üslupla ele alması gerilimi düşürmüş ve radikal yaklaşımların önünü kesmiştir. Ayrıca Said Nursi’nin başarılı kavramsallaştırma ve özgün anlamlandırma kabiliyeti yüksek perdeden ve çok çeşitli kesimlerden gelen eleştirilere karşı yerinde ve kararında cevaplar vermesi kamuoyunda İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin mümtaz bir konuma gelmesine ve on binlere hitap eden bir kitle hareketi olmasına vesile olmuştur.

Said Nursi İttihad- ı Muhammedi Cemiyeti’ne dâhil olurken temel hedefi “Muhammed” isminin kötü niyetli kimselere alet olmasına engel olmaktır. Zira “Muhammed” ismi bütün Müslümanların hakkıdır şahıslara mal edilmemelidir. Ayrıca Said Nursi’nin cemiyeti kendi fikirlerini yaymak için bir zemin ve fırsat olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Volkan Gazetesi’nde çeşitli yazılar yazmakta birlik ve beraberlik vurgusu yaparak Müslümanların ilerlemesi ve kalkınması için çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır.

Said Nursi cemiyete Vahdeti’nin kurduğu Volkan İdarehanesinden yönetilen bir cemiyet olarak bakmamaktadır. Said Nursi İttihad- ı Muhammedi Cemiyetini sıra dışı bir nazarla heyecan veren bir yaklaşımla sahabe kardeşliğini ve Anadolu irfanını yeniden canlandıracak bir anlayışla yorumlamaktadır. Said Nursi cemiyete “İslamiyet” nazarıyla bakmakta, bütün Müslümanları cemiyetin tabii üyesi olarak görmektedir. Bediüzzaman’ın tarif ettiği İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti bütün Müslümanları bir

araya getiren bütün cemiyetleri birleştiren çatı bir sivil toplum kuruluşudur. Resmi olarak kurulan İttihad- ı Muhammedi Cemiyeti ise bütün Müslümanları bir çatı altında toplama idealinin bir numunesidir. Müslümanların bir araya getirme hedefinin başlangıcıdır.

Said Nursi Volkan Gazetesi'nde mütefekkir bir hoca ve cemiyetin fikri açıdan savunucusu konumundadır. Cemiyetin kısa bir zamanda çok büyük bir kitle hareketine dönüşmesi bir taraftan sevinçle karşılanırken başka bir taraftan da endişeyle takip edilmektedir. Toplumun çeşitli kesimlerinde oluşan bu evhama karşı Said Nursi'nin cemiyet hakkında geliştirdiği İslami söylem ve ortaya koyduğu kuşatıcı ve kucaklayıcı dil, cemiyetin Müslümanları bir araya getiren evrensel bir yapı olduğunu ortaya koymuştur.

Büyük umutlarla kurulan ve toplumda saygın bir yer elde eden İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti karanlık eller tarafından organize edilen 31 Mart Hadisesi münasebetiyle kapatılmıştır. Said Nursi İslami olan Meşrutiyeti savunmasına, Volkan ve emsali pek çok gazetede emniyet ve asayişin temin etmek adına çeşitli yazılar yazmasına, 31 Mart Hadisesi'nde askerleri yatıştırmasına rağmen Divan-ı Harbi Örfi'ye sevk edilmiş ve idamla yargılanmıştır. Mahkemede yaptığı tarihi savunma vesilesiyle beraat eden Said Nursi çıkışta etrafında toplanan kalabalıkla birlikte Sultan Ahmet Meydanı'na kadar umumi vicdanlarda makes bulan "Zalimler için yaşasın Cehennem! ifadesiyle tarihe not düşmüştür.

Bu çalışmada Bediüzzaman Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile münasebeti tüm boyutlarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyetine yüklediği anlamın orijinalitesi üzerinde durulmuştur. Said Nursi'nin olaylara iman merkezli yaklaşımının, emniyet ve asayişe hizmet ettiği tespit edilmiştir. Çalışmada cemiyetin yönetim merkezi olan Volkan idarehanesinin gündelik siyasi meselelerle hemhal olduğu, Said Nursi'nin ise idealindeki ittihad-ı İslam'ın projesini çizdiği görülmekte ve Müslümanların birlik ve beraberlik umdelerini sıraladığı tespit edilmektedir.

Said Nursi'nin Osmanlı'nın son dönemlerinde farklı düşünce yapısında olan yirmiyeye yakın gazetede onlarca makalesi mevcuttur. Bu makaleler tarihi olgular içerisinde analiz yapılmayı beklemektedir. Said Nursi, o dönem içerisinde sosyal, kültürel, siyasi, dini pek çok alanlara temas etmiş ve fikirlerini dile getirmiştir. Said

Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile ilişkisi bu alanların içerisinde küçük bir yer teşkil etmektedir. Said Nursi'nin Osmanlı'nın son dönemlerinde kaleme aldığı zengin içeriklere sahip olan bu makaleleri günümüz araştırmacıları tarafından tarihi olaylar içerisinde yeniden ele alınmayı beklemektedir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO)

BOA. BEO Bâb-ı Âlî Evrak Odası, 3597-269739, H- 20-06-1327 (9 Haziran 1909)

BOA, BEO, 4120-308984, H-25-12-1330 (5 Aralık, 1912)

Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri (DH. MUI)

BOA. DH. MUI. 133-48, H-11-03- 1327 (2 Nisan 1909)

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyet-i Tahrîrât Kalemi BOA, DH. EUM. THR.

BOA, DH. EUM. THR. 5/7-3 (H-08-09-1327(15 Eylül 1909)

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi

BOA. DH. MKT (Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi) 2764-66 H-18-02-1327 (11 Mart 1909)

BOA. DH. MKT. 1308-7 H-27-02-1327 (20 Mart 1909)

BOA. DH. MKT. 2793-4, H-21-03-1327 (12 Nisan 1909)

BOA. DH. MKT. 2674-92 H-11-11-1326 (5 Aralık 1908)

BOA. DH. EUM. THR. 2 - 29 H-16-08-1327 (29 Eylül 1911)

BOA. DH. EUM. THR. 31-48 H-12-04-1328 (25 Haziran 1912)

Zabtiye Nezâreti Belgeleri (ZB.)

BOA, ZB. 618-64, R-17-03-1324 (30 Mayıs, 1908)

BOA, ZB. 325-115, R-16-06-1324 (29 Ağustos 1908)

BOA. ZB. 331-21, R-5-01-1325 (18 Mart 1909)

BOA. ZB. 328-123, R-25-09-1324 (8 Aralık 1908)

BOA. ZB. 405-70, R-13-05-1325 (26 TEMMUZ 1909)

BOA. ZB. 332-35, R-9-02-1325 (22 Nisan 1909)

BOA. ZB. 628-48 R-9-02-1325 (22 Nisan 1909)

Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayet (Y.PRK. UM.)

BOA, Y.PRK. UM, 80-74, H-10-10-1325 (16 Kasım 1907)

Meclis-i Vükela Mazbataları

BOA. MV. 128-42, H-17-05-1327 (6 Haziran 1909)

BOA. MV. 126-53 H-24-03-1327 (15 NİSAN 1909)

İrade Askeri (İAS)

BOA. İAS. 87-35 H-25-06-1327 (14 Temmuz 1909)

Meclis Zabıtları

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), Devre: 1, İçtima Senesi: 1, İnikat: 56, c. 2, 3
Nisan 1325 Cuma, (16 Nisan 1909), s. 22.

MMZC, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, İnikat: 57, c. 3, 4 Nisan 1325 Cumartesi, (17 Nisan
1909), s. 49.

Kitaplar:

Abdurrahman Şeref Efendi, *Son Vakarıvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, haz. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.

Abdurrahman, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*", Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1919.

Açıkgenç, Alparslan, "Said Nursi" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2008.

- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.
- Akgündüz, Ahmed, Öztürk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı İstanbul 1999.
- Akgündüz, Ahmet, *Arşiv Belgeleri Işığında Said Nursi ve İlmi Şahsiyeti 1.Kitap*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2013.
- Akman, Zekeriya, *Osmanlı Devletinin Son Döneminde Bir Üst Kurul Dâru'l Hikmeti'l İslamiye*, DİB Yayınları, Ankara 2009.
- Aksoy, Hasan, "Osman Dede Efendi, Musullu" *DİA*, İstanbul 2001.
- Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara 2011.
- Al- Firuz Abadi Muhammed İbn-i Yakup, *Kâmûs Tercümesi*
- Ali Cevat Bey, *II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, II. Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, haz. Faik Reşit Unat, TTK, Ankara 1991.
- Albayrak, Sadık, *Son Devrin İslam Akademisi, Dâru'l Hikmeti'l-İslamiye*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Alkan, Necmettin, *Selanik İstanbul'a Karşı 31 Mart Vak'ası ve Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- Altınbaşak İlmi Araştırma Heyeti, *Bediüzzaman Hazretleri ve Risale-i Nur Hizmeti*, Altınbaşak Matbaası, İstanbul 2012.
- Aydın, Hakan, "İkinci Meşrutiyet Dönemi Basın Sansürü", *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Palet Yayınları, Konya 2011.
- Ayhan, Bünyamin, "II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki, Siyaset ve Basın" *İkinci Meşrutiyet Döneminde Basın ve Siyaset*, Editör Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya 2010.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008.
- Badıllı, Abdülkadir, *Bediüzzaman Said-i Nursi Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, İttihâd Yayınları, İstanbul 1998.

Bayar, Celal, *Bende Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş*, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1991.

Bediüzzaman Said Nursi, *Azametli, Bahtsız Bir Kıt'anın; Şanlı, Talihsiz Bir Devletin; Değerli, Sahipsiz Bir Kavmin Reçetesi veyahut Bediüzzaman'ın Münazaratı*, Matbaa-i Ebü'z Ziya, Kostantiniye 1911.

Bediüzzaman Said Nursi, "Asakire Hitap", *Volkan*, Sayı: 110, 20 Nisan 1909.

Bediüzzaman Said Nursi, Biraderim Derviş Vahdeti Bey'e, *Volkan*, Sayı: 105, 15 Nisan 1909.

Bediüzzaman Said Nursi, Cemiyetlere İhtar-ı Mühim, *Volkan*, Sayı: 110, 20 Nisan 1909.

Bediüzzaman Said Nursi, Dağ Meyvesi Acıda Olsa Devadır. "Bediüzzaman-ı Kürdi'nin Fihristeyi Makasıdı ve Efkârının Programıdır", *Volkan*, Sayı: 83. 84, 24-25 Mart 1909.

Bediüzzaman Said Nursi, *Emirdağ Lahikası*, Risale-i Nur Külliyyatı, Nesil Yayınları, İstanbul 2006.

Bediüzzaman Said Nursi, "Hakikat", *Volkan*, Sayı: 70, 12 Mart 1909.

Bediüzzaman Said Nursi *İki Mektebi Musibetin Şehadetnamesi Yahut Divan-ı Harbi Örfi: ve Said-i Kürdi*, İktal-i Millet Matbaası, İstanbul R.1328

Bediüzzaman Said Nursi, İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi veyahut Divanı Harb-i Örfi Said Nursi, Hayrât Vakfı Arşivi, el yazma nüsha, hat: Ahmed Hüsrev Altınbaşak

Bediüzzaman Said Nursi, "Kahraman Askerlerimize", *Volkan*, Sayı: 107, 17 Nisan 1909

Bediüzzaman Said Nursi, Lemeân- i Hakikat ve İzale- i Şübühât, *Volkan*, Sayı: 101-105. 11-15 Nisan 1909.

Bediüzzaman Said Nursi, *Lemalar Mecmuası*, Altınbaşak Yayınları, İstanbul 2011.

Bediüzzaman Nursi, Said, *Mektubat Mecmuası*, Altınbaşak Neşriyat, İstanbul 2011.

Bediüzzaman Said Nursi, *Nutuk*, İktal-i Millet Matbaası, Dersaadet R. 132

Bediüzzaman Said Nursi, "Reddü'l Evham", *Volkan*, Sayı: 90-91, 31 Mart-1 Nisan 1909.

Bediüzzaman Said Nursi, Sadâ-yı Vicdan, *Volkan*, Sayı: 110. 20 Nisan 1909.

Bediüzzaman Said Nursi, Sadâ-yı Hakikat, *Volkan*, Sayı: 86, 27 Mart 1909.

- Bediüzzaman Said Nursi, “Sunuhat”, *Risale-i Nur Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006.
- Bediüzzaman Said Nursi, “Tarihçe-i Hayat”, *Risale-i Nur Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006.
- Bediüzzaman Said Nursi, “Yaşasın Şeriat-ı Ahmedî”, *Volkan*, Sayı: 77, 18 Mart 1909.
- Bediüzzaman Said Nursi, “Yaşasın Şeriat-i Garra!”, *Volkan*, Sayı: 73, 14 Mart 1909.
- Bediüzzaman Said Nursi, Ziyâ-yı Hakikat, *Volkan*, 97. Sayı 7 Nisan 1909.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- Bilgenoğlu, Ali, *Osmanlı Devleti’nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007.
- Birinci, Ali, *İttihat ve Terakki, 31 Mart Vak’asının Bir Yorumu*, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Canan, İbrahim, *Bediüzzaman’ın Fikri Programı Üzerine Bir Analiz*, Nesil Yayınları, İstanbul 2008.
- Canlı, Cemalettin, Yeysülen. Yusuf Kenan, *Zaman İçinde Bediüzzaman*, İletişim Yayınlar, İstanbul 2010.
- Ceylan, Nurettin, “*Karanlıklar Yalanlar Sona Eriyor, Gerçeğin Aynasında Bediüzzaman*” İstanbul, Nesil Yayınları 2016.
- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Çakan, Lütfi, *Ana Hatlarıyla Hadis Bilgisi-Tarihi-Dindeki Yeri ve Okuma-Okutma Yöntemi*, Ensar Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Çakır, Hamza, “İkinci Meşrutiyet Dönemi Basın ve Sansür”, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Palet Yayınları, Konya 2019.
- Danişmend, İsmail Hami, *31 Mart Vak’ası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1986.
- Derviş Vahdeti, *Volkan Gazetesi 1908-1909*, Hazırlayan; M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul 1992.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.

- Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Mebûsât*, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Edip, Eşref, *Risale-i Nur Müellifi Said Nursi Hayatı, Eserleri, Mesleği*, Sözlür Neşriyat, İstanbul 2006.
- Ellinci Vefat Yılı Dönümünde Bediüzzaman'ı Yazdılar* Nesil Yayınları, İstanbul 2010.
- Er-Razi, Fahrüddin, *Tefsiri Kebir Büyük Ku'ran Tefsiri Mefâtihu'l-Gayb*, Huzur Evi, İstanbul 2013.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007.
- Fevzi Demir, *Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri, 1908-1914*, İmge Yayınevi, Ankara 2007.
- Fındley, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- Gündüz, Şinasi, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- Hayrat Vakfı İlim Araştırma Heyeti, *Bediüzzaman Said Nursi Ve Hayru'l Halefi Ahmed Hüsrrev Altınbaşak*, Hayrat Neşriyat, Isparta 2013.
- Hanioğlu, M. Şükrü, "Cemiyet", *DİA*, İstanbul 1993.
- Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- İrtem, Süleyman Kâni, *31 Mart Hadisesi Ve Hareket Ordusu Abdülhamid'in Selanik Sürgünü*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003.
- İzzet, Muhammed, *Mirât-ı Meşrutiyet*, Meşveret Matbaası, Trabzon 1908.
- Kara, İsmail, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, İz Yayınları, İstanbul 1994.
- Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.
- Karabekir, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- Karataş, Vehbi, *Hz. Peygamberden Bediüzzaman'a Yansımalar*, Hayat Yayınları, İstanbul 2012.

- Karpat, Kemal H., *Osmanlıdan Günümüze Asker Ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Karpat, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Kodaman, Bayram, “Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.
- Kodaman, Bayram, “II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Kodaman, Bayram, “31 Mart Hadisesi, Son Osmanlı Vak’a nüvisi Abdurrahman Şeref Efendi’ye Ait Bir Yazma Esere Göre” 9. *Türk Tarih Kongresi, Ankara 5-9 Eylül Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1994.
- Kocahanoğlu, *Osman Selim Derviş, Vahdeti ve Dervişlerin İsyanı 31 Mart Vak’ası ve İslamcılık*, Temel Yayınları, İstanbul 2001.
- Köseoğlu, Nevzat, *Bediüzzaman Said Nursi Hayatı-Yolu-Eseri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.
- Kutay, Cemal, *31 Mart 85. Yaşında Bir Geri Dönüşün Mirası*, Kazana Matbaacılık, İstanbul 1994.
- Küçük Sevil, Hülya “*İttihat Ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)*”, Doktora Tezi, (yayınlanmamış) Ankara 2005.
- Landau, M. Jacob, “II. Abdülhamid ve İslam Birliği Siyaseti, İslami Birliğin Sağlanmasına Yönelik Gayretler”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009.
- Menek, Abdülkadir, *Bediüzzaman Said Nursi İstanbul Hayatı*, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2008.
- Menek, Abdülkadir, *Kürt Meselesi ve Said Nursi*, İstanbul, Nesil Yayınları, 2011
- Mevlânâzade, Rıfat, *31 Mart Bir İhtilalin Hikâyesi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2010.

- Mizancı Murat Bey, *Mizancı Murat Beyin II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları*, Marifet Yayınları, İstanbul 1977.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.
- Mürsel, Safâ, *Bediüzzaman Said Nursi ve Devler Felsefesi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010.
- Naci, Muallim *Lügat-ı Naci*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Özcan, Azmi, “İslamcılık”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001.
- Özcan, Azmi, “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001.
- Özcan, Azmi “31 Mart Vakası”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat İstanbul 1994.
- Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? ve İzahları*, Ayraç Yayınları, Ankara 1999.
- Prens Sabahattin, *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*, Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Resulan, Osman, *Bediüzzaman'ın Volkan Yazıları*, Nûbihar Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Rıza Nur, *Cumhuriyet Öncesinin Perde Arkası(1908-1920)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010.
- Sander, Oral , “*Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*” İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- Seyyid Şerif Cürcani, *Arapça -Türkçe Terimler Sözlüğü Kitabı't Tarifat*, Bahar Yayınları, İstanbul 1997.
- Süzen, Mustafa, *Eski Said'den Yeni Said'e Çağın Örtüsünü Kaldıran Bilge*, Sebat Yayınları, Ankara 2007.
- Şahiner, Necmeddin, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011.
- Şahiner, Necmettin, *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursi'yi Anlatıyor*, Nesil Yayınları, İstanbul 2007.

- Şakir, Muhammed, *Üstad Bediüzzaman Said Nursi, Hayatı Mücadelesi Eserleri*, Dua Yayınları, İstanbul 2010.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.
- Talebeleri, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatından Harikalar*, Altınbaşak Yayınları, İstanbul 2011.
- Taşer, Pınar, *Mütareke Dönemi'nde Divan-ı Harb-i Örfiler (1918-1922)*, (Yüksek Lisans Tezi) Eskişehir 2005.
- Tekin, Mustafa, "Meşrutiyet Dönemi Kadın ve Aile Tartışması", *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet*, Pınar Yayınları, İstanbul 2008.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler II. Meşrutiyet dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Uçar, Ahmet, *İslam Dünyasında Misyoner Orduları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011.
- Yılmaz, Atilla, *Tarihi Açısından Bediüzzaman Said Nursi'nin Divan-ı Harb-i Örfi Savunması*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2013.
- Weld, Mary, *Bediüzzaman Said Nursi Entelektüel Biyografisi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2011.
- Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları "Usûlü'l Fıkh"*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.

Sürelî yayımlar

- Acar, Ahmed Hüsrev, *Bir Olmamızın ve Beraber Yol Almamızın Teminatı*, İrfan Mektebi, Süeda Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Akif, Mehmet Aydın, *Mecellenin Hazırlanışı*, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 9, İstanbul 1989, s. 31-50

- Arslan, Zehra, “Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010, Sayı: 11, c: 3, ss. 57-72.
- Aysal, Necdet, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 2006, Sayı: 37-38, s.15-53
- Bayraktar, Bayram, “Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1996, c.18, Sayı 29, ss. 51-61.
- Çilliler, Yavuz, “Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2015, c. 10, Sayı: 2, ss. 45-65.
- Demir, Şerif, “Beyan’ül Hak Mecmuası ve Hamdi Efendi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012, Sayı: 32, s. 311-312.
- Ekinci, Ekrem Buğra, Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü, *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, 2005,c.3, sayı,5, ss. 417-439
- Erdal, Serkan, Aydın, Selçuk, “Sivil Toplum Bağlamında II. Meşrutiyet Dönemi’nde (1908-1918) Öğretmen Cemiyetleri ve Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimin Cemiyeti” *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2017 Erzurum, Sayı: 58, ss. 409-435.
- Eroğlu, Nazmi, “31 Mart Vakası’nın Oluşumunda İttihatçıların Etkisi ve Bazı Yanılgılar”, *Köprü Dergisi*, Bahar 2002, Sayı: 78. <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=58> (20.05.2018)
- Haytoğlu, Ercan, “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci Ve 1945’te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1997, Sayı: 3, ss.46-56.

Hocaoğlu, Baran, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar ve Muhalefet İlişkisi (1908-1913)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2008.

Kılıç, Remzi, Klavuz, Hüseyin, *Adana Ermeni Olayları (1909)*

<http://remzikilic.com/adana-ermeni-olaylari-1909.html>

Kodoman, Bayram, “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2007, ss. 1-24.

Kök, Elif, “Cumhuriyet Döneminde Ayasofya Yazarlığı: Sanat Tarihi Literatürü Bağlamında Bir İnceleme”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 2015, c. 24, Sayı: 1, s. 53- 71.

Manav, Nursel, “II. Meşrutiyet’te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi Ve Tekaüt Sandıkları”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, ss. 240-260.

Özüçetin, Yaşar, Yıldız, Sıddık, “İkinci Meşrutiyet Devrinde Meclis-i Mebusan’ca Düşürülen İlk Kabine: Kâmil Paşa Hükümeti”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009 Sayı: 13, ss. 11-24.

Şıvgın, Hale “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, *Akademik Bakış*, 2012, c. 6, Sayı: 11, ss. 1-15

Şimşek, Mahmut Sami, *Şekerci Han Yolgeçen Hanı Oldu!*, 29 Ocak 2012, Yeni Şafak [Yeni şafak pazar eki](#)

Tekin, Rahmi, “XVII. Yüzyılda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (İstanbul Örneği), *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, Sayı: 36, ss. 299-312.

Yazıbaşı, Muhammed Ali, “II. Meşrutiyet Dönemi Batıcılık Akımının Ahlak Anlayışının Değerlendirilmesi”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2014, c. 3, Sayı: 1, ss. 117-135.

Yıldız, Sıddık, “31 Mart İsyanından Bir Olay İncelemesi: Asar-ı Tevfik Zırhlısı Komutanı Ali Kabuli Bey’in Öldürülmesi”, *Uluslararası Tarih Araştırmalar Dergisi*, 2017 Sayı: 1, ss. 71-84.

Yoldaş, Kazım, Bediüzzaman Said Nursi'nin 31 Mart Vakasındaki Yatıştırıcı Rolü Bağlamında Kürt Meselesine Bakış, Kimlik, Kültür Ve Değişim Sürecinde Osmanlı'dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu 6-8 Eylül, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, ss. 613-633.

Zeyrek, Suat, "II. Meşrutiyet Döneminde İktidar-Muhalefet Çekişmeleri Üzerine Genel Bir Bakış", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2013, c. 6 Sayı:2, ss. 25-58.

Gazeteler

Ceride-i Sofiye Gazetesi, 1 Mayıs 1909 (R. 18 Nisan 1325)

Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi, 12 Aralık 1908 (R. 29 Teşrinisani 1324)

Rehber-i Vatan, 6 Ağustos 1908 (R. 24 Temmuz 1324)

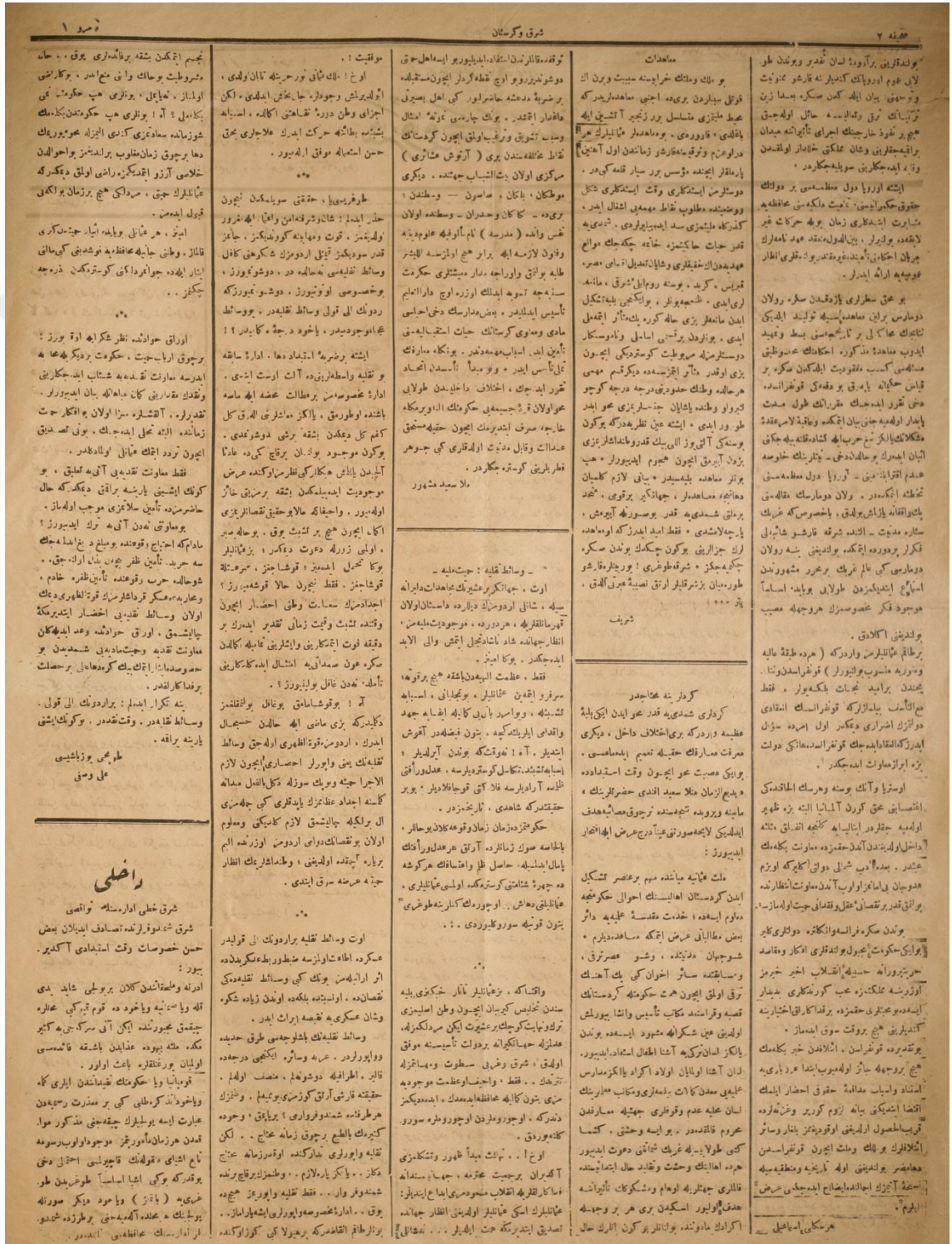
Şark ve Kürdistan Gazetesi 20 Kasım 1908 (R. 7 Teşrinisani 1324)

Tanin Gazetesi, 24 Mayıs 1909. (R. 11 Mayıs 1325)

Volkan Gazetesi, 1 Nisan 1909 (R. 19 Mart 1325)

EKLER

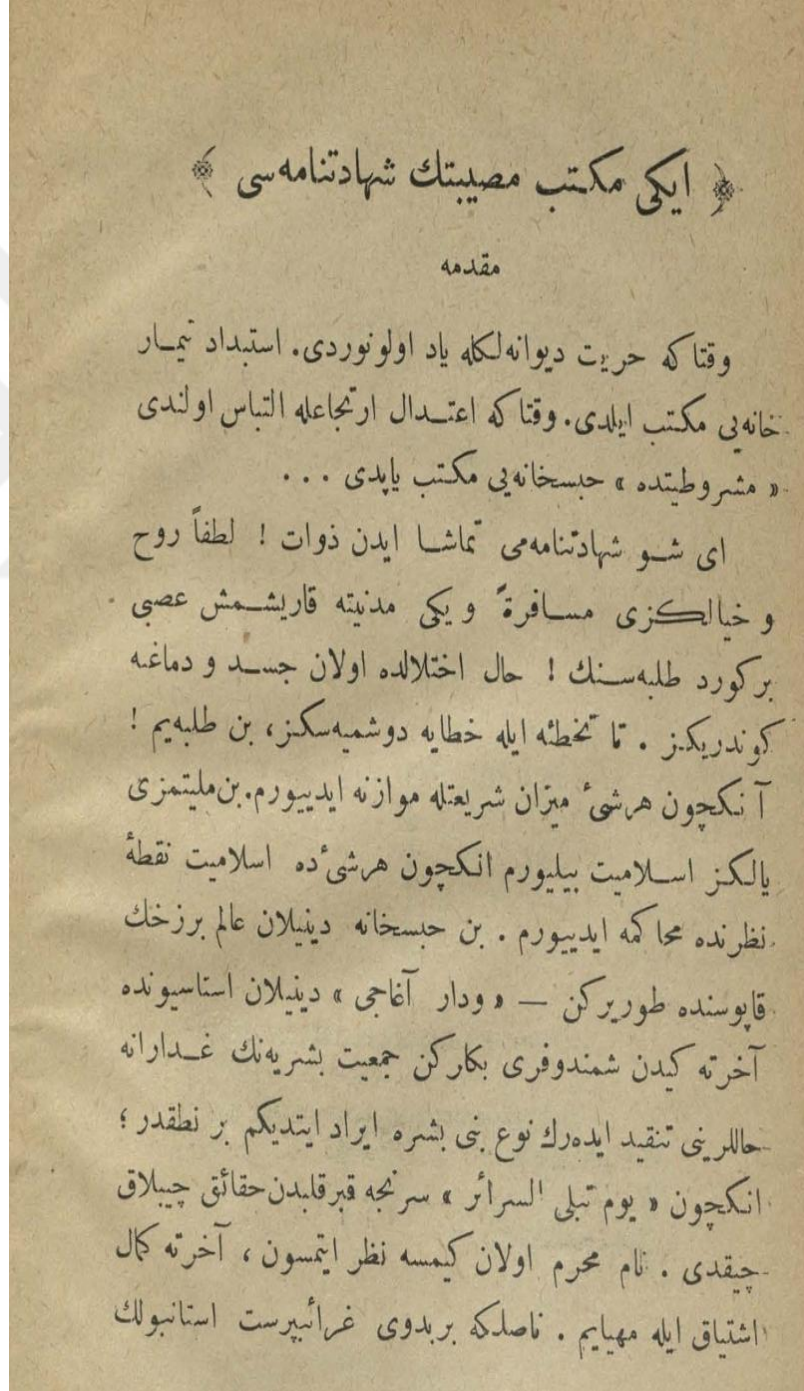
Ek 1: Said Nursi'nin II. Abdülhamid'e verdiği dilekçenin Şark ve Kürdistan Gazetesi'nde yayınlanan bir nüshası H-25 Şevval 1326 (20 Kasım 1908)

Ek 2: Ceride-i Sofiye Gazetesi, 18 Nisan 1325 (1 Mayıs 1909) Said Nursi'nin 31 Mart
Hadisesi münasebetiyle İzmit'te tutuklanıp İstanbul'a sevk edildiği haberi

۳ صحیفه	جریده صوفیه	نومرو ۶
<p>* مطبوعات داخلیه مدیری توفیق بك ایکنجی ماینجیلکک تعیین ایدلمشدر .</p> <p>* کچن کون طوله باغچه سراینه مراجعت ایدن غزه چیلره باش کاتب تشریفات دائره سی احضار ایدلا کدن سکره غزه چیلرک سر بیستجه کلوب کیده بيله چکلر بی بیان اتمشدر .</p> <p>* سفر احکومت متبوعه لرندن بیکی اعتماد ناملر بی اخذ ایلا کدن سکر حضور بادشاهی به حیقه جفلدر .</p> <p>* مابین هایون ایکنجی کتابته خارجیه نظارتی نایبیت مدیری سالم بکک تعیین بیورلدی بی ایشیدلمشدر .</p>	<p>اذمیده توقیف اولهرق شمدو فرله درسعادته کوندرلش ودائرة حربیه به اعزام قلنمشدر .</p> <p>غلطه امتعه اجنبیه کرکی ناظر سابق جمال بك دون اقشام محفوظاً حربیه نظارته كتور لشدرد .</p>	<p>خدمت مستوجب المفخرته بحرات خارجیه کاتبی سعادتلو لطق بك اقندی حضرتلری مابین هایون جناب ملوکانه باش کنایت چلیه سته رزی قومیسری سعادتلو خالد ضیا بك اقندی حضرتلری تعیین بیورلشدرد .</p>
<p>قیه جفلدر .</p> <p>مقام ساسی سدار معظمایه وارد اولان تلغرافنامه</p>	<p>فی ۱۴ نیسان سنه ۳۲۵ . کیفیت جلوس هایون میمنت مقرون حضرت خلافتناهی در حال ملحقاته تبلیغ و منادی واسطه سیله اهالی به اعلان اولهرق موافق معتاد دن دخی بوز برابر طوب انداختیه اظهار کمال سرور وشادمانی قانندی</p>	<p>جلی اقندی حضرتلری قونیه دن شهر مزه کیشلر وحضور بادشاهی به قبول ایدلشدرد .</p>
<p>استدلالیه</p> <p>قرآن کریم</p> <p>فرقان جلیل ، نه کلام متوره ، نهد کلام منظومدر . ایکی قسمک خارجده بر کلام لطیفه درکه سرا بلیغ و فصیحدر . بعضینک بعضینه نسبتله بلاغچه درجه سی اعلا در . فقط جله سی معجز . درکه مثنی وجوده کثیر . کدن انسان عاجزدر . کلام بشره بکزه مددیکی تسلیم کرده عالمدر . طبقات بلاغتک الاعلا درجه سنده بولنان آیات کریمه دن (یارضا بلی ...) آیت کریمه سی شرف نزول ایشدکده فصحا و بلاغیه بك چوق تأثیر ایلدی . بلاغت قرآنیه نك تأثیر ایله بالجمله فصحا و بلاغیه مهوت و ملزم اولدی .</p>	<p>بوصباحده ارکان ولایت وامرای عسکر به شریف وسادات وعلما خطبا و متحیزان بلده طیبه حرم شریفه دعوت و باب کعبه غرا کشاد ایدیلهدرک تلغرافنامه ساهیلری ترجمه سیله برابر قرائت اولندقدن سکره دولت و ملنک تعالیسی متضمن اوقونان دعا بیکلرجه حضارک امین صدارتله ایصال کنکره آسان ایلدی . عقینده دائره حکومتده بالاجتماع عموم ارکان و مأمورین اهالینک نام خلافتناهی به اولان تبریکات صادقه عبودیتکارانه لری دخی مراسم معتاده ایله قبول اولندی بوتیدل میجلک لطف حقله ملت اسلامیه و عثمانیه حقننده موجت کمال سعادت و تعالی اوله بنجنه امید عمومی برکال بولندیقدن بادشاه نوجاهک همحال و کارده توفیقات صمدانیه به مظفر بی دعواتی تکرار ایله عرض تبریکات ایلم اولباید .</p>	<p>سکه ضری</p> <p>نام بادشاهی به اولهرق سکه جدیده ضری ایچون ضریخانه امر و مأذونیت ویرلشدرد .</p>
<p>هرکس قرآن اوقور . فقط کلام الهیک علویته ترجمان اوله جق براسولید ، اوقوبان نادر بولور . قرآن کریمک حین تلاوتنده کال خسوع ایله دیکلملی . تجلی آی کلدیکی وقتده غشی اولمی عذاب و یا تهدید آیتلری وجودینه لرزه ویرمی .</p>	<p>۱۵ نیسان سنه ۳۲۵</p> <p>امیر مکه ووکیل ولی حجاز حسین</p>	<p>جالس تحت عالی بخت عثمانی سلطان محمد خان خامس حضرتلرینک مخدوم اگرملری دولتو نجابتلو ضیاءالدین اقندی حضرتلرینک تحت حمایتزنده بولنطق شریفله مباهی دارالمو . سیق عثمانی مؤسسری طرفندن مشروطیت عثمانیه نك تحکیم واستبداد مسیبلرینک تنکیلی اوغرنده فدای جان ایدن شهدای حربیتک ارواح مقدسه لری ایچون مولد نبوی حضرت رسالتناهی تلاوت ایدلمشدر .</p>
<p>حافظ قرآن اولمق بیوک برشرفدر کاشکی بنده اولیدم حافظ اولانلر فضله اولهرق برده اصحاب قلم اولورلرسه آندن دها بیوک برشرف اوله ماز حسن بصری حضرتلری برکون اهل قرادن بر قاج ذاله خطاباً بیورمشلدرکه اسلاف اهل ایمان قرآن کریمی حکیم بی ذوال جانبندن انسانلره کوندرلش بر حکمتنامه طایره قیچه لری معاینی دوشو تورا کوندوزلری موجبجه عمل ایدرلر ایدی) سز ایشه معانی قرآنی آکلایوب آنکه عامل اولمه چالشیه رقی بالکر الفاظلیله اشتغال بوئی جلب دنیا ایچون واسطه ایتمکده سکر ! . ابن خلدون کبی حکمای اسلامیه دن بعضیلری بوباید بیان افکار ایشدردر .</p>	<p>بالمعموم ولایت و متصرفقارله بلغارستان قومیسرلک کتابتندن دخی تبریک تلغرافلری ورود ایشدرد .</p>	<p>ذات حضرت بادشاهی به مخصوص اولمق اوزره بکلکیجی دیوان هایونجه بر قاج عدد طفرای هایون ترتیب ایدیلهدرک منظور بادشاهی بیورلق اوزره عرض و تقدیم قلنمش و موجنبجه ارادة سنیه سی شرفصادر اولمشدر .</p>
<p>حافظ قرآن اولمق بیوک برشرفدر کاشکی بنده اولیدم حافظ اولانلر فضله اولهرق برده اصحاب قلم اولورلرسه آندن دها بیوک برشرف اوله ماز حسن بصری حضرتلری برکون اهل قرادن بر قاج ذاله خطاباً بیورمشلدرکه اسلاف اهل ایمان قرآن کریمی حکیم بی ذوال جانبندن انسانلره کوندرلش بر حکمتنامه طایره قیچه لری معاینی دوشو تورا کوندوزلری موجبجه عمل ایدرلر ایدی) سز ایشه معانی قرآنی آکلایوب آنکه عامل اولمه چالشیه رقی بالکر الفاظلیله اشتغال بوئی جلب دنیا ایچون واسطه ایتمکده سکر ! . ابن خلدون کبی حکمای اسلامیه دن بعضیلری بوباید بیان افکار ایشدردر .</p>	<p>کوچک حوادئر</p> <p>ذات حضرت بادشاهی ایچون باب عالیجه حکایتدرلش اولان طفرای هایون ایله مهر اولکی اقدام تقدیم ایدلمشدر .</p> <p>* جلوس هایون مناسبتله اصول قدیمه اوزره باب عالی به ورود ایدهدرک اولان خط هایون بوکون مراسم معتاده ایله قرائت ایدیلهدر .</p> <p>* حرب اردوسیه کش اولان کوکللی افراده اولکی کون حکومتجه داود پاشا قشله سنده بیوک برضیافت ویرلشدرد .</p> <p>بوقهرمانلر ضیافتدن سکره اقدام مملکتلریه عودت ایشدردر .</p>	<p>خانان مخلوعک استانبولده اقامتی وطن وملنک تأمین سلامتی نقطه نظرندن بك زیاده داعی مخاذیر کورتدیکچی جهته بخدموملری عبء الرحیم اقدیلهدر بر لکده ترنه سلایکک سوق ایدلمشدر</p>
<p>حافظ قرآن اولمق بیوک برشرفدر کاشکی بنده اولیدم حافظ اولانلر فضله اولهرق برده اصحاب قلم اولورلرسه آندن دها بیوک برشرف اوله ماز حسن بصری حضرتلری برکون اهل قرادن بر قاج ذاله خطاباً بیورمشلدرکه اسلاف اهل ایمان قرآن کریمی حکیم بی ذوال جانبندن انسانلره کوندرلش بر حکمتنامه طایره قیچه لری معاینی دوشو تورا کوندوزلری موجبجه عمل ایدرلر ایدی) سز ایشه معانی قرآنی آکلایوب آنکه عامل اولمه چالشیه رقی بالکر الفاظلیله اشتغال بوئی جلب دنیا ایچون واسطه ایتمکده سکر ! . ابن خلدون کبی حکمای اسلامیه دن بعضیلری بوباید بیان افکار ایشدردر .</p>	<p>بالمعموم ولایت و متصرفقارله بلغارستان قومیسرلک کتابتندن دخی تبریک تلغرافلری ورود ایشدرد .</p>	<p>عبدالمجید ثانی نك لزوم خلعتی مبین اولان فتوای شریفه بی امضا ایدن قلم مجلس مبعوثان رئیس احمد رضا بك اقندی طرفندن آلهرق تمیناً حفظ ایدلمشدر .</p>
<p>حافظ قرآن اولمق بیوک برشرفدر کاشکی بنده اولیدم حافظ اولانلر فضله اولهرق برده اصحاب قلم اولورلرسه آندن دها بیوک برشرف اوله ماز حسن بصری حضرتلری برکون اهل قرادن بر قاج ذاله خطاباً بیورمشلدرکه اسلاف اهل ایمان قرآن کریمی حکیم بی ذوال جانبندن انسانلره کوندرلش بر حکمتنامه طایره قیچه لری معاینی دوشو تورا کوندوزلری موجبجه عمل ایدرلر ایدی) سز ایشه معانی قرآنی آکلایوب آنکه عامل اولمه چالشیه رقی بالکر الفاظلیله اشتغال بوئی جلب دنیا ایچون واسطه ایتمکده سکر ! . ابن خلدون کبی حکمای اسلامیه دن بعضیلری بوباید بیان افکار ایشدردر .</p>	<p>بالمعموم ولایت و متصرفقارله بلغارستان قومیسرلک کتابتندن دخی تبریک تلغرافلری ورود ایشدرد .</p>	<p>* عبدالمجیدک ایام سلطنتی ۳۲ سنه ، ۷ آی ۲۷ کون ، ۱۶ ساعت ، ۴۵ دقیقه در .</p> <p>برهان الدین اقندی</p> <p>رفقامزندن بعضیلری شهزاده برهان الدین اقندی حضرتلرینک قورقوبه فرار ایدلکر بی یازمشلر ایشه دنه اجرا ایلدی کمز تحقیقاتده همشیره سی نانه سلطانک اورته کویده کی سراینده بولندینی موثوقاً خیر آتمشدر .</p>
<p>حافظ قرآن اولمق بیوک برشرفدر کاشکی بنده اولیدم حافظ اولانلر فضله اولهرق برده اصحاب قلم اولورلرسه آندن دها بیوک برشرف اوله ماز حسن بصری حضرتلری برکون اهل قرادن بر قاج ذاله خطاباً بیورمشلدرکه اسلاف اهل ایمان قرآن کریمی حکیم بی ذوال جانبندن انسانلره کوندرلش بر حکمتنامه طایره قیچه لری معاینی دوشو تورا کوندوزلری موجبجه عمل ایدرلر ایدی) سز ایشه معانی قرآنی آکلایوب آنکه عامل اولمه چالشیه رقی بالکر الفاظلیله اشتغال بوئی جلب دنیا ایچون واسطه ایتمکده سکر ! . ابن خلدون کبی حکمای اسلامیه دن بعضیلری بوباید بیان افکار ایشدردر .</p>	<p>بالمعموم ولایت و متصرفقارله بلغارستان قومیسرلک کتابتندن دخی تبریک تلغرافلری ورود ایشدرد .</p>	<p>بدیع الزمان کردی</p> <p>اتحاد محمدی جمعی اعضاسندن بولنان کرد خواجه دینکه معروف بدیع الزمان سعیددرد</p>

Ek 3: Said Nursi'nin Kürdi zade Ahmed Ramiz tarafından İstanbul İktal Millet Matbaasında 1328 (1909) yılında basılan "İki Mekteb-i Musibetin Şahadetnamesi Yahut Divan-ı Harb-i Örfi ve Said-i Kürdi" adlı eserinden bir bölüm. Osmanlı Türkçesiyle basılan bu eser ilk baskıdır. Bu nüsha esas alınarak mükerrer nüshalar bilahare tab' edilmiştir.

Ek 4: Said-i Nursi'nin Divan-ı Harb-i Örfide sorgulandığına dair Tanin Gazetesinin haberi 23 Mayıs 1909

Main body of the article containing the newspaper clipping text, organized into columns and sections such as 'Tahsisat', 'Mevzuat', and 'Tasarruflar'.

Ek 6: Said Nursi'nin Volkan Gazetesi'nde yayınlanan Reddü'l Evham başlığı altında yayınlanan makalesi 19 Mart 1325(1 Nisan 1909)

نومرو ۹۱	ولقان	۲ صحیفه
<p>و تمصبه مجبور اولدینی حالدہ عدالتی محافظہ ایتمش هیچ بر وقت انکی نسیون کی ایتمش و بو زمان مذنبتہ اجنبیلر مدنی وقتلی اولد قلردن او محذور اولان خصومت و تمصب زائل اولمشدر. زیرا دین نقطه نظرندن مدنیله غلبه جالب اقناع ایله در . اجبار ایله دکادر و اسلامی ، محبوب و علوی اولدینی او امرینه امثالاً افعال و اخلاق ایله کوسترمک ایله در . اجبار و خصومت و حشبارک و حشسته قارشیدی . التنجی وهم — (بعضی سنت نبویہ فی ہدی مقصد ایدن اتحاد محمدی ، حریتی تحدید ایدر ولو ازم مذنبتہ منافیدر . الجواب: اصل مؤمن زیر احقیقہ حر در . صانع خالق عبد و خدمتکار اولانہ خلقہ تر لہ تنزل ایتمک کر کدر . دینک نہ قدر ایمانہ قوت و برلسہ حریتہ او قدر قوت بولور . اما حریت مطلقہ و حشت مطلقہ در بلکہ جو انقدر . تحدید حریتہ انسانیت نقطه نظرندن ضروریدر . ثانیاً جو حلق طبیعی ایله ، هوا و هوس ایله الدانیجی ذنوب و مساوی مذنبتی محاسن ظن اولنور ، حالبوکہ مذنبتک هیچ بر حقیقی محاسنی یوقدرکہ اسلامیتمہ صراحتاً و یا ضمناً و یا ذاتاً او و یا دہا احسنی بولنسون . ثالثاً بعض سقیہ و لا ابالیلر حر یا شامق ایستمدکلرندن نفس امارتک اسارت رزیلہ می التہ کیرمک ایستیورنر الحاصل شریعت دائرہ سندن خارج اولان حریت یا استبداد و اسارت نفس و یا وحشتدر . بویله لا ابالیلر یو بیلسونرکہ دینسز لکله و سفاهتله هیچ صاحب وجدان براجنی بہ کندیلرینی سودیرہ مزملر و بکنر نہ مزملر زیرا مسلکمز و سفیہ سویلمز و بر قاری بہ یا قیشیر استحصان ایتمدیکی لباسی ارکک کبسہ مستقل اولور . بدنجی وهم . — (بوجہ سائر جماعت دینیہ ایله شق الصادر رقابت و منافرتی انتاج ایدر . الجواب اولاً امور اخیر و ہدہ حسد و مزاحمت و مناقشہ اولمدیلرندن بوجہ پیلردن ہانکیسی مناقشہ بہ رقابتہ قالمشہ عبادتہ دیا و نفاق ایتمش کی در . ثانیاً محبت دین ساتھ سبیلہ شکل ایدن</p>	<p>تقراتی نکرار اولدینی کی ، شمدی دہ ، سبرالک سسی چیتہاز قاعدہ سہ می رعایت ایدبورسکنز ؟! مجلسکزدہ بو فریادلر مزہ اشترک ایدہ جک بر ایکی ار اولسون بولنہ مازمی ؟ مستقل الرأی بر ایکی مرد یوقی ؟ سز حق سوبلہ یکنز ! اما : ایق پاتیریلر بلہ سوز یکنز ایشتدیر بلہ جک ایتمش . بر ایکی درکن حق تظاهر ایتمک ، کندیکز ہر فدار بولمغہ باشلارسکر سزہ ، بزمی خواجہ لک ایدہ جکنز ؟ ارتق کوز داعی دوری افول ایدبور . ذاتاً سراب ایدی . ارتق رأیکزدہ مختار اولدیکنزی ، هیچ بر قوتک قہری التئسدہ اوندیکنزی بیلکنز لازمدر . بو حقیقی بیلہرک یا یورسہ کز ، البتہ سزیدہ یوقلار ، واکلارز . سزہ ، شریک بولف ایسہ کز ، اللہ کریم . وحدی</p> <p style="text-align: center;">ردالواہام مابعد :</p> <p>کونش کی تظاهر ایدبور . ہمدہ غیر مسلمارک سلامتی و طنک سمدتی ایلہ در . و مشروطیتک دوامی ، روحی ، نقطہ استنادی و مرشدی شریعت و ملتیمز اولان اسلامیت اولدیلمدن غیر مسلمار بواجہ اددن اورکمک دکل تقابلی وانسبت ایتمک لازمدر . بشنجی وهم . — (اجنبیلر بوندن توحش ایتمک احتمالدر) جواب : بو احتمالہ احتمال ورنلر متوحشدر . زیرا مرکز تعصب ندہ اسلامیتک علویتمہ دائرہ قوتفرانسارلہ تقدیس ایتملری بو احتمالی رد ایدر . ہمدہ دشمنلرمن اونلر دکلر . اصل بزنی بو قدر دوشورن واعلائی کلمہ اللہ مانع اولان جہالت و نتیجہ می اولان مخالفت شریعتدر . و ضرورت و اونک نرمی اولان سوء اخلاق و حرکاتدر . واختلاف و انک محصولی اولان اغراض و نقاد قدرکہ اتحادمز بو اوج دشمن بی انصافہ ہجومدر . اما اجنبیلرک وحشی اولدیلری قرون و سظادہ اسلامیت و حشتہ قارشو خصومت</p>	<p>اونلر بیلہ ، بولفہ قابیلہرق ، جانابی اوجلرینہ آلہ آلہ نملر یازمدیلر ، نملر ! بویله اولدینی حالدہ ، او ، بولف سکنز ایدہ اشبح حل اولنہ بیلمشدر . بویله اولدینی حالدہ : مبعوثان کرام ، بولفک قارشیدندہ یئہ زبون ، یئہ زبون . مبعوثان کرام ! شو کوز داعی ، حالا اکلاہہ مدیکزمی ؟ بوقسہ سزہ کوز داغیلرلہ برابر اولہرق ملتی اندامغہ می قوبولدیکنز ؟ مبعوثانکزدک حکمی ، تام درت سنہ باقیدر . سزنی نہ حکومت نہ ملت ، ندہ سزک قاپیلد . یتمکز ، اوقوت تبدیل ایدہ مز . بوقدر صلا جیتہ مالک ایکن ، حالامی درجہ اہمیتکزی تقدیر ایدہ میورسکنز ؟ حالامی ! یوقسہ ، سزہدہ و البلکمر ، نظارتلر ، وعدہ اولندیدہ اویاغلی قوروقلرہ قونمقی ایستیورسکنز ؟ فقط او وعدلر ، غالباً دردیجی سنہ نہایتدہ اوللی . واہ واہ ! مبعوثان کرام حضراتی ، واہ واہ ! دینک درت سنہ بر مقصدہ خادم و صکرہدہ امال مقدسہ کزہ ! نائل اولہ جقسکنز ، ہا ... زاواللی و کلای ملت ! برخطوہ کزی اولسون ، منفعت شخصیہ کزی ارامسزین آتمق ، سزہ میسر اولمہ جقمی ؟ زاواللی وطن ! زاواللی ملت ! برکون اولسون اوزر یکنزہ شمس مظفریت دوغمہ . جقمی ؟ ایشنہ اولادلرک ! ایشنہ وکیلرک ! ہی منفہ برست ، ہی شہرت برست ؟ منفہ برستدرلر ، چونکہ ملت قحظ و غلا ایچندہ زبون ایکن ، ہر طرف برانارشی حالہ کیرمش ایکن ، بو حالہرہ سببیت ویرن بر مستبد قاینہ ، قاینہ دکل ، یالکز صدر اعظم ایکن استبضاح ایچون بیک سبب میدانہ کش ایکن ، برکشی اولسون جقوبدہ ، بو کبیتی دروشون بیلہ یوق ! ای مبعوثان ! دور سابقدن نہ فرقکنز واردر ؟ دور سابق مظالمہ دائرہ دلشیرکن : « سکا اہمالدیلمی ؟ بو یلان دنیای »</p>

جمیترک ایکی شرط ایله عمومی تقدیس، انزله
 کجا ایدرز. برنجی شرط: مشروطه مشروعه بی
 محافظه ایتمکدر. ایکنجه شرط: محبت اوزرنده حر
 کت ایتمک بشقه جمیته لکه سورمکه کندینه قیمت
 ورمکه چالیشما مق، برنده خطا بولنسه مفت
 لت اولان جمیعت علمایه حواله ایتمکدر.
 ثانیاً اعلاى کلمه الهی هدف مقصدیدن جمیعت
 هیچ برغرضه واسطه اولمهن، ایسترسده موفقی
 وولز زرا نفاقدر. حقت خاطر ایلدر.
 هیچ برشیه فدا اولمز، نصل ثریا سپورکه
 اولور ویا اوزوم صالحی کبی ینیلور؟! شمس
 حقیقه یوف اوف ایدن جنتی اعلان ایدر!
 بی دینی جمیترک! مقصدمن، جمیترک مقصدده
 اتحاد ایتمکدر. مسالکده اتحاد ممکن اولمندی
 کی جاژده دکلدرد.

زیرا تقلید یوانی آچار ونه لازم بشقیسی
 دوشونسون! سوزیخده سولتدیرر،
 سکرنجی وهم. — (اصل اتحاد
 محمدنیک نمونه سی اولان بوراده کی جمیته معناً
 کی صورت آده آنساب ایدنر اکثری عوام
 برقمیده مجهول الحال اولدیفندن براساس
 مینه عدم استنادی ایما ایدیور!)
 الجواب: بلکه اغراضه عدم مساعده سته
 شاه درکه اوائل اسلامه برمشاهتدر. همد
 مادام مقصد اتحاد اعلاى کلمه الهی، نشینات
 وحرکتیده عبادتدر عبادت وجامعه شاه وکدا
 بردر، مساوات حقیقی دستوردر، امتیاز یوقدر
 زیرا اک اکرم اک متقی در. واک متقی اک
 متواضعدر.

بناء علیه منماً اصل حقیقت اتحاد
 اتسایله برابر صورتاً اونک نمونه سی اولان
 بوجمیته آنساب ایله تشرف ایدمک یوقسه
 شرف ویرمه جکدر. برقطره بحر عمائی ترید
 ایدمن، همد برکنه کیره ایله ایماندن جقمندی
 کی شمس غریبن طلوع ایتمکدن توبنک
 قوسیده آچقدر وبردستی متجسس صو بر
 دکتری تجسس ایدمندی کبی کندیده
 غیرلندیکندن شمدی بو نمونه اتحاد شرطمن
 اولان سنت نبویی اجبا و او امره امثال

و نواهدن اجتابه و محافظه مشروطه مشروعه به
 غزم قطعی ایله داخل اولان بعض مجهول الحال
 اولانلر بو حقیقت عالی بی لکه دار ایتمز زرا کندی
 لکه دار اولسه ده ایمانی مقدسدر.
 رابطه ده ایماندر بو عنوان مقدسه بونه بهانه ایله
 لکه سورمک اسلامیت قیمت وعلویتی بیلمد.
 مکه برابر کندی احق الناس اعلان ایتمکدر.
 نمونه اتحاد اولان جمیتمزه سائر جمیعت
 دنیوییه قیاساً لکه سورمکی، تعریض ایتمکی
 جمیع قوتنزه ردا ایدرز. استفسار طریقیه بر
 اعتراضلری اولورسه جواب حاضرزه ایسته میدان!
 نم داخل اولدیغ جمیعت بوراده تفصیل ایتمک
 جمیترک، یوقسه معترضلرک باطل: توهم ایتمکدری
 جمیعت متخابه دکلدرد، بوجمیتک افرادی شرقه
 اولسه، غریبه اولسه، جنوبده اولسه شمالده
 اولسه برابرز.

طقوزنجی وهم — (جمیترکده نشینات
 خفیه اولدینی حلاله اتحاد محمدنیک اظهار
 سرآری نهدن لزوم کورلمش)
 الجواب: اسلامیت آشکارده در همده قوه
 اتسایه سی تضییق اولسه علله زلزله ویرمک.
 همد اخفاء، حیله وشبهه بی دعوت ایتمکندن
 حبله وشهدن منز اولان حقیقت خفانده
 مستقی در. همد حیل: ترک حیل و طوغر بلقدر.
 همد بشقه جمیته قیاس اولمز، زیرا اولنر
 تأسیسه باشلابورلر بو ایسه مؤسس ایکن
 بعض گوشلردن نجی ایدیور. همد بدایت
 اسلامده قرق اولدی صاقلاندی، نصل اوچوز
 ملیوندن صکره کیرنه جک: همد برشی عقل
 کور قبول ایدر. فکر اوغراشیر نسلم ایدر.
 برحقیقت خفا پرده سی قبول ایتمز. والسلامه
 علی من اتبع الهدایه یوز بیک دفعه جمیع مؤمنلرک
 لسانیه دیرز: « یاشاسون شریعت غرا ».

اتحاد محمدنیک اک کوچک افراددن
 بدیع الزمان کردی
 سعید

وخامت باشلادی دیدی، قودی یتیمی
 پایه ولایته تابع بعض قراده یونان اشقیایی
 کورلیدی حتی اشقیای برکونی باصوب کلیسایی

- سنک قضا -

درس وکیلی طلبه علوم ...

درس وکیلی سوختکانی کول می ایتمک ایسته یور؟!
 طاش چیقاردی ظلم واستبداده اسلافه
 بوله جسکیزانه اجراه قارشو؛ طوغریسی:
 بونلرک طورپ صیقلی هر حالده انصافه (!)

کسریه لی: محمد صدق

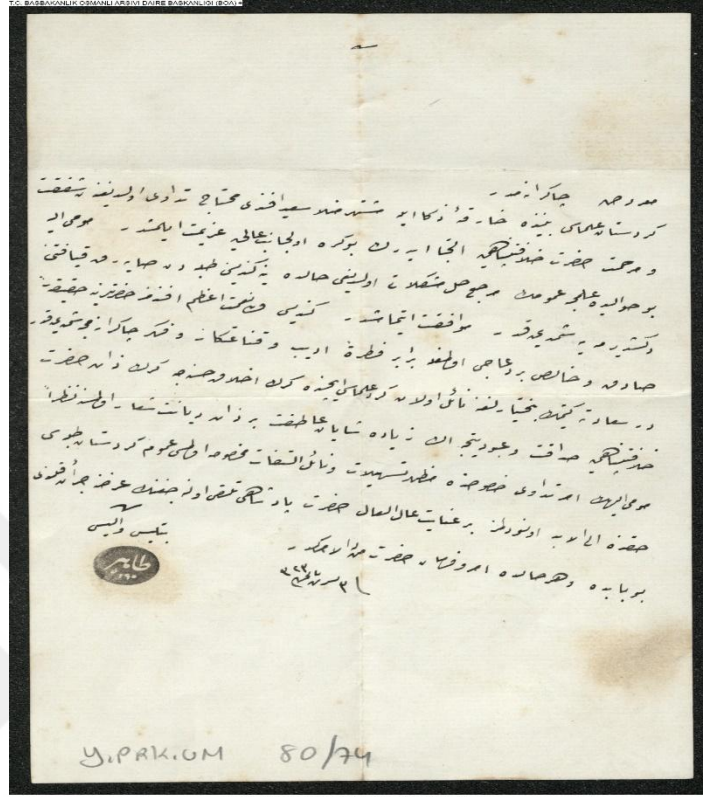
« بارقه قضا »

« نسب وعنوان ایله افتخار ایدن نا اهلره »
 « جدا اولمتنمین باشدن جهل، مستی، هوایلیک »
 « قوری دعوی عنوان واصلت، حق ظاهر در »
 « باقیلماز اصله، ذاتنده شرف لازمدر انسانه »
 « خمر، شرعاً نجسدر، مادری، انکورطاهر در »
 بازید در سماعلرندن عباس لطفی

اجدیهرق بعض کونا حرکاتده بولندینی خبر
 التنبیه ولایتجه اسباب تدایره مراجعت ایدلیدی
 ومقرزله سوقه نشینت اولدینی اون کون
 اولکی تاریخ ایله مخلندن الدیغمز برمکتوبده
 بیان اولته یور. قوصوده بولاطن ایله برقاچ
 امثالی اوزرینه حرکات عسکره اجرا اقلنیور، مطرا
 نلر سرلوحه لی بندمزدن اعتبار افریاد ایدمکدیگمز
 خصوصات حقننده جاب نظر و اشباه احوال منوسه
 وملحوظیه قارشیده بعض عمللرجه قیدات
 اجراسنه لزوم کورلمکده، کوسرلمکده ایدوی
 ایشیدیلور شو حالاره قارشو قاینه من نه یاییور؟
 مطبوعات نظامنامه سنک تصریفی اسبابک استکم.
 له، باب عالی تمسقاتنک تأخیرینه هنوز صدارت
 داخله، شوزاری دولت داترملرنک ایکشر
 ایلق بودجه لری مالیه کیده مامش اولدیفندن
 اکال وارسالی ایچون اولساید کی مالیه ند.
 کره سنک برچوق حوالاته تبعیته، وسائر یه
 کرچه بونلرده ایشدر فقط اهمی مهمه ترجیح
 ایسه قاعده عمومی در. خلقی دلخون ایچون
 ایضاحلندن توق ایدیورز.

تا کوعشیرتنک ارضوروم حوالیسته کی
 تجاوزات وخساراندن روم ایلی به دخی سرای

Ek 7: Bitlis Valisi Tahir Paşa tarafından padişah II. Abdulhamid'e, Bediüzzaman Said Nursi hakkında yazılan referans mektubu.

Y.PRK.UM.00080.00074.001

Ma'rûz-ı Çâkerânemdir,

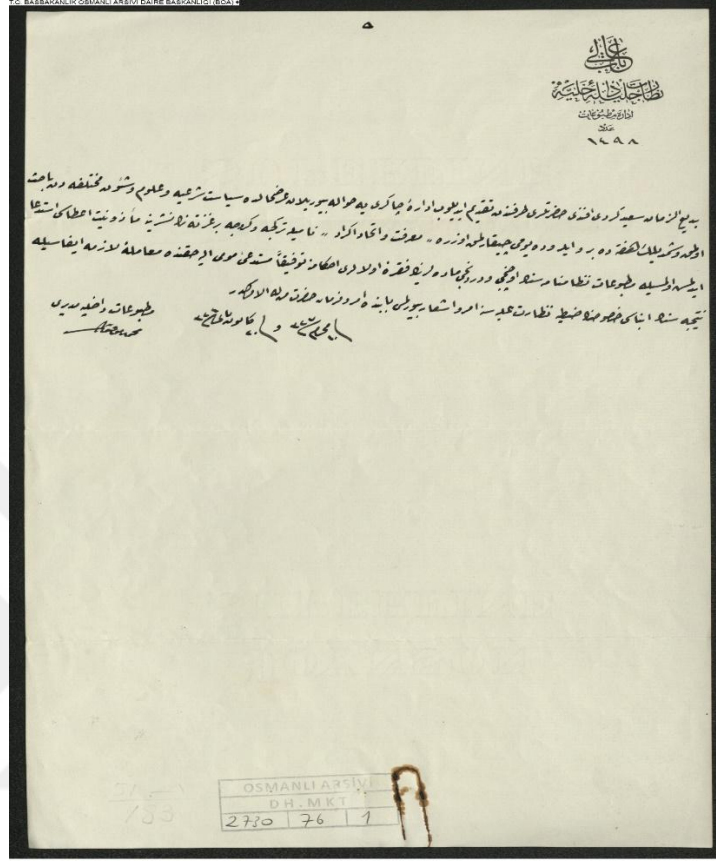
Kürdistan uleması beyninde harika-i zeka ile müştahir Molla Saîd Efendi muhtac-ı tedavi olduğundan şefkat ve merhamet-i hazret-i hilafetpenahiye iltica ederek bu kere ol canib-i aliye azimet eylemiştir. Mumaileyh bu havalide ilimce umumun merca'-ı hall-i müşkilatı olduğu hâlde yine kendisini talebeden sayarak kıyafetini değiştirmeye şimdiye kadar muvafakat etmemiştir. Kendisi velînimet-i a'zam efendimiz hazretlerine hakikaten sadık ve halis bir duacı olmakla beraber fitraten edip ve kanaatkar ve fikri çâkeranemce şimdiye kadar Dersaadet'e gitmek bahtiyarlığına nail olan Kürt uleması içinde gerek ahlak-ı hasenece gerek zât-ı hazret-i hilafetpenahiye sadâkat ve ubudiyetçe en ziyade şayan-ı atıfet bir zât-ı diyanet-şiar olmasına nazaran mumaileyhin emri tedavi hususunda teshilat ve nail-i iltifat-ı mahsusa olması umum Kürdistan talebesi hakkında ile'l-ebed unutulmaz bir inayet-i âli'l-âl-i hazret-i padişahi telakki olunacağına arzına cüret kılındı. Bu babda ve her halde emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir.

Fi 3 Teşrîn-i Sâni Sene 1323

Bende: Bitlis Valisi

Tâhir (Mühür)

Ek 8. : Marifet ve İttihad-ı Ekrad adıyla Türkçe ve Kürtçe bir gazete çıkarmak için izin talebeden Bediüzzaman Said-i Kürdi Efendi'nin arzuhalı hakkında gereğinin yapılması talebi.

DH.MKT.02730.00076.001

BAB-I ALİ NEZARET-İ DAHİLİYE (İdare-i Matbuat Adet 1498)

Bediüzzaman Said-i Kürdi Hazretleri tarafından takdim edilip İdare-i Çakeriye havale buyurulan arz-ı halde siyaset-i şeriye ve ulûm ve şûûn-ı muhtelifeden bahis olmak ve şimdilik haftada bir, ileride yevmî çıkarılmak üzere “Marifet ve İttihad-ı Ekrad” namıyla Türkçe ve Kürtçe bir gazete neşrine mezuniyet itası istida edilmiş olmasıyla Matbuat Nizamnamesinin üçüncü ve dördüncü maddelerinin fıkra-i ulaları ahkâmına tevfikân müsted’î-i mumaileyh hakkında muamele-i lazıme ifasıyla neticesinin inbası hususunun Zabtiye Nezaret-i aliyyesine emr ve iş’âr buyurulması bâbında emr u ferman hazret-i men lehü’l-emrindir.

Fî 10 Muharrem sene 327 ve Fî 20 Kanun-ı sani sene 324 (01 Şubat 1909)

Matbuat-ı Dahiliye Müdürü

Mehmet Tevfik

ÖZ GEÇMİŞ

AHMET ACAR

Doğum Tarihi : 26.08.1986

Doğum Yeri : Adana

Medeni Durum : Evli

Yabancı Dil : Arapça

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise Eyüp Anadolu İmam Hatip Lisesi

Ön Lisans Anadolu Üniversitesi – ESKİŞEHİR
İlahiyat (2007 – 2013)

Lisans Süleyman Demirel Üniversitesi – ISPARTA
Tarih (2007 – 2011)

Yüksek Lisans Süleyman Demirel Üniversitesi – ISPARTA
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İŞ DENEYİMİ

2011 – Isparta Halk Eğitim Merkezi Osmanlıca Kursu Eğitimliği